

— Obsah

Úvod	7
František Demeter Romaňi čirlatuňi phuv	10
Michael Beníšek Varáhamihira a nejstarší zmínka o dómbech	12
Paul Speck Domělá hereze athinganů	27
Daniel Krasa The Banjara: A Nomadic Tribe of India and Possibly One of the Cousins of Europe's Roma	45
Svetislav Kostić Válmíkiho Rámájana a její překlad do romštiny	66
Ramajana vaj Pheniben pal e Rāmaste	74
Michael Beníšek Staroindické povídky o nevěře	106
Jan Červenka Romská humorná vyprávění a erotické tabu	111
Peter Wagner Legendy o původu Romů	120

Ján Šándor	
Ježiš Kristus a kováč	152
O Lolja, šav le Jonosko – J. M. Fernández Bernal	
Tři legendy o původu	159
Milena Hübschamnová	
Phurikano nav Badžo	163
Ladislav Dudi-Kofo	
Paramisi pal o Deloro	166
Ctibor Nečas	
Narodili se a zahynuli v osvětimském cikánském táboře	170
Karel Holomek	
Andrej Pešta, zvaný Korádo	186
Rozhovor s Andrejem Peštou	190
ROMSKÁ LITERÁRNÍ TVORBA – ANDREJ PEŠTA	
Mra dakere kale bala	196
E Roza	197
Žužo ehin amaro pañori	222
Jepaš manuš	224
Recenze – Anotace – Informace	275

— Úvod

Romistika je multidisciplinární obor, a proto je odkázána na rozvoj sousedních vědních disciplín, jako historie, antropologie, lingvistika atd. I za objevení indického původu Romů vdčíme lidem, kteří měli vhled do zdánlivě nesouvislých realit – přítomnosti Cikánů v Evropě a kultury orientální Indie. Od té doby byly zveřejněny četné zprávy o tom, kdy a za jakých okolností předci Romů opustili indický subkontinent, jaké byly jejich další zastávky po cestě do Evropy, a kdy tam došli. Existuje spousta vysvětlení, proč k tomu došlo, co se během migrace stalo a jak si vykládat různá fakta, spojující nebo naopak rozdělující současné varianty romské kultury. A stále zůstává mnoho otevřených otázek, a to nejen ohledně detailů. Proto je nutné, aby romistika i při absenci převratných objevů neslevila z úsilí a znovu a znovu se vracela ke známým opěrným bodům a promyslela jejich význam a vzájemnou pozici.

Intuitivní paralely mezi různými skutečnostmi se mohou ukázat jako náhodné nebo jako projevy prostších, obecných zákonitostí, anebo mohou být pouhým klamem. Ve věci romsko-indické spojitosti víme s jistotou, že obě kultury pocházejí ze společného „kotle“, ale pro vysvětlení současných paralel to často už nestačí. Pokud nedisponujeme dalšími důkazy pro či proti některému společnému rysu, nezbyvá než pokračovat ve sběru všeho, co se zdá být pro poznání *romipen* „nějak“ relevantní a připravovat tak půdu pro další stádia vývoje, která si z toho s větším sebevědomím vyberou to podstatné a zavrhnou mýlky.

Hlavním tématem tohoto čísla jsou nejstarší dějiny Romů. Začínáme něčím, co je nejméně sporné: Michael Beníšek nám představuje vůbec nejstarší zatím nalezenou zmínku o předcích Romů, dómbů, v indické literatuře. Pro moderního čtenáře je okolnost, do které je vložena, velmi nesrozumitelná a vyžaduje vysvětlení odborníka. Podobně je tomu s prvním výskytem označení pro Romy v jiném regionu a v jiné době. První označení, které je doloženo o Romech v Evropě, slovo *Athinganoi*, rovněž skrývá mnohá tajemství. Článek Paula Specka nás zavede dál do interpretace těchto starých pramenů.

Sílící vědomí o indickém původu Romů začíná pronikat nejen mezi Romy, ale i do Indie. Rakouský lingvista Daniel Krasa nám představí skupinu Bandžará, kteří nejenže s Romy sdílí řadu kulturních znaků, ale dokonce sami sebe vnímají jako indické příbuzné Romů. Tím, že poznání o indických kořenech proniká i mezi Romy samotné, setkáme se i s obráceným zájmem, jak můžeme vidět na článku Svetislava Kostiče. Lotyšského Roma Leksy Manuše vedlo vědomí o svém indickém prapůvodu k tomu, že přeložil indickou ságu *Rámájana* do svého dialektu romštiny.

Kromě vzájemného objevování existují samozřejmě i příklady přirozenějších podobností, třeba v lidové slovesnosti. Lechtivé povídky se najdou v pokladnici obou kultur. Díky zájmu a péči Michaela Beníška jsme s to prezentovat staroindický příklad takové povídky. Jan Červenka nám vzápětí představuje i odpovídající romské příklady, a oba autoři nám pak poskytují náměty k zamyšlení při porovnání těchto prostorově i časově velmi vzdálených textů. Indickému důvtipu v podobě povídky na tabuizované téma propůjčuje romský spisovatel Vojta Fabián „novoromský“ lesk.

Nejbizarnější květy mají fakta o indických kořenech mezi samotnými Romy. Vědecké poznání, (ne)zprostředkované školním systémem, tam zápasí s konkurenčními představami a s lidovou tvořivostí, kterou se snažil zachytit Peter Wagner. Promítají se do nich vlivy současné a dávnější, vlastní i cizí, znalosti i pouhé představy. V romském folklóru se zachoval bohatý soubor lidových legend o původu, z nichž několi na ukázkou uvádíme.

Doufáme, že cesta do dávné minulosti nejen fascinuje svou nevyzpytatelností, ale i podnítí k další přirozené činné zvědavosti. Avšak někdo se nedostal ani k tomu, aby začal klást jakékoliv otázky. V období fašistické genocidní mašinerie se narodili tam, kde na ně už čekali kati. Na ně vzpomínáme ve článku Ctibora Nečase.

Letošní číslo uzavíráme tím, že nahlédneme do života a do pestré tvorby jednoho z prvních romských spisovatel tohoto regionu, Andreje Pešty. Přibližuje nám ho Karel Holomek. Zveřejňujeme dvě jeho povídky a ukázkou jeho poezie. Jak vyplývá z rozhovoru s Milenou Hübschmannovou, Andrej Pešta je velice činorodým člověkem, a ve své činnosti se neomezuje na psaní, ale vyjadřuje se i vlastními originálními výtvarnými formami.

Média, veřejnost, a bohužel občas i „objektivní“ věda dokážou v „romské otázce“ vyřknout velmi rychlé a sebevědomé úsudky. Na druhé straně se současné romistice vytýká jednostranný pohled na Romy plný idealismu, obrozenectví, zaslepenosti vůči negativním jevům. Jak vidíme v článcích Daniela Krasy, Michaela Beníška i Jana Červenky, jejich texty jsou na rozdíl od povrchního diskurzu plny opatrnosti, a je v nich zřetelná snaha neuspokojit se s laciným ztožňováním Romů a Indie, ale zvažují i alternativní výklad romsko-indických paralel, např.

v jiných kulturách anebo v duševních potřebách člověka obecně. Přesto není nic špatného na tom, aby člověk nápadné paralely vyslovil, kriticky hodnotil a dal do souvislosti s jinými paralelami a s nezvratnou skutečností indického původu Romů.

Peter Wagner

— Romaňi čirlatuňi phuv

Romane verdana džan, bokh the bida pal lende pes cirdel,
o Rom gilavel, o jilo andre leste pes vrasarel.
Sar o kham džal te sovel, jaga rozthoven,
bašaven žalostna gila, paš oda the roven.

Vandrinahas, putinahas, kaj o cerhi rozthovahas,
imar o šingune aven: oda nane tumari phuv!
Traden le Romes, sar te na ulahas manuš, aľe ruv.

Kaj odi čirlatuňi phuv, so sas amari?
Soske la mukhlam? Ko amen tradňa odari?
Bari bokh, meriben amen het tradenas,
abo oda barvale, so le čores paťiv na denas?
Abo andro baro svetos mukhlam pes korkore,
bo rodahas feder bacht vaš amare čhavore?
U sar nikhaj amari phuv, amaro than n'arakhlam,
džahas amen dureder, putinahas pal o kham.

Oda d'ives avila,
o kham pr'amende asaňa,
sem sitinel perdal sakoneste,
pro kalo, šargo či parneste.

Sakoneste rat lolo,
te n'avel jekh barvalo, jekh čoro!
Avkes feder ela,
te pes l'ikeraha
sar pheňa the phrala.

— Dávná zem Romů

Jedou vozy Romů, hlad a bída za nimi táhne,
píseň svlažuje srdce, aby je neroztavil žal.
Slunce zapadá, vzházejí ohně; muž na noc vypřáhne,
tančí se, hraje a pláče – a zítra jedeme dál.

Jedeme dál a dál a sotva k odpočinku vozy zastaví,
už jsou tu četníci, jak vlky nás ženou:
„Táhněte do své země, cikáni špinaví!“

Kde je ta dávná zem, co naše bývala?
Proč jsme ji opustili? Či nás sama vyhnala?
Smrt, války, hladomory nás hnaly do daleka?
Nebo ti bohatí, co nemají úctu pro člověka?
Nebo jsme do světa vydali se sami
hledat svým dětem štěstí a požehnání?
A když jsme nikde nenašli vlastní zem,
putovali jsme dál, dál a dál za sluncem.

Konečně přišel ten den,
kdy slunce i na nás se usmálo
a řeklo: svítím pro každého,
pro černého, pro žlutého, pro bílého.

Krev černých i bílých je stejně rudá,
pravda dávných zeměpánů neplatí,
už nejsou chudí, nejsou bohatí
a tato zem patří všem,
všem tato země patří,
v níž žijeme s ostatními a se všemi jsme bratři.

Přeložila Milena Hübschmannová

— Varáhamihira a nejstarší zmínka o dómbech

V minulém čísle *Romano džaniben* (jevend 2006) byla věnována pozornost původu etnonyma *rom*, jež je pokračováním kastovního pojmenování *domba*– objevujícího se v sanskrtských textech (Beníšek 2006). Následující stať si klade za cíl analyzovat obsah nejstarší pasáže, ve které se toto slovo v literatuře objevuje. Interpretace ba i smyslupný překlad takové pasáže však není vůbec jednoduchou záležitostí. Vyžaduje totiž nejen důkladnou obeznámenost s širším kontextem, ve kterém se dané sdělení vyskytuje, ale i hlubší vhled do problematiky, jakou se dílo zabývá jako celek. Proto dříve než přistoupíme k samotné analýze, představíme dílo, autora i téma jeho práce obecně a až následně vyličíme obsah kontextu relevantní pasáže, abychom tak jejímu smyslu co nejlépe porozuměli.

O dómbech se poprvé zmiňuje astrologický text datovaný do 6. století našeho letopočtu *Brhatsamhitā*¹ (dosl. „Velká sbírka“) autora Varáhamihiry.² Toto dílo je jedním ze základních textů staroindické astrologie, podobně jako jeho autor asi nejvýznamnějším učencem na tomto poli.

Varáhamihira pocházel ze starověké Avanti – regionu moderní Málvy,³ jehož metropole Udždžajini (dnešní Udždžain) dlouho platila za centrum astronomie a astrologie v severní

1 V citacích sanskrtského originálu jsou uplatňována mezinárodně uznávaná transliterační pravidla pro přepis indických jazyků používaná v indologii. Podle těchto pravidel grafému *c* (popř. spřežce aspirovaného *ch*) odpovídá české *č* (*čh*), grafému *j* naše *dž*, zatímco *y* je české *j*. Konsonanty s tečkou pod písmenem mají být vysloveny retroflexně (cerebrálně), jen *r* je neretroflexní slabikotvorné *r* známé i z češtiny (srov. *krk*, *mrkat* atd.), *m* v podstatě nazalizovaná výslovnost předchozího vokálu a *h*, tzv. „visarg“, jakési přidechové vyznění zastupující historické *s*. Výslovnost retroflexního *ṣ* se blíží českému *š* stejně jako palatálního *ś*. Délka vokálů se označuje makronem (vodorovnou čárkou nad písmenem). Ostatní grafémy zhruba odpovídají českým.

2 *Brhatsamhitu* v souvislosti s nejstarší zmínkou o dómbech zmiňuje např. Grierson (1922: 143) či Schmid (1963: 283). Také A. Fraser ve své monografii (1998) uvádí, že zmínky o Dómbech lze najít již v 6. století (str. 25), ale dílo nijak nespecifikuje. Osobně jsem při hledání nejstarší zmínky vycházel hlavně z odkazů sanskrtských slovníků (zvláště Monier-Williams 1999: 431) na textová místa, kde se daná lexikální jednotka vyskytuje. Pokud je mi dobře známo, zatím nikdo netlumočil obsah oné zmínky romistické obci, natož aby ji nějak spolehlivě interpretoval.

3 Zhruba horní tok řeky Čambal – dnes severozápad státu Madhjapraděš s přesahem do sousedního Rádžasthánu.

Indii. Data jeho života badatelé kladou do let 505 – 587 n. l. Pocházel z rodu, jehož náboženské cítění se orientovalo na kult slunečního božstva – tzv. saurismus. To naznačuje i druhá část jeho jména *mihira-* znamenající „slunce“. Toto slovo, jež nikdy nebylo zcela rozšířené ve smyslu běžného užívání, se používalo hlavně právě v sauristických kruzích. Patří k několika málo slovům přejatým z íránských jazyků, neboť jeho zdrojem je středoperské *mīhr* (< staroíránské *mira-*).⁴ V Indii se totiž kult slunce vyvíjel pod vlivy přicházejícími právě z Íránu, a to hlavně na přelomu letopočtu v souvislosti s pronikáním etnik kulturně spjatých s íránským prostředím jako byli Parthové, Šakové či Kušáni. V tu dobu do Indie přicházeli íránští kněží, tzv. magové (stpers. *magu-*),⁵ kteří byli zahrnuti do bráhmanské varny jako její zvláštní kasta, jež se obřadnictví Boha slunce věnovala (v sanskrtu označovaná jako *maga-*). V Indii splynula s personifikovaným sluncem íránského původu také místní indická sluneční božstva, jako byl Súrja (odtud saurismus), a kult se stal natolik populárním, že v prvním tisíciletí našeho letopočtu byl jedním z vedoucích náboženství celé severní Indie od Kašmíru na severozápadě až po Urísu na samém východě (Stietencron 1966). Varáhamihira je v některých pramenech přímo nazýván *śakadvīpiya- brāhmaṇa-* (dosl. „bráhmaṇ ze země Šaků“) anebo *magadhadvija-* („bráhmaṇ prodlévající mezi mágy“),⁶ což jsou jen jiná označení kněžích slunečního kultu. Výmluvné je i jméno Varáhamihirova otce a učitele (gurua) v jedné osobě, Āditjadāsy (*āḍityadāsa-* dosl. „otrok slunce“).⁷

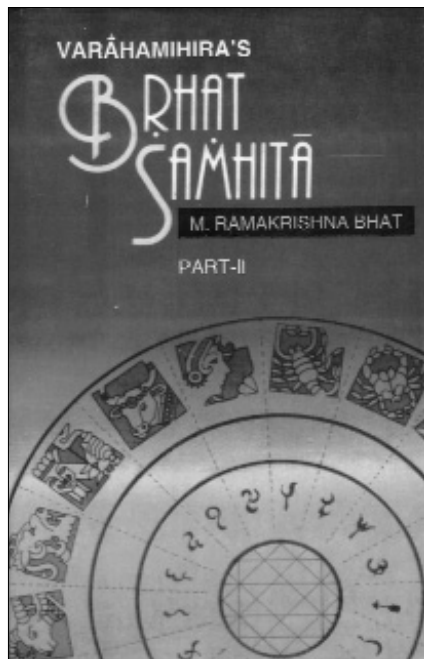
Uctívání slunce bylo v Indii úzce spjato i s rozvojem astrologie a astronomie, neboť i tyto vědní obory chápaly hvězdu naší sluneční soustavy jako střed a hybnou sílu celého vesmíru (Bhat 1997: xi). Velký význam přikládáný sluneční aktivitě bude ostatně zřejmý i dále, až se budeme zabývat analýzou konkrétní pasáže *Brhatsambhity*. Není přitom ani vyloučeno, že tuto představu v indické astrologii zdůraznily právě až sauristické představy. Kořeny staroindické astrologie sice sahají do doby starší než bylo zavedení íránského kultu slunce, spisy ze starších dob než je *Brhatsambhita* se nám však bohužel žádné nedochovaly. Jak to obecně ve staroindických dějinách bývalo, dílo, které – byť ve zhuštěné formě pojalo do svého rámce zásadní data starších prací – tyto práce zpravidla nahradilo, a tak přispělo k jejich nenávratnému ztracení.

4 Stejného původu bylo i jméno boha Mithry, jehož kult byl rozšířen na území římské říše v prvních stáletích našeho letopočtu.

5 České *mág* „čaroděj, kouzelník“ má také své kořeny v tomto staroperském označení kněží, význam je však už poněkud posunutý.

6 Nesmí se zaměňovat s označením starověké Magadhy ve východní Indii. K tomu srov. Bhat 1997: xii.

7 Dnes bychom už saurismus hledali v Indii marně. Ve druhém tisíciletí začala tato tradice upadat, jednak v souvislosti s islamizací oblastí dnešního Pákistánu a jednak díky splývání s jinými hinduistickými náboženstvími v ostatních částech subkontinentu. Připomínají ji pouze zříceniny chrámů zasvěcených slunci např. v již zmiňovaném Kašmíru nebo Uríse.

| Přebal indického vydání Brhatsamhity
s anglickým překladem (Bhat 1982) |

V oboru astrologie je díky svému vpravdě encyklopedickému charakteru nahradila právě *Brhatsamhita*, kterou její autor zamýšlel v první řadě jako obsáhlou (*br̥hat-*) kompilaci (*sam̥hitā*), a nikoliv jako dílo s původními myšlenkami.

Astrologie, v sanskrtu *jyotiṣa*- [čti džjótīša], patřila ve starověké Indii mezi uznávané vědní obory. A nejen to. Byla považována za jeden z oborů nejdůležitějších, neboť poznatky astrologie se řídil chod celé společnosti, život obyvatel ve městech i na venkově a všech společenských vrstev. V Indii se přitom neomezovala jen na astronomická pozorování a s tím spjatý výklad horoskopů či vypočítávání příznivých a nepříznivých dnů, ačkoliv tyto složky tvořily jádro indické astrologie tak jako i v jiných kulturách (tzv. horární astrologie). Její představy vycházely i z prostého pozorování všudypřítomné přírody a jejího vlivu na život člověka. Hlavním smyslem astrologického zkoumání bylo pochopení hlubších souvislostí mezi přírodními pod-

mínkami, ale také třeba chováním zvířat, a životem člověka. Byl to obor, který se např. na základě různých indicií snažil předpovídat počasí, čímž nahrazoval moderní meteorologii. Nejen počasí, ale i nebezpečí přírodních katastrof – zemětřesení, such, povodní, a s nimi spjatých hladomorů, epidemií a dalších pohrom, jež obyvatele starověké Indie pravidelně soužily. Indická astrologie nejenže učila, jak tyto jevy předvídat, ale učila i zásadám, jež v případě takových neštěstí měly eliminovat rozsah možných škod. Cílem astrologie bylo předat lidem kvantum znalostí a dovedností, s jejichž pomocí měl člověk uvést svoje jednání do souladu se zákony přírody. Do jejího okruhu tak spadala pravidla při zakládání osad, předpisy o stavbách budov, určování doby příhodné pro sklizeň obilovin, zásady lékařské péče či politických jednání, ale i problematika prosté výroby předmětů denní potřeby či naplňování sexuálních potřeb. Řada z těchto oblastí života společnosti byla objektem zájmu i partikulárního vědního oboru, nicméně ten musel vždy brát v potaz obecné představy astrologie. Podobně je dnes matematika základem studia všech přírodních věd či obecná lingvistika věd filologických. Ve starověku byla matkou věd astrologie, která navíc vstupovala i do života prostých lidí. Proto je studium jejích textů a zvláště pak její encyklopedie *Brhatsamhity* tak důležité i pro poznání kulturních dějin předmuslimské Indie.

Brhatsambhita je podobně jako jiná vědecká díla v sanskrtu celá složena ve verších. Formálně je rozčleněna na 107 kapitol či oddílů, zmínka o dómbech se nachází v kapitole 87. Ta se zabývá výkladem přírodních zvuků vycházejících z různých světových stran, jež mohou mít pro ty, kdo tyto jevy uslyší, povahu znamení. Kapitola je součástí obsahově relativně ucelené části díla věnované znamením obecně. Tato část začíná 86. kapitolou a končí kapitolou 96. Obsah každé jedné strofy je bez znalosti kontextu této části naprosto nesrozumitelný, proto interpretaci strofy zmiňující dómby je třeba započít výkladem obsahu ještě předcházející 86. kapitoly. Nejdůležitější pasáže budou vedle českého překladu uvedeny i v sanskrtském originálu.

Varáhamihirovo pojednání o znameních je určeno zejména osobám, které jsou právě na cestě. Znamení, na něž během cesty narazí, je mají uvědomit o dozrání jejich karmy – činů, jichž se dopustili v předchozím životě, a jejichž působení v podobě šťastného nebo strastného okamžiku mají očekávat:

*anya-janma-antara-kṛtaṃ karma pumsām śubha-aśubham /
yat tasya śakunaḥ pākam nivedayati gacchatām // 86.05.*

„Znamení lidem na cestě oznamuje dozrání jejich dobrého či špatného činu vykonaného v předchozím životě.“

Slovo s významem „znamení“ se v originálu objevuje v podobě *śakuna-*, což doslova znamená „pták“. Tato spojitost mezi ptákem a astrologickým znamením není náhodná: zmíněná znamení se totiž projevují skrze hlasy konkrétních tvorů – např. zpěvem ptáků. Nemusí to však být pouze ptáci, ale i jakýkoliv jiný zvířecí ba i lidský tvor: *grāma-aranya-ambu-bhū-vyomadyu-niśa-ubhaya-cāriṇaḥ* (86.6.) „pohybující se ve vesnicích, lesích, vodách, na zemi, v nebi, ve dne, v noci i během obou [částí dne].“ Myšlena jsou zde různá zvířata, jež obývají uvedená místa, ale také člověk zahrnutý mezi vesnické tvory. Na odlišných světových stránkách je pak význam přikládán vždy jiným druhům. Jak bude uvedeno dále, pro verš, v němž vystupují dómbové, jsou relevantní znamení objevující se na jižní straně a k té se vztahuje následující pasáž:

*kroṣṭuka-ulūka-hārīta-kāka-koka-rkṣa-piṅgalāḥ /
kapota-rudīta-ākṛanda-krūra-śabdāś ca yāmyataḥ // 86.21.*

„Zvuky šakala, sovy, hárity (zvláštní druh zeleného holuba), vrány, červenolící husy, medvěda, pingaly,⁸ holuba a pláč, řev a hrozivé výkřiky jsou [závažné] na jižní straně.“

8 Pojmenování *piṅgala-* může zahrnovat různá zvířata včetně několika druhů ptáků, plazů nebo promyku; ani překladatelé nejsou v názoru na určení tohoto druhu jednotni. Samotné slovo znamená „žlutohnědý“.

Důležité je dále určení, zda-li ono znamení věští šťastnou událost nebo nějakou nepřízeň. Zde rozhoduje vztah, jaký panuje mezi postavením slunce a světovou stranou, na které se znamení objevuje. Osm světových stran (východ – jihovýchod – jih – jihozápad – západ – severozápad – sever – severovýchod) si můžeme představit jako body na kružnici (tj. jako kompas), kde úsek mezi dvěma body odpovídá třem hodinám času (což je staroindická časová délka označovaná jako *yāma*-). Slunce, jakmile vyjde na východě, lemuje ve směru hodinových ručiček obvod kružnice, přičemž úsekem mezi dvěma světovými stranami projde za tři hodiny až se po 24 hodinách dostává zpět k východnímu bodu na východě. Vyskytne-li se znamení na těžce světové straně, na které se v onom momentě nachází slunce ve svém denním pohybu anebo v sousedních dvou osminách, jedná se vždy o znamení, jež v sobě nese předzvěst neblahé události. Světová strana, kterou slunce právě opustilo (*mukta*-), přitom nese název *aṅgāra*- „uhlová“⁹, tj. již „spálená“, a znamení na této straně vypovídá o nepříznivé události proběhnuvší již v minulosti. V případě, že se znamení objeví v té osmině, ke které slunce právě dospělo (*prāpta*-), je efekt takového znamení třeba očekávat v ten samý den, jelikož se jedná o stranu sluncem právě spalovanou (*dīpta*-). A konečně na té světové straně, ke které v následujících třech hodinách slunce teprve dojde (*esyat*-), na straně zatím jen „doutnající“ (*dhūmini*-¹⁰), zvěstuje znamení neštěstí, k němuž dojde v blízké budoucnosti. Tak například při východu slunce (respektive první tříhodinové periodě po východu slunce) je možno pokládat za uhlovou stranu severovýchod, za spalovanou východ a za doutnající jihovýchod. S každými dalšími třemi hodinami času se toto určení ve shodě s pohybem slunce posouvá o jeden díl na jih a posléze západ a sever ve směru hodinových ručiček. Takže například po západu slunce, první tři hodiny v noci, se angára vyskytuje na jihozápadě, dípta na západě a dhūminí na severozápadě.

Příznivé strany („klidné“ – *sānta*-) se vyskytují na opačné straně obzoru, než kde se právě nachází slunce. Při představě stejné kružnice můžeme tyto světové strany lokalizovat do pátych osmin od každé ze tří výše jmenovaných. Znamení na těchto stranách předpovídají shodným způsobem jako na nepříznivých stranách minulost, přítomnost nebo budoucnost. Proto při východu slunce ohlašuje znamení na jihozápadě již proběhlou šťastnou událost, znamení na západě zvěstuje potěšení, ke kterému dojde v ten den, a znamení na severozápadě požitek, jež je třeba očekávat v budoucnosti. Znamení ve zbylých dvou osminách (tj. při východu slunce na jihu a na severu) v sobě nesou dobrý či špatný následek vždy podle toho, jestli mají blíž ke klidným stranám nebo k jedné ze tří stran sluncem právě spalovaných.

⁹ Srov. romské *angar* „uhel“.

¹⁰ Od sanskrtského *dhūma*- „kouř, dým“, srov. rom. *thuv*.

Celý tento výklad o významu postavení slunce na určení příznivosti/ nepříznivosti znamená je v textu velmi lapidárně vyjádřen pouhými dvěma krátkými strofami:

*mukta-prāpta-esyad-arkāsu phalaṃ dikṣu tathāvidham /
aṅgāra-dīpta-dhūminyas tās ca śāntās tato 'parāḥ // 86.12.
tat-pañcama-diśaṃ tulyaṃ śubhaṃ traikālyam ādiśet /
pariśeṣa-diśor vācyam yathāsannaṃ śubha-aśubham // 86.13.*

„Na straně, již slunce právě opustilo, již zrovna dosáhlo či na kterou teprve dojde, [se ohlašuje] příslušný plod [konání], a to jsou [strany] uhlová, spalovaná a doutnající, příznivé strany jsou jejich opačné. Na pátých stranách od těch [předchozích] se shodným způsobem předpovídá štěstí ve třech časech. Na zbylých dvou stranách je třeba mluvit o štěstí či neštěstí podle toho, k jaké straně mají blíž.“

Díky předchozím odstavcům je smysl těchto dvou strof již asi zřejmý, nicméně bez zasvěceného výkladu by nám toho tento překlad sám o sobě asi moc nesdělil. Tento nepoměr mezi úsporným originálem a jejich daleko obsáhlejší výkladem (spíše než překladem) nechť je i názornou ukázkou značné komplikovanosti interpretace sanskrtských textů tohoto typu, a tedy i nutnosti znát důkladně všechny souvislosti, s nimiž je to či ono sdělení spjato. Nezbytným pomocníkem práce každého sanskrtyisty jsou přitom i četné domácí komentáře, samy o sobě ne vždy jednoznačné, které k většině děl v průběhu historie vznikaly za účelem jejich vysvětlování a osvětlování. Tyto komentáře (ba i komentáře ke komentářům a jejich další komentáře) staroindickým učencům zpravidla nahrazovaly ústní výklad zasvěceného učitele – guru.

Vraťme se však k samotnému textu a údajům, jež je třeba znát, abychom správně pochopili smysl strofy, jež má poutat naši pozornost především. Dosud se mluvilo o obzoru rozděleném podle světových stran na osm částí. Konec 86. kapitoly Brhatsamhity zavádí ještě podrobnější rozdělení kružidla kompasu na 32 dílů (*dvātrimśat-pravibhakte dik-cakre* 86.76.). S tímto rozdělením pak pracuje celá 87. kapitola, v níž se nachází i onen „dómbský“ verš. Kapitola konkrétně vykládá hlasová znamení, jak o nich byla řeč výše, objevivší se v jednotlivých dílech (dvaatřicetinách) kompasu. První polovina kapitoly (verše 1 až 28) se zabývá znameními blahodárného charakteru – tj. takovými, které se na základě postavení slunce ve vztahu k místu znamení nacházejí v dílech patřících k momentálně „klidným“ světovým stranám. Druhá část (verše 29 až 45) probírá tatáž znamení a ve stejných dílech kompasu, jimž však momentální postavení slunce dává podobu znamení neblahých (tedy na sluncem „spalovaných“ stranách). Mezi nimi se ve strofě s pořadovým číslem 33 vyskytuje i verš zmiňující dómby:

अथ पञ्चमे नृपभयं मारीमृतदर्शनं च वक्तव्यम् ।

षष्ठे तु भयं ज्ञेयं गन्धर्वाणां सदोम्बानाम् ॥ ८७ ॥ ३३ ॥

| Text 33. strofy 87. kapitoly Brhatsamhity, ve které se vůbec poprvé objevuje slovo ḍomba-
(zde v genitivu ḍombānām), v severoindickém písmu dévanágarí. |

*atha pañcame nṛpa-bhayaṃ mārī-mṛta-darśanaṃ ca vaktavyam /
ṣaṣṭhe tu bhayaṃ jñeyaṃ gandharvāṇāṃ sa-ḍombānām // 87.33.*

„Hlasové znamení v pátém dílu od jihovýchodu předpovídá nebezpečí, které hrozí od králů, a také spatření mrtvých v důsledku moru; v šestém dílu pak nebezpečí od gandharvů a dómbů (nebo: nebezpečí pro gandharvy a dómby).“¹¹

Pátý díl od jihovýchodu je vlastní jih, šestý se rovná jedné dvaatřicetině směrem na západ. Jelikož se tento verš vztahuje k situaci, kdy postavení slunce určuje jižní stranu jako „uhlovou“, „spalovanou“ nebo „doutnající“, podle výše nastíněných propočtů by se takové znamení muselo objevit druhou, třetí nebo čtvrtou jámu po východu slunce (1 jáma = 3 hodiny) a podle toho by také ohlašovalo buď již proběhlé anebo se teprve blížící nebezpečí. Zároveň by původcem takového znamení musel být zvuk relevantní pro jižní stranu, jak byl definován ve strofě 86.21 (viz výše).

Pokud se tedy objeví znamení o jeden díl kompasu na západ od jižního bodu, zvěstuje takové znamení člověku nebezpečí, jež mu má hrozit od gandharvů anebo dómbů. Anebo nebezpečí hrozící gandharvům a dómbům. Zde se totiž dostáváme k dalšímu problému, a tím je nejednoznačnost, jež v tomto případě dokonce vede ke dvěma možným a zároveň zcela protichůdným překladům. Překladatel Brhatsamhity do angličtiny N. C. Iyer překládá poněkud volněji dotyčné místo jako „dómbové budou zakoušet útrapy.“¹² Jiný překladatel, M. Ramakrishna Bhat, připouští obě možnosti, když překládá (doslovněji než Iyer): „nebezpečí od gandharvů a akrobatů nebo nebezpečí hudebníkům a akrobatům“¹³ a dále přikládá poznámku: „Genitiv naznačuje, že autor měl v úmyslu sdělit myšlenku, že takové znamení působí nesnáze zpěvákům a akrobatům. Jinak by byl užil ablativní pád bez jakýchkoliv metrických obtíží.“¹⁴

11 Do překladu jsou zahrnuty i některé relevantní údaje z veršů bezprostředně předcházejících, jež se již ve 33. strofě neopakují.

12 „...the Dombas will suffer miseries.“ (Iyer 1987: 395).

13 „...danger from Gandharvas and acrobats (or danger to musicians and acrobats.“ (Bhat 2003: 791).

14 „The genitive suggests that the author has intended to convey the idea that such an omen causes trouble to singers and acrobats. Otherwise he would have used the ablative case without any metrical trouble.“ Tamtéž.

Zásadním problémem je tedy použitý genitiv, který v tomto kontextu může být vykládán buď jako původce děje (subjektový genitiv = nebezpečí zapříčiněné dómby) nebo jako cíl děje (objektový genitiv = nebezpečí pro dómby). V obou případech autor mohl vybrat jiný gramatický tvar, který by daný význam vyjadřoval jednoznačněji (např. Bhatem zmiňovaný ablativ). Jedná se o problém nikoliv pouze tohoto jednoho verše, ale celé jedné poloviny 87. kapitoly. K jeho možnému rozřešení se vrátíme o něco níže.

Je třeba si všimnout, že dómbové jsou zmiňováni v těsném spojení s gandharvy. Gandharvové jsou skupinou polobožských bytostí hinduistické mytologie, která slouží bohům a zejména Indrovi v jeho sídelním městě Amarávatí coby nebeští hudebníci a zpěváci. Toto jejich poslání se tedy kryje se způsobem, jakým své živobyті získává dómská kasta. V sanskrtské literatuře vystupují dómbové obvykle jako hudebníci, jsou tak zobrazováni i v dalších historických pramenech ze stejné doby (např. v Al-Birúního popisu Indie z 10. století) a i v dnešní Indii je hudba s nimi asociována nejčastěji. Společná zmínka gandharvů i dómbů tedy rozhodně není náhodná. Dosvědčuje, že již v autorově době se dómbové živili jako hudebníci.

Již zmiňovaný N. C. Iyer ve svém překladu *Brhatsamhity* gandharvy pominul a uvedl pouze dómby, k nimž navíc dodal vysvětlující poznámku *wandering tribe* („kočovný kmen“). M. R. Bhat, jak bylo patrné výše, buď gandharvy nepřekládá a ponechává jim původní označení anebo je překládá jako *musicians*, zatímco dómby má za *acrobats*, což je zřejmě jeho vlastní odhad významu. Přiklání bych se spíše k variantě obě označení nepřekládat, protože zjevně jde o vlastní skupinová jména.

Někoho by mohla napadnout otázka, proč se v textu objevují mýtické bytosti. Mytologie ovšem velmi často proniká i do zdánlivě světských textů staroindické literatury. Staří Indové nepochybovali o existenci světů jiných než je ten náš a s jejich obyvateli takřkajíc i „počítali“. Hranice mezi skutečným a fiktivním nebyly v myšlení obyvatel jižní Asie ve starověku jednoznačně vymezeny, obě oblasti se prolínaly k nerozeznání jedna od druhé. Je však třeba podotknout, že někteří autoři chápali jméno gandharvů na tomto místě jako přenesené označení skupiny lidí. Slovník Monier-Williamse ([1899] 1999: 346) přímo odkazuje k významu slova *gandharva*– v této strofě jako *singer* – „zpěvák“. Pokud však měl Varáhamihira na mysli „pozemskou“ skupinu hudebníků, byl by tento význam v sanskrtských textech ojedinělý. Pro nás ale tato otázka není dále nijak podstatná. Ať už měl autor na mysli polobožskou nebo lidskou skupinu, jsou gandharvové jednoznačně zpěváky a hudebníky.

Skutečnost, že dómbové jsou zde asociováni s hudebnickou profesí, nám potvrzuje ještě jeden verš *Brhatsamhity*. 87. kapitola vykládá přírodní zvuky jednak za příznivého postavení slunce, jednak za postavení nepříznivého, kdy má znamení povahu neblahé předzvěsti.

Uvedená 33. strofa patří právě do té druhé skupiny, není tedy od věci přecíst si příslušnou pasáž, která vysvětluje znamení na téže straně, ovšem je-li slunce na opačné straně obzoru. To v našem případě znamená v nočních hodinách: druhou, třetí a čtvrtou jámu po západu slunce (čtvrtá jáma již bezprostředně předchází novému východu). K těmto okolnostem se vztahují verše šesté strofy:

**यात्रासिद्धिः समदक्षिणेन शिखिमहिषकुक्कुटाप्तिश्च ।
याम्यादद्वितीयभागे चारणसङ्गः शुभं प्रीतिः ॥ ८७ ॥ ६ ॥**

| Text 6. strofy v písmu dévanágarí, jež zmiňuje potulné hudebníky (čáraný). |

*yātrā-siddhiḥ sama-dakṣiṇena śikhi-mahiṣa-kukkuṭa-āptiś ca /
yāmyād dvitīya-bhāge cāraṇa-saṅgaḥ śubham prītiḥ // 87.06.*

„[Znamení] na samém jihu [zvěstuje] dosažení cíle cesty a získání pávů, buvolů a slepic; ve druhém dílu po jižní straně setkání s potulnými hudebníky, blaho a uspokojení.“

I u této strofy je relevantní až její druhý verš, který vykládá znamení vyjevivší se jednu dvaatřicetinu západně od jižní strany. To zde oznamuje setkání s potulnými hudebníky, jež je v kontextu této části blahodárné, tj. přináší štěstí. Za jiného postavení slunce mluví to samé znamení o gandharvech a dómbech, o nichž také víme, že jsou hudebníky. Z toho tedy jasně plyne, že se v obou verších mluví o týchž bytostech. Použité označení *cāraṇa-* [čti čarana] je v sanskrtu obecným pojmem pro potulného hudebníka, zpěváka, barda či herce. Právě ona „potulnost“, „pohyblivost“ skrývající se v tomto slově¹⁵ by zároveň mohla naznačovat, že skupiny, jichž se toto označení týkalo, byly kočovné. Jméno *cāraṇa-* je zde evidentně použito jako souhrnné označení gandharvů i dómbů. Na jednom místě *Brhatsambhity* (74.19) jsou čáraní přímo zmiňováni jako nebeští pěvci, tj. gandharvové. Výslovné ztotožnění dómbů s čáraný zase nacházíme v některých sanskrtských textech z pozdější doby, např. v *Rádžataranginí*, kronice králů Kašmíru ze 12. století, kde ve strofě 8.94 odkazují obě slova k jedné skupině.

To, že šestá i třiadvacátá strofa hovoří o stejných bytostech, si lze ověřit i na jiných strofách kapitoly. I podle nich jedno znamení v určité oblasti předpovídá za příznivých okolností setkání s jistým typem bytostí a získání konkrétních statků, zatímco za opačných okolností nebezpečí od

¹⁵ Samotný lexém *cāraṇa-* je derivátem slovesného kořene *car-* „pohybovat se, jít“.

týchž bytostí a ztrátu statků získaných za konstelace příznivé. Tak například hned v následujících verších se zmiňují rybáři a lovci ptáků (v prvním) a asketi (ve druhém) a setkání s nimi a z toho plynoucí zisk či ztráta:

*ūrdhvaṃ siddhiḥ kaivarta-saṅgamo mīna-tittira-ādy-āptiḥ /
pravrajita-darśanaṃ tat-pare ca pakva-anna-phala-labdhiḥ // 87.07.
dhīvara-śākunikānāṃ saptaṃ-bhāgād bhayaṃ bhavati dīpte /
bhojana-vighāta ukto nirgrantha-bhayaṃ ca tat-parataḥ // 87.34.*

„Dále (dva díly na západ od jihu) [znamení ohlašuje] setkání s rybáři a příjem ryb, koroptví a podobných zvířat; na další straně spatření poustevníků a zisk zralých jedlých plodů.“

„Na [sluncem] spalovaném sedmém dílu [od jihovýchodu] (= dva díly od jihu) znamená prorokuje nebezpečí od rybářů a lovců ptáků (nebo: pro rybáře a lovce ptáků); na následující straně zkázu potravin a nebezpečí hrozící od poustevníků (nebo: nebezpečí pro poustevníky).“

Obě tyto strofy vykládají stejná znamení na týchž stranách: jednou jako oznamující setkání s rybáři a zisk ryb a ptáků za příznivého postavení slunce a po druhé jako nebezpečí od rybářů a lovců ptáků za nepříznivého postavení slunce; na další straně spatření poustevníků (pravrajita- dosl. „odešedších“ do bezdomoví) a zisk jídla anebo naopak nebezpečí od poustevníků (nirgrantha- dosl. „ti, kteří jsou prosti pout“) a zkázu jídla.

Některá místa textu vyznívají docela komicky, například druhé poloviny veršů 10 a 36 vykládají znamení v dílu následujícím po západní straně (tedy o jednu dvaatřicetinu na sever od západu) jako věstící setkání se zloději, přičemž za příznivého postavení slunce to s sebou nese kladný následek:

*parato 'taḥ śabara-vyādha-caura-saṅgaḥ piśita-labdhiḥ // 87.10. (2. verš)
(vr̥ṣṭi-bhayaṃ vāruṇye) śva-taskarānāṃ bhayaṃ parataḥ // 87.36. (2. verš)*

„Znamení na další straně ohlašuje setkání se Šabary (horský kmen), lovci a zloději a [a z toho plynoucí] zisk kusu masa.“

„(Na západní straně nebezpečí dešťů), na další nebezpečí od psů a zlodějů.“

Zároveň je třeba si povšimnout, že první verše mluví vždy výslovně o setkání s určitým druhem bytostí (např. potulnými hráči, askety...) a z toho plynoucího potěšení a nikoliv o potěšení pro samotné tyto bytosti (např. hudebníky, askety...). To dokazuje, že i dvojsmyslné genitivity použi-

té vždy v protilehlých verších by měly být chápány tak, že vyjadřují nebezpečí od těchto bytostí a nikoliv pro tyto bytosti. Pokud první část výslovně mluví o štěstí od někoho, dává logicky vzato smysl, aby k nim příslušející verše v druhé části byly vyjádřením nebezpečí také od někoho.¹⁶

Je proto také třeba zdůraznit, že zmínka dómbů ve spojitosti s nebezpečím vůbec neříká, že by dómbové v oné době představovali nějakou obecnou hrozbu. Ona zmínka pouze osvětluje vztah mezi přírodním jevem a konkrétní událostí, která se k tomuto jevu váže. Či přesněji: tlumočí přírodní znamení, jež má věstít setkání s dómby, a to může být za určité konstelace příjemné a za jiné zase nebezpečné. Úplně stejně jako text mluví o štěstí i neštěstí, jež může plynout od poustevníků a mnichů, kteří jinak byli a jsou v indické společnosti obecně velmi ctní. A naopak – asi jen málokdo kdy toužil po osobní zkušenosti se zloději, přesto podle Brhatsamhity může takové setkání za jistých okolností přinést užitek. Na těchto příkladech tedy vidíme kategorickou nutnost posuzovat vždy každý verš, každou pasáž či jednotlivé sdělení v širších textových souvislostech a až na jejich základě ona sdělení tlumočit a případně komentovat. Pokud souvislosti neznáme či úplně dobře nechápeme, je lepší se do žádné interpretace ani nepouštět.

Není třeba se tu dále zabývat všemi podrobnostmi, jež se k výkladu přírodních znamení vztahují. Smyslem předchozích odstavců bylo zmínit pouze ty podstatné informace, jež jsou nezbytné k pochopení jediné věty, v níž se vůbec poprvé objevuje přímý předek slova *rom*. Nejstarší věty, která dávné prapředky Romů zmiňuje.

Jak již bylo uvedeno jinde, původ dómbů je třeba hledat mezi indickými praobyvateli, a to s ohledem na etymologii jejich jména i další okolnosti patrně v mundském etnickém a jazykovém prostředí (srov. Beníšek 2006: 21–24.). Svědectví Brhatsamhity nám k tomu říká, že v 6. století byli dómbové již asi integrovanou součástí kastovní společnosti, ve které vykonávali služby spjaté asi hlavně s hudebními vystoupeními. Z toho tedy plyne, že k jejich začlenění do hinduistického civilizačního okruhu muselo dojít někdy před tímto datem. Nezapomínejme, že *Brhatsambhita* vznikla především jako kompilace děl staršího data, a tudíž i představa přírodního znamení, jež může setkání s dómby předpovědět, může mít kořeny starší. Na druhou stranu není vyloučeno, že starší představa mluvila pouze o setkání s potulnými hudebníky, jež teprve Varáhamihira konkretizoval ve svém díle jako dómby. Literární aktivita

16 Těžko by například astrologický text upozorňoval na nebezpečí hrozící psům a jiným zvířatům, jak by tomu bylo v případě, když bychom se přiklonili k druhé variantě. Také jiná místa textu s podobnou konstrukcí dávají logický význam pouze u varianty „nebezpečí od/z...“: Srov. 87.36. *vr̥ṣṭi-bhayam* „nebezpečí dešťů“ (a nikoliv „pro deště“).

Indů byla velmi plodná i ve starších dobách, a pokud by byli dómbové známou součástí indické společnosti i dříve tak jako později, zcela určitě by se jejich jméno v nějakém díle staršího data bylo objevilo. Také současné postavení dómských kast v Indii mimo systém čtyř varn naznačuje dobu jejich hinduizace až v období našeho letopočtu. Před naším letopočtem domorodé kmeny začleněné do hinduistické společnosti utvářely hlavně čtvrtou varnu šúdrů. Příslušnost k tomuto stavu stejně jako celá soustava varn se však postupem času uzavírala, až do ní bylo téměř nemožné proniknout zvenčí. Proto většina původně nezávislých etnik, která se v kastovní společnosti ocitla až po přelomu letopočtu, zůstávala mimo varnovní systém.

Literatura

- BENÍŠEK, M. 2006. Ke kořenům slova ROM. *Romano džaniben*, jevend 2006: 9–28. ISSN 1210-8545.
- BHAT, M. R. [1981] 1997. *Varāhamihira's Br̥hat Samhitā. Part One*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers. ISBN 81-208-0098-2.
- BHAT, M. R. [1982] 2003. *Varāhamihira's Br̥hat Samhitā. Part Two*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers. ISBN 81-208-0301-9.
- FRASER, A. 1998. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-212-X.
- GRIERSON, G. A. [1922] 1968. *Linguistic Survey of India*. Vol. XI. Gipsy Languages. Delhi: Motilal Banarsidass.
- India by Al-Biruni*. Abridged Edition of Dr. Edward C. Sachau's English Translation. 1993. New Delhi: National Book Trust India. ISBN 81-237-0289-2.
- IYER, N.C. 1987. *The Br̥hat Samhita of Varāha Mihira*. Delhi: Sri Satguru Publications. ISBN 81-7030-094-0
- MONIER-WILLIAMS, M. [1899] 1999. *A Sanskrit – English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers. ISBN: 81-208-0065-6.
- SCHMID, W. P. 1963. Das zigeunerische Abstraktsuffix -ben/-pen. *Indogermanische Forschungen*. 68. Band: 276–83.
- STIETENCRON, H. 1966. *Indische Sonnenpriester*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Summary

Varahamihira and the Oldest Mention of the Domba

Michael Beníšek

In the last issue of *Romano džaniben* (Winter 2006) M. Benisek spoke of the appearance in ancient Sanskrit texts of the caste designation Domba, the origin of the ethnonym rom. The aim of this paper is to analyze the oldest passage in which the Domba (Doms) appear in literature. This passage is in an astrological text dating back to the sixth century AD, the *Bṛhatsaṃhita* (literally „Great Anthology“) by Varahamihira. This work is one of the basic texts of old Indian astrology, just as its author is probably the most important scholar in this field.

Varahamihira was born in ancient Avanti, for a long time considered the center of astronomy and astrology in northern India. Varahamihira came from a clan whose religious feelings were oriented toward the cult of the sun god – so-called Saurism. In India the cult of the sun developed under the influence of people coming from Iran. The cult became so popular that in the first century AD it was one of the leading religions of all northern India.

Sun worship in India was closely connected with the development of astrology and astronomy. This concept in Indian astrology may go back to the Saurists, but the origin of Indian astrology reaches back to older times and was connected with horoscope reading or the calculation of favorable and unfavorable days. Indian astrology taught how to view natural phenomena and how to deal with misfortunes in order to bring man's behavior in harmony with the laws of nature. In ancient times the mother of science was astrology, which entered into the lives of even simple people.

The *Bṛhatsaṃhita* is, like other scholarly works in Sanskrit, composed in verse. Formally, it is divided into 107 chapters or sub-sections. Mention of the Doma is found in chapter 87. This chapter is concerned with commentary on natural sounds coming from the various cardinal points and having the character of an omen for those who listen to them .

Varahamihira's treatise on omens is intended mainly for people who are actually on the road. “An omen for people on the road predicts the maturing of their good or bad deeds performed in a previous life.”

The word with the meaning of “omen” appears in the original as *śakuna-*, in a form that literally means “bird”. This link between a bird and an astrological sign is not a coincidence: the intended omen is manifested through the voice of concrete beings – e.g. birds. They do not have to be only birds, though, but any other animal or human creature “moving in villages, woods, waters, on the earth, in the sky, in the day, at night and during both day and night.” In the lines of poetry in which the Domba are first mentioned, there are relevant omens appearing in the south.

It is important to determine whether an omen predicts a fortunate event or some misfortune. One needs to know the position of the sun and the direction from which the omen appears. Picture eight cardinal points (east – southeast – south – southwest – west – northwest – north – northeast) as the points on a circle (i.e. like a compass, where the segment between two points corresponds to three hours of time). As soon as the sun comes out in the east, it follows the circumference of the circle clockwise and, covering these three-hour segments, it is back at its starting point in the east 24 hours later. If, for example, an omen appears at the same cardinal point where at that moment the sun is situated on its daily movement or in the neighboring two eighths, the omen will predict an unhappy event. In case an omen appears in the eighth where the sun has just arrived, the effect of such an

omen has to be expected on that very day. All of this open-and-shut instruction about the position of the sun in relation to the direction of the omen for the determination of favorable/unfavorable omens is very succinctly expressed in only two short stanzas.

The end of the 86th chapter of the *Brhatsamhita* brings in even more detailed divisions of the compass into 32 parts. Varahamihira then works with this division in all of the 87th chapter in which that „Domba“ verse is found. The chapter concretely explains the vocal omen mentioned above. The first part (verses 2 – 28) is concerned with lucky omens and the second part (verses 29–45) deals with unlucky signs. The part mentioning the Domba is in verse 33:

„The vocal omen in the fifth segment from the south-east predicts the danger that threatens from kings and also the sight of dead people as a consequence of the plague; the sixth part speaks of danger from Gandharvas and Domba (or danger to Gandharvas and Domba)“

If an omen is discovered on a part of the compass west of the southern point, such an omen predicts danger from Gandharvas or Doma. Or danger threatening Gandharvas and Domba. Here there is a problem of ambiguity which leads to two possible and, at the same time, completely opposite examples. The translator to English of the *Brhatsamhita*, N.C. Iyer, translates it as „the Domba will suffer miseries“. Another translator, M. Ramakrishna Bhat, permits both possibilities when he translates danger from Gandharvas and acrobats or danger to musicians and acrobats“.

It is necessary to note that Domba are mentioned in close connection with the Gandharvas, a group of demigods of Hinduistic mythology who served the gods and mainly Indra in the form of heavenly musicians and singers. This mission reveals the way the Dom caste earned their living. In Sanskrit literature the Domba generally appear as musicians; they are so depicted in other historical sources from the same time and in today's India music is most often associated with them. The mention of the Gandharvas coupled with the Domba definitely is not a coincidence. It corroborates that already in the author's time the Domba earned their living as musicians.

Why do mythical beings appear in the text? Mythology often penetrates even into the apparently worldly texts of ancient Indian literature. Ancient Indians did not doubt the existence of worlds other than the ours. The border between truth and fiction was not defined; both areas pervaded one another. Whether the author had in mind demigods or a human group, the Gandharas are unequivocally singers and musicians.

The fact that Domba are here associated with the musical profession is confirmed to us in another verse of the *Brhatsamhita* in the 87th chapter. „A sign in the very south (predicts) reaching the objective of the trip and acquiring peacocks, buffalos and chickens; in the second part after the southern point a meeting with traveling musicians, joy and satisfaction.“

Here this announces a meeting with wandering musicians who, in the context of this part, are beneficial to them, i.e. bring luck. When the sun is in another position, this same sign speaks of Gandharvas and Domba, who we also know are musicians. From all this, we realize that in both verses the author is speaking of the same beings. The term used, *cāraṇa-* (pronounced *charana*), is the general Sanskrit term for a „wandering“ musician, singer, bard or actor. Actually the „wandering“ or „mobility“ hidden in that word could also signify that the groups affected by that term were itinerant. The name *cāraṇa-* is evidently used here as an inclusive term for Gandharvas and Domba. In one place in the *Brhatsamhita* (74.19) the *charanas* are directly mentioned as heavenly singers, i.e. Gandharvas.

It is necessary to emphasize that mention of Domba in connection with danger does not mean that they presented any sort of general threat. That mention only enlightens the relation between natural phenomena and

concrete events which weigh in to that phenomenon. Natural signs that are supposed to predict a meeting with Domba can be felicitous in a certain constellation and at another time dangerous.

The previous paragraphs are intended to provide basic information about the very first appearance in literature of the direct ancestor of the word rom. Thus the Brhatsamhita contains the oldest mention of the distant forefathers of the Roma. As the Brhatsamhita tells us that in the 6th century the Domba were already an integrated component of the caste society in which they carried out services probably mainly related to musical performances, their membership in Hinduistic society must predate that time. On the other hand it cannot be excluded that the meeting spoken of was with wandering musicians who not until Varahamihira were said to be Domba.

Valerie Levy

— Domnělá hereze athinganů

Po Indii je další klíčovou epochou v dějinách Romů jejich pobyt ve východořímské říši, nazývané podle původního jména svého hlavního města i Byzanc. Jde o poslední historickou epochu společnou pro všechny Romy, protože další obdobně významné období – tzv. otroctví ve valašských knížectvích – se týkalo sice velké části Romů, nikoli však všech. Pobyt v Byzantské říši byl důležitý nejen pro gramatickou a lexikální přestavbu jazyka, ale i pro vznik řady jiných kulturních statků, které z větší části dodnes nejsou pojmenovány či identifikovány, a nemohl zde nakonec tkvět i počátek odklonu od čistě indické fyziognomie? Pro historiky je tato epocha zajímavá nejen z hlediska samotných událostí a změn, které v této době proběhly, ale také proto, že se v ní skrývá klíč k určení časových mantinelů předchozích či následných migračních pohybů Romů. Přítomnost Romů v Byzanci v určitou dobu samozřejmě v žádném případě neimplikuje současnou absenci jim podobných skupin v Indii, ale naznačuje alespoň přední hranici počátku jejich odchodu z Indie. Jak totiž naznačuje moderní lingvistika, všechny případné pozdější migrace se musely s prvními příchozími do Byzance dostat do tak úzkého styku, že před dalším rozptylem po Evropě z jazyků těchto případně různých skupin vznikl jeden homogenní jazykový útvar.

Potíž s byzantskými prameny nespočívá v jejich nedostatečnosti, nýbrž v jejich nejednotnosti. Celá problematika je obšírně rozvedena a zdokumentována v publikaci Romové v Byzanci.¹ Jádro problému spočívá v tom, na koho se různá dobová označení vůbec vztahují. V pozdějších znamenalo athinganoi (Αθίγγανοι), popřípadě některá jeho hlásková obměna, jednoznačně „Rom“. V ranějších pramenech se však toto apelativum objevovalo ve spojení s paulikiány či jinými seskupeními, která se od ostatních většinových obyvatel lišila nábožensky, nikoli etnicky.

Zároven je třeba upozornit na fakt, že etnické a náboženské kategorie nebyly jasně odděleny po celou dobu přítomnosti Romů v Evropě. Některé starší holandské, švýcarské a i místní německé výrazy pro Roma (heyden apod.) jsou synonymní s pojmem „pohan“. Například podle švýcarského kronikáře Conrada Justingera přišlo v roce 1419 do Basileje, Curychu, Bernu a Solothurnu „více než 200 pokřtěných pohanů z Egypta“. Výraz „pohan“ se objevil ještě i pět let předtím, v seznamu výdajů

1 George C. Soulis, Ilse Rochowová, Klaus-Peter Matschke, Indologický ústav FF UK Praha, 1998

města Bern. V té době však se široko daleko žádné záznamy o přítomnosti Romů v oblasti nevyskytují, navíc o Romech se mluvilo většinou jako o skupině a ne jako o jednom „pohanovi“. Označení „pohan“ je v rozporu s tvrzením, které Romové uváděli už od svého prvního setkání s majoritou – totiž že putují na znamení útěku svaté rodiny. V roce 1532 uvádí celošvýcarský zákonodárny sbor, že v zemi stále kočují „Cikáni a pohané“.

Nesoulad mezi prvními zmínkami označení athinganoi v 8. století (v náboženském duchu) a zmínkami pozdějšími (ve smyslu etnické skupiny) býval vysvětlován již Franjem Miklošičem² tím, že výraz byl přenesen od příslušníků jinak neznámé heretické sekty na etnické Romy. Na základě nově nalezených dokladů ze 12. století dospěla byzantoložka Ilse Rochowová k závěru, že se této konstrukce není nutné nadále držet. Ke stejnému závěru došel po podrobnější analýze úplně prvních zmínek o athinganech v životopisech císaře Michala II. (820–829) byzantolog Paul Speck. Otiskujeme jeho článek z *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*³ nejen proto, abychom zpřístupnili jeho závěry o podstatě athinganů, ale také s úmyslem zveřejnit původní řecké znění hlavních pasáží, kde se o athinganech referuje. Zdroji jsou kroniky byzantského mnicha a kronikáře Theofana Confessora (758/760 – 817/818, běžně referované jako „Theofanes“), které pokrývají období od r. 284–815, a soubor kronik sepsaných většinou anonymními učiteli, které jsou známe pod jménem „Theofanes Continuatus“ (pokračování Theofana) a sahají do roku 961.

Článek je psaný z pohledu byzantologa a pro byzantology, a člověk neznalý této specializace jen těžko chápe některé souvislosti. Snažili jsme se doplnit nejdůležitější mezery v tomto ohledu. Dík patří především Janu Dusovi za pomoc při překladu z řečtiny tam, kde autor znalost řečtiny předpokládal. Překlady v textu uvádíme v hranatých závorkách. V českém pravopisu se rozlišují psaním malých a velkých písmen skupiny definované nábožensky (manichejci) a etnicky (Frýgové). Z hlediska citovaných byzantských autorů patří do první kategorie vedle různých „heretiků“ i „židé“ a „athingané“, i když autor dospěje v závěru, že athingané jsou etnickou skupinou.

2 Tadeusz Pobożniak: *Grammar of the Lovari Dialect*, Kraków 1964: Polska Akad. NAUK. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 79 s., na straně 9

3 Herbert Hunger a Wolfram Hörandner (ed.), 47. svazek, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1997, s. 37–50, ISSN 0378-8660

Někdy se člověk jen tak probírá svými zápisky a zjistí, že to či ono téma už dlouho čeká na dopracování. A tak jsem se rozhodl, že dokončím svůj článek o athinganech,⁴ a to také z toho důvodu, aby mě vývoj úplně nepředstihнул. Pro dva z nejdůležitějších pramenů týkajících se tématu, k souborům kronik Theofanes⁵ a Theofanes Continuatus⁶, totiž mezitím byly vydány komentáře, a navíc už ani se svými teze- mi nejsem sám.⁷

Začneme tedy u mladšího a pro dané téma informativnějšího díla: Theofanes Continuatus (Theophanes Continuatus 1838) se zmiňuje o athinganech vícekrát, a to v době mládí císaře Michaela II. V následující analýze kronikářova textu připojuji k jednotlivým odstavcům kroniky své komentáře.

| Frýgie v malé Ásii – historický region (světlý)
a největší rozšíření bývalé říše (čarou) |
zdroj: www.wikipedia.com |

(42, 8-13) Michael II. pocházel z města Amorion ve Frýgii (Phrygia Salutaris), kde odjakživa žilo mnoho židů a také několik athinganů.^I Z jejich trvalých společenských styků vznikla hereze, která měla svůj nový způsob a nové učení.^{II} K ní také náležel budoucí císař, který svou víru převzal po svých předcích.^{III}

4 Východiskem těchto předchozích úvah byla hypotéza, že athingané nebyli křesťanskými heretiky, ale že to byli Cikáni – srov. Speck (1991:1100). Dále viz Signes (1995: 183 pozn. 5). Velmi je však rozšířen názor, že athingané byli, především s ohledem na paulikiány a melchisedekity, se kterými bývali ztotožňováni (viz dále), křesťanskou sektou. O charakteru jejich sekty však není známo nic bližšího, protože se nedaří odstranit rozpor mezi tvrzením jednotlivých dostupných pramenů. Vzniká tak velmi prazvláštní náboženská pospolitost. K tomu srov.: Rochow (1983) – autorka cituje všechny původní prameny, kriticky je rozebírá a jmenuje veškerou předchozí literaturu (především s. 164, pozn. 10: J. Starr, J. Gouillard a M. Loos – Athingané jsou sektou, jejichž náboženský základ je neuchopitelný). Krátce před článkem I. Rochow vyšla i studie P. Croneho (1980: 47-80), který také shrnuje všechny dostupné zprávy a vytváří nápaditý obraz Judeo-Křesťanů (viz dále pozn. 39). I G. Dargon (1991: 366n.) pojmá všechny zmíněné skupiny jako relikty judaizovaných sekt. Pro výklad skupiny athinganů jako sekty se nejčerstvěji vyslovuje i C. Signes (1995: 183n.). – Ohledně Romů obecně srov. Soulis (1961).

5 Dle Rochow (1991). Nemohl jsem použít překlad Theofana zpracovaný a okomentovaný C. Mangem a R. Scottem (1997).

6 C. Signes předkládá ve své studii nepřímý i kritický text, přičemž zaznamenává a diskutuje všechny varianty heretických sekt.

7 Viz níže pozn. 46.

– Nic přesného o víře císaře Michaela Theofanes Continuatus neuvádí: Je to nové učení, ke kterému se však hlásili už Michaelovi předkové, a mísí se v něm židovské a athingané prvky. Při čtení textu bychom měli mít na zřeteli následující: V Byzanci – a nejen v Byzanci – bylo vše nové a neznámé srovnáváno a objasňováno zpravidla poukazem na věci starší a známé, a věc byla zpravidla vyřízena tím, že se nový jev pojmenoval tak jako jeho starší obdoba.⁸ V případě zde popisované směsi učení nebylo možné odvodit cizí způsoby jejích přívrženců pouze od židovských tradic, a zřejmě proto se zde objevuje zmínka, že kromě židů v místě vždy žila i skupina athinganů.

(42, 13-17) Tato (smíšená, pozn.překl.) hereze připouští křest jako prospěšný a uznávaný mezi svými zasvěcenci. Ve všech ostatních případech se řídí zákonem Mojžíšovým, s výjimkou obrízky.^{IV}

– Příslušníci zmíněné sekty jsou tedy křtění, ale jinak zůstávají židy – *avšak* bez obrízky. Zatím to tedy vypadá velmi zajímavě. Znovu se ukazuje, že tu byla snaha identifikovat nově vznikající jevy s jevy již známými, aby bylo snazší je potlačit. Kromě toho se však v tomto tvrzení skrývá jedna z židovských polemik: v *Doctrina Iacobi nuper baptizati* (Déroche 1991) se několikrát řeší otázka židů křtěných pod nátlakem: proč dále nesmějí světit Šabat^V a zda se dále vůbec smějí chovat jako židé^{VI} (Speck 1997). Problém spočívá v tom, že *v očích veřejnosti* z takového křtu později navenek nic nezůstává – a zmínění pokřtění zůstávají i nadále židy.

Také athingané, kteří kvůli křtu odložili obrízku, ale jinak udržovali židovské zvyky, jsou pokřtěni jen na oko a zůstávají vlastně židy. Ve skutečnosti je totiž u nich křest chápán nikoli jako symbol přestupu ke křesťanství, ale spíše jako záhadný mystický obřad pro zasvěcené.

Athingané tedy přejímají křest, ale jinak zůstávají křesťanství vzdálení, stejně jako (nuceně či zdánlivě) pokřtění židé. Athingané jsou však ve skutečnosti horší než skuteční židé, od kterých je mnohem snazší se držet stranou. Uvidíme, že takový popis athinganů (odhlédneme-li od srovnání se židy) dokonce souhlasí s realitou – nechávají se křtít, aniž by byli „normálními“ křesťany.

(42, 17–21) Ten, kdo je zasvěcován, dostává za učitele a vůdce^{VII} přímo do svého domu žida nebo židovku, kteří nejsou pokřtěni. Svému vůdci se svěřuje se vším, nejenom ve věcech své duše, ale také v hospodářských záležitostech,^{VIII} a nechává všechny tyto záležitosti v jeho nebo jejích rukách.

8 Viz níže pozn. 23, proč se paulikiáni museli stát manichejci.

- Podle této zmínky musela mezi athingany žít skupina lidí, kteří ani pokřtěni nebyli, ale měli uvnitř komunity zcela zvláštní postavení. Není jasné, zda je tato poznámka míněna pozitivně (těmto lidem svěřují i své peníze) nebo negativně (mají dozorce, kteří se starají o jejich víru i peníze, a tak i o soudržnost). Podobnost s židy tady neplatí.

Až doposud jsme se tedy o athinganech dozvěděli, že přestože nectili obrízku a přijímali křest,⁹ se od „dobrých křesťanů“ velmi odlišovali.

Na základě zmínky o „učitelích“, kteří jsou takřkajíc „dozorci“, lze předpokládat, že nad celou skupinou athinganů stáli určití „představení“, kteří neměli nic společného s církevní hierarchií. I přes všechny polemiky tedy vycházejí na povrch alespoň nějaká fakta.

(42, 21-43,4) Ačkoliv Michael vyrůstal v tomto učení obeznámen už od dětství a zamlouvalo se mu,^{IX} nedodržoval toto učení striktně, nýbrž – tak jako koncil nevěřícího^{tiX},¹⁰ – ho brzy upravil,^{XI},¹¹ a zfalšoval jak učení křesťanů, tak učení židů.^{XII}

- Tento úryvek je jasně míněn jako velká pohana císaře Michaela:¹² Sotva je toho schopen, upraví dokonce svou dětskou víru (což se nepatří), a falšuje tím i křesťanství a židovství, ze kterých se toto učení skládá. Je zajímavé, že Michael navíc upravuje učení židů, které je už samo o sobě dost špatné, a Michael ho ještě zhoršuje. Michael je zřejmě schopen všeho.

(43, 4-10) Tak se držel své víry, dospíval, byl obklopen hloupostí a nevzdělaností^{XIII} jako vinná réva úpony. Byl vychováván svými učiteli a dostalo se mu také odpovídající výuky.^{XIV} Později, když se stal císařem, vyznačoval se nevzdělaností víc než diadémem.

- Samozřejmě, že za těchto předpokladů nelze získat vzdělání. Výčitka nevzdělanosti bývá vznášena jak proti heretikům, tak i ikonoklastům, a zdá se mi, že je typická pro určitou domýšlivost vzdělavců byzantské renesance. V Michaelově životopisu se tato výčitka opakuje ještě vícekrát v souvislosti s tím, jak i jako císař Michael prokazuje svou nevzdělanost při každé příležitosti.

9 V tomto názoru nepadá mezi autory shoda, srov. Rochow 1983: 165.

10 Čti: s domýšlivostí heretické rady starších.

11 Když dospěl? Není jasné, ke které době se tato poznámka vztahuje.

12 Viz též Rochow 1983: 170 – Theof. Cont. 48, 21-49, 12, Michael se coby ikonoklast, zřejmě na základě jiného pramene, pak stane nejhorším, nevzdělaným židem.

(43, 10-17) Nejevil zájem o logiku, díky níž by se mnohému mohl vyvarovat. Když nemohl stačit při debatě moudrých mužů držet krok,^{XV} dokázal se proto držet svých vlastních tradic, aniž by opovrhoval našimi.^{XVI}

- Znalost logiky byla pýchou raně byzantské renesance, zde však zmínka o logice vyznívá dosti hloupě. Také zmíněný sbor moudrých mužů, se kterými měl Michael debatovat, jaksi visí ve vzduchu. Zdá se, že tento odstavec byl převzat z jiného kontextu (např.: Michael diskutuje s učenými ikonoduly).

(43, 17) Každopádně ctil svého vlastního názoru a to bylo...^{XVII}.

- Opakování myšlenky v textu ukazuje na pokus vést linii vyprávění někam jinam.

(43, 18-44,11) Velmi dobře se vyznal v práci s prasaty, koni, osly, mulami, ovce a skotem. Bylo to vzdělání jeho dětství a jeho, řekněme, stáří, a byl na to pyšný.

- Dlouhý odstavec s mnohými podrobnými údaji, ze kterého cituji zmíněný úryvek, má v textu sloužit k další pohaně. Vše však vypadá jinak, podíváme-li se na tento odstavec pozorně. Text je totiž míněn jako chvála, takže je nasnadě, že ve skutečnosti tento odstavec pochází z nějakého pozitivního Michaelova životopisu: Byl dítětem chudých lidí a na vesnici se ne naučil ničemu jinému než práci se zvířaty, ke které však měl mimořádné nadání. Za tyto své znalosti se nestyděl a uchoval si je po celý život. To nemá nic společného s jeho v předchozím odstavci pranýřovanou nevzdělaností.

(44, 11-14) Když ve svém chudém životě dospíval, chtěl se toho (chudého života) vši silou zbavit. Tak přišel jednou ke svému veliteli, dal najevo skromnost a koktavě na něj zavolal.

- Zde patrně v textu něco schází:¹³ o tom, že by Michael koktal a že by byl vojákem, se dosud nikdo nezmínil. Při troše fantazie se můžeme domnívat, že se stal vojákem, aby se zbavil chudoby. I to se opět zdá být prezentované spíše pozitivně: podařilo se mu stát se vojákem. Byl totiž tak silný a dobrý, a tak dále (přestože byl dítětem chudých a koktal?). A tak jednou přišel – zní to jako pohádka – velmi skromný ke svému veliteli a zavolal na něj. Očekává se, že

13 C. Signes (1995: 189) zde rozpoznal neúplný syntax.

čtenář ví, proč Michael za velitelem šel. Můžeme se tedy domnívat, že i zde byl použit původně pozitivní příběh, který si autor upravil.

(44, 14-17) Tu vysvětloval jeden známý athingan, který byl důvěrníkem velitele, že Michael a ještě jeden^{XVIII} se stanou za krátkou dobu slavnými a že brzo získá císařské hodnosti.

- Zdá se mi, že se jedná o záměrnou parafrázi známého proroctví z Filomelionu:¹⁴ tam se ve službách Bardana objevují tři muži: Leon, Michael a Thomas, všichni tři však v ní mají pověst slušných lidí (Theofanes Continuatus 7,4^{XIX}). Bardanes si vyžádá proroctví, které pro něj není příznivé, dozví se však, že první dva z jeho služebníků se stanou císařem. Bardanes je tak poučen o „historii“ příštích dvaceti let a dozvídá se, že v ní nebude hrát žádnou roli. Motivace příběhu je založena na úmyslu Bardana dozvědět se něco sám o sobě; zprávy o Leonovi, Michaelovi, a Thomasovi se k němu (a ke čtenáři) dostávají víceméně náhodně.¹⁵

Účelem námi analyzovaného textu však mělo být představit Michaela v tom nejhorším světle. Ostatní postavy původního příběhu již nejsou důležité: stratég, který měl v původním vyprávění jinou funkci, zde zůstane beze jména (podle dalšího pokračování příběhu ho však jako Bardana můžeme jednoznačně identifikovat – to když zasnoubí svou dceru), o Thomasovi vůbec není řeč, a z Leona se stal někdo jiný.^{XX}

Pro interpretaci nového textu je nejdůležitější, že je záměrně koncipován tak, aby dokázal, že Michael prostě musel být špatným císařem. Do původně pozitivního Michaelova životopisu proto autor vsazuje proroctví mnicha z Filomelionu, ale protože by z úst mnicha vyzněvalo pozitivně, musí ho zde sdělovat někdo špatný – athingan. A ten, aby mohl vůbec existovat, se stane důvěrníkem velitele, což ovšem vůbec nevypovídá o chování a charakteru jeho nadřízeného.¹⁶

(44, 17-45,5) Velitel je nadšen a usuzuje, že musí hned jednat. Nechá připravit velké pohoštění a dává oběma mužům (kteří jsou velice zaskočení) své dcery za manželky.

- I zde pokračuje upravený příběh: původně šel totiž k velitelovi Michael sám. Logika přepracovaného příběhu však zde už vyžaduje, aby se s Bardanovou dcerou neoženil jenom Michael, ale i druhý zde bezejmenný muž (dosazený do textu na místo Leona). Autorovi úprav

14 C. Signes (1995: 190) a následující, uvažuje o dvou nezávislých legendách.

15 Další vývoj této legendy srov. Speck (1990).

16 Tuto verzi také zná Genesios (Lesmüller-Werner 1989: 22, 61-66) a uvádí ji ve zhuštěné podobě.

přítom vůbec nevadilo, že se tato bezejmenná postava nikdy nestala císařem. Nepodstatné je pro něho i to, že se původně jednalo o Leona Sklerose, který zřejmě byl dle historických údajů druhým Bardanovým zetěm.¹⁷ Autor prostě přizpůsobil svému účelu vyprávění z Filomelionu a svatbu Bardanových dcer bez ohledu na ostatní postavy příběhu.¹⁸

Tímto exkursem k proroctvím (45, 6 – 46,7) – která jsou dílem ďáblovým – může autor opět svým lehce nadutým tónem byzantské renesance ještě podtrhnout špatnost Michaela a athinganů. A dále pokračuje ve stejném stylu:

(46, 8-11) Michael vítá věštbu athinganovu^{XXI} a někdy později zase věštbu z Filomelionu, o které jsem již referoval,^{XXII} a podnikne vraždu na Leonovi, kterou měl stále v plánu.

– Autor pokračuje ve vyprávění. Na konci první knihy dojde k vraždě Leona a Michael je nyní u svého cíle.

Zajímavá je explicitní zmínka o věštbě z Filomelionu. Z mého pohledu naznačuje, že Theofanes Continuatus sestavil někdo jiný než ten, kdo redigoval Michaelův životopis, jak jsem na to upozornil výše, a že záměrně přetvořil věštbu mnicha ve Filomelionu na výrok athingana, aby se příběh lépe hodil k Michaelovi.

Jedna otázka zůstává otevřená: věští Michaelovi athingan právě proto, že sám Michael byl údajným přívržencem tohoto učení, anebo nebyl spíš naopak věšticí athinganos důvodem k zařazení samotného Michaela mezi tyto lidi, ovšem za podmínky, že příslušnost k těmto lidem se všemi nadávkami a rozpory vytlačila z jeho životopisu jeho „pozitivní“ počátek? Narážíme tedy na různé vrstvy úpravy textu. Z athinganovy (namísto mnichovy) věštby vyplývá konstatování, že sám Michael k athinganům patří a vysvětluje se tak jeho špatnost.¹⁹

Po tomto rozboru začátku knihy o Michaelovi II. v Theofanes Continuatus zůstává také nezodpovězena otázka, kdo vlastně podle těchto pramenů byli athingané. Z analýzy vyplývá toto: Byli pokřtěni a věstili budoucnost. Byli nekonformní a patrně představovali osvědčený nástroj k pomlouvání druhých.

17 O Leonovi Sklerosovi a jeho ženitbě srov. Turner (1990: 186)

18 Z toho nelze odvodit ani tvrzení, že Leon získal druhou Bardanovu dceru. Tento názor má zastávce (srov. Turner 1990: 186, pozn. 88), ale nemůže být správný (srov. Turner 1990: 195, pozn. 122).

19 Určitým mezistupněm je Genesios (Lesmüller-Werner 1989: 23, 84n.): Michaelovi se vyčítá, že pochází z oblasti, ve které žije mnoho athinganů – Signes (1995: 185) považuje zprávu (v kronice Theofanes) za věrohodnou proto, že Michael (podle něj) nejspíš k athinganům patřil.

K podobnému úsudku lze dospět i na základě dalších míst v textu, které souvisejí s Nikeforem I. a pocházejí z Theofanovy kroniky (de Boor 1883), druhého významného pramene o athinganech:

V době kdy měl Michael I. z Konstantinopole vyhnat Lykaonce, přináležející Nikeforovi I.,²⁰ rozhodl se předběžně (495, 1-3) pro trest smrti [nad manichejci, nyní (zvanými) paulikiány, a athingany (bydlícími) ve Frýgii a Lykaonii].^{XXIII}.²¹

Zatímco výše byli athingani ztotožněni se židy, zde jsou srovnáváni s paulikiány.²²,^{XXIV},^{XXV} To ovšem znamená, že o athinganech není známo opravdu nic, a pro jejich identifikaci a pomluvu se hledá cokoli divného a špatného.

Autor zprávy v kronice Theofanes, kterého rozzlobil odpor vůči tomuto rozhodnutí, v následující pasáži (495, 12) popisuje tyto lidi jako [plné veškeré duševní i tělesné nečistoty a uctívajících demony].^{XXVI}

– Taková charakterizace k poznání paulikianů nijak nepřispívá,²³ natož pak k poznání athinganů.

Pokud se nakonec (497, 4) praví, že Michael [zabavil athinganům majetek a vyhnal je (za hranice obce)],^{XXVII} pak to neznamena, že athingani v Konstantinopoli skutečně žili, nýbrž pouze to, že jejich jméno bylo zde přeneseno na druhé jako nadávka,²⁴ aniž by se text zprávy dotýkal skutečně athinganů samotných.

Příznačná je konečně polemika proti samotnému Nikeforovi I., čímž se stane jakýmsi předchůdcem Michaela II. (488, 22-31):²⁵

20 Ohledně interpretace výsledku srov. Turner (1990: 180), podle Rochow (1983: 167).

21 Athingani patří do Frýgie – viz výše na s. 29 dole a následující poznámka. Lykaonie s Frýgií sousedí a je do textu zařazena snad jen proto, aby se dali pošpinit i „Lykaonci“ Nikefora I.

22 Při podání téže zprávy uvádí Ignatios Diakonos v životopise Nikefora proto vedle athinganů a paulikianů i židy (de Boor 1880) 158, 28-30: [z ostatních herezí ... zmiňuji ještě Židy a Frýgy a ty, kteří se napili sladkého nápoje nevěry (přichystaného) vychytralým Manentem]^{XXIV}. Ignatios nemá pro athingany výraz ve svém rádobý atickém jazyce a musí využít geografický termín; totéž i ibid. 159, 2-4, kde mluví o [... Židech, kteří zabili Pána, ... o Frýzích, kteří se pouští do astrologických (?) debat, ... o Manichejcích, kteří vykládají sny]^{XXV}. Srov. i Rochow (1983: 168).

23 Ohledně těchto srov. Ludwig (1987), také v souvislosti s tím, proč se paulikiani stali v očích Byzantinců manichejci. V textu Petra Sikeliota jsou zachovány alespoň některé části didaskalie (tj. učení, pozn. překl.) paulikianů a alespoň o jejich herezii tak můžeme hovořit s určitou jistotou.

24 Lykaonci.

25 Zde se naskytá otázka, který z obou panovníků byl haněn jako první. Urážky obou dvou nejsou nutně do-

[Byl zapáleným přítelem manichejců, zvaných nyní paulikiáni, a athinganů z Frýgie a Lykaonie]^{XXVIII,26} [svých sousedů, máje zálibu v jejich věštění a obřadech. Takže si je dal předvolat i tehdy, když proti němu povstal patricius (vysoký hodnostář římské říše, pozn. překl.) Bardanios, a s pomocí jejich kouzel jej přemohl. Udělal to tak, že nechal připoutat býka v nějaké jámě za rohy ke kovovému kůlu; povalili ho k zemi a tam ho bučícího a zabláceného zabili. Jeho (tj. Bardanovo) roucho semlel v mlýnku pozpátku a s pomocí zaklínadel získal vítězství.].^{XXIX}

– Kromě už známých [věšteb]^{XXX} se zde objevují ještě [obřady]^{XXXI}, které souvisejí s [kouzly]^{XXXII}. Otevřenou zůstává otázka, co zde vede autora ke zmínce o porážce býka (že by narážel na Mithrův kult s reliéfem?), stejně tak jako otázka, odkud pochází magický obřad obráceného mletí a odkud získal Nikeforos Bardanův háv.²⁷ Účinek magického obřadu je nesporný, jak ukazuje Nikeforovo vítězství nad Bardanem. Důležitější však je, že je Nikeforos v takové společnosti zdiskreditovaný.²⁸

Důsledky Nikeforových činů a postojů však překračují jeho smrt. Skutečnost, že Bulhaři pustoší celý Balkán a lidé odevšad prchají, a že dokonce i ti, kteří byli vyhnáni na Strymon, využívají této situace k návratu domů, je vykládána jako (496, 6–14) důsledek [božího hněvu vyvolaného Nikeforovou hanebnou zběsilostí – proto se jeho zdánlivé úspěchy, kterými se chlubil, náhle rozplynuly – a projevy bludného učení davu. Ti přestali kritizovat rozšířenou herezi paulikiánů, athinganů, ikonoklastů a tetraditů (a to vůbec nemluví o případech smilstva, cizoložství, prostopášnosti, křivopřísežnictví, nenávisti mezi bratry a lakoty) namířenou proti bohům a ostatní nepřístojnosti.]^{XXXIII},²⁹ [A mluvili proti božím a ctihodným ikonám a mnišskému životu, velebíce Konstantina.]^{XXXIV} (bohapustého a mizerného, protože údajně zvítězil nad Bulhary a tak dále).

bové. V případě Theofanes Continuatus – je to samozřejmé (i když jeho předlohy pocházejí z 9. století), ale ani texty v Theofanes nemusely být nutně všechny sepsány před rokem 813; srov. Speck (1994). Pro dataci těchto urážek ovšem nemáme žádné podklady. Na druhé straně se stane datování athinganů na byzantské půdě na dobu již krátce před rokem 800 nejistým.

26 Z příbuzné formulace (nahore poznámka 21) by se dalo usuzovat na existenci autorského textu nebo zprávy, jehož citace se u Theofana objevuje na různých místech. Jednalo se nejspíš o pamflet proti Nikeforovi o jeho „morálním“ původu a jeho důsledcích v podobě Lykaonců.

27 Anebo se „jeho rouchem“ myslí kůže poraženého býka, která v obdobných obřadech přivádí smrt? Obilí mleté v opačném směru přináší smrt, viz Tiemann (1938–1941: 1507n.)

28 Ohledně toho, že text obsahuje i kritiku císaře Nikefora, srov. i Rochow (1983: 167).

29 Akuzativ namísto genitivu τῶν λοιπῶν παγαυομῶν v řeckém textu řadí „ostatní nepřístojnosti“ do výčtu hříchů, nikoli herezí. Ve vydání de Boor (1883) navrhuje Anastasius Bibliothecarius: *et praevaricationes reliquas*.

– Obtížnost pasáže spočívá především v tom, že [bludné učení davu]^{XXXV} je určité druhým předmětem [usvědčující]^{XXXVI}; ve větě však (v interpunkci de Boora) visí syntakticky ve vzduchu. Formulace [bludné učení davu]^{XXXVII} ale zároveň stojí hodně vzadu, a mohli bychom se domnívat, že byla do textu sekundárně vložena.

Tím ale zdaleka nejsou všechny obtíže textu vyřešeny: Vlastní pasáž začíná vzápětí po závěru (496, 6), tedy po slovech [Utíkali domů]^{XXXVIII}, a pokračuje odůvodněním katastrofy: [boží hněv vyvolaný Nikeforovou hanebnou zběsilostí – proto se jeho zdánlivé úspěchy, kterými se chlubil, náhle rozplynuly – a projevy bludného učení davu.]^{XXXIX}. Kromě [zběsilosti]^{XL} domyšlivého Nikefora boží hněv rozpoutaly i rozšířené pověry, které ovšem (snad proto, že byly do textu vloženy sekundárně) podle všeho nemají s Nikeforem nic společného.

Obraťme se nyní ke konci pasáže: podle toho existují lidé, kteří s ohledem na současnou politiku Michaela II. vůči Bulharům oslavují Konstantina V. Jsou to lidé, kteří přestali obviňovat ze současné situace sílící heretické tendence a další způsoby či přechyby a kteří se v následnictví Konstantina V. při hledání viny za selhání proti Bulharům nyní obračejí proti obrazům a mnichům.³⁰ Nejsou to tedy heretici, ze kterých se nyní stávají ikonoklasté.

Jádro této věty bychom mohli snad rekonstruovat takto: [Ti (totiž?) přestali vyčítat herezi namířenou proti bohům a ostatní nepřístojnosti. A mluvili proti božím a ctihodným ikonám a mnišskému životu, velebíce Konstantina.]^{XLI}... Protože subjekt je co do obsahu nejasný, musíme předpokládat, že před touto větou byla mezera a v jejím rámci rozsáhlý koruptel (porušená pasáž v pramenném textu, pozn. překl.). Pokud někdo velebí Konstantina, jsou jimi spíše vracející se vojáci nebo utečenci než vyhnanci na Strymon.³¹ A bylo by zvláštní, kdyby to byli zrovna oni, kdo by předtím někoho obviňovali z hereze a dalších přečinů. Spíše by nás v této souvislosti napadli klerici! Věta vypadá, jako by byla složena ze zbytků různých textů.³²

Dále se někdo pokoušel pasáž [a ostatní nepřístojnosti]^{XLII} stylisticky upravit tím, že připojoval (na okraj?) : [a to vůbec nemluvím o případech smilstva, cizoložství, prostopášnosti, křivopřísežnictví, nenávisti mezi bratry a lakoty].^{XLIII} Výsledkem toho bylo, že sousloví [a ostatní nepřístojnosti]^{XLIV} bylo čteno jako genitiv. Tento redaktor byl určité přesvědčen

30 Kliše o totožnosti ikonoklasmu a nepřátelství vůči mnichům je tím dovršené; srov. autorův článek o císaři Konstantinovi VI. (Speck 1978), a rovněž s. 604n. V průběhu let se zjistilo, že mnoho textů citovaných v článku je nutné datovat značně později; srov. Speck (1990), *passim*, zvláště s. 477n. a pozn. 1197.

31 Není řečeno, proč byli vyhnaní. Pokud jim Bulhaři ovšem umožnili návrat domů, nemají důvod si stěžovat, že byli poraženi.

32 Na tyto koruptely už bylo vícekrát poukázáno, proto se jim dále nebudu věnovat.

o tom, že se všechny zmíněné nešvary budou šířit mezi ikonoklasty, kteří nově ožijí a v šíření jejich víry jim nikdo nebude bránit. Nadále však zůstává nejasné, kdo vlastně byli tito lidé, kteří nejdříve varovali před herezí a nyní velebí Konstantina.

Cílem posledního redakčního zásahu bylo zřejmě rozvést formulaci [bludné učení davu],^{XLV} ve smyslu shora jmenovaného pamfletu namířeného proti Nikeforovi, který byl proslulý tím, že toto učení podporoval: [má četné zastánce],^{XLVI} mezi které patří [paulikiáni a atthingani, ikonoklasté a tetradité].^{XLVII} Ovšem tato část textu se dostala omylem za [herezi namířenou proti bohům].^{XLVIII} Místo toho měla asi patřit za [bludné učení davu].^{XLIX}

Celek textu není úplně nesmyslný ani tak, protože původní žalobci ikonoklastů se později sami ikonoklasty stali. Tím ale koruptel není vyřešen.

Ať už tomu bylo jakkoliv, je jasné, že o atthinganech se na tomto místě nedozvídáme vůbec nic, i kdyby měli patřit k [rozšířeným herezím namířeným proti bohům].^{L, 33}

Dost! Ani v nejstarších pramenech se o učení atthinganů nic nedozvídáme a o jejich způsobu života pak jen velice málo. Relativně hodně se toho z těchto pramenů dozvídáme jen o jejich negativním hodnocení ze strany Byzantinců.

Totéž platí i pro mnoho dalších pramenů z pozdější doby, které zde však mohou být bez další analýzy zohledněny pouze okrajově.³⁴

Co se týče ztotožnění atthinganů s dalšími herezemi, i další autoři zde jednali zcela podle své libovůle. Zpracovatel Timothea Presbytera³⁵ je klade na rovinu s melchisedekity,³⁶ zatímco (pseudo)Germanos³⁷ upozorňuje na společné znaky se samaritány;³⁸ žádná z těchto

33 Především u tohoto odstavce se nabízí otázka, zda vznikl již v roce 813, kdy zemřel Synkellos a kdy byl „Theofanes“ dokončen; srov. výše pozn. 26.

34 Všechny kriticky hodnotí I. Rochow, včetně problematiky jejich datace.

35 *De receptione haereticorum*, Patrologiae Graecae (1857–1866: 86, I, 33 B/C). (Timotheus byl okolo roku 600 presbyterem Konstantinopole, tj. představitelem křesťanské obce, pozn. překl.) Dále Rochow (1983: 164, pozn. 11, a 166); Crone (1980: 74, pozn. 80). Viz i Eleuteri & Rigo (1993: 50–52).

36 Disponuje ovšem pouze stejnými informacemi jako Theofanes Continuatus (42, 15–17; jako výše, s. 29), a navíc absurdním způsobem odvozuje jejich jméno od jejich chování („Nepřebírají nic z ruky druhého, nýbrž všechno si nechávají postavit na zem“). Theodoros Studijský (byzantský mnich, 759–826, pozn. překl.), dle Brief I, 40; Patrologiae Graecae (1857–1866: 99, 1052 C = 40, 26–36) (Fatouros), uvádí mezi pokřtěnými heretiky i melchisedekity, avšak atthingany nezmiňuje. Je možné, že atthingany (anebo jejich ztotožnění s heretiky) ještě neznal? Ohledně datace srov. výše pozn. 25.

37 *De haeresibus et synodis*, Patrologiae Graecae (1857–1866: 98, 85 B.)

38 Tímto znakem je jejich izolace od ostatní společnosti. Germanos však tyto dvě skupiny neztotožňuje. Izolace od společnosti je doložena pro samaritány, srov. Rochow (1983: 165). Crone (1980: 74) a Dagron (1991) automaticky vycházejí z totožnosti těchto dvou skupin.

zpráv však k dalšímu objasnění nijak nepřispívá.³⁹ Byli athingané heretiky stejně jako melchisedekité nebo paulikiáni⁴⁰ a spolu s nimi byli opovrhováni byzantskou společností? Nebo jsou pochybnosti o této teorii dost silné na tvrzení, že athigané nebyli heretici, ale Cikáni,⁴¹ kteří sice přijali křest,⁴² ale jinak si udržovali vlastní životní styl. Působili proto cize,⁴³ a podněcovali tak vůči sobě odpor a nenávisť, možná také proto, že věstili a čarovali? Jinými slovy: i pokud jsou athingané v dobových textech pojati souběžně s paulikiány jako heretici, v Byzanci byli spíše cizí národnostní skupinou. Když se totiž oprostíme od paralely s heretiky, náhle zjistíme, že vedle athinganů jsou u Theofana jmenováni v jedné řadě nejen melchisedekité a paulikiáni, ale rovněž i židé. Ti jsou ovšem – bez ohledu na rozdíly v náboženství – spíše než heretiky právě jen cizí národnostní skupinou s odlišnými zvyky. Z toho pak plyne, že stěhování athinganů do Byzance spadá do tzv. temného 7. a 8. století.

Do odborných diskusí o původu jména „athinganoi“ se nemohu pouštět.⁴⁴ Nejpravděpodobnější se mi zdá, že jde o „pobyzantštění“ doposud nejasněného jména *atsinganoi* a *atzinganoi*, což by dávalo smysl, poněvadž athingané žili na základě svých zvyků nejspíš izolovaně od ostatní společnosti. Není ani úplně vyloučené, že do Byzance pronikla informace, že jako „nedotknutelní“ – „párjové“ – vycestovali z Indie.⁴⁵ Je však zároveň důležité si povšimnout, že „athingané“ není typický název pro heretickou sektu, ze které by šlo stejně jako u těchto ostatních skupin spontánně odvodit buď základní myšlenku jejího učení anebo zakladatele.

39 Rochow (1983: 146); Crone (1980) se snaží složit všechny dochované zprávy, včetně těch z islámských pramenů, do jednoho obrazu Judeo-Křesťanů, kteří pak i v podobě athinganů přinesli do Byzance ikonoklasmus. Srov. Griffith (1985: 72), který dovede tuto odvážnou konstrukci s jemnou ironií *ad absurdum*. Degron, který ztotožňuje samaritány a athingany (viz předchozí pozn.), ztotožňuje také Frýgy s montanisty, kteří byli pronásledováni Leonem III.

40 Je třeba zdůraznit, že bez Petra Sikeliota bychom se těžko dobrali jakéhokoli názoru na paulikiany a možná bychom jim museli i odepřít zařazení mezi heretiky, kdyby se už nevyznačovali jako křesťané svým jménem. – Je nezbytné mít na mysli, že Byzantinci rádi využívali možnost definovat etnické skupiny skrze náboženství.

41 Ohledně pozdějších, obecně nezpochybněných zpráv o Cikánech v Byzanci a celé problematice srov. Soulis (1961), Rochow (1983) a doplňky v Rochow & Matschke (1991).

42 Bylo to spíš z formálních důvodů – aby se mohli legálně nastěhovat do Byzance a mohli tam žít v pokoji? 43 V životopise sv. Athanasie Eginské (v raném 9. století; vše u Rochow, 1983: 170) se píše, že v průběhu hladomoru svatá Athanasia (ASS August. III, 170 E) *non solum iis, qui eiusdem fidei homines erant, nutrimenta copiose largiebatur, sed alienis etiam, qui Athingani appellabantur, fame tunc oppressis ... victum impertiebat*. (nejen stejnověre bohatě obdarovala potravou, ale i cizím nazývaným athingani tehdy pomohla překonat hlad, pozn. překl.) Aniž bych disponoval řeckým textem, domníval bych se, že slovem *alienis*, i v kontrastu s *qui eiusdem fidei homines erant*, nutně nemusejí být myšleny heretici (viz Rochow *ibid.*), nýbrž i prostě „cizí“, „přistěhovalci“, ba dokonce i „pokřtění cizinci“.

44 Zde srov. zvláště ohledně athinganů Rochow (1983) a Soulis (1961), *passim*.

45 V náznacích i Signes (1995: 183).

Tento článek jsem napsal v podstatě pro byzantology. Mezi romisty s tím nemusím nikoho přesvědčovat. Athinganoi jsou Cikáni, jejichž přítomnost ve Frýgii je doložena okolo r. 800.^{46,47}

Byl bych rád, kdyby se tento můj příspěvek posuzoval i z vědecko-historického hlediska,⁴⁸ pro něž budou zajisté moji přátelé mít pochopení.

Přeložili Milada Závodská a Peter Wagner

Bibliografie:

- DE BOOR, C. (ed.). 1880. Nicephori Patriarchae opuscula historica. Lipsko.
- DE BOOR, C. (ed.). 1883. Theofanes. Theopanis Chronographia I. Lipsko.
- CRONE, P. 1980. Islam, Judeo-Christianity and Byzantine Iconoclasm. IN: Jerusalem Studies in Arabic and Islam 2. S. 59-95.
- DARGON, G. 1991. Judaïser. TM 11. S. 359-380.
- V. DÉROCHE. 1991. Doctrina Jacobi nuper baptizati, Édit. et Trad. IN: Dargon, G. & Déroche, V. Juifs et Chrétiens dans l'Orient du VIIe siècle. TM 11, S. 47-229.
- ELEOUTERI, P. & RIGO, A. 1993. Eretici, Dissidenti, Musulmani e Ebrei a Bisanzio. Una raccolta eresiologicala del XII secolo. Benátky.
- GILSENBACH, R. 1994. Welchronik der Zigeuner I. Von den Anfängen bis 1599. Frankfurt n. M.
- GRIFFITH, S. 1985. Theodore Abû Qurrah's Tract on the Christian Practice of Venerating Images. *Journal of the Amer. Orient. Soc.* 105. S. 53-75 (=Arabic Christianity in the Monasteries of Ninth-Century Palestine. Variorum 1992, Nr. V).
- LESMÜLLER-WERNER VON FASSBAENDER, A. (ed.) 1989. Byzanz am Vorabend neuer Grösse: Überwindung des Bilderstreites und der innenpolitischen Schwäche. Wien: Fassbaender. (titul, rok a nakladatel nebyly uvedeny, odhad překladatelů).

46 S touto datací je třeba zajít i ještě níže, viz výše pozn. 25 a 36.

47 Např. Gilsenbach 1994 (díky laskavému upozornění paní I. Rochowové). Srov. index, heslo Athinganoi a zvláště s. 263: Všichni moderní historici, kteří se zabývali athingany, se shodují v tom, že se jednalo o náboženskou sektu, až později bylo jejich jméno přeneseno na Cikány. Není bližší myšlenka, že slovo athinganoi se vztahovalo od samého počátku na Romy?

48 To, že následky duševní sebevraždy Německa po roce 1933, která se stala hlavně prostřednictvím vyhnání a vyvraždění židů i duševními vraždami mnoha sousedů, dosud nebyly překonány a překonány být nemohou, vědí ti, kteří to vědět chtějí. Tento příspěvek je pro mě zvlášť důležitý také proto, že oběti této vraždy se stali i Cikáni.

- LUDWIG, C. 1987. Wer hat was in welcher Absicht wie beschrieben? Bemerkungen zur Historia des Petros Sikeliotes, IN: *Varia II* (ΠΟΙΚΙΛΑ BYZANTINA 6). Bonn. S. 149-227.
- PATROLOGIAE GRAECAE: MIGNE, J.-P. (ed.). 1857-1866. The Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca. Paris.
- ROCHOW, I. 1983. Die Häresie der Athinganer im 8. und 9. Jahrhundert und die Frage ihres Fortlebens, in: *Studien zum 8. und 9. Jahrhundert in Byzanz* (Berliner Byzantinische Arbeiten 51). Berlin: H. Köpstein a F. Winkelmann. S. 163-178.
- ROCHOW, I. 1991. Byzanz im 8. Jahrhundert in der Sicht des Theofanes. Quellenkritisch-historischer Kommentar zu den Jahren 715-813 (Berliner Byzantinische Arbeiten 57). Berlin.
- ROCHOW, I. & MATSCHKE, K. 1991. Neues zu den Zigeunern im Byzantinischen Reich um die Wende vom 13. zum 14. Jahrhundert, *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 41. S. 241-254.
- SIGNES Codoñer, J. 1995. El periodo del segundo ionoclasmo en Theofanes Continuatus. Análisis y comentario de los tres primeros libros de la crónica. Amsterdam.
- SOULIS, G. 1961. The Gypsies in the Byzantine Empire and the Balkans in the Late Middle Ages. IN: *Dumbarton Oaks Papers* 15. S. 141-165.
- SPECK, P. 1978. Kaiser Konstantin VI. Die Legitimation einer fremden und der Versuch einer eigenen Herrschaft. München. S. 123-127.
- SPECK, P. 1990. Ich bin's nicht, Kaiser Konstantin ist es gewesen. Die Legenden zum Einfluß des Teufels, des Juden und des Moslem auf den Ikonoklasmus (ΠΟΙΚΙΛΑ BYZANTINA 10). Bonn. S. 236-250.
- SPECK, P. 1991. Waren die Athinganoi eine christliche Sekte? IN: XVIII Meždunarodnyj Kongress Vuzantinistov, Resjume Soobščenij II (L-Z). Moskva.
- SPECK, P. 1994. Der „zweite“ Theophanes. Eine These zur Chronographie des Theophanes, IN: *Varia V* (ΠΟΙΚΙΛΑ BYZANTINA 13). Bonn. S. 413-488
- SPECK, P. 1997. Die Doctrina Jacobi nuper baptizati, in: *Varia VI* (ΠΟΙΚΙΛΑ BYZANTINA 15), Bonn.
- THEOPHANES CONFESSOR. 1997. Byzantine and Near East History. AD 284-813. Transl. with an Introd. and Comment. Oxford.
- THEOPHANES CONTINUATUS. I. 1838. Bonn: Bekker.
- TIEMANN, H. 1938-1941. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens V. Berlin. (rok vydání odhad překl.)
- TURNER, D. The Origins and Accessions of Leo V (813-820). *JÖB* 40 (1990) 171-203.

Řecký originál uvedených citací:

I	(ἐν ᾗ καὶ Ἰουδαίων καὶ τινων Ἀθιγγάνων πλῆθος ἀεὶ πως ἐγκατοικίζεται)
II	(καὶ τις αἵρεσις ... καινόν ἔχουσα τρόπον καὶ δόγματα ἐπιφύεται)
III	(ἣς καὶ αὐτός μετέσχεν ἐκ πατέρων διαδεξάμενος)
IV	(τάλλα δὲ πάντα σώφει φυλάττουσα κατὰ νόμον τὸν Μωσαϊκόν, πλήν τῆς περιτόμης)
V	(σαββατίζειν)
VI	(ἰουδαίζειν)
VII	(διδάκαλον δὲ καὶ οἷον ἑξαρχον)
VIII	(τὰς κατ' οἶκον οἰκονομίας)
IX	(ταύτης οὖν ἡ παιδὸς μετασχὼν καὶ ἡ τὴν ψυχὴν προκαταλεφθείς)
X	(οἷον τις ἀπιστίας σύνοδος γεγονώς)
XI	(οὐ πόρρω γενόμενος)
XII	(καὶ τὴν Χριστιανῶν [<i>scilicet</i> πρόληψιν] παρενόθευσεν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐκιδήλευσεν)
XIII	(ἀγροικίαν καὶ αμαθίαν)
XIV	(κατάλληλα προήκει μαθήματα διδασκόμενος)
XV	(πρὸς τοσοῦτον χορὸν τῶν ἐπὶ σοφίᾳ διαλαμπάντων χρόνων καὶ ἀριθμῷ κεκρατηκότα)
XVI	(τὰ ἑαυτοῦ τε σέβεσθαι καὶ τὰ ἡμέτρα μὴ ἀπιμοῦν)
XVII	(πλήν ἐτίμα τὰ ἑαυτοῦ; τὰ δὲ ἦν ...)
XVIII	(καὶ τίνα ἕτερον)
XIX	(ταπεινούς πάντας καὶ αὐήλους)
XX	(καὶ τίνα ἕτερον)
XXI	(τὴν τοῦ Ἀθιγγάνου μάντεως φωνήν)
XXII	(καὶ αὖθις ὅμει ποτε τὴν κατὰ τὸ Φιλομήλιον, ὥς μοι πρότερον εἴρηται)
XXIII	(κατὰ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ ἁλλοτῶν αἵρέσεων ... Ἰουδαίους τέ φημι καὶ Φρύγας καὶ τοὺς ἐκ τῆς τοῦ Μάνεντος
XXIV	τερθρείας τὸν τῆς ἀπιστίας κυκεῶνα προπίνοντας.
XXV	τὴν Ἰουδαϊκὴν κυριοκτονίαν, ... τὴν τῶν Φρυγῶν τερατώδη ερεσχελίαν, ... τὴν
XXVI	Μανιχαϊκὴν ὀνειρόειν.
XXVII	τοῦτο πάσης ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἀκαθαρσίας ἐμπλέους καὶ δαιμόνων λάτρειας
XXVIII	ὑπάρχοντας
XXIX	τοὺς Ἀθιγγάνους δημεύσας ἐξορίᾳ παραδέδωκε
XXX	τῶν δὲ Μανιχαίων, τῶν νῦν Παυλικιάνων καλουμένων, καὶ Ἀθιγγάνων τῶν κατὰ
XXXI	Φρυγίαν καὶ Λυκαονίαν,
XXXII	ἀγχιγετόνων αὐτοῦ, φίλος ἦν διάπυρος χρησμοῖς καὶ τελεταῖς αὐτῶν ἐπιχαίρων, ἐν οἷς
XXXIII	καὶ, ὅταν Βαρδάνιος ὁ πατρίκιος ἐπανέστη αὐτῷ, τοὺτους προσκαλεσάμενος ταῖς αὐτῶν
XXXIV	μαγανείαις τοῦτον ὑπέταξεν. ταῦρον γὰρ ἐν τινὶ λακκῷ ἐν σιδερῷ παλῷ ἐκ τῶν
XXXV	κεράτων προσδήσας εἰς γῆν νενευκότα, οὕτω μυκώμενον καὶ ἰλυσπώμενον
XXXVI	ἀποκτανθῆναι πεποιήκειν, τὴν δὲ τοῦτου ἐσθῆτα ἐν μύλωνι ἀλήσας ἀντιστρόφως καὶ
XXXVII	ἐπαιοῖσιν χρησάμενος νίκην ἤρατο
XXXVIII	(χρησμοῖς)
XXXIX	(τελεταῖς)
XL	(μαγανείαις)
XLI	θεομηνία τὴν τοῦ Νικηφόρου μονίαν ἐλέγχουσα, δι' ἣν τὰ δοκοῦντα κατορθώματα
XLII	αὐτοῦ, ἐφ' οἷς ἡῦχε, τάχιστα διαπέπτωκεν. καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας οἱ τὰς
XLIII	θεομάχους αἵρεσεις πλεονάζουσας Παυλικιάνων καὶ Ἀθιγγάνων, Ἐικονοκλάστων καὶ
XLIV	Τετραδιτῶν ἀφέντες αἰτιάσθαι (ἀφῷ γὰρ λέγειν μοιχείας καὶ πορνείας, ἀσελγείας τε καὶ
XLV	ἐπιπορκίας, μισαδελφίας τε καὶ πλεονεξίας) καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας
XLVI	κατὰ τῶν θείων καὶ σεπτῶν εἰκόνων καὶ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος ἐκίνουν τὰς γλώσσας,
XLVII	μακαρίζοντες Κωνσταντῖνον.

XXXV	(καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας)
XXXVI	(ἐλέγχουσα)
XXXVII	καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας
XXXVIII	... ἐν ταῖς ἰδίᾳς φεύγοντες ἐπανήλθον
XXXIX	τοῦτο δὲ ἦν θεομηνία τὴν τοῦ Νικηφόρου μανίαν ἐλέγχουσα, δι' ἣν τὰ δοκοῦντα κατορθώματα αὐτοῦ, ἐφ' οἷς ἡύχει, τάχιστα διαπέπτωκεν. καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας.
XI.	μανία
XLI	οἱ <δέ?, γάρ?> τὰς θεομάχους αἵρέσεις αἰτιάσθαι καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας κατὰ τῶν θεῶν καὶ οὐρανῶν εἰκόνων καὶ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος ἐκίνουν τὰς γλώσσας, μακαρίζοντες Κωνσταντῖνον.
XLII	καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας
XLIII	ἄφῳ γὰρ λέγειν μοιχείας καὶ πορνείας, ἀσελγείας τε καὶ ἐπιπορκίας, μισαδελφίας τε καὶ πλεονεξίας
XLIV	καὶ τὰς λοιπὰς παρανομίας
XLV	(τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας)
XLVI	(πλεονάζουσας)
XLVII	Παυλικιάνων καὶ Ἀθηγιάνων, Ἐικονοκλάστων καὶ Τετραδιτῶν
XLVIII	θεομάχους αἵρέσεις
XLIX	καὶ τὰς τῶν πολλῶν κακοδοξίας
L	θεομάχους αἵρέσεις πλεονάζουσας

Zusammenfassung

Die vermeintliche Häresie der Athinganoi

Die Athinganoi werden bei der Beschreibung des Kaisers Michael II von Theophanes Continuatus mehrmals erwähnt, vor allem in seinen früheren Jahren in seiner Heimatregion in der Phrygia Salutaris hatte es demzufolge schon immer Juden und Athinganer gegeben, aus der eine neue Häresie hervorgegangen war, der auch Michael angehörte. Sie kopiert die Religion der Juden, tauft aber ihre Mitglieder nach christlicher Art. Ungetaufte Juden haben ihn so als Kind unterwiesen, wobei diesen auch die ganze Hauswirtschaft anvertraut wurde. Michaels Biograph schildert das Ergebnis dieser Erziehung, in welche Michael in reiferen Jahren nach eigenem Gutdünken eingreift, als dumm und ungebildet. Dem abschätzigen Ton zufolge stört den Autor aber hauptsächlich das ihm Ungewohnte. Michael stammte aus armen, ländlichen Verhältnissen und wurde (deshalb?) Soldat. Ein bekannter Athingan, ein Vertrauter seines Feldherrn, sagte ihm Ruhm und womöglich die Kaiserwürde voraus. Wie in dem vorhergehenden Lebenslauf ist auch dieser Punkt von der Bemühung gezeichnet, Michael in schlechtem Lichte zu schildern. Anstelle eines Mönchs, wie es in der ursprünglichen Version präsentiert wird, ist der Wahrsager hier ein Athingan. Gleich im Anschluss an die freudige Annahme dieser Weissagung folgt in Michaels Lebenslauf sein nächstes Vorhaben, der Mord an dem zweiten Kaiseranwärter Leon. Summa summarum ist für die Athinganer ist die Taufe charakteristisch, desgleichen die verschmähte Wahrsagerei, sie waren unkonform und immer billig für Verleumdungen.

Auch in der zweiten wichtigen Quelle mit Bezug auf die Athinganer, des Lebenslauf des Kaisers Nikephoros I. von Theophanes, werden diese in schlechtem Licht geschildert, und zwar in Zusammenhang mit den Manichäern, damals schon Paulikaner genannt. Außer Wahrsagerei gehörte zu ihren Riten auch Zauberei. Bei ihm treten die Athinganoi als Häretiker und Verbreiter von Irrlehren auf, gemeinsam mit den Paulikanern, Ikonoklasten und Tetraditen, und diese sind verantwortlich für die verheerenden Einbrüche der Bulgaren. Die entsprechenden Abschnitte sind jedoch unklar und inkonsistent, möglicherweise unvollständig, und werden gegenüber historischen Begebenheiten stimmig erst nach Umstellung bestimmter Äußerungen. Die ältesten Quellen über die Athinganer verraten daher über deren Lehre nichts, über ihre Verhaltensweise wenig, nur über ihre überaus negativen Einschätzung durch die Byzantiner viel. Spätere Quellen finden Gemeinsamkeiten mit den Melchisedekiten oder den Samaritanern, aber ohne Erwähnung näherer Einzelheiten.

Andernorts werden die Athinganer schlichtweg als „Fremde“ tituiert. Die Aufzählung der Athinganer unter Häretikern schließt ihre ethnische Eigenständigkeit nicht aus, da auch mit den Juden so umgegangen wird. Lässt man sich auf diese Sichtweise ein, dürften die Athinganer im 7.-8. Jahrhundert in Byzanz eingewandert sein. Der Name ist nicht typisch für Häretikergruppen, die gewöhnlich Grundsätze ihrer Lehre oder eine Gründerfigur zur Namensgebung heranzuziehen pflegen.

Peter Wagner

— The Banjara: A Nomadic Tribe of India and Possibly One of the Cousins of Europe's Roma

India as a homeland

It must have come as a tremendous surprise when the young Hungarian aristocrat Istvan Valyi,¹ while studying at the University of Leiden in the Netherlands, after having learnt a few words of a northern Indian language – probably Sanskrit – from fellow students coming from India, found out that many of these words were understood by Roma living near his hometown Győr. The claims of the Roma's Indian origins were firstly exposed in articles which appeared in 1775 and 1776 in Vienna, and in 1782 the German linguist Johann Christian Christoph Rüdiger undertook the first comparison between Sanskrit and Romani and thus proved that the Roma language has Indian roots.

Today more than 220 years after these claims, which at that time were rather unbelievable, were made, almost all researchers – whether linguists or ethnologists, Roma or Gadge – accept that the Roma originally migrated to Europe from India. Nevertheless we hardly know much more about from where exactly the Roma started their migration westwards than was known at the time Johann Christian Christoph Rüdiger published his studies. Most details are hypothetic and the almost unique basis for these assumptions is still purely linguistic.

Romani shows a strong Indian substratum in its vocabulary, morphology and grammar either directly linked to Sanskrit or to its derived spoken languages called Prakrits, which evolved around the middle of the first millennium. Most Indic words found in nowadays' Romani can be classified as words evolving from north-western Prakrit forms and its vernacular derivations of which other modern Indian languages such as Hindi, Urdu, Gujarati, Rajasthani, Punjabi, Sindhi etc. have evolved. Based on this, most experts agree that the Roma have their original homeland in north-western India, probably in the present day states of Rajasthan, Gujarat or either Indian or Pakistani Punjab.

1 *The Rroma*, Lev Tcherenkov and Stéphane Laederich, Basel 2004.

| A Banjara family living in a village in an extended, joint family system. The son in the middle runs the farm with his father and mother, while the son on the right has studied in the city and now works there as an engineer. Nowadays it is quite common for some family members to go away from home to study for a new career.

| foto: Susan Bullogh |

Much has been said about why and when the forefathers of the Roma might have left their homeland, but very little attention has been given to the question whether there are any „leftovers“ in India that could be regarded as groups² sharing the same roots as the Roma. Looking at this question from a purely linguistic point of view would be senseless since all modern north-western Indian languages – as stated above – share equal features that link them all to the same potential proto-language of which Romani is also an offspring. But some Indian ethnologists and sociologists claim that there is a tribe which resembles the Roma not only in language, but also in their history, their traditions and their habits: the Banjara.

One root, two destinies?

The Banjara are a tribe of – real and former – nomadic and semi-nomadic clans that can be found today in various areas of mainly north-western, central, and southern India. The many names for them include among others: Banjārā³ (which is most probably derived from the Sanskrit term VaNijyā⁴ as well as the Hindi BaNaj, which means “trade” – the Banjara are a tribe of traders⁵), and LambāNā – mainly used in the Central Indian Deccan-Region and

2 Most often the Roma are regarded as the forefathers of the Roma. If we look at the etymology of the word Roma, this certainly makes sense, but the Roma are a caste of people living in many regions of India, without having a common culture, language or identity.

3 Nanjudayya, Iyer, K. Ananthakrishna, *The Mysore Tribes and Castes*, Vol. 1, Mysore 1928, p. 136.

4 *Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages* by Sir R.L. Turner

presumably derived from the Sanskrit LavaNá meaning “salt”, which refers to their historic field of salt transportation. However this word is considered pejorative by many Banjara. They call themselves GormaN or GorvaN, “the light-skinned”, and their language Gor Bolī: “the language of the light-skinned”.

Like Romani their language, Banjari, belongs to the branch of the Indo-Aryan languages of the Indo-European family. Among these it falls into the central-Indian language group. Most probably Banjari developed from Old Indian through the stages of Sanskrit and west-Indian Prakrit forms. It particularly resembles the dialects of Rajasthani, notably Marwari, Malvi, Bagri, Harauti etc. as well as Gujarati and therefore it is likely that the language has its roots in “Old Western Rajasthani”. This assumption is supported by the fact that the Banjara regard themselves as descendants of the Rajputs⁶ – a Hindu Kshatriya (warrior) caste – of what is present-day Rajasthan. It is however equally unclear when and why many of them left their old homeland. Most historians believe that they migrated eastwards from western India between the 8th and 10th centuries, possibly because of the invasion by Muslim insurgents – by some it is supposed that the predecessors of the Roma also left India in this period. Others believe that many Banjara were forced to flee during the 5th century, when the “White Huns” or Hephthalites attacked their homeland.

Today, one finds Banjara settlements in many areas of India. This is primarily due to their historic occupation. Since early times, the Banjara were responsible for the transportation of goods, such as pulses, grain, salt etc. all over the Indian subcontinent. Due to the lack of written evidence there is no explanation of since when exactly and through what the Banjara involved themselves in trade. In order to get at least a general idea about this, let us take a look at Banjara mythology first.

Myths and legends

Legend says that the Banjara are descendents of Mola⁷ (also called Makaranda), the cowherd, and a close attendant of Lord Krishna. The story goes that Mola and Lord Krishna’s beloved Radha, who is one of the Gopis (cow-herding girls) of the forest of

5 Others claim that it comes from ban jārā ‘those who go to the jungle’

6 Russell, R.V. & Hiralal, *Tribes and Castes, and the Central Provinces of India*, Vol. II, Cosmo Delhi, 1975, pp-165-67.

7 Y. Ruplanaik: *Colourful Banjara (Lambani) Tribe through the Ages*. Bangalore, SBC LAW Publication, 1998

Vrindavan (she is briefly mentioned in the Mahabharata as the girl Lord Krishna played with during his boyhood), were told by the Lord to adopt three boys of three different Kshatriya kings to take care of his cattle while he was on his way to a place in the north called Mathura. The boys were named after the kingdoms they came from: Pamhaar, Rathod and Chauhaan. After Mola and Radha grew old, the three boys inherited the cattle of Lord Krishna and started to undertake transportation of grain and other essential commodities on pack-bullocks.

It is said that all the six present-day gothras (groups and divisions) of the Banjara community descend from Pamhaar, Rathod and Chauhaan's sons. Although these claims can only be regarded as purely mythological, it is interesting to note that the Banjaras form a tribal community based on clans and sub-clans. Within these clans they do have a concrete classification of castes and sub-castes, though, which are divided according to profession and skills, and marriage is taboo between certain castes and clans. As stated before most Banjaras trace their roots to the Rajputs; nevertheless this point of view is not shared by the Rajputs themselves and other non-Banjaras, and hence in most cases they are looked upon as a backward community, low caste or sometimes even as a Dalit (untouchable) tribe.

A history of traders

Glimpsing back into history⁸, the first reference of their existence as traders dates from 1504, when the fort of Dholpur (also Dhaulpur) – a city in eastern Rajasthan – was taken by the Delhi Sultanate under Sikander Lodi and transferred to a Muslim governor. It is said that there were caravans⁹ maintained by nomads for carrying food-grains and other material hired by both the conflicting armies. It is believed that in those times the Banjaras moved along as grain and food suppliers selling their goods to the different armies and thus enjoyed some sort of immunity and hence were not attacked by any of the rival forces. The migrations in the past 500 years seem to have followed the movements of the three main forces of those times: firstly the Rajput armies that conquered huge areas in north-western India, secondly the Maratha armies that predominantly occupied the central plains and the Deccan Plateau stretching down south-eastwards to the lands inhabited by the Dravidians and thirdly the Muslim Mughals, who fought fiercely against Hindu insurgents all over north-western and central India.

8 Patil, Baliram Hiran, 1936. *Gor Banjara Lokancha Itihas* Baliram Patil Smarak Samiti, Yeotmal
9 S.G. Deogaonkar: *The Banjaras*. New Delhi, Concept Publishing Company, 1992

| A married couple separating the husk from grain.
Normally there are different tasks in day to day work for men and women. However field work is often carried out by male and female members of the family. | foto: Susan Bullogh |

At the time of the Mughal Empire (1526-1858) and also under the British Raj (from the end of the 18th century) finally a huge part of the inner-Indian goods' trade, but also the transportation of heavy war material and ammunition depended largely on the Banjara and their bullock carts, mules, and camels. While moving across the country many Banjara continued to keep cattle, a fact which occasionally led to clashes with sedentary communities and thus created several problems for them, resulting quite often in total exclusion from the basic social infrastructure in the areas where they migrated to. Also the simple fact of being nomads did not enable them in most areas to live a normal life along with those who had already inhabited these areas for a longer period. A destiny the Banjara share with most European Roma.

Among many regions this was the case in what is now Andhra Pradesh's northern region called Telangana. Starting from the 14th century Muslim armies pushed into central and southern India. In 1323 the Sultan of Delhi Ghiaz-ud-din Tughlaq sent a large army under Ulugh Khan to conquer the Andhra country. The disastrous fall of their capital Kakatiya in the same year brought the Andhras under the yoke of Muslim rulers. Scientists and historians believe that at that time the Banjara had already accompanied the Muslims and started to settle in Telangana where one can find the largest concentration of Banjara all over India until today. Throughout the centuries others moved further south so that it comes as no surprise that there are reasonable Banjara communities in the Dravidian states of Tamil Nadu and Karnataka.

They continued to travel across the country but seemingly very few decided to settle down. It was only with the construction of the railroad, starting from the second half of the

19th century and due to the British prohibition of nomadhood enacted through the Criminal Tribes Act of 1871, that more and more Banjara were forced to become sedentary. As a result most Banjara lost their original occupation because of the progress of technology. By that time many groups had been living for several generations far away from their original homeland in Rajasthan. In the meantime they quite often adopted ways of living and absorbed habits which were influenced by the people living around them, namely the Marathas, the Andhras, the Kannadas, the Gondis and many others. Nevertheless most of them did not forget their origins; they have maintained their language and traditions until the very present, and – like the Roma – without having a written basis for it.

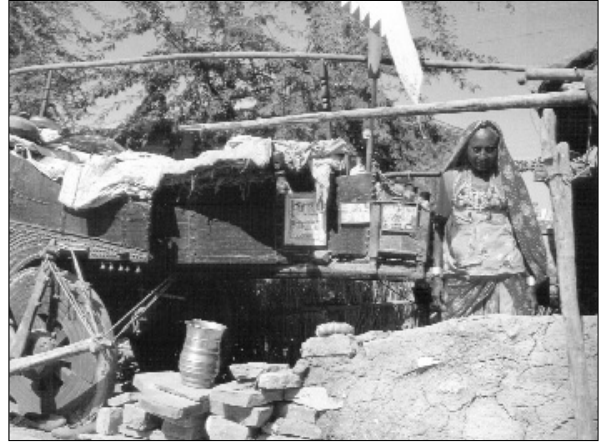
The Banjara in a changing world

Because of the above-mentioned facts and developments in their profession, it does not come as a big surprise that there are not a lot of nomads among the Banjara today. Most groups in northern and western India became sedentary in the early period of the British Raj and in the centre and south throughout the past 100 years. But since they were outsiders and due to the strict social laws of Hindu society they did not have a chance to blend into or mix with the communities residing next to them. After becoming sedentary many Banjara were traditionally relegated to the most menial labour with no possibility of upward mobility and subject to extensive social disadvantage and exclusion. Although this did not help to improve their lifestyle, it forged their unity and enabled them to preserve their heritage.

However when steady improvement¹⁰ of India's infrastructure became necessary and roads, rail lines and other major construction works took place, there was again a high need for workers who were able to live a life which included a high grade of mobility allowing them to change their residence according to the location of the moving building sites. Since the brave and hard working Banjara were used to travel and because of the fact that they were still regarded as outcastes in many areas where they used to be deprived of all rights and privileges, many groups had to partly shift again to their tents. Even nowadays, many Banjara frequently work as seasonal labourers on construction sites such as on highways, in mines and in heavy industry and therefore many families are still forced to live as semi-nomads. Most of them usually live partly in separated settlements – so-called Tandas – at the edge of villages and partly as migrant workers on construction sites which can also be found in many cities.

10 R. Naik, *Information brochure of the AIBSS*, Mumbai, 2001

| Some Banjara tribes still lead a nomadic lifestyle at least for a part of the year. They travel in traditional wagons which are drawn by large bullocks and live in, under and around their carts when they stop anywhere for a period of time due to seasonal agricultural, or construction work or because there is a particular festival or fair. |
foto: Susan Bullogh |

It was only after the independence of India in 1947 that the Banjara were legally classified as underprivileged people and the government started to help and support them. Nevertheless this support always differed quite significantly according to the federal state in which they live and this shows that, despite the fact that they form a homogenous entity both socio-culturally and linguistically, the Government of India treats them differently in certain regions.

The Scheduled Castes and Scheduled Tribes Acts of 1950, 1956 and 1976 led to the steady improvement of the basic conditions for the Banjara. In India, Scheduled Castes and Scheduled Tribes are communities that are accorded special status by the Constitution because they used to be considered “outcastes” and were excluded from the Chaturvarna system which was the descriptive social superstructure of Hindu society. However besides of eight states the Banjara are regarded as Backward Classes and obtain hardly any help from the Government. Only in Andhra Pradesh, Orissa and Bihar are they included in the list of Scheduled Tribes, and in Maharashtra they are in the list of De-notified Tribes because in all of these states they were considered a disadvantaged tribe, meaning that they form a group which is unable to participate in the community life of these states’ society and were thus deprived of any opportunity for integration with the rest of the society and corresponding opportunities for educational, social and economic growth. In Karnataka, Delhi, Himachal Pradesh and Rajasthan they are listed in the Scheduled Caste and thus are considered Dalits (casteless) or Harijan. Being a member of a Scheduled Caste is not as advantageous as of a tribe because it implies that their position is dependent on whether they are Hindu or not. Most Banjara do not necessarily link their community to Hinduism – and in fact there are

also Sikh and Muslim Banjara minorities – but since in the above-mentioned states they have suffered the stigma of untouchability, they enjoy a certain privilege due to their social position in modern communities.

Through this fact, in few states – above all in Andhra Pradesh and Karnataka but also in Maharashtra to a little lesser extent – they enjoy many advantages and privileges (such as being included in quotas at school and university levels, receiving social, medical and legal support both by federal and local authorities etc.) and thus it does not seem to be too surprising that there have been numerous Banjara climbing up the social ladder throughout the last 50 years contributing not only to the well-being of their own community but also to that of India as a whole. Among the most well-known Banjara personalities, one already finds several Cabinet Ministers, Chief Ministers and other politicians, doctors, lawyers and artists.

Although it should not be denied that the largest part of the Banjara still live under very difficult conditions, through the on-going improvement of their position within Indian society a new identity consciousness originated among them.

Information about the number of Banjara varies quite significantly according to the source, but one can realistically assume that there are approximately six to ten million Banjara in India today. The majority of them live in the states of Andhra Pradesh (20%), Karnataka (15%), and Maharashtra (17%). Smaller Banjara communities are also found in Bihar, Chhattisgarh, Goa, Gujarat, Himachal Pradesh, Jharkhand, Madhya Pradesh, Orissa, Rajasthan, Tamil Nadu, Uttaranchal and Uttar Pradesh. Only in eastern India are there hardly any Banjara.

Banjara culture

Despite the fact that the Banjara have moved along with Muslim armies for more than 300 years, the vast majority of them are Hindu in belief. Their society is split in different castes among which the four main divisions are the Charans, Mathurias, Labhans and Dharis, out of which several sub-groups and sub-castes were formed. Banjara clans are only sometimes vegetarian but always refrain from eating beef. They most often worship Lord Krishna, Balaji, Jagdamba Devi, Mahadev, Hanuman, and many others. Because of the fact that cattle was indispensable for their subsistence and trade they also worship bullocks (Nandi Bail), which are decorated on several religious occasions throughout the year. All major Hindu festivals are celebrated and often partly follow the traditions of other non-Banjara communities living next to them. This is the case for Dussehra, Diwali, and Holi. Nevertheless there are

several manners and details such as songs, rites and minor rituals carried out by some Banjara clans which differ from the usual way of celebrating these festivals. Typical Banjara festivals include Teej, lasting for eight days, in which unmarried girls worship idols of Gangaur, Samant and Lord Krishna. On this occasion singing and dancing are very popular. The Hindu saint Sevalal, who was one of the leading religious personalities of today's Banjara community, is worshiped on his birthday on the 14th and 15th of February in the small village of Guntakal Gutti in Andhra Pradesh.

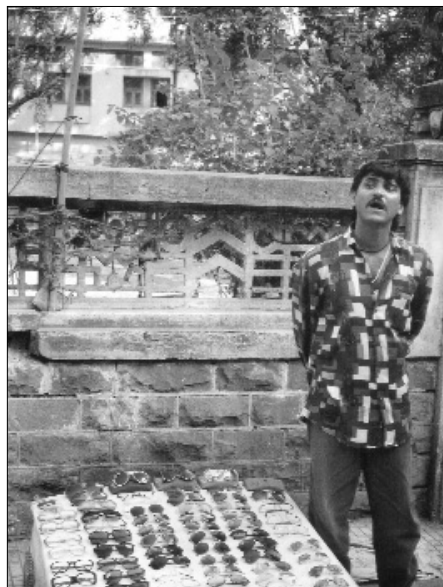
Only few Banjara embraced Islam under the influence of the Muslim emperor Aurangzeb (1618-1707). These sections of Banjara society are mainly called Turkia and Mukeri and are found in some parts of north-western India and in Hyderabad.

Within the group of Charan Banjara, some became Sikhs, following the philosophy of Guru Nanak, although maintaining several rites and traditions which are purely Hindu. Christianity has also found its way into Banjara society. A rather new development, it is mainly in Andhra Pradesh that Christian missionaries from the United States and western Europe preach their religion to Banjara communities and often convert them.

Superstitious beliefs also still form an important part of Banjara communities all over India. Astrologists, magicians and witch doctors can be found in many settlements. These so-called Bhagats and Jantas practise rituals often linked to fortune telling, relief of calamities and disease, and black-magic, but also give advice regarding spiritual matters and religious life as such.

The social organisation of Banjara communities differs quite significantly from that of sedentary tribes. The unit in which they live is called a Tanda, being some sort of settlement (which used to move from place to place) comparable to the Romano Than or Mahala of the Roma in south-eastern Europe. Within a Tanda there are different people covering different positions and responsibilities of social and political life. The chief of the Tanda is called a Naik and he is the presiding authority of the community and is honoured and obeyed by all the people inside the Tanda. Below the Naik, there are three men – namely the Karbhari, the Nhavi and the Bhat – who work under his direction and carry out his orders. Apart from the Naik and his helpers a traditional Banjara Tanda also has a Panchayat, a council – like the Kris in Roma society – consisting of elderly persons who solve problems, quarrels and disputes, but also carry out functions such as performing marriage ceremonies and declaring divorce, fixing dowries (a price paid by the bride's father to the bridegroom's family), carrying out authorizations regarding property, payment of loans, inheritance, adoptions etc.

The traditional life cycle rituals of the Banjara are in many aspects quite different from most other societies in modern India. First of all strong importance is placed on the purity

| One aspect of the Banjara is their continued pride in their cultural heritage and traditions. Many have continued the occupation of trading but they are now trading in and selling modern goods. | foto: Susan Bullogh |

and impurity of women – interestingly this is also the case with some traditional Roma groups like the Kalderash. After the birth of a child for instance a woman is considered impure for five days (before ranging from 12 to 40 days) when she has to live separate from the rest of the community. As soon as a girl reaches the age of puberty, she is required to sit away from her house for seven days at the time of her first menstruation, followed by a cleansing bath. Besides birth, rituals for the newly born include name-giving in which the paternal grandparents play a major role. After completing the first year of age a head-shaving ritual is performed among Hindu Banjara.

The main happening within a Banjara's life is marriage. The Banjara form an endogamous group among whom the different sub-groups and sub-tribes observe certain restrictions in relation to marriage. Traditionally the bride and bridegroom are from different Tandas – most often belonging to

different clans – and their union is settled by their relatives. As per custom both the girl and the boy used to be married at a very young age, although the actual wedding took place only when they were between 15 and 18 years old. Nowadays child-marriage is rarely found among the Banjara. The wedding procedure differs according to the several groups and castes but generally follows Hindu customs and traditions. Wedding parties are normally very lively involving the whole Tanda community, including the consumption of vegetarian food, alcohol and chewing of betel nuts and they usually include music and dance. Paying a dowry was not customary among the Banjara but nowadays many communities have adopted this tradition since the number of marriageable boys seems to have decreased. The dowry is determined by the Naik in accordance with the bridegroom's father.¹¹

In two aspects the Banjara community differs significantly from the rest of Indian society. First of all the re-marriage of widows is allowed among them. Traditionally the

¹¹ The relationship between the bride's and bridegroom's fathers are highly important in Banjara society and remind us in many aspects of the same tradition – called Xanamikipe or Xanamikimos – in Roma society.

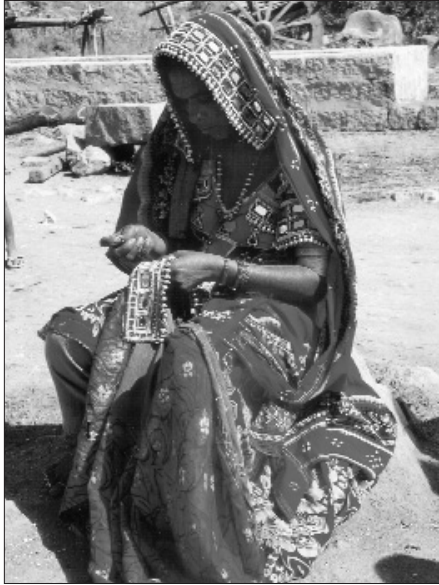
widow had to marry the younger brother of her deceased husband but this custom is rarely found nowadays and generally the woman can marry any person. Secondly divorce is not regarded as negative as with other groups and either of the spouses can plead for a divorce. A divorce case is settled before the Panchayat, but generally it is very easy to divorce one's partner. However a divorced woman cannot remarry.

The Banjara bury the dead body of unmarried persons and burn those of married ones. After the death of a family member, a period of impurity dating between three and thirteen days is observed. The burning procedure follows the Hindu laws and a death anniversary is also held according to these rituals.

Banjara folk culture is a key element in all aspects of their life, covering first of all music. This Lok Sangeet (folk music) consists of several dances which are performed on specific occasions, among which are the Sarvajani Payee, a step dance for Holi, Langdi Payee, danced on Teej, Sarvajani Zanjali the traditional wedding dance, and Tipri Nritya, a dance using small sticks. All the songs sung by the Banjara are in their own language and are composed for marriage, prayer, worship and sowing but also include lullabies, songs which are educative or humorous, telling of their history.

Besides folk culture one of the most outstanding symbols of Banjara culture is their dress. The women in particular have maintained very sophisticated traditional dresses and ornaments, in most cases preferring them to wearing Sarees or Shalwar Qameez, worn elsewhere by most communities. The most common pieces of a traditional dress consist of a full-size petticoat called a Duheri Lahenga, a large size shirt called a Ghagra, a blouse called a Kacholi and an Odhani or a Dupatta scarf. All these pieces are highly creative in their embroideries and colour combinations. The main ornaments include the Zumka, a large bell-shaped earring which is tied around the head and hangs down from behind the ears. Around the neck, Banjara women wear necklaces and chains made of silver often containing old Rupee coins. On their arms they wear elbow rings called Kopra and armlets called Patlya, which are made of silver, ivory, horn or coconut. Besides these typical items, most women also wear jewellery including common pieces often found with other Hindu groups such as nose rings, silver rings or laces worn on the feet and finger rings.

Today most Banjara men have adopted dress worn by the other communities living next to them or simply following western-influenced fashion. Only few men still wear traditional clothes such as the doubly fixed piece of cloth around the waist called a Duheri Dhoti, the long full shirt having twelve ribbons for tying knots on the chest called a Barkasi as well as the silver-thread turban called a Pagdi. In some areas men wear Bali – silver earrings – and the Danda Kadi – some sort of silver armlet worn on the upper arm.

| The fabrics used in traditional Banjara dress may be woolen, silk or cotton but the designs have common patterns. They are brightly colored and extravagantly embroidered with colorful threads and decorated with mirrors, worn-out coins and small shells, which are all sewn on by hand. | foto: Susan Bullogh |

Banjari or Gor Boli – a language of its own

Banjari¹² is the main language of communication of the Banjara throughout India, the term Banjari is linguistically applied as the name of the common language of the people but in a wider sense it stands for the totality of closely related dialects that are spoken in areas which are scattered throughout the Indian territory.

As mentioned before, Banjari resembles the dialects of Rajasthani, and for this reason it seems as if the language – like modern Rajasthani – has its roots in “Old Western Rajasthani”. A high inter-comprehension between Rajasthani and Banjari speakers can be observed but Banjari should not mistakenly be regarded as a dialect of Rajasthani.

Until the present day, there are rather few detailed studies and little linguistic information on Banjari, and particularly on the miscellaneous dialects.

Due to the geographical spread of the Banjara, it does not come as a big surprise that their language has numerous dialects, most of which do not show serious differences in grammar that would restrict the communication between groups from different areas.

There are however differences on the phonetic level. These are often caused by the influence of contact languages such as Deccani (Hindi/Urdu), Marathi, Telugu or Kannada.

- 12 Arya R. R. *Learn Banjara Language Yourself*. Hyderabad, 2002.
 Boopathy S. *Lambadi An Indo-Aryan Dialect*. Delhi, 1974.
 Naik C. *Hindī tatha Marāḥi Mādhyam sē Bañjārā Bōlī Sikkō*. Mumbai, 2001.
 Murty M. C. *Lambāi Jana Mattu Avara Bhāse*. Prabudda/Karnataka 1965.
 Radhakrishnan S. *Descriptive Study of Lambadi*. Annamalaiagar, 1983.
 Ruplanaik Y. *Dictionary of Banjari Language*. Bangalore, 1999.
 Trail R. L. *A Grammar of Lamani*. Poona, 1968.
 Trail R. L. *Lamani: Phonology, Grammar and Lexicon*. Poona 1968.
 Uma S. U. *Descriptive Study of the Banjara Language*. Hyderabad, 1975.

In vocabulary, too, these influences of the contact languages can be observed. For instance Banjari spoken in southern Karnataka and northern Tamil Nadu or the dialects of Andhra Pradesh are particularly interesting because of the significant use of Dravidic words.

On the other hand Banjari seems to be „purer“ in Dravidic-dominated areas than in places where Hindi and its respective dialects, Gujarati or Marathi, are spoken because of the fact that these languages are very similar and thus “creoles” prevail.

The largest dialect group of Banjari – with at least four to five million speakers – includes the Telangana-Banjari spoken in north-western Andhra Pradesh, the Andhra-Banjari in the northeast of the same state, Lamani of northern and central Karnataka, as well as Gor-Banjari of south-western and central Maharashtra. Bigger differences in the vocabulary as well as in the pronunciation are found among speakers of Sugali spoken in the south of Andhra Pradesh, as well as in Lambadi of southern Karnataka and northern Tamil Nadu. The dialect groups of northern and central India are marked by a strong mixture with Hindi, Gujarati or Rajasthani.

Many dialects of Banjari are not necessarily confined to certain regions. Through the occupational activities of the Banjara, one also finds speakers of miscellaneous dialects in other regions of the country.

What makes their language unique is the fact that it is one of the few Indo-Aryan languages – another one of its kind is Romani – that have survived throughout hundreds of years simply by being passed on orally from one generation to the next. It is a great “miracle” that Banjari has managed to live on in the heartland of Dravidic dominated culture, hardly changing its syntax and morphology.

Banjari is still quite rarely written; nevertheless one can observe a certain trend towards a codification and standardization of the language. This development is still in an initial stage and is often influenced by foreign associations such as Christian missions – for example with the translation of the New Testament and Christian songs. It is rather uncertain until the present day how much backing this standardization will get among the Banjara. The most widely used alphabet for writing Banjari is Devanagari and to a far lesser extent there is also the use of Telugu – in Andhra Pradesh, or Kannada, in Karnataka.

The Banjara and the Roma

It was due to the improvement of the living situation of the Banjara throughout the past fifty years that there has been a strong interest in forming a common Banjara identity which

would also allow political organisation in order to carry out important projects to care for the basic rights and well-being of their community. The main institution of this kind is the “All India Banjara Seva Sangh” based in Mumbai, which, under its previous president, the late Shree Ranjit Naik, established full-scale official contacts with several Roma organizations in Europe. The AIBSS claims that the Roma are related to the Banjara and form part of their community. Although there has been very little scientific research on this issue, it is interesting to note that many Banjara have included these assumptions in their historical belief saying that while several groups of their community seemed to have left their original homeland in Rajasthan and moved eastwards, others moved westwards through Persia, Armenia and Anatolia into Europe. Y. Ruplanaik, a Banjara, claims in his book “Colourful Banjara (Lambani) Tribe through the Ages”¹³ that there are many parallels between the Banjara and the Roma, not only in their language but also in their traditions, rituals, and even habits and that there has to be a very profound connection between them.

Conclusion

Whether the Roma are directly connected to the Banjara seems impossible to tell at the time being, firstly due to lack of detailed knowledge about both groups’ history and also because of the fact that Roma and Banjara communities have absorbed a great deal of influence from other groups and thus it is hard to tell how they may have lived several hundred years ago. Also – as mentioned before – linguistics cannot provide a clear clue since Romani has undergone significant changes and developments during the last centuries, so that it seems to be impossible to define its original root language or the one most closely related to it. Banjari and Romani share many words and even in grammar there are certain overlaps, but inter-comprehension between speakers of both languages is only possible on a very basic level.

Nevertheless many Roma groups and the Banjara share a surprising number of traditions, rites, habits and even beliefs that cannot be found among other communities in India. Of course most of these cultural aspects are not found exactly in the same way among Roma but parallels are more than evident.

It is obvious that within the last ten years general interest in Roma has risen in Europe – including the scientific level. In order to understand the Roma one has to also look at their historical Indian background.

13 Bangalore, SBC LAW Publication, 1998

Would it hence be wrong to assume that the Roma and the Banjara might at least have the same forefathers and thus could be related to each other in a way cousins are? Maybe so, but full-scale research has still to be carried out. This presentation aims at taking the first step in this direction.

The author

Daniel Krasa was born 1976 in Vienna. He is a linguist specialized in north Indian languages and Romani. During his studies in India he conducted some research on the language of the Banjara and is presently writing a grammar on it. A first insight into this field was published in his article Banjari/Lambadi in *Языки мира: Современные индоарийские языки* (Languages of the World: Modern Indo-Aryan Languages) published by the Russian Academy of Sciences.

dkrasa@hotmail.com and dkrasa@rediffmail.com

Zkrácený překlad

Daniel Krása

Bandžárové – kočovný indický kmen, jedni z možných příbuzných evropských Romů

Lingvista Daniel Krása (1976) působí ve Vídni, specializuje se na jazyky severní Indie a romštinu. Během svého studijního pobytu v Indii se zabýval výzkumem bandžárštiny a v současné době zpracovává její gramatiku.

Stejný původ, rozdílné osudy

Bandžárové jsou kmenem současných i bývalých kočovných a polokočovných rodů, které dnes žijí v různých oblastech především severozápadní, centrální a jižní Indie. Mezi termíny, kterými jsou označováni, se objevují mimo jiné *bandžárá* a *lambádá*. Slovo *bandžárá* je pravděpodobně odvozeno od sanskrtského termínu *vanidžjá* a hindského *banadž* s významem „obchod“ – bandžárové jsou kmenem obchodníků. Název *lambádá* se pak užívá především v dakšinském regionu ve střední Indii a je pravděpodobně odvozen od sanskrtského *lavaṇá* („sůl“) odkazujícího k historickému poli působení bandžárů, kterým byla přeprava soli. Daný výraz je nicméně mnohými bandžáry pokládán za pejorativní. Sami sebe se nazývají *górmaté* nebo *górvaté*, t.j. „ti se světlou pletí“ a svůj jazyk *gór bólí*, nebo-li „jazyk lidí se světlou pletí“.

Jazyk bandžárů (bandžárština) náleží stejně jako romština do skupiny indoárijských jazyků indoevropské rodiny, v jejímž rámci se řadí do centrální jazykové skupiny. Bandžárština se s velkou pravděpodobností vyvinula ze staroindického jazyka přes sanskrť a západo-indické prákrty. Částečně se podobá dialektům rádžasthánštiny (zvláště jazykům márváří, málví, bágrí, hárautí atd.) a gudžarátštině, a proto je pravděpodobné, že má své kořeny ve staré

západní rádžasthánštině. Tuto domněnku dále podporuje fakt, že bandžárové považují sami sebe za potomky rádžpútů – hinduistické kšatrijské (válečnické) kasty, od níž je odvozen název dnešního státu Rádžastán.

V otázce, kdy a proč mnohé bandžárské skupiny opustily svůj původní domov, panují stále nejasnosti. Většina historiků se domnívá, že migrovali ze západní Indie směrem na východ mezi 8. a 10. stoletím, pravděpodobně kvůli vpádu muslimů – v tomto bodě se shodují i s jednou z teorií o předcích Romů, kteří opustili Indii také v této době. Další historikové se domnívají, že bandžárové byli donuceni ze svého domova uprchnout v průběhu 5. století, kdy region napadli bílí Hunové neboli Heftalité.

Bandžárské osady dnes najdeme v mnoha oblastech Indie, především je to v důsledku jejich tradičního povolání. Už od dávných dob byli bandžárové odpovědní za převoz zboží jako jsou luštěniny, obilí, sůl atp., přes celý indický subkontinent. Kvůli nedostatku písemných dokladů však nemáme žádnou představu o tom, kdy přesně a z jakého důvodu začali bandžárové obchodovat.

Mýty a legendy

Podle legendy jsou bandžárové potomky Móly (také nazývaného Makaranda), pastevce a blízkého služebníka boha Kršny. Příběh vypráví, že bůh řekl svému služebníku Mólovi a své milované Rádze (která je jednou z *gópí* – pasaček krav – z háje Vrndávan a je také stručně zmíněna v Mahábháratě jako dívka, se kterou si bůh Kršna hrával v dětství), aby se ujali tří chlapců – synů tří různých kšatrijských králů – a společně se starali o jeho dobytek, zatímco on sám bude putovat na místo zvané Mathura. Chlapci byli pojmenováni podle království, z kterých pocházeli: Pamhár, Rát-hór a Čauhán. Když Mola a Rádha zestárlí, chlapci zdědili stádo býků boha Kršny a začali se věnovat dopravě obilí a dalších důležitých komodit.

Ríká se, že všech šest současných góter (exogamní klanové jednotky – pozn. překl.) bandžárské komunity vzešlo ze synů Pamhára, Rát-hóra a Čauhána. Ačkoli je možné na tato tvrzení pohlížet jako na čistě mytologická, je zajímavé zmínit, že bandžárové tvoří kmenovou společnost založenou na rodech a podrodech. V těchto rodech existuje pevné rozčlenění kast a podkast, které se dělí podle profese a kvalifikace, a svatba mezi určitými kastami a rody je nepřipustná. Jak jsme již uvedli, většina bandžárů spojuje své kořeny s rádžpúty. Tento úhel pohledu však s nimi v indické společnosti nesdílí nikdo, včetně samotných rádžpútů, a proto je na ně většinou nahlíženo jako na zaostalou společenskou skupinu, nízkou kastu a někdy dokonce jako na dalitský (nedotýkatelný) kmen.

Historie obchodníků

První zmínka o existenci bandžárů se datuje do roku 1504, kdy byla dillíským sultanátem pod vedením Sikandara Lódího dobyta pevnost Dhólpur (také Dhaulpur, město ve východním Rádžastháně) a ovládnuta muslimy. Říká se, že si obě znepřátelená vojska najímala karavany vedené kočovníky, kteří se starali o jídlo, krmivo a další materiál. Předpokládá se, že v této době bandžárové doprovázeli různé armády, zásobovali je jídlem a obilím, prodávali jim své zboží, a proto se těšili určité imunitě a nebyli napadáni žádným ze znepřátelených vojsk. Zdá se, že migrace bandžárů za posledních pět set let sledovala pohyb tří tehdy nejdůležitějších vojenských sil: nejprve rádžpútskou armádu, která dobyla široké oblasti v severozápadní Indii, dále maráthskou armádu, která obsadila území od centrální nížiny a dakšinské plošiny až po země na jihovýchodě obývané Drávidy, a konečně muslimské Mughaly, kteří tvrdě bojovali proti hinduistickým vzbouřencům po celé severozápadní a centrální Indii.

V dobách mughalské říše (1526-1858) a britského rádže (od konce 18. století) závisela na bandžárech a jejich povozech tažených býky, mezky a velbloudy velká část obchodu se zbožím z vnitrozemí Indie, ale také převoz těž-

kého válečného materiálu a munice. Zatímco křižovali zemí, mnozí z nich dále chovali dobytek, což příležitostně vedlo ke střetům s usazeným obyvatelstvem a podněcovalo problémy, které často způsobily jejich úplné vyloučení ze základní sociální infrastruktury v oblastech, do kterých migrovali. Už jen samotný fakt, že byli kočovníci, jim v mnoha směrech znemožňoval soužití s těmi, kdo dané oblasti obývali už delší dobu. Úděl, který bandžárové sdílí s většinou evropských Romů.

Historický pohyb bandžárů nastiňuje situace v severní oblasti Ándhrapradéše, nazývané Telangána. Od 14. století postupovaly muslimské armády do centrální a jižní Indie. V roce 1323 poslal dillíský sultán Ghijásuddín Tughlak početnou armádu pod vedením Ulugh Chána, aby dobyla zemi Ándhru. Katastrofální okolnosti pádu hlavního města Kakatija v tom samém roce uvrhl Ándhry pod nadvládu muslimských vládců. Vědci a historikové věří, že bandžárové v té době už doprovázeli muslimy a začali se usazovat v Telangáně, kde dodnes žije největší počet bandžárů v celé Indii. Po staletí se další z nich stěhovali dále na jih, v důsledku čehož najdeme bandžárské komunity také v drávidských státech Tamilnádu a Karnátaka.

Bandžárové se pohybovali po celé zemi a většina z nich si i nadále zachovávala kočovný styl života. K početnějšímu usazení je donutily teprve dvě události 2. poloviny 19. století: výstavba železnice a britský zákon o kriminálních kmenech (Criminal Tribes Act) z roku 1871, zakazující kočování. Většina z nich také přišla o původní povolání v důsledku technologického rozvoje. Tou dobou žilo už mnoho skupin bandžárů po několik generací daleko od svého původního domova v Rádžasthánu. V mezích se bandžárové často osvojili životní styl a zvyky převzaté od společností, v jejichž okolí žili (Maráthové, Ándhrové, Kannadci z Karnátaky, Góndové a mnoho dalších). Bandžárové však většinou nezapomněli na svůj původ a navzdory absenci písemných památek si udrželi svůj jazyk i tradice až do současnosti, stejně jako Romové.

Bandžárové a měnící se svět

Vzhledem k výše zmíněným faktům není tolik překvapující, že mezi bandžáry už dnes nenalezneme mnoho kočovníků. Většina skupin žijících v severní a západní Indii se usadila v době počátků britské nadvlády, ve střední a jižní Indii pak v průběhu minulého století. Striktní sociální zákazy a odmítnutí hinduistickou společností jim však nedalo žádnou možnost splynout s okolními komunitami. Po tom, co se začali usazovat, byli bandžárové odsouzeni k převážně podřadné práci bez možnosti jakkoli si polepšit, byli také vystaveni rozsáhlému sociálnímu znevýhodňování a vylučování. V této situaci sice neměli bandžárové šanci zlepšit svou životní úroveň, tím spíše se však v nich upevňoval pocit sounáležitosti. Zároveň jim tato situace dávala možnost uchovat si své společné kulturní dědictví.

V souvislosti se stavbou silnic a železnic však opět vznikla poptávka po dělnících schopných vést život, který by zahrnoval vysoký stupeň mobility a umožňoval měnit místo bydliště podle postupu stavebních prací. Odvážní a těžce pracující bandžárové byli zvyklí cestovat. Navíc na ně bylo stále v mnoha oblastech, kde byli zbaveni všech práv a privilegií, nahlíženo jako na mimokastovní. Okolnosti tak mnoho bandžárských skupin donutily vrátit se opět do svých kočovnických stanů. Mnozí bandžárové dodnes pravidelně pracují jako sezónní pracovníci na stavbách silnic, v dolech a v těžkém průmyslu a jsou tak stále nuceni žít jako polokočovníci. Obvykle žijí buď na kraji vesnice v oddělených sídlech nazývaných *tandy* nebo se jako dělníci pravidelně stěhují po staveništích v indických městech.

Bandžárové byli oficiálně uznáni za znevýhodněné a vláda je začala podporovat a pomáhat jim teprve po vyhlášení nezávislosti Indie v roce 1947. Tato podpora se však vždy dost podstatně liší v závislosti na tom, ve kterém indickém státě žijí. Přestože bandžárové tvoří jasně jednu skupinu, jak sociokulturně tak jazykově, v různých regionech je s nimi nakládáno různě.

K trvalému zlepšení základních životních podmínek bandžárů vedly zákony o soupisných kastách a soupisných kmenech z let 1950, 1956 a 1976. Soupisné kasty a soupisné kmeny jsou komunity, kterým indická ústava zaručuje zvláštní status chápaný jako kompenzaci toho, že bývaly považovány za mimokastovní a byly vyloučeny ze systému čtyř varn, zastřešujícího sociálního systému hinduistické společnosti. Status bandžárů jako soupisného kmene nebo kasty však respektuje pouze osm následujících indických států. Všude jinde se na ně pohlíží jako na zaostalé třídy a jako takovým se jim těžko dostává jakékoli pomoci ze strany místní vlády. Pouze v Ándhrapradéši, Urise a Biháru jsou bandžárové zahrnuti do seznamu soupisných kmenů, v Maháráštre jsou na seznamu neregistrovaných kmenů, což znamená, že ve všech těchto státech jsou považováni za znevýhodněný kmen, který byl v důsledku historického vývoje zbaven příležitosti integrovat se do zbytku společnosti a chopit se odpovídajících příležitostí k vzdělanostnímu, sociálnímu a ekonomickému růstu. V Karnátace, Dillí, Himáčalpradéši a Rádžasthánu jsou včlenění do soupisných kast a jsou tedy považováni za dality (stojící mimo kasty) nebo haridžany. Registrace v rámci soupisných kast není tak výhodná jako registrace v rámci soupisných kmenů, protože status soupisné kasty záleží na tom, zda se hlásí k hinduismu. Mnozí bandžárové nespojují svou komunitu nutně s hinduismem, ve skutečnosti jsou také sikhské a muslimské bandžárské menšiny, ale protože výše zmíněné státy uznávají, že jejich komunity trpí stigma-tem nedotýkatelnosti, mohou užívat určitých výsad, které vyplývají z jejich nového sociálního postavení v moderních společnostech.

V několika státech – především v Ándhrapradéši, Karnátace, do jisté míry také v Maháráštre – se tak bandžárové těší mnoha výhodám a privilegiím (např. jsou zahrnuti do kvót na školách a univerzitách, mají nárok na sociální, lékařskou a právní podporu jak od federálních tak od místních úřadů atd.), a proto se nezdá být příliš překvapující, že během posledních padesáti let mnoho bandžárů postoupilo na sociálním žebříčku a přispívají k prospěchu nejen své vlastní komunity, ale také Indie jako celku. Mezi nejznámějšími bandžárskými osobnostmi už najdeme několik členů vlády a další politiky, doktory, právníky a umělce.

Přestože většina bandžárů stále žije ve velice složitých podmínkách, díky jejich stále se zlepšujícímu postavení v indické společnosti mezi nimi začíná vznikat nové vědomí identity.

Co se týče počtu bandžárů, dostupné informace se poměrně podstatně různí podle daného zdroje. Celkem realisticky však můžeme předpokládat, že v Indii dnes žije přibližně šest až deset milionů bandžárů. Většina z nich žije ve státech Ándhrapradéš (20 %), Karnátaka (15%) a Maháráštra (17%). Menší bandžárské komunity najdeme také v Biháru, Čhattísgarhu, Góe, Gudžarátu, Himáčalpradéši, Džhárkhandu, Madhjadpradéši, Urise, Rádžasthánu, Tamilnádu, Uttarāčalu a Uttarpradéši. Pouze ve východní Indii skoro žádní bandžárové nežijí.

Bandžárská kultura

Přestože se bandžárové po více než tři sta let pohybovali po boku muslimských armád, většina z nich vyznává hinduismus. Jejich společnost je rozštěpena na různé kasty, z nichž čtyři hlavní skupiny jsou čaranové, mathuriové, labhanové a dhariové, které se dále dělí na několik podskupin a podkast. Pouze někteří bandžárové jsou striktními vegetariány, vždy ale odmítají jíst hovězí maso. Nejčastěji uctívají boha Kršnu, Bálu, bohyni Džagdambu, Mahádévu, Hanumána a mnoho dalších. Protože byl hovězí dobytek nepostradatelný pro jejich živobytí a obchod, uctívají také býky (býk Nandin), které zdobí při náboženských slavnostech během roku. Slaví všechny hlavní hinduistické svátky jako např. dusséhr (dašahrá), díválí a hólí a často částečně ctí tradice ostatních ne-bandžárských komunit žijících v jejich sousedství. Některé bandžárské zvyky a detaily související s oslavou svátků jako např. písně, obřady a družbové rituály se nicméně liší od běžné tradice. Mezi typické bandžárské svátky patří svátek *tídž* (podle hindsko-čes-

kého slovníku ženský půst zachovávaný třetího dne světlé poloviny lunárního měsíce bhádón, pozn. překl.) trvající osm dní, při kterém svobodné dívky uctívají sochy a portréty Gangaura, Samanta a boha Kršny. Při této příležitosti se tak hodně zpívá a tancuje. V malé vesnici Guntakal Gutti v Ándhrapradéši je také uctíván hinduistický svatý Sévalál, jedna z hlavních náboženských osobností dnešní bandžárské komunity. Oslavy se pořádají v den jeho narozenin 14. a 15. února.

Islám přijali pouze někteří bandžárové, pod vlivem muslimského císaře Aurangzéba (1658-1707). Muslimské skupiny bandžárů se nazývají Turkia a Mukéria a najdeme je v určitých oblastech severozápadní Indie a v Haidarábádu.

Mezi bandžárskou skupinou čharana nalezneme také sikhly, i ti však dodržují i několik čistě hinduistických tradic a obřadů. K bandžárské společnosti si našlo cestu i křesťanství. Křesťanští misionáři z USA a západní Evropy působí mezi bandžáry především v Ándhrapradéši, kde mezi bandžáry nalezneme i větší počet křesťanských konvertitů.

V bandžárských komunitách po celé Indii jsou také stále živé pověrečné víry. V mnoha osadách se můžeme setkat s astrology, kouzelníky a léčiteli. Tito takzvaní *bhagatové* a *džantové* se snaží pomoci od neštěstí a nemocí, často praktikují rituály spojené s věštěním nebo černou magií, ale také poskytují rady týkající se duchovních otázek a náboženského života jako takového.

Bandžárské komunity se od ostatních usazených kmenů podstatně liší v sociální organizaci. Žijí v tzv. *tandách*, sídelních jednotkách (srovnatelných s *romano than* nebo *mahalou* Romů v jihovýchodní Evropě), v rámci kterých se stěhují z místa na místo. Náčelník *tandy* se nazývá *naik* a je řídící autoritou komunity. Pod vedením *naika* pracují tři muži, tzv. *karbharí*, *nhavi* a *bhat*. Kromě *naika* a jeho pomocníků funoval v tradiční bandžárské *tandě* také *paňčájat*, rada starších (srovnatelná s institucí *krisu* v romské společnosti), jehož členové řešili problémy, spory a hádky, ale také uzavírali sňatky a rozvody, určovali věno (cena placená otcem nevěsty ženichově rodině), dohlíželi na vlastnictví, platbu půjček, dědictví atd.

Také v tradičních rituálech životního cyklu se bandžárové v mnoha aspektech odlišují od zbytku moderní indické společnosti. Zaprvé je zde kladen silný důraz na čistotu ženy. Je zajímavé, že toto je také případ některých tradičních romských skupin, např. kalderašů. Např. po narození dítěte je žena považována po dobu pěti dnů (dříve 12-40 dnů) za nečistou a musí žít odděleně od zbytku komunity. Dívka, která dosáhne věku puberty, musí v době své první menstruace pobývat mimo svůj domov a pak provést očištnou koupel. Mezi rituály týkající se nově narozeného dítěte patří například darování jména, při kterém hrají důležitou roli rodiče z otcovy strany. Po dovršení jednoho roku života se provádí mezi bandžárskými hinduisty obřad oholení hlavy.

Hlavní událostí v životě bandžárů je svatba. Bandžárové tvoří endogamní skupinu, uvnitř které ale existují jistá omezení v možnosti sňatku mezi různými skupinami a podskupinami. Tradičně jsou ženich a nevěsta z různých *tand* (nejčastěji náležících do rozdílných rodů) a jejich manželský svazek domlouvají jejich příbuzní. Bývalo zvykem, že dívky i chlapci vstupovali do manželství ve velmi mladém věku. V dnešní době se berou mezi patnácti a osmnácti lety a s dětským sňatkem se mezi bandžáry setkáme vzácně. Svatební obřad vyplývá z běžných hinduistických zvyků a tradic, liší se však podle jednotlivých skupin a kast. Svatební hostiny jsou obvykle velmi živé, účastní se jich celá *tanda*, konzumuje se vegetariánské jídlo, alkohol, betel, nechybí ani hudba a tanec. Dávat věno (které platí rodina nevěsty rodině ženicha, pozn. překl.) nebylo mezi bandžáry obvyklé, ale v dnešní době mnoho komunit tuto tradici přijalo, protože zřejmě klesl počet chlapců na ženění. Výši věna stanovuje *naik* se souhlasem nevěstina otce.

Ve dvou aspektech se bandžárská kultura podstatně liší od zbytku indické společnosti. Za prvé je dovoleno vdovám, aby se znovu provdaly. Tradičně si vdova musela vzít mladšího bratra svého zesnulého manžela, ale v dnešní

době je tento zvyk vzácný a může si vzít kohokoli. Za druhé se mezi bandžáry zpravidla nepohlíželo na rozvod jako na něco záporného a požádat o něj mohl kterýkoli z manželů. O rozvodu rozhoduje *pañčajat*, ale obvykle je velmi jednoduché nechat se rozvést. Rozvedená žena se nicméně nesmí znovu vdát.

Po smrti bandžárové spalují pouze těla těch, kteří za života vstoupili do manželského svazku. Těla neprovdaných a neoženěných osob pohřbívají. Po smrti člena rodiny následuje období, které je považováno za nečisté a které trvá tři až třináct dní. Spalování probíhá podle hinduistických zvyklostí a rovněž výročí smrti se drží těchto rituálů.

Lidová kultura prostupuje všemi rovinami života bandžárů. Je to především lidová hudba (*lók sangít*), jejíž součástí jsou lidové tance, které se předvádějí při různých svátcích a dalších příležitostech. Všechny bandžárské písně se zpívají v badžárštině a jsou skládány pro příležitosti jako je např. svatba, modlitba, uctívání boha, zahájení setby, ale také mezi nimi najdeme ukolébavky a písně, které jsou výchovné a humorné, a písně pojednávající o jejich historii.

Kromě lidové kultury je jedním z nejnápadnějších symbolů bandžárské kultury jejich styl oblékání. Zvláště ženy si udržely tradiční oděvy s propracovanými ornamenty, kterým dávají přednost před sárím nebo šalvár qamízem, které nosí většina ostatních komunit. Zdobí se nápadnými šperky vyrobenými ze stříbra, slonoviny, rohů a kokosových ořechů. Většina bandžárských mužů už přijala oděv sousedních komunit nebo oděv ovlivněný západní módou a tradiční oblečení jich nosí jen velmi málo.

Bandžárové a Romové

Díky zlepšení životních podmínek Bandžárů za posledních padesát let vznikl silný zájem na obrození společné bandžárské identity, která by podpořila také vznik politické organizace, potřebné k zajištění základních práv badžárských komunit. Hlavní institucí tohoto druhu se stala All India Banjara Seva Sangh (AIBSS, Celosvětový svaz na podporu Bandžárů) založená v Bombaji, která pod vedením zesnulého Šrí Randžita Naika navázala oficiální kontakty s několika romskými organizacemi v Evropě. AIBSS tvrdí, že Romové jsou s bandžáry příbuzní a tvoří součást jejich komunity. Ačkoliv se na toto téma vedlo zatím jen velmi málo vědeckých výzkumů, pro zajímavost zmíníme, že pro mnoho bandžárů je toto tvrzení součástí jejich historického povědomí a mluví o několika skupinách bandžárské komunity původem z Rádžasthánu, z nichž některé zřejmě opustily svou původní domovinu a vydaly se na východ, zatímco jiné se přesouvaly na západ, přes Persii, Arménii a Anatólii do Evropy. Y. Ruplanaik, člen bandžárské komunity, ve své knize *Colourful Banjara (Lambani) Tribe through the Ages* (Pestrý kmen Bandžára – Lambani – napříč věky) dokonce tvrdí, že podobnost mezi bandžáry a Romy tkví nejen v jejich jazyce, ale také v jejich tradicích, rituálech a zvycích, a že mezi oběma společenstvími musí existovat hluboká spojitost.

Závěr

Přímou spojitost mezi Romy a bandžáry není možné v současné době potvrdit. Důvodem je jednak nedostatek detailních znalostí o historii obou skupin, a dále také skutečnost, že Romové i bandžárové byli velmi ovlivněni různými dalšími skupinami, a proto je těžké popsat, jak asi před několika staletími žili. Jak jsme již zmínili, jasný důkaz o možné souvislosti nemohou předložit ani lingvisté, protože romština prodělala během posledních staletí podstatné změny, takže se zdá být nemožné určit její původní podobu nebo jazyk, který byl praromštině nejbližší příbuzný. Bandžárština a romština sdílí mnoho slov a částečně se shodují také v gramatice, ale komunikace mezi mluvčími obou jazyků je možná pouze na velmi základní úrovni.

Mnoho romských skupin však s bandžáry sdílí také překvapující počet tradic, obřadů, zvyků a dokonce aspektů víry, které nenajdeme u jiných komunit v Indii. Samozřejmě, že většina těchto kulturních aspektů se u Romů nevyskytuje v identické podobě, ale paralely jsou více než očividné.

Je zřejmé, že během posledních deseti let v Evropě stoupl obecný zájem o Romy také na vědecké úrovni. Abychom Romům porozuměli, je třeba přihlédnout také k jejich indickému historickému zázemí.

Je tedy hypotéza, že Romové a bandžárové mají alespoň nějaké společné předky a mohli by proto být navzájem příbuzní, chybná? Možná ano, ale nejprve je třeba provést podrobný výzkum. Tato práce usiluje o první krok v tomto směru.

Shrnula a přeložila Kristýna Frydrýšková

— Válmíkiho Rámájana a její překlad do romštiny

1.

Rámájana je jedno ze dvou rozsáhlých epických děl staroindické slovesnosti, které hraje velmi důležitou úlohu i v každodenním životě hinduisty. Je složena ve verších, které se označují termínem *šlóka*.¹ Tento verš je běžný ve staroindické epické poezii a vyskytuje se i v Mahábháratě, eposu, který se považuje za starší než Rámájana, a je také mnohem rozsáhlejší. Ačkoliv se text Rámájany vytvářel, obohacoval i rozšiřoval během více století, toto dílo nikdy nedosáhlo rozměru Mahábháraty. Text Rámájany zachovaný v rukopisech má asi 24 tisíc dvojverší, což není ani čtvrtina Mahábháraty.

Podle indické tradice je autorem Rámájany mytický básník a mudrc Válmíki, který údajně vymyslel i veršový útvar *šlóku*. Samotný epos pojednává o statečném králevici Rámovi, vtělení boha Višnu, a jeho věrné choti Sítě. Skládá se ze sedmi knih. Za nejstarší se považují knihy 2.-6., zatímco první a poslední kniha byly do eposu zařazeny dodatečně. To svědčí o tom, že největší změny a přepracovávání zasáhly text na začátku a konci eposu.

2. Stručný obsah eposu

2.1. První kniha (Dětství) začíná rozhovorem mezi Válmíkím a mudrcem Náradou. Válmíki se Nárady ptá, kdo na světě má všechny nejvyšší ctnosti, a ten odpovídá, že je to jen princ Ráma.

Válmíki jednou jde se svým žákem Bharadvadžou k řece, a tam vidí, jak samice sluky nařiká nad svým druhem, ptačím samečkem, zabitým lovcem. Básníka přepadne velký žal, a ten vyjádří ve verších. Potom se mu zjeví sám Brahma, aby mu sdělil, že právě vyřčené verše jsou teď jeho výtvozem a jsou vhodné pro to, aby opěvovaly Rámův život a jeho hrdinské činy, což

1 *Šlóka* nebo *anuštubh* je epické dvojverší, z nichž každé má 16 slabik, s cezurou po osmé slabice. Dost častý je také epický rozměr *trištubh*, které tvoří čtyři verše po 11 slabikách.

Válmíki učiní. Jeho vyprávění pak převezmou Rámovi synové Kuša a Lava, aby jej přednášeli dál na veřejných shromážděních.

Severně od řeky Gangy v království Kósala, ve městě Ajodhja, kdysi údajně vládl král Dašaratha. V té době tam řádl také démonský král Rávana, který zneklidňoval nejen lidi, ale i bohy. Bohové prosili Višnu, aby se narodil v lidské podobě a démona zabil. Král Dašaratha neměl děti a konal velkou koňskou obět, aby mu bohové dali potomstvo. Tak se také stalo – královi se s jeho královnami narodili čtyři synové – Ráma, Bharata, Lakšmana a Šatrughna. Ráma byl mez nimi nejstarší. Byl vtělením boha Višnu.

Když bratři povyrostli, na královském dvoře se objevil mudrc jménem Višvámitra. Ten přemluvil jejich otce, aby Rámu i Lakšmanu poslal s ním do boje proti zlým démonům. Současně je vyzbrojil mocnou zbraní. Tak oba bratři cestovali s Višvámitrou a dostali se do království Vidéha, na dvůr krále Džanaky. Ten měl dceru Sítu a vyhlásil, že ji provdá jen za toho prince, který bude schopen zvednout jeho obrovský luk a spojit kraje třetivou. Luk byl neobyčejně velký. Byl zázračný, božský. I Síta byla božská a zázračná. Nenarodila se totiž králi tak, jak se děti rodí: král ji jednou vyoral ze země, když obdělával pole. Nyní byla tato dívka na vdávání. Z různých království přicházeli princové, ale nikdo nemohl lukem ani pohnout. Až se objevil Ráma, který luk zvedl bez potíží a jeho kraje spojil třetivou. Tím si Sítu jako manželku zasloužil. Král Džanaka mu ji dal a uspořádal velkou svatbu.

2.2. Druhá kniha (Ajódhja) nás vrací na dvůr Ráмова otce Dašarathy. Ten byl již starý a podle tradice měl předat království nejstaršímu synovi, jímž byl Ráma. Tu však nastaly potíže. Dašaratha kdysi slíbil své druhé královně, že trůn zdědí jejich společný syn Bharata. Královna nyní požadovala, aby král Rámu vyhnal do lesa a království předal Bharatovi. Krále se to velice dotklo, byl nešťastný, ale dané slovo nemohl odvolat. Když se o tom dozvěděl Ráma, sám se rozhodl pro vyhnanství, jen aby zachránil otcovu čest. Odešel proto do lesa i se svou chotí Sítou. Následoval je jeho mladší a velmi mu oddaný bratr Lakšmana. Otec však jejich odchod neunesl a žalem umřel. Na trůn měl nastoupit Bharata, ale ten byl velmi spravedlivý a přemlouval Rámu, aby se z lesa vrátil, a na trůn usedl sám. Přesvědčit Rámu se mu však nepodařilo a rozhodl se proto, že ho bude pouze zastupovat, dokud se z vyhnanství nevrátí. Aby ukázal, kdo je zákonitým dědicem trůnu, postavil Bharata na královský trůn Rámovy sandály.

2.3. Třetí (Lesní) kniha vypráví o Rámově pobytu v lese a o jeho tamějších hrdinských činech během čtrnáctiletých toulek. Les se jmenoval Dandaka. Asketi, kteří v něm žili, Rámu požádali, aby je ochránil před zlými démony. Ráma si tak získal věhlas tím, že zabil nejprve ohavného Virádhu a potom i Šúrpanakhu, sestru zlého Rávany. Ta Rámu pronásledovala se zámě-

rem nalákat ho, aby se s ní tělesně spojil. Ráma ji odmítl a poslal za bratrem Lakšmanou, který nebyl ještě ženatý. Když ji ale odmítl i Lakšmana, démonka se rozhněvala a zaútočila na Sítu. Lakšmana však démonku chytil a usekl jí uši a nos. Šúrpanakha utekla a uchýlila se k svému bratrovi Kharovi. Ten již na Rámu chystal čtrnáctitisícové vojsko démonů. Ráma je však všechny povraždil. Démonka poté letěla za svým druhým bratrem, mocným králem démonů Rávanou, který vládl na Lance. Desetihlavý Rávana se měl pomstít za ponížení své sestry. Šúrpanakha mu současně popsala krásu Rámovy manželky Sítý a přemluvila ho, aby ji unesl a učinil ji svou chotí. Rávana ve svém zlatém voze přeletěl přes moře a zamířil nejprve do lesa za svým démonským přítelem Maríčim, který mu měl pomoci při únosu Sítý. Spolu pak Sítu odlákali z blízkosti Rámy a Lakšmany a Rávana unesl ji. Síta křičela a prosila o pomoc a uslyšel ji jestřáb Džatájú, přítel krále Dašarathy. Hned na Rávana zaútočil a rozbil Rávanovi vůz. Rávana ho však porazil, Sítu chytil do svých spárů a odletěl s ní na ostrov Lanku. Ukázal jí své pohádkové bohatství a žádal, aby se stala jeho ženou. Když ho odmítla se slovy, že Rámovi nikdy nebude nevěrná, Rávana jí pohrozil, že ji rozdrtí a sní. Na rozmyšlenou jí dal dvanáct měsíců. Zanechal ji kdesi v jeskyni a nechal ji střežit jednou démonkou.

Ráma a Lakšmana byli překvapeni, když se vrátili do svého lesního příbytku a Sítu tam nenašli. Dlouho ji potom hledali, ale bez úspěchu. Našli pouze stopy, květiny a náramky, které Sítě upadly, když ji Rávana unášel. Našli i části Rávanova rozbitého vozu. A potom narazili i na umírajícího jestřába Džatájua, který jim pověděl, co se stalo. Nešťastný Ráma a Lakšmana se pak vydali na jih. Tam potkali obludu Kabandhu, která jim poradila, aby se spojili s opičím králem Sugrívou.

2.4. Čtvrtá kniha (Kniha o jeskyni Kiškindha) zahrnuje příběh o Sugrívovi, který v blízkosti jeskyně bojoval se svým bratrem Válim, jenž mu vzal království a manželku. Ráma mu slíbil, že mu je s Lakšmanem pomohou získat zpět, pokud i Sugríva pomůže jemu. Opičí král Váli sídlil v jeskyni Kiškindha. Rámovi se pak podařilo Váliho zabít a tak se Sugríva vrátil na trůn. Nástupcem trůnu byl Váliho syn Angada. Na dvoře Sugrívy byl také velmi moudrý rádce jménem Hanumán, syn boha větru. Tomu Sugríva nařídil, aby vyhledal Sítu. A tak se Hanumán vydal na jih s opičím vojskem, kterému velel Angada. Dorazili pouze na mořské pobřeží. Dále nemohli.

2.5. Pátá kniha (Krásná). Hanumán jedním skokem přeskočil průplav a dostal se na ostrov Lanku. Tam přijal podobu kočky, a dostal se tak do Rávanovy pevnosti. Viděl tam všechno, i trůn i králův vůz, ženskou část paláce a háj, ve kterém v zoufalství čekala Síta. Přistoupil k ní a prozradil jí, že je Rámův posel. Síta mu svěřila, co jí čeká. Hanumán ji uklidnil, že Ráma při-

jde včas a určitě ji vysvobodí. Aby vyzkoušel sílu nepřítele, zničil Hanumán onen háj, a tak vyzval střet s démony. Zabil několik tisíc démonů, ale na konci byl přemožen a odveden k Rávanovi. Hanumán se mu otevřeně představil jako Rámův posel a vyzval ho, aby Sítu vrátil. Rávana ho chtěl ihned zabít, ale nemohl to udělat, protože poslové se nezabíjeli. Rávana nařídil, aby Hanumánovi obvázáli ocas a zapálili ho. Síta však požádala boha ohně, aby mu v tom zabránil, a ten Hanumána zachránil. Hanumán pak svým ocasem zapálil Rávanův hrad a jedním skokem se zase vrátil z Lanky zpět na pevninu.

2.6. Šestá kniha (Kniha o válce) popisuje Hanumánův návrat a setkání s Rámou a boj Rámovy spojeneckého opičího vojska proti Rávanovi. Král Sugriva teď Rámovi poradil, aby mezi pevninou a Lankou postavil most. O Rámových přípravách k boji se dozvěděl Rávana, a také se začal připravovat na boj. Svolal svou radu, všichni ho k válce podněcovali, pouze bratr Vibhíšana mu radil, aby nebojoval, ale Rámovi Sítu vrátil, protože pro Rávanovo království byla v té době na nebi nepříznivá znamení. Rávana však Vibhíšanu obvinil ze zrádovství a ten spolu s dalšími čtyřmi vojevůdci opustil Lanku a připojil se k Rámovu vojsku. Poradil Rámovi, aby se obrátil o pomoc k mořskému božstvu. To pak pozvalo Nalu, syna božského stavitele Višvákarmana, a nařídilo mu, aby přes mořskou úžinu postavil most. Ráma zase poslal opičí vojsko, aby na stavbu mostu přinášelo skály a stromy. Za několik dní byl most hotov, vojsko se dostalo ke hradu Rávany a obklíčilo ho. Kolem hradu nastala veliká bitva. Rámovo vojsko velice sužoval Rávanův syn Indradžit, Lakšmana ho ale nakonec zabil v souboji. Když se o tom Rávana dozvěděl, byl velmi rozhněván a vyzval na souboj Rámu. Jejich střet trval den a noc. Rámovi přispěchali na pomoc i samotní bohové. Velice mu pomohl král bohů Indra. Ráma úspěšně usekával hlavy démonského Rávany, ale ty narůstaly znova a znova. Zvláštní zbraní, kterou mu dal Brahma, Ráma nakonec prorazil Rávanovo srdce. Všichni démoni se rozutekli. Rávana pohřbili a Ráma učinil králem Lanky Vibhíšanu. Potom poslal pro Sítu a oznámil jí své vítězství. Před démony a opičím vojskem jí však také sdělil, že ji už nechce za ženu, protože žila dlouho u Rávany a poskvrnily ji jeho chtivé pohledy.

Sítu Rámovo zpochybnění její věrnosti porazilo. Poprosila proto Lakšmanu, aby připravil pohřební hranici, na které se chtěla upálit. Hranici zapálili a Síta se do ní vrhla. Vyzývala boha ohně Agniho, aby svědčil o její nevině a cudnosti. Agni zvedl Sítu z hranice a předal ji Rámovi se slovy, že mu vždy byla věrná. Ráma odpověděl, že on sám o tom nikdy nepochyboval, ale bylo třeba dokázat její věrnost a čistotu i před ostatními. Poté se Ráma i s doprovodem opičího vojska vrátil do Ajodhy. Bratr Bharata ho laskavě přijal, a také bratr Šatrughna a jejich matky. Do města vstoupil za jásotu lidu. Byl vysvěcen na krále a vládl spravedlivě. Lid byl šťastný a spokojený.

2.7. Sedmá (Poslední) kniha podává popis původu démonů a boje mezi Indrou a Rávanou a líčí též i mládí Hanumánovo. Dále následuje vyprávění o Rámovi a Sítě.

Ráma se jednoho dne údajně doslechl, že mu lidé vyčítají, že Sítu přijal, ačkoli ta seděla na klíně démonského krále Rávany. To krále velmi zarmoutilo a Sítu odvrhl, aby mu nebylo vyčítáno, že je špatným příkladem pro lidi. Síta se vrací do lesa a nachází útočiště u mudrce a básníka Válmiího. Tam porodila dva Rámovy syny, dvojčata Kušu a Lavu. Ti vyrostli a stali se Válmiího žáky. Jednou byl mudrc se svými žáky přítomen tomu, když Ráma přinášel koňskou oběť. Válmií své žáky podněcoval, aby před králem recitovali příběh Rámájana. Ráma zjistil, že jsou to synové Sítu, a vyzval ji, aby předstoupila před shromážděním s prohlášením o své nevině. Druhého dne Válmií přivedl k Rámovi Sítu a sám svědčil o její cudnosti i o tom, že jsou Kuša a Lava právě Rámovi synové. Ráma prohlásil, že ho slova Válmiího uspokojují, ale žádá, aby to samé prohlásila i Síta. Tehdy Síta se skloněnou hlavou pronesla: „Jestli je pravda, že jsem vždy byla věrná Rámovi, nechť mě přijme matka Země.“ Jakmile to vyslovila, otevřela se země a objevili se hadi, kteří na svých hlavách zvedli trůn. Na něm seděla matka Země, která teď objala Sítu, a zmizela i s ní do hlubin. Síta vznikla ze země, byla nalezena v brázdě, a do země i takto zanikla. Marně Ráma prosil, aby se mu vrátila. Zanechal trůn svým synům a sám se vznesl na nebe, kde se opět stal Višnuem.

3. Ráma a Romové

Mnozí z těch, kteří se snažili vysvětlit původ romského národa a jeho jména v minulosti s nadšením vyjadřovali své domněnky o tom, že etnonym Rom pravděpodobně souvisí se jménem Rámy, hrdiny staroindického eposu Rámájana. Poznání o indickém původu romského národa se mnohdy, ačkoliv vědecky nepodložené, spojovalo s mytickým Rámou a Romové se označovali jako „Rámovi potomci“. Tuto romantickou představu nalezneme i u některých indických badatelů. Tak např. jeden indický jazykovědec nedávno nazval svou studii o romském jazyce: *Cikánština – jazyk národa kočovných potomků Rámových*.² Ano, králevic a hrdina Ráma se potuloval v lese se svou chotí Sítou a se svými sourozenci, ale že by z něj vzešel romský národ, se nezdá moc přesvědčivé. Navíc, hláska [r] na začátku jména tohoto národa se vyskytuje jen v dialektch romštiny v Evropě, a to ne ve všech.

2 Bhágiráthprasád Tripáthí „Vágís Śástrí“: *Romá (Rám ke vaňšadž) jájávar logom kí džipsí-bháśá. Bhášátátvik vívēcān*. Várānasí 1986 a 2005. Viz RDŽ jevend 2006.

Serioznější zájemci o tuto problematiku vědí, že Romové mají své bratrance v Indii, kterým se říká Domové, a také v určitých částech Asie, kde se nazývají Lomové. Indický výraz začíná hláskou [ɖ], která se vyslovuje na tvrdém patře a zní odlišně od běžného zubného [d]. Jde o cerebrální neboli tvrdopatrovou znělou raženou souhlásku, která se svým místem výslovnosti blíží souhláskám [r] nebo [l], v něž se také změnila na mimoindické půdě během putování domů. Zníměné tři souhlásky (ɖ, r, l) se liší hlavně způsobem artikulace. Odtud i modifikace názvu Dom > Lom, Rom. V některých dialektech romštiny, hlavně na Balkáně, jak dosvědčují ve svých studiích a v romských slovnících, při nejmenším Rade Uhlík, Norbert Boretzky a Georges Calvet, se výraz Rom vyskytuje i s poněkud „hrčivou“ variantou této cerebrály, tedy R̥om. Toto hrčivé [r̥] vzniklo z původního indického cerebrálního [ɖ], vl. cerebrálního [ɖ̪], které je pouze jeho poziční variantou. Hrčivé romské [r̥] Uhlík přepisuje jako [rr] nebo [r̥] a Boretzky jako [ř] a Calvet také [r̥] s „vlnovkou“, tedy rrom/r̥om (Uhlík), řom (Boretzky) a rom (Calvet).

V romštině toto slovo není pouze pojmenováním etnika, ale znamená také muž, manžel.

4. Vyprávění o Rámovi tak, jak ho učený Leksa Manuš podává Romům

O to, aby indický epos Rámájana, anebo alespoň vybraná dvojverší z něj, mohl být zprostředkován Romům v Evropě přímo v jejich jazyce, se zasloužil, vedle překladatele Leksi Manuše také indický učenec a aktivista W. R. Rishi z Čandígarhu, který v 80. letech minulého století Leksu Manuše inspiroval, aby se chopil práce na překladu zkrácené verze Rámájany a dále jej v jeho práci podporoval. Leksa Manuš nepřekládal Rámájana přímo ze sanskrtského originálu, nýbrž z jejího ruského a anglického překladu. I přesto se mu podařilo dodržet šestnáctislabičný a jedenáctislabičný verš šlók a od pravé Rámájany se neodchýlil ani obsahově. Navíc dosáhl toho, že se jeho verše rýmují, ačkoliv nejde vždy o dvojverší. Na mnoha místech se vyskytují též „trojverší“, např. IV.4, V.6–8, VI.6, 9, VII.1, 3, VIII.10, X.6, 20, 21.

4.1. O překladatelovi

Leksa Manuš (1942–1997) pocházel z lotyšské Rigy, kde také získal nejvyšší vzdělání v oboru geologie a jeden čas působil v řížském Ústavu geologie a geofyziky. Jako etnický Rom současně psal v rodné romštině poezii a prózu, hlavně pro děti. Později se věnoval romštině na vědecké úrovni a působil v Ústavu vědeckých informací ve společenských vědách v Moskvě. V rámci jazykovědného střediska téhož ústavu publikoval řadu pojednání o jazyce Romů.

4.2. Poznámka o písmu

V překladu používá Leksa Manuš poněkud neobvyklou grafiku: většinou palatalizované souhlásky označuje písmenem [y] místo diakritikou, např. dy – dʹ, ly – lʹ, ty – tʹ. Pouze měkké, tj. palatalizované [n], je označeno háčkem (ň).

Pro němé [e] používá přehlasované [ā] (např. *sār* – jako, ablativní koncovka –tār).

Jako v běžném přepisu dévanágarí do latinky označují vodorovná čárka délku (ā, ē, ī, ō, ū). Vzestupná čárka, jak ji známe i češtiny a slovenštiny, označuje slovní přízvuk (á, é, í, ó, ú).

4.3. O jazyce překladu

Překlad je založen na místním, lotyšském nářečí romštiny, které je dost blízké nářečím Romů v Rusku, Ukrajině nebo Polsku, ale není nesrozumitelné např. slovenským a maďarským Romům. Na romském textu je jasně patrná snaha překladatele používat „relativně čistou romštinu“ s co nejmenším počtem výpůjček. Pokud se nějaké objevují, jde převážně o slavismy.

Na základě příznakových rysů je často možno odlišit jihoslavismy od slovákismů a ruskismů. Skoro ve všech případech, hlavně pokud jde o podstatná jména mužského rodu, jsou výpůjčky označené příznaky „cizosti“ – koncovkami *-os*, *-is*, *-as*.

Výpůjčky z ruštiny: *pastúxos* [pastuchos < pastuch] – pastevec; *dlyóni* [dlony < dljony] – dlaně; *plymeňica* [plěmenica < plemjanica] – neteř. Podstatná jména *glos* – hlas a *gromos* [<grom] – hrom, hřmot mohou být jak ukrajinská, tak polská.

Západoslovanské a jihoslovanské výpůjčky je někdy těžké rozlišit: *trupós* [< trup] – trup; *svetítko* [< svet] – světský; *kralís* [< král, kralj] – král; *rodós* [< rod] – rod; *kralyítko* [< král] – královský; *krályima* [< král] – království, *brázda* [< brázda] – brázda, *svétos* [< svet] – svět, *réka* [< reka] – řeka.

Některá slova mohou být původu ruského nebo slovenského nebo srbského: *lúkós* [< luk] – luk; *vékos* [< vek] – věk; *služínél* [< služiti] – sloužit; *žalya* [žalā < žalʹ] – žal, smutek; *znakos* [< znak] – znak.

Z výpůjček z jihoslovanských jazyků, převážně srbských, lze uvést alespoň tyto: *dósta* [< dosta] – dost, *plivma* [< srb. plima < novořecky plimyrída] < příliv; *tugá* [< tuga] – smutek; *bríga* [< briga] – starost; *unukós* [< unuk] – vnuk. *Plaja* – hora je pravděpodobně rumunské, ze srb./bulh. *planina*.

Málo početné jsou výpůjčky z němčiny: *berga* [< Berg] – hora a *štetos* [< Stätte místo] – místo.

V překladu Leksa Manuš používá též jako synonyma i přejímky z různých evropských jazyků nebo slova původně romská: *thagár* a *kralyis* – král; *plaj* a *berga* – hora, kopec; *thagaripén* a *krályima* – království; *than* a *štétos* – místo; *čovaxaj* a *čovaxano* – kouzelník; *leň* a *réka* – řeka; *kána*, a *kidi* a *kolyí* – kdy; *kaná* a *akaná* – nyní; *daj* a *adáj* – tady atd.

5. O našem velikém Bohovi (Úvodní slovo Leksy Manuše)

Po vzoru indických autorů a překladatelů literárních děl uvádí i Leksa Manuš romského čtenáře do eposu svými vlastními verši. Vysvětluje zde některé základní jevy indického náboženství a představuje božstva jako různé podoby neboli vtělení jednoho jediného boha.

Na následujících stranách přinášíme romský překlad pouze první knihy Rámájany, tedy necelou stovku šlók, a s nimi souběžně i překlad do češtiny. Ačkoliv jde o velice stručný výběr veršů, obsah první knihy Válmíkiho eposu charakterizuje dost dobře. Z romštiny přeložil Svetislav Kostić.

Ramajana vaj Pheniben pal e Rāmaste

Anglatunó lāv Leksástar Manušéstär pal amāré Bāré Devléste

1.

O Devél si jekh, romále, ne mujá si būt Devléste.

Vaš dová isi, čhavále, būt navá e Devlōréste.

2.

Kon si Brahma. Višnu, Šiva? Da si jekhipén trinéngro!

Tri-mūrti – da sanskritítkes jekhipén khārél-pe léngro.

3.

Būt mūjá isi Devléste . . . Kón len khetané ginéla?

Dro sāró Devél andré si, so mānūš trujāl dikhéla.

4.

Kham upré pro bolibén si, Sūrja les hārā khārénas.

Jāg pre Phuv telé, les Agni sanskritítkes gōdli dénas.

5.

Kham, te Jāg, te Veš, te sákon Kašt dro Veš – mujá Devlěskére,

Plaj učó, te Himālāji, te Jivá – mujá si Lěskére.

6.

Jov dživéla dre žvirénde. Jov dživdó si dre aménde,

Jov dre túte, Jov dre mánde, dre sārē Jov mānušénde.

7.

Šíva les khārén, kolyí Jov si lačhó te dél sārénge,

Mištipén te Báxt. Kolyí Jov si Lačhó Amāl aménge.

8.

Nin Bhairáva Les khārēna, kidi Nálačho si dyósa,

kidi daravél sārén Jov, kidi Trašanó si mósa.

Rámájana **aneb Vyprávění o Rámovi**

Úvodní slovo Leksy Manuše o našem velikém Bohovi

1.

Bůh je jen jeden, Romové, však mnoho odlišných tváří má,
proto se on, drazí lidé, různými jmény nazývá.

2.

Kdo je Brahma, Višnu, Šiva? Toto božská trojice je!
V sanskrtu slovo *trimúrti* tu trojjedinost označuje.

3.

Bůh má nesčetná vzezření, kde je tomu počtu míra?
Božstvo je uvnitř všech věcí, člověk ho pouze nazírá.

4.

Slunce na nebi vysoko kdys dávno Súrjou nazvali,
Oheň je zas dole na zemi a v sanskrtu zní Agni.

5.

Slunce, oheň, les a stromy v něm, jsou podobou boha jen,
jeho líce jsou sněžný kraj, vysoké hory Himálaj.

6.

On žije ve všech zvířatech, pobývá i v nás samotných,
je v tobě a je i ve mně, a ve všech bytostech lidských.

7.

Ten bůh se Šiva nazývá, když je ke všem přívětivý,
když dobro a štěstí dává, je nám přítelem laskavým.

8.

Bhairava mu též říkají, když je v srdci ukrutný,
když strach a hrůzu nahání a je v tváři strašidelný.

9.

Natarádža Les khāréna, da si Ráj e Khelibnás kro.

Iša vaj Išvára nin si nav avér ‘māré Xuláskro.

10.

Mahā-kāla Les khāréna nin, ne dá si sanskritítkes,

romanés Bāró Kāló si te adá si nin indítkes.

11.

Jov si Murš, Jov Rom te Dād si, nin Romni isi xaj Léste,

Jov Devél, ne sar Mānůš si, si sāró, sár e Muršéste.

12.

Léskire Romňáte nin si šel šelá navá, ne léndär,

pašedér isi aménge nav Kāli, Joj si plajéndär.

13.

Joj si Čhaj Himālajéngri, Himālāja-Sutā khārna,

La, te Pārvati, Bergéngri vaj Plajéngri; Látär dārna.

14.

Kidi Joj tal nav Bhairávī, do si Trašaní, xaj phírla,

te „trišůl“ – triné-dandéngro doj sastér dro vást rikírla.

15.

Pátra-Dévī La khāréna, Joj, sār Patradyí, avéla,

ko Romá, šukār gilénca Joj Romén lošakiréla.

16.

Kāla, Krišna, Rāma – da si trin lavá xaj sanskritítka:

romanés perilidžán-pe, sār „Kāló“, navá devlítka.

17.

Anglunó isi xaj Šiva, averá duj xaj ginén-pe, inkarnāciji

Višnůskre, säre-trin „Kāló“ khārén-pe.

9.

I Natarádža ho zovou, a to král tance znamená.

On je Íša či Íšvara, a ještě jiná jména má.

10.

Zovou ho i Mahákála, toť jeho jméno sanskrtské,
romské je pak Báro Kálo, obdobně tak je i hindské.

11.

On je muž, otec a manžel, neboť má ženu a děti.

Je bůh i člověk zároveň; sdílí život se smrtelníky.

12.

Jeho choť má na stovky jmen, ale ze všech těch, věřte mně,
Romům nejbližší Kálí je, původem horská bohyně.

13.

Je dcerou boha Himálaje, Himálajkyní ji zovou.

Těž jí říkají Párvatí či Hora s tváří děsivou.

14.

Když Bhairaví jí říkají, nahání hrůzu strašlivou –
má *trišúl* čili trojzubec, který drží ve svých rukou.

15.

Okřídlená³ ji říkají, vždyť přichází na Vzkříšení⁴
k Romům s krásnými písněmi a rozveselí je těmi.

16.

Kála, Kršna a Ráma jsou sanskrtská tři jména božská,
podoba Kálo či Černý je překlad či forma romská.

17.

První Šivu označuje, dvě další Višnua vtělení,
ačkoli všichni tři bozi tělesným vnějškem jsou černí.

18.

Krišna si Devél-Pastúxos, Princis, Murš si Māribnítko,
Rāma nin si Māribnāris te Čhāvó si thagarítko.

19.

Būt si Develá indítka, kon sār mānušá dživéna,
kon kheléna te gabána, sána-pe, džuvlyén kāména. . .

20.

Si Joné laché-jiléngre, vast tirdéna mānušéngre,
ne kolyí Joné rušéna, bibaxtá kēréna léngre.

21.

Būt si Develá indítka!... Būt si avatāri Leste,
kon si jékh, ne būt mujá si te navá si būt konéste.

22.

Si Devléste avatāri, inkarnāciji phuvjítka,
te adyáke bāt upré si avatāri bolibnítka.

23.

Šiva si jekh jekhipén xaj péskire šukār Romňása,
Nāra-Nārī Len khárén, kaj si Kāló pro paš Kālyása.

24.

Jov Bāró Derjáv si, Jój si Léň, saví ke Jóv prastála,
jivuné parné plajéndär, sáig Joj pal Léste džála.

25.

Joj si Léskri avatāra, Jov si Lákri, jekh jekhésa,
khetané phandlé Joné si, sār māró isi lonésa.

26.

O Devél si jekh, romále, ne mujá si būt Devléste,
vaš-dová isi, čhavále, būt navá xaj Devlōréste.

18.

Krša je bůh pastýřský, smrtelník, bojovník a princ.
Těž bůh Ráma je bojovník, a zároveň i králevic.

19.

Je mnoho bohů u Indů, žijících na způsob lidu,
tančí, zpívají, žertují a také ženy milují.

20.

Ti dobrá srdce mívají a lidem pomoc skýtají,
ale když se rozhněvají, neštěstí jim přichystají.

21.

Je mnoho bohů indických, či mnohé podoby bůh má,
on však je pouze jediný, jen různé tváře mívá.

22.

Bůh má pozemská zjevení, která též vtělení zvou se.
Také má mnoho *avatárů*, jimiž božská zrození rozumějí se.

23.

Šiva je spojen v jednotě s krásnou podobou své chotě,
říkají jim Nára-Náří, on je Kála, ona Kálí.

24.

On je oceán veliký, ona řeka k němu spěchá,
od bílých hor zasněžených zdaleka k němu přitéká.

25.

Ona je jeho vtělením, on zas jejím zpodobněním,
každý je toho celku půl, jsou navzájem jak chléb a sůl.

26.

Bůh je jen jeden, Romové, však moc odlišných tváří má.
Proto se bůh, drazí lidé, různými jmény nazývá.

JEKHTO LILVARI ČHAVORIPEN

I. Rakiribén e Nāradása

1.

Gudlé-lavéngiro rašáj vešítko,
poétos godyavér bāró indítko,
Vālmiki pir o náv, jov ko Devlítko,
ko Nārada javjá, do murš lilítko.

2.

O Nārada dživdyá maškär Devlénde,
džänélas, so upré kērél-pe lénde,
phirdyá pre phúv maškär e mānušénde,
jov te-džänél, so si maškär aménde.

3.

Javjá jov jékhvar nin e bolibnástär,
phučhjá Vālmiki tógit Nāradástär:
„Lačhé-jilés kro, Tu, kon džänipnástär
san barvaló, Védéngre ginipnástär!

4.

Phen mänge, kón nāné makhló došása,
kon si lačhé jilésa te godyása,
kon lav rikírla, si šukar, zorjása
džändló sārénge, péskre muršipnása?“

5.

Te Nārada, sumnál te bolibnáskro,
phenidyá: „Da si čhāvó Dašaratháskro,
o Rāma!“ Dūredér sās Nāradáskro
rosphenibén pal dživipén Rāmáskro.

KNIHA PRVÁ DĚTSTVÍ

1. Rozmluva s Náradou

1.

Obětník výřečný a lesní poustevník,
veliký a moudrý indický básník,
jménem Válmíki a bohům podobný,
k Náradovi přišel ten muž učený.

2.

Kdysi zřec Nárada mezi bohy žil,
zvěděl co nahoře u nich se děje,
a potom na zem k nám lidem sestoupil,
aby sám poznal, jaký náš život je.

3.

Jak tu Nárada sešel z nebe na zem,
hned byl dotázán básníkem Válmíkim:
„Ty, dobrosrdečný, který jsi zdrojem
moudrostí jakož i poznáním védským,

4.

pověz mi kdo není hříchem poskvrněn,
kdo je dobrého srdce a rozumný,
kdo je silou a mužností opatřen,
kdo drží slovo a kdo je pohledný?“

5.

Pak světec a božský muž Nárada děl:
„To je pouze Ráma, syn Dašarathy.“
A takto hned dále světec vyprávěl
dlouhý životní příběh prince Rámy.

6.

Šundyá Vālmīki Nāradāskre móstār
pal e čhāvéste Ikšvākéngire rodóstār,
te jov kamjá te-rosphenél gilyénca,
pal e Rāmāste léskre murškané rendénca.

II. Čiriklé te šlokákro bijanipén

1.

Jékhvar Vālmīki paš réka phirélas,
siklyaišnāris sās nin, rakirélas,
léske Vālmīki : „Dikh, léň sās thavdéla,
dikh, sār lokhés o pāní plivma déla !“

2.

Nádūr sās veš. Jov dikhjá: duj pāňengre,
duj čiriklé, kon gudlé sās gloséngre,
duj čiriklé, duj krundžá doj khelénas,
kon jekh jekhés kovlipnása kaménas.

3.

Tógit dijá doj kārjé xaj jekhátār,
murš xolyamó vari-káj, te kārjátār
jekh čirikló-murškanó xaj pērēla,
te mērindčj jov phakénca marēla.

4.

Léskri terni doj rovēla žalyása,
lákro kolin si pherdó e dukhása,
déla joj gódlī bārē rovibnása...
Tógit Vālmīki phenél xolinása.

5.

„Te-jovél armán-dinó, kon adalé kārjé-dībnása,
rat čhordyá, katé jone isās phandlé e kamibnása!“

6.

Válmíki pak poslouchal z úst Nárady
o potomcích z Ikšvákuova rodu,
a tu pak zatoužil vyprávět ve zpěvech
o Rámovi a jeho hrdinských činech.

II. Ptáci a vznik šlóky

1.

Jednou se Válmíki procházel u řeky,
kde jeho žák byl, i řekl mu Válmíki:
„Vidíš, jak v řece tady tekou proudy,
jak v ní postupně přibývá vody!“

2.

Tam poblíž byl les, v němž uzřel v úžasu
párek vodních ptáků půvabných hlasů,
dvě *krauňče* neboli sluky si hrály,
spolu se tady něžně milovaly.

3.

Najednou na ně vystřelil lovec zlý,
hned jeden ptáček byl zasažen šípem,
umíral mávaje a tluče křídly,
právě sameček, který upadl na zem.

4.

Jeho mladá družka hořce plakala,
a hrud' se jí prudce plnila žalem.
Zas plakala, naříkala, vzlykala.
I řekl Válmíki rozhněvaným hlasem:

5.

„Já proklínám toho střelce, který vystřeliv šíp z luku
prolil krev nevinného samce, láskou zmámenou sluku!“

6.

Tógit Vālmiki nisó na phenélas,
sār-bit jov péske godí var-so délas.
Ted jov jekhátär adyáke rakírla,
Bharadvādžáske, savó lesa phírla:

7.

„Šun, mro čhāvó! Da lavá e gilyákre,
kaj me phendyóm, dikhi dukh čiriklyákri,
aští te-gabáv, me len „šloka“ khāráva,
gabáva, pre vīna pašé bašaváva.

8.

Joné xaj bijándine mánde žalyátär,
dikhí čiriklés, kaj mejá, mre tugátär.
Joné ločiné mre jiléstär, meňkéňdär,
avrí viurnándine xaj mre ušténdär.“

III. *Brahmā*

1.

Tógit javél e Štaré xaj Mujéngro,
Brahma . . . Šunél les Vālmiki liléngro :
„Tu, kon fedér san maškär sumnalénde,
džäin, bičhavdyóm da lavá me gilyéngre.

2.

Lén me čhuvdyóm dro tro muj, dro uštá.
Lésa sār vīna andré dro vastá,
si te – gabás pal Rāmáste – čhāvéste –
kēribená xaj bāré isi léste.

3.

Póžgit pre phuv isi bérġi, plajá,
póžgit thavdéna o réki, leňá,

6.

Dlouho potom Válmíki nepromlouval,
jakoby o tom v duchu uvažoval.
A najednou básník slovo vyslovil
k Bharadvádžovi, který tu s ním byl:

7.

„Slyš, synku! Tento ptačí žal či *šóka*
byl mnou viděn a bude popsán slovy
jež řeknu veršem a ten nazvu *šlóka*,
a teď zazpívám, na vínu zahraji.

8.

Šlóka se ve mně ze žalu zrodila,
ze smutku, že vidím mrtvého ptáka.
V mém srdci a z mé bolesti povstala,
vylétla ven, z mých úst se projevila.“

III. Brahma

1.

Zjevil se Brahma, jenž čtyři tváře má
pak tomu moudrý Válmíki povídá:
„Ty, který jsi mezi světci nejlepší,
věz, slova toho zpěvu jsem složil já.“

2.

„Já jsem je vložil do tvých úst, do rtů tvých,
až vezmeš nástroj vínu do rukou svých,
zpívej zpěv o jinochovi Rámovi,
o činech jeho hrdinských kdekdo ví.“

3.

Dokud jsou na zemi hory a skály,
dokud plynou řeky a potoky,

kēribená xaj Rāmáskre džāndlé
jačhéna dživdé dre sārēngre jilé!“

IV. Ajódhja

1.

Dój, kaj si Saráju-réka, lákro kaj pāní prastála,
doj isi Ajódhja-fóros dro thagaripén Košála.

2.

Šerutnó isi da fóros, bāri diz doj thagaréskri,
dre saví thagár dživéla te sāri avlín xaj léskei.

3.

Doj sārē šukār dživéna, mištipén isi sārēnde,
barvalé sārē, čorá te diliné nāné xaj lénde.

4.

Pro barvalipén avréngro manušá doj na dikhéna,
būt bará lurdé dothé si, kon thagaripén rakhéna,
mānušen devlitkonén doj dre patív xaj rikiréna.

5.

Sákon pėskro than džānéla, sákon doj buti kēréla,
te nikón doj mānušéndār xaj avrés na xoxavéla.

6.

Doj džuvlyá šukār si mósa te sāné isi stanósa,
doj sārē sasté, žužé si, zoralé, šukār trupósa.

7.

Doj džuvlyénde pro vastá si kuč koré e angrusténca,
miriklé pre mén, zlagá si, dro káná joné čeńénca.

Rámovy činy budou všem známé,
v srdcích lidí on navždy žít zůstane.

IV. Ajódhja

1.

Tam, kde je řeka Saraju, kde se z vod její tok sprádá,
tam se v Kóšalském království město Ajódhja rozkládá.

2.

Hlavní je město království a v něm je palác vládcovský,
pobývá tam král zemský a všechen jeho lid dvořanský.

3.

Každý si tam dobře žije, všichni blaho požívají,
z bohatství těší se, nejsou tam hlupáci ni zloději.

4.

Nekradou cizí majetek, jiným lidem nezávidí,
mají mnoho bojovníků, jež jejich království chrání,
za světce ctí muže, co božské oběti provádějí.

5.

Každý z nich své místo zná a svou povinnost denně plní,
nikdo z těch, kteří žijí tam, jiné lidi nepodvádí.

6.

Ženy jsou v tvářích půvabné, útlých pasů a počestné.
Všichni jsou zdraví, čistotní, krásní a zdatní tělesně.

7.

Ženy na ruku náramky a prsteny drahé nosí,
na krku korálky mají, náušnicemi se honosí.

8.

Rašajá doj služinéna čačipnása e Devlénge,
jäg xačkírna, Ghee (dzet) čhoréna, e patív kéréna léngé.

V. Dašaratha te Višnu

1.

Ne phūró si Dašarátha, o thagár, te bi-čhāvéngro.....
Kón thagár t'ovél pal léste? Áke phāripén si léngro!

2.

Si avér bibáxt nin lénde – čovaxángro raj Rāvána,
jov thagár isi doléngro, mānušéngro mas kon xāna.

3.

Jov xuláj isi pre Lánka, Beng Bāró dešé šérénca,
būt čovaxajá si léste khetané čovaxaňénca.

4.

Mānušéngro mas kon xāna, mānušéngro rat kon pjéna,
kon Devlénge te rašánge bāri bríga xaj kéréna.

5.

Vaš-dová mangné Višnčstār te-kērél jov e dādéske,
thagarés Dašaratháa, te-bičhavél čhāvén jov léske.

6.

Jékhvar rašajá kralítka bāri jäg kērdé devlítko,
te jāgátār hazdijá-pe Višnu kokoró Svetítko,
sās loló upré pre léste uribén šukār jāgítko.

7.

Jekh suvnakunó čāró jov dro vastá doj rikirélas,
rupuní sas xuph upré; jov o čāró kralíske délas,
te adyáke thagaréske Višnu zoraló phenélas:

8.

Kněžové poutivě slouží, bohům obět přinášejí,
máslo do ohně házejí, všemožně je uctívají.

V. Dašaratha a Višnu

1.

Jejich král Dašaratha, však starý je a bezdětný,
kdo po něm bude kralovat, tu starost má lid poddaný.

2.

Jim též působí neštěstí pán čarodějů Rávana,
král hrozných bytostí, pro které je lidské maso potrava.

3.

Ten je panovníkem Lanky, velký běs desetihlavý,
jenž má zástup čarodějů, zloduchů spolek špinavý.

4.

Oni jedí lidské maso a také krev lidskou pijí,
s velkým strachem však prchají před bohy a před *ršiji*.⁵

5.

Proto se lidé modlili, by Višnu otcem učinil
jejich krále Dašarathu, aby ho syny obdařil.

6.

Jednou královští kněžové velký oheň rozdělali,
i z ohně tu zjevil se sám Višnu, velký světa pán,
který na sobě měl roucho z ohně rudé a krásné.

7.

V rukou on držel nádobu jen ze zlata vyrobenou,
s poklicí na ní stříbrnou, kterou pak podal královi,
i mocný Višnu promluvil k vládci těmito slovy:

8.

„Ake tuke, Dašarátha, lé čāró adá xābnása,
dé romňenge te jovésa tu pherdó bārē baxtyása!“
Dašarátha xaj lijá les léstar párikiribnása.

VI. Dašarátha te lés kri irí

1.

Paš devlengire xābnástär säs vaš phūredér romňáke,
Kaušalja la khärenas – paš xābén dijá jov láke.

2.

Jekh oxtóto do xābnástär Kajkejáke popejá-pe.
Kajkeji – avér romní säs, kon driván leske kamjá-pe.

3.

Trin oxtóta jov dijá xaj bolibnáskire xābnástär,
péskre ternedér romňáke, kon khārdyá-pe Sumitráke.

4.

Te khabňándine romňá xaj. Bijandlé čhāvén nin léske,
bāri loš isās kralíske, amāré phūré dādéske.

5.

Rāma, kon bāró jovéla murš, javjá Kaušaljátär;
Bharata laché-rodóskro bijandló säs Kajkejátär;
Lákšmana e Šatrughnása ločiné säs Sumitrátär.

6.

Zoralés phralá kaménas jekh jekhés sārē jilésa.
Ne Rāmás bütér kamélas Lákšmana, sa phírlas lésa...
Te Šatrughna Bharatása khetané säs jekh jekhésa.

7.

Džanas berš pal e beršeste, paš-phralá upré bārjónas,
säs laché čhāvé dādéske te šukār joné siklónas.

8.

„Tady máš, Dašaratho, vezmi tuto nádobu s pokrmem,
dej ho svým drahým manželkám, budeš převelmi potěšen!“
Dašaratha pokrm převzal a božstvu velmi děkoval.

VI. Dašaratha a jeho rodina

1.

Polovina božského jídla byla pro manželku první,
jménem Kaušalja, polovice pokrmu byla pro ni.

2.

Osmý díl pokrmu své manželce Kaikejí nechal,
jež byla jeho chotí druhou, tu nejvíce miloval.

3.

Tři poslední osmé díly z božského daru věnoval
své manželce nejmladší, kterou jménem Sumitra zval.

4.

Všechny manželky počaly a porodily mu syny,
radost velkou měl panovník, náš král a praotec dávný.

5.

Ráma, který muž velký byl, s Kaušaljou se mu narodil,
Bharata muž urozený, ten s Kaikejí byl zplozený;
od Sumitry však byli dva, Lakšmana a též Šatrughna.

6.

Bratři se navzájem silně a vším srdcem milovali.
Nejvíce však Rámu Lakšmana vždy následoval a rád měl,
všude s Bharatou Šatrughna zajedno byl a za ním šel.

7.

Čas tak plynul rok za rokem, bratři jako z vody rostli.
Byli to hodní synové, všemu se dobře učili.

8.

Dešušov na säs čhävénge, sär javjá rašáj kralyítko,
dre Ajódhja, Višvamíttra jov khārdá-pe, do devlítko.

9.

Jov mangjá Dašarathástär, te-mukhél Rāmás jov lésa,
te – mārén-pe Rāvanása, xolamé čovaxanéša.
Dukhanés isäs dādéske, ne mukhjá jov len devlésa.

10.

Te giné xaj Višvamíttra khetané Bārē Rāmása,
doj karīg o Himālāji, säre trin e Lakšmanása.

VII. Višvamitráskire phenibená

1.

Giinduj pir dróm o Rāma doj slavutno xaj kērdyá-pe,
bilačénca, nažužénca, čovaxánca jov mārdyá-pe,
péskire bārē rendénca, kēribnánca na šardá-pe.

2.

Te kolyí isäs phíró jov, jóv Višvamitrás šunélas:
pal Devlénce, thagarénce Višvamíttra rospheńélas.

3.

Thagaréskire čhävénge rospheńdyá jov pal Gangáte,
pal avré Hímālajéngre ternedér Umáte – čháte,
sa bijándija Kumāra. Skānda ločijá Gangáte.

4.

Te sär Ásuri Devlénca mārnas Thūd Okeānítko,
sär säre zorjátär kērnas Piibén Bimēribnítko.

5.

Rospheńdyá, jov pal Ajódhja, kána Ságara säs ráske,
rospheńdyá, sär dre Košála Ambarīša säs xuláske.

8.

Synům šestnáct let nebylo, když do Ajódhje přicestoval
královský kněz a svatý muž, Višvámitra se jmenoval.

9.

Ten Dašarathu poprosil, aby Rámu nechal s ním
jít do boje s Rávanou zlým, s démonským králem ohavným.
Bylo to těžké pro krále, pustil však syna se vznešeným.

10.

Pak se Višvámitra s Rámou spolu na cestu vydali,
jeli směrem na Himálaj, a s sebou i Lakšmanu vzali.

VII. Višvámitrovo vyprávění

1.

Ráma získal velkou slávu ještě v průběhu pochodu –
zatímco s běsy bojoval a s netvory ohyzdnými.
Nikdy se však nevychloubal svými činy hrdinskými.

2.

Když pak po bitvě byl volný, řeč Višvámitry poslouchal.
Ten mu vyprávěl o bozích, o králích a o císařích.

3.

On královskému synovi vyprávěl o božské Ganze,
nejmladší dceři pána hor, o Himálajově Umě,
a o tom, jak se té Ganze narodil Kumára či Skanda.

4.

O tom jak bozi s Asury Oceán mléka stloukali,
jak nápoj nesmrtelnosti čili nektar dobývali.

5.

Vypravoval o Ajódhje, když byla Sagary říše,
též o Košalském království v době krále Ambaríše.

6.

Pal devlitkoné muršéste, Vásiṣṭha savés khārénas,
Kāma-dhenu guruvní sas léste, te-čorén kaménas.

7.

Léstär lá, pal-odová ke joj sāró pro svétos délas,
ná jekh thūd, sāró, so látär Vásiṣṭha na pomangélas.

8.

Vari-kána Viṣvamítra säs thagár, bārē lurdéske,
ne kērdyá-pe jov devlítko, krályima dijí čhavéske.

VIII. Šiváskri kāredín

1.

Sār o khám, savó xačóla dre do čhon, kaj khārna čitra,
ko thagár doj dre Mithíla xaj javéla Viṣvamítra.

2.

Rakirél jov Džanakáske: „Mánca duj terné phiréna,
kon Bārē Devléskro lükos te-dikhén driván kaména.“

3.

Mithilákro krályis tógit pindžkirďyá-pes e ternénca,
pal Devléskri kāredín jov rakirďyá adá lavénca:

4.

„Sār džänéna, Mahā-déva ko sastró javjá xolyása,
vaš-dová ke nakhardó säs, jov pherdó säs rušibnása.

5.

Xolyamé phendyá sabnása jov sārē avré Devlénge,
do xābén, savó si léskro, na jačhéla-pe xaj lénge.

6.

Vyprávěl o svatém muži, jehož jméno zní Vasištha,
co měl krávu *kámadhénu*, a tu se chystal unést mu.

7.

Ta mohla všechno poskytnout, dávala všechno na světě,
ne pouze mléko, ale vše, co by po ni Vasištha chtěl.

8.

Višvámitra byl kdysi král a bojovník opravdový,
a pak svatým mužem se stal, království nechal synovi.

VIII. Luk boha Šivy

1.

Jako když slunce zazáří na jaře v měsíci čaitra,
tak se objevil u krále v Mithile zřec Višvámitra.

2.

Králi Džanakovi on děl: „Mám tu s sebou dva mládence,
kteří olbrímí božský luk vidět si přejí velice.“

3.

Tehdy se mithilský vládce seznámil s oběma chlapci
a jim pak o božském luku vyprávěl těmito slovy:

4.

„Jak již víte z vyprávění, svého zetě Mahádévu,
tchán nepozval na hostinu, ten však přišel jsa pln hněvu.

5.

Pak pověděl rozhněvaně bohům všem tam shromážděným,
že oběti, jež mu patří, ty nenechá připadnout jim.

6.

Hazdijí kārjé-dībnítko, jov phendyá: kon lés bišárla, –
Odolés jekhátär léla te pro štétos jov murdárla.

7.

Te darándine xaj léstär Develá te lés mangénas,
te-jovél lačhó vaš lénge, léskro, mālipén rodénas.

8.

Pal skamín joné bešénas, Mahā-déva paruvdyā-pes,
lošaló isās jov lénca te xolín pobisterdyā-pes.

9.

Te Bāró Devél dija la, kāredín paramičítko,
e Devlénge, te-jovél joj, sār o znakos amālítko.

10.

Te phendya jov me-akhén la, te xaj mé-na-našavén la.
La diné Deva-rataske, Mithilakre thagaréske,
kon phendya, mek dro moxtó la te-čhuvén, te-rikirén la.

11.

Žin-ka adava divés joj dro moxtó andré pašlí si,
kuč da kāredín Šivaskri, kaj hāra pālě čhuvdlí si.

IX. Sīta

1.

Jékhvar phúv pre umālín me pharavávas, xiv kērávas,
brázda džindžkirdí kerdyóm me, te kutí sās na pēravas –

2.

Doj andré dre xiv phuvjákre, só dikhjóm me? Na patyána:
Čhajorí bārě šukása, lákire jakhá asána!

6.

Zvednuv svůj božský luk on děl, že kdo by z nich zaútočil,
ten by tu ihned mrtev byl, sám by ho na místě zabil.

7.

Ti bohové z něj měli strach a hned ho prosit začali,
aby k nim byl milostivý, o jeho přízeň žádali.

8.

Zatímco spolu seděli, změnil se bůh Mahádév,
spolu s nimi se veselil a pozapomněl na svůj hněv.

9.

Veliký Bůh jim odevzdal do rukou luk pohádkový,
který měl být pro ty bohy znamením přátelské smlouvy.

10.

Řekl jim, aby ho chovali a nikdy ho neztratili.
Ti ho pak svěřili králi Dévarátovi z Mithily,
který rozkázal, aby luk do truhlice umístili.

11.

Od oné doby až dodnes leží v truhlici na dně tam
onen Šivův luk drahocný, jenž byl kdysi králi dán.

IX. Síta

1.

Jednou jsem oral na poli, celou půdu jsem obdělal,
málem jsem zapadl do brázdy, kterou jsem předtím vyoral.

2.

Podívám se do brázdy, a co nevidím – to zázrak je,
děvčátko velice krásné, jež i očima se směje.

3.

Te baxtyása me lijóm la te khārdyóm la me Sītáke.
Mángo čhaj joj te terní si thagarní vaš Videháke.

4.

Ne beršá nakhlé te Sīta si bārí, ke jój javéna,
būt rīgéndār thagará te mándār čhákro vást mangéna.

5.

Me phendyóm bārá sārénge, ke doléske la me dáva,
lákro róm dová jovéla, jekh, konéstär me dikháva.

6.

Ke jov si o murš, konéste būt si zór, savó zorjása,
kāredín Bārē Devléskri khetané phandél dorjása.

7.

Ne nikón e thagaréndär, kon Sītákro vast mangénas,
te-hazdén upré sārésa kāredín na vaštuvénas.

8.

Te dživdlé adáj dro fóros, būt phirénas daj te léndär,
dživipén būtér na säs daj nikonéske xaj améndär.

9.

Te-hazdél kon na džánélas kāredín, bārē xolyátär,
bídi kērlas daj, tradásas len phārés e Mithilátär.

10.

Házde kāredín! Džanáka e Rāmáske nin phenéla,
sar hazdésa, tógít Sīta vékos tri romní jovéla!“

3.

Velké mé štěstí, že vidím – v brázdě jakoby zasetá.
Tak se zrodila má dcera, princezna Vidéhy – Sítá.

4.

Léta mnohá uplynula, Sítá už velká vyrostla,
četní králové chodili, o ruku dcery žádali.

5.

Opakoval jsem den co den, že pouze tomu dceru dám,
a manželem se jí stane ten, kterého já vhodným shledám.

6.

Takový by to měl být muž, jenž tak prokáže sílu svou,
že obří božský luk ohne a konce sváže tětivou.

7.

Nikdo však z králů přítomných, jež ruku Sítý žádali,
nebyl schopen ani zvednout luk vysoko ve svých rukou.

8.

Ti všichni tu pobývali, chodili v městě sem a tam,
právě proto nikomu z nás život v poklidu nebyl znám.

9.

Ti, co luk ni neuzvedli, velmi se proto zlobili,
napáchali mnoho zlého, i vyhnali je z Mithily.

10.

„Zvedni tento luk, Rámo, ty,“ pravil k Rámovi Džanaka.
„Dokážeš-li ho zvednouti, Sítá bude tvá manželka!“

X. Ramáskri zor te lés kro bjáv

1.

„Den Rāmáske te-dikhél jov kâredín Bâré-Devléskri!“

Višvamisra rakiréla: „Šaj ovél, ke báxt si lés kri!“

2.

Te phendyá thagár slugénge te-janén kârijé-dibnítko,
kaj makhlí si sandalósa té dre šuk si luludyítko.

3.

Dro urdén andré doj dénas pandž šelá muršén, zorjénca,
kon aští te-pošarén-pe, säs urdén oxtó roténca.

4.

Pro urdén, savó tirdénas, o moxtó dothé pašlyólas,
tal e xuph e sasteréstär kâredín, sar khám, phabólas.

5.

Sär dikhjá thagár Džanáka o moxtó kârediňása,
khetané čhuvdyá jov dlyóni te dikhélas pativása:

6.

„Kâredín ‘dajá aménde dād dādéstär peridénas,
thagará avré phuvjéndär ke amé dathé javénas,
te-phandén duj agorá xaj e dorjása probinénas.

7.

Ne sāró ivjá säs, dármes, la nikón xaj na phandéla.
Te-tirdél dorí kârijása kón aští? Kon la hazdéla?“

8.

„Šun-ta, Rāma!“ – Višvamisra phénla, péskire jakhénca,
tuke si la te-dikhés tu! Murš san zoralé vasténca!“

X. Ráмова síla a jeho svatba

1.

„Ať se teď Ráma podívá na ten luk Boha Mocného!“
Děl Višvámitra a dodal: „Snad štěstí teď bude jeho!“

2.

A potom pravil král sluhům, by přinesli luk olbřímí,
který byl potřén santalem a ozdoben květinami.

3.

Do jařma se teď zapřáhlo na pět stovek mužů silných,
již měli táhnout obří vůz, který měl osm kol velikých.

4.

Na voze, který ti táhli, truhla ležela na vrchu,
pod jejím kovovým víkem jak slunce pálí zář luku.

5.

Jakmile vládce Džanaka spatřil truhlu s božským lukem
dlaně jako při modlitbě sepjál a díval se s úctou.

6.

„Tento náš luk je od předků předáván dalším potomkům,
vládcové z jiných království do naší země jezdili,
aby ho silou ohnuli, tětivou kraje spojili.

7.

Avšak všechno bylo marné, nikdo ho nemohl ani ohnout,
kdo by pak tětivu napjal, kdo by ho v rukou mohl zvednout?“

8.

„Hej Rámo, nyní poslyš mě, jsi silný, máš mocné paže,
luk jdi shlédnout osobně!“ tak Višvámitra mu káže.

9.

Rāma lel e xuph moxtéstär, kaj andré kārjé-dībnítko,
te rakírla, sār-bit péske, ú čhāvó davá kralyítko:

10.

„Me da kāredín devlítko xaj jekhé vastésa láva,
te avrésa e dorjása agorá xaj nin phandáva !“

11.

Višvamitra te Džanáka gódli xaj diné baxtyátär,
Rāma lel te hazdíj lá, sār-bit khelinduj, jekhátär.

12.

Jov lijá la e vasténca zoralés te bandykirdyá la,
kokōró na žakirdyá jov, sār jekhátär phagirdyá la.

13.

Kāredín, saví diní säs Džanakáskire rodóske,
te-rakhén, saví xaj džálas e papustär unukóske.

14

Te sārě, kan doj terdé säs, xaj pené telé gromóstär,
kaj šundló säs xaj jekhátär phagirdé adá lükóstär.

15.

Jekh thagár te Višvamitra, te čhāvé Dašaratháskre,
na pené, kolyí phadyólas kāredín da bolibnáskri.

16.

„Murš bāró, lurdó, konéste dósta zór vaš e Devléskri,
Kāredín – mro džamutró si, Síta si pro vékos léskri!“

17.

Ródos amāró slavútno xaj šelá-beršá jovéla,
kána Rāma Būt-Zorjéngro e Sítá romňáke léla!“

9.

Ráma sňal víko z truhly, do níž uložen byl luk božský,
a tu jakoby sám k sobě, promlouval ten syn královský:

10.

„Já tento božský luk zvednu bez námahy jednou rukou,
druhou potom ohnu kraje a spojím je hned tětivou!“

11.

Višvámitra a Džanaka jásali radostí v davu,
Ráma luk uchopil a jako pírkó zvedl nad hlavu.

12.

Držel ho pevně v rukou svých a ohnul lehce na koncích.
Nemohl uvěřit tomu sám, že luk tak hladce byl zdolán.

13.

Tento luk, kdys byl odevzdán do rodiny Džanakovy,
aby byl dlouho uchován, šel vždy od děda vnukovi.

14.

Přítom všichni, co tam byli, na zem upadli tím hřmotem,
který byl slyšet v tu chvíli, když ohnul luk, i s jásosem.

15.

Pouze král a Višvámitra i synové Dašarathy,
zůstali stát, neupadli, když hřímal ten luk nebeský.

16.

„Ten velký muž a bojovník, jenž má sílu pro božský luk,
stává se nyní mým zetěm, navždy je Sítiným chotěm.“

17.

Ihned se naše rodina na stovky let stane slavnou,
jakmile se Síta stane přesilného Rámy ženou.“

18.

Te khārdyá Daśarathás jov, o Džanáka, e čhāvénca,
Bharatása, Šatrughnása, te javja thagár xaj lénca.

19.

Te kērdé bjavá dro fóros Videhákiro šeritko, –
sās trujāl doj dre Mithíla khelibén bāró bjavítko.

20.

Sār phendyá Džanáka, Rāma xaj lijá Sítá romňáke.
Lákšmana jačhjá roméske, jov pejá e Urmílake,
kon isäs vaš Džanakáske averé liné xaj čháke.

21.

Džanakáskire rodóstär pánda duj terné čhajénca,
Bhárata e Šatrughnása pindžkirdé-pe te liné-pe
Džanakáskire kamiénca e dujé plyemeňicénca.

Poznámky

3 *Pattradeví*: *pattra* – list, křídlo; *déví* – bohyně.

4 *Patradīn*, Velikonoce, Den vkříšení.

5 *Rši* – mudrc, kněz, obětník (z toho romské rašaj, pozn. překl.).

18.

Na svatbu pozval Džanaka i se syny Dašarathu.
Ten přijal pozvání svaka, přivedl Šatrughnu, Bharatu.

19.

Těhdy se svatba konala v tom hlavním městě Vidéšska,
a v Mithile probíhala též veselice obrovská.

20.

Jak předtím slibil Džanaka, Ráma se oženil se Sítou.
Oženil se i Lakšmana, Urmila byla nevěstou,
jež téhož krále Džanaky byla adoptivní dcerou.

21.

V rodině toho Džanaky byly i dvě mladé dívky,
a Bharata se Šatrughnou tam se s nimi seznámili,
ty Džanakovy neteře pak za manželky pojali.

Přeložil Svetislav Kostić

Literatura

- BHĀGĪRĀTH PRASĀD TRIPĀṬHĪ „VĀGĪŚ ŚĀSTRĪ“: Romā (Rām ke vañśaj) yāyāvar
logom ki jipsī-bhāṣā. Bhāṣātāṣāṭṭvik vivecan. Vārāṇasī 1986, 2005. Viz RDŽ, říj 2006
- BORETZKY, Norbert; IGLA, Birgit. 1994. *Wörterbuch Romani-Deutsch-English*. Wiesba-
den: Harassowitz Verlag.
- CALVET, Georges. 1993. *Dictionnaire tsigane-français. Dialecte kalderash*. Paris: L'Asiatheque.
- ROMA. Half-yearly journal dedicated to Roma, their language and culture. No. 31-32, July
1989/January 1990.
- RÁMÁJANA. Podle Válmíkiho sanskrtského textu převyprávěl Dušan Zbavitel. 2000. Pra-
ha: Argo.
- RAMAYANA, by Rajagopalachari, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay 1962.
- UHLIK, Rade. 1983. Srpskohrvatsko – engleski rečnik. Sarajevo: Svjetlost.
- VÁLMÍKI, RÁMÁJANAM, ze sanskrtu přebásnil Oldřich Friš. 1957. Praha: SNKL.

— Staroindické povídky o nevěře

S pohádkami lechtivého obsahu a vtipného vyznění, jako jsou romské *džungale paramisa*, se setkáváme ve slovesnosti a literatuře napříč kulturami. V čem se tento žánr v jednotlivých oblastech i různých údobích liší, bývají kulturně podmíněné rozdíly v typu postav, opakujících se motivech či dějových specifikách, jež vždy vycházejí z daného kulturního zázemí.

Obdobu takových příběhů nacházíme i ve vyprávěcí literatuře staroindické, jež kvetla v době, kdy předci Romů ještě žili na indické půdě. Autory této literatury však byly jiné vrstvy obyvatelstva, než k jakým patřily Romům příbuzné skupiny, a proto nám následující řádky nemusejí napovědět nic o podobě indické „předromské“ slovesnosti a už vůbec nám případné paralely nenaznačují jejich jakoukoliv historickou souvislost. Cílem tohoto krátkého příspěvku s následnou literární ukázkou je pouze seznámit čtenáře s podobou milostných historek v osobitém typu literatury pozdní starověké Indie, jenž v sobě reflexe vyprávěcích tradic lidových vrstev přeci jen nese.

Na prvním místě je třeba zdůraznit, že staroindická kultura obecně nepřístupovala k sexuální otázkám puritánsky, ba ani s nejmenšími předsudky, tak jako Evropa středověku nebo Indie dnes. Sexuální touha a její uspokojování bylo naopak považováno za přirozenou součást života a bylo i náplní vědního oboru, jenž se touto problematikou zabýval, oboru kámašástra. V jeho rámci vznikaly příručky a učebnice věnované problematice ukojení milostných tužeb, z nichž nejznámější Vátsjájanova *Kámasútra* z první poloviny prvního tisíciletí není ničím jiným než vědecky chladným a přísně věcným spisem (na rozdíl od jejích současných parafrází a moderních napodobenin, jejichž smysl i cílové čtenářstvo se se smyslem a typem adresátů původní *Kámasútry* naprosto míjejí).

Vyprávěcí literatura však relativizovala zažitá společenská pravidla v jiném ohledu. Vyobrazení milostného chování se často objevuje v příbězích, jejichž hlavním námětem je nevěra, a to téměř vždy nevěra žen. Ačkoliv společenské normativy ženskou nevěru v nejmenším netolerovaly, v novelkách tohoto typu nejenže není nevěrná žena zpravidla odsuzována, ale často je vyzdvihována ženina mazanost a to, jak dokáže obelstít ať už manžela nebo milence.

Hrdinka se svým jednáním sice nejednou dostává do potíží, z nich se však dokáže vyvléci a jakkoliv podvodně své počínání utajit. V některých příbězích je zase naopak hrdinou muž, manžel, který zavčas nevěru své ženy prohlédl a za pomoci triku přelstil jejího milence.

Tyto motivy zcela zapadají do charakteru pozdní sanskrtské vyprávěcí literatury, jejíž organickou součástí milostné novelky jsou. Hlavním námětem vyprávěcí literatury je totiž oslava chytrosti, důvtipu a mazanosti hrdinů a jakákoliv morální ba i společensky stanovená pravidla jdou v takových pohádkách stranou. Na druhou stranu se jejich čtenář občas neubrání představě ženy jako nevázané a prolhané prostopášnice, kterou je třeba stále střežit před okolím, což může naznačovat jiný společenský předsudek.

Nezbytnou součástí každé takové dekameronky je vtip. Humor v nich převládá stejně jako v romských *džungale paramisa*, jež patří zároveň mezi *pherasune paramisa* „veselé pohádky“, a podobně jako tyto jsou i jejich indické protějšky poměrně krátkého rozsahu. Příběhy jsou psány jednoduchým jazykem v ustáleném, až jednotvárném stylu. Použitá slovní zásoba i mnohé idiomy a fráze se často opakují a zvláště v minulém čase se namísto finitních slovesných tvarů setkáváme téměř výlučně s participii. To všechno jsou znaky sanskrtské literatury určené spíše pro pobavení, případně poučení nenáročnou, zábavnou formou, u níž se předpokládalo širší i méně vzdělané čtenářstvo. Příběhy byly vlastně literárním ztvárněním lidových pohádek převedených do literárního jazyka sanskrtu.

Asi nejbohatší sbírkou na povídky o nevěrných manželkách, jejich milencích a podváděných manželích je soubor „sedmdesáti příběhů papouškových“, v originálu *Šukasaptati*. Dílo známe až z jeho pozdějších verzí z počátku druhého tisíciletí a také následných perských překladů. Jeho jednotlivé příběhy jsou vsazovány do úst papouška, jenž je vypráví ženě, jejíž manžel je právě na obchodních cestách. Papoušek má doma jeho manželku chránit – před čím jiným než hrozící nevěrou.

Následující ukázka přeložená do romštiny však není ze *Šukasaptati*, nýbrž z jedné verze sbírky bajek, pohádek a anekdot *Pañcatantra* (dosl. „pět pravidel“). Její příběhy se jen z malé části odehrávají mezi lidmi, většina jejich hrdinů a hrdinek totiž pochází z říše zvířat. Pro *Pañcatantru* je tedy následující příběh spíše netypický. Nicméně typickým příběhem je, pokud jde o typ „povídky o nevěře“. Děj zcela zapadá do jeho schématu: hrdinka podvádí svého na oko váženého manžela, nad nímž nakonec i svou duchaplností nabývá vrchu. Celkem vypovídající je v příběhu i skrytá snaha o zesměšnění vysoce postaveného úředníka. Ten má za úkol dohlížet nad dodržováním zákonů a společenských předpisů (v příběhu je označován jako *dandapálaka*, tj. „ochránce soudní moci“), ale přitom si pokrytecky užívá s cizí ženou. I jeho však žena obelhává, neboť je zároveň i tajnou milenkou jeho syna.

Pohádku zde představují dva romské texty. Ten první usiluje o co nejvěrnější překlad originálu a jeho snahou je co nejpřesněji vystihnout strohou a přesto vtípnou původní dikci příběhu. Manžel je v originálu ztvárněn jako *gópála*, tj. pastevec, k jeho manželce je odkazováno jako ke *gópí*, což sice doslova znamená „pastevkyně“, ale v příběhu se tím jen naznačuje příslušnost ke kastě pastevců, tj. vlastně „manželka pasteve“. Toto odkazování k manželce formou socionym a profesionym bylo pro Indii velmi typické, právě v tomto úzu je ostatně třeba hledat i kořeny obou společných významů slova *romňi*, jež označuje zároveň Romku a zároveň manželku, původně však pouze manželku Roma. V prvním překladu mluvíme o obou aktérech jako o *chulaj – chulaňi* (dosl. hospodář – hospodyně). Další postava vyprávění, vysoce postavený soudce (*dandapálaka*), zde vystupuje buď jako *sudcas* „soudce“ anebo jako (*baro*) *raj*, dosl. „(velký) pán“, což v romštině původně označovalo příslušníka městské intelektuální či úřední elity. Zároveň je třeba si povšimnout plurálových tvarů při oslovování manžela ze strany jeho ženy, což má zdůraznit manželčinu (hranou) úctu k manželovi.

Druhý romský text je volným převyprávěním z úst rodilého mluvčího romštiny. Vyprávěč, kterým je Vojta Fabián, syn nedávno zesnulé romské spisovatelky Tery Fabiánové, se přidržuje kostry originálního příběhu, děj však dále rozvádí a oživuje četnými dodatky i autentičtější přímou řečí. Jeho verze se bezpochyby nejvíce blíží podobě, jakou by daná pohádka měla v ústním lidovém podání.

A nakonec ještě jedno nezbytné upozornění pro čtenáře *Džanibenu*:
Kadi paramisi našti genen džene terneder sar dešochto berš!

Pal e chandžali chulaňi

Sas na sas, andre jekh foros bešenas chulaj the chulaňi. Kana sas o chulaj andre buťi, pal e chulaňi počoral phirelas jekh baro raj – o upruno sudcas, ta averval mek the leskero raklo.

Ta avka jekhvar sas ole rakleha ipen andro haďos, joj les delas buťe. Androda aľe th'o sudcas – le rakleskero dad – avľas pal e chulaňi. Joj le ternes sig phandľas andre pitvora u mukľas andro kher the leskere dades. Kamavelas pes the leha, pro haďos pes jekhetane šukar bavinenas.

No o chulaj akor džalas khere sigeder sar averval. E chulaňi les dikhel, akanake so te kerel, le raha andro haďos, ta gondofinel u palis le raske phenel:

„O miro avel.“

O baro raj:

„So te kerav? Kaj te džav?“

Joj phenel: „Džanes so, ker tutar ruštes u sig dža het. Liker tut sar choľamen te uľalas.“

Avka o raj kerdas: Sig pes urďas u rušte moha gelas avri andal o kher. O chulaj les dikhel, maj ipen andro vudar pes leha arakhlas, aľe aňi les na sas kana vareso te phenel, le sudcengero bareder sas takoj het. E chulaňi peskereske paľikerel, sar te ňiĉ, no o chulaj latar phuĉel:

„Tu, phen mange, so kadaj kamelas oda murš?“

E džuvľi phenel:

„No so, vaš varesoske choľasaľiľas pre peskero raklo. Mardas les, aľe o raklo leske denašľas u avľas ke amaro kher. Me les saľinavas, ta tromadom, tumenge sajekh paľivali, les te garuvel andre pitvora. Sar o sudcas avľas arde, phandľom angle leste o vudar, aľe jov prindžardas peskere rakles, hoj adaj. Kamelas te džal andre, aľe sar dikhľas tumen, feder džalas sig het. Ća choľaha vareso phendaš, talam hoj le kraliske phukavela. No a leskero raklo hin ipen kadaj,“ dovakerďas e chulaňi, phundraďas la pitvorakero vudar u sikhadaš ole ternechares.

O chulaj les dikhľas u peskera romňa ašardas.

(Ze staroindického originálu otištěného ve sbírce textů Friš, Oldřich. 1954. Sanskrtská čítanka. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd: 110–111, do romštiny přeložil M. Beníšek)

Pal e chandžali chulaňi

Sas, na sas, andro jekh foros dživlas o chulaj la romňaha. Le chulajeskeri romňi sas ajsi šukar sar jekhšukareder ĉerĉeň. Taj kana o chulaj phirlas pal e buťi, pal leskeri romňi počoral phirlas jekh baro raj, oda jekhupruno ĉhibalo. Taj šunen, so mek ko pal late na phirlas: tiš le ĉhibaleskero ĉhavo.

Taj so pes na aĉiľa: Jekhvar, sar e romňi sas le terne rakleha andro hados, taj pes jekhfeder kamenas, vareko marel pro vudar. Taj ko kodoj nane? O ĉhibalo, le rakleskero dad! Igen pes darandle. Taj so te kerel? Ća hoď kodi romňi sas na ĉak šukar, sas tiš igen godaver. Ispidňa le terne rakles andre pitvora, garuďa les tel o patave taj phenda leske, kaj te aĉhol taj te na phenel ňisavo lav. Kaj te mukhel sa pre late, joj sa kerela. Phandľa o vudar andre pitvora taj phundraďa le ĉhibaleske e kapura.

„Jaj, akanik ušľiľom opre, me pašťuvav andro hados, geľľas mange suno pal tute, mro, baro kuĉ! Av arde, pašľov tuke paš mande! Taj phen mange, so tut kikidel upro jilo!“

„Tu man kikides. Tire kale jakha! Kajĉa phirav, dikhav perdal mande tiro šukariben, taj našťik sovav. Mro jilo man cirdel ke tute.“ Taj chudňa la jekhfeder te ĉumidkerel.

Taj pal'is – so pes na ačhila? Kana pes jekhfeder kamenas, avel khere o chulaj. Mek mištes, hod' les dikhle imar dural, sar avelas. Bo šaj pes o čhibalo sig urďa opre. Avka sas avri darande, hod' o čhibalo naštik vakerlas. Igen pes daralas, hod' les o chulaj murdarla. E romňi leske sig phenda:

„Ma dara, uri tut sig opre, taj ker, hod' rušes! Taj gravčín čepo! Ker rušto muj taj dža het! Taj mire romeha ma vaker ňi jekh lav!“

Avka pes ačhila, so phenda e romňi. O chulaj čak bamulinelas. S'oda pes ačhol andre leskero kher?

„Jaj, ta mištes, hod' imar sal adaj! Bo te bi na avehas, ko džanel, so bi pes na ačholas! Adaj hino garudo le čhibaleskero terno raklo. Bo les o dad kamelas te marel, taj me les garuďom andre pitvora taj chochaďom le čhibaleske, hod' nane adaj.“

„Mištes kerďal, miri romňi!“ phenel o chulaj. „Ko džanel, kana amenge kampela, kaj amenge del pale, so vaš leske kerďam?“

Taj duj džene geje andre pitvora. Taj o chulaj phenel le rakleske:

„Šaj aves avri, tiro dad imar gejl'a het!“

O terno raklo igen leske pal'ikerlas, save hine lačhe manuša, hod' les garude. Taj mek cirdňa tele pal o angrušt somnakuňi angrušt'i taj diňa le chulajeske, hod' les garude perdal mariben.

(převyprávěl Vojta Fabián)

— Romská humorná vyprávění a erotické tabu

Jako doplněk indické „lechťivé“ novelky uveřejněné v romistickém časopise se pochopitelně nabízejí lechťivé vyprávěnky romské. Několik takových, dosud nepublikovaných, se našlo v pozůstalosti dlouholeté redaktorky *Romano džaniben* Hany Šebkové (1952–2004), která se tématem v *Romano džaniben* zabývala už před více než deseti lety (Šebková 1994).

Bylo by poněkud povrchní říci „staří Indové měli povídky s erotickou tematikou a humornou zápletkou, Romové také, a jelikož víme, že Romové jsou z Indie, tak tu máme další důkaz o indickém původu Romů.“

Správně na to upozorňuje i Michael Beníšek v sousedním textu v tomto čísle (Beníšek 2007), stejně jako Šebková, která nechce ve zmíněných vyprávěnkách vidět ani jen indické prvky, ani neopakovatelná romská specifika: „Prvním zdrojem námětů romských anekdot a humorek je **soubor tradičních transkulturních témat**, který je sice poměrně omezený, avšak pravděpodobně velmi starý a dalece přesahuje romské kulturní společenství“, píše ve zmíněném článku,¹ i když v souvislosti s jiným podtypem krátkých humorných vyprávění.

Zastavme se ovšem nyní u jevu, který zdánlivě představuje jen technickou okolnost sběru textu, ale ve skutečnosti možná v mnohém vypovídá o tabu v tradiční kultuře tzv. slovenských Romů, a nejen kultuře osad: Všechna publikovaná vyprávění vyprávěly ženy sběratelkám – ženám, Neromkám, ale romistkám chovajícím se co nejvíce podle romských tradic. Některé texty publikované v článku Šebkové dokonce vyprávěli těmto ženám romští muži, i když nešlo o typickou komunikační situaci mezi mužem a ženou. Nejde tedy tolik jen o nějaké „chlapské řeči z hospody“, nemusí jít ani o vyprávění prostších sociálních vrstev. Jako tabu je uvedená tematika opakovaně zmiňována v souvislosti s malými dětmi (opakovaně například v textech i přednáškách Mileny Hübschmannové). Dokonce pointa jedné humorné vyprávěnky ve zmíněném třináct let starém souboru spočívá v tom, že malý Kaloro se schová pod postel, aby slyšel domnělou erotickou hádanku.² Nemysleme si samozřejmě, že jde jednoznačně

1 *Romano džaniben* 2/1994, s.46, zvýraznila autorka

2 Vyprávění Elemíra Baláže zachycené Milenou Hübschmannovou a přeložené Editou Žlnayovou, in Šebková 1994, s.43–44.

o téma „pro dospělé“ bez dalšího omezení. Naopak, v tradičních rodinách je například komunikace mezi muži a ženami (a to někdy i v rámci užší rodiny – typicky mezi tchánem a snachou) jako taková svázána omezujícími pravidly.

Stálo by samozřejmě za soustředěnější výzkum nebo delší článek, kdo, za jakých okolností, s kým a jak může obdobná témata probírat, ať už humornou nebo vážnou formou, a jistě bychom na téma úcty, cti a komunikace našli dost příkladů v textech Hübschmannové (samozřejmě včetně její edice Lackové *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*), Šebkové nebo Andře.

Hranice mezi sexuálním tabu u Romů a Neromů – a ze své zkušenosti se domnívám, že v mnohém nezávisle na sociální vrstvě – přitom dodnes existují. Příklady je dost: Rád bych připomněl třeba pasáž článku Petra Prokopíka (1999, s.126), v níž autor pozoroval zejména protiklad mezi překvapivě silnou verbální a divadelně ztvárňovanou lascivitou a na druhé straně dodržováním tělesné distance a „ústrojové kázně“ při večírku dospělých Romů s neromským hostem, což by mohlo tvořit určitou paralelu mezi zde publikovanými anekdotickými příběhy a relativně přísnějšími erotickými normami vládnucími u Romů mnohdy i v současné ČR.

Otázkou nyní zůstává, v čem jde a v čem nejde o paralelu s uvedenou staroindickou povídkou. Ta dle Beníška na jedné straně ukazuje, že „staroindická kultura obecně nepřístupovala k sexuálním otázkám puritánsky, ba ani s nejmenšími předsudky, tak jako Evropa středověku nebo Indie dnes“, na druhé straně ovšem autor píše, že „ačkoliv společenské normativy ženskou nevěru v nejmenším netolerovaly, v novelkách tohoto typu nejenže není nevěrná žena zpravidla odsuzována, ale často je vyzdvihována ženina mazanost a to, jak dokáže obelstít ať už manžela nebo milence“ (Beníšek 2007). Domnívám se, že „lechtivá“ tematika v romském folklóru je vzdálena oslavě mazanosti nevěrných žen – Romek (!) s několika milenci. Pravdou je, že nyní uveřejňovaná povídka *Jak se Janek vyspal s babičkou* překonává erotické tabu překvapivou silou, to však dle mého názoru odkazuje k jinému důležitému rysu: Na rozdíl od uvedené indické povídky, od *Dekameronu* a mnohých jiných erotických příběhů má ve folklóru našich Romů erotika funkci převážně groteskní, a nikoli lechtivě úsměvnou, nebo dokonce opojně vážnou.

V současné době jsme v Česku i na Slovensku svědky poměrně prudkého vzestupu romské intelektuální elity (která zřejmě přes všechnu demokratizační snahu redakce patří i k nejčastějším romským čtenářům *Romano džaniben*), a to s sebou nese zásadní změny v přístupu k romské tradici. Na jedné straně u této elity vidíme snahu o uvědomělé přihlášení se k romské tradici a romskému jazyku, k nimž mají jejich nejčastější nositelé – „neuvědomělí“ a nevězdělaní Romové – často dvojaký vztah: internalizovaný pocit „nizkosti“ a zbytečnosti vedle oprávněného pocitu, že je součástí jejich identity. Na straně druhé je řada příslušníků romské

elity více či méně ovlivněna prostředím a jazykem, v němž se pohybuje a v němž získala své vzdělání. Může pak vzniknout situace, kdy si dotyční konstruují svoje romství z určitého mixu tradičního „osadního“ romství, dále z prvků elitního, dejme tomu „lavutárského“ romství a na konec i z prvků kultury majoritní, a sice její elitnější vrstvy, se kterou jsou v neustálém kontaktu a která některé znovuoobjevovatele romství ovládá více, než by sami chtěli.

Takovou proměnu pak odrážejí některé paradoxní jevy. Například v romském tisku jsme často svědky toho, že v dvojjazyčné verzi (tedy včetně romské) jsou prezentovány ty komunikačně „nejneromštější“, ale prestižní žánry, jako zprávy či komentáře, a nikoli třeba reportáže, které by v romštině zněly přirozeněji a získaly by pro tento jazyk více čtenářů.

Dalším paradoxním jevem pak může být právě „pogádžovštění“ tabu, a to ve dvou podobách: tedy přímá internalizace neromského systému tabu, nebo posun romského systému pod vlivem majoritního. Publikuje-li tedy například mladá romská básnířka v 90. letech básnickou sbírku s názvem *Najradšej tá mám v posteli* (Patočková 1994), je to větší porušení tradičního erotického tabu v romské slovesnosti, než zmíněný groteskní styk vnuka s babičkou.

Osud tradičních romských „sprostých“ vyprávěnek bude tedy možná podobný, jako osud české lidové slovesnosti sepsané Janem Jeníkem z Bratřic nebo Josefem Štefanem Kubínem, které jsou majoritou pojmány jako něco dávného, rurálního a nižšího, i když zábavného, pikantního a mnohými komunikačními kanály připomínaného – a v atmosféře celkového uvolňování tabu někdy i v míře otevřenosti překonaného.

Sar has le Romeske pre fara

Džal o Rom khatar e fara. O rašaj hordinel o gruŕi pro phiko, no akana o Rom phenel:

„Lačo d'ives, rašaja!“

O rašaj leske pozdravinel:

„Romeja, av arde! Av ča pomožin mange te hordinel o gruŕi!“

No akana o Rom:

„Soske našti? A deha man vareso?“

„Ma dara.“

No akana o Rom: „Joj, me som bokhalo. Me kamav te chal.“

„Ta dža pal e gazd'ina, mi del tut.“

No akana džal pal e gazd'ina: „Gazd'ino, de man!“

E gazd'ina džal pal o rašaj, phenel leske:

„Dava les?“

„De les!“

No a jov la pekŕa tele pre lavka, a suŕas laha. Avel o rašaj a o Rom rado hordinelas o gruŕi, duj gone jekhvar pro phiko lelas, akana o rašaj phenel:

„S'oda les diňa, hoj jov kajso zoralo?“

Sar skončindas o gruŕi te hordinel, ta o rašaj džal upre le gankenca a dikhel pro ganki.

„Í – dikhes, o Rom godaver. Joj les diňa jandro. O žoltkos chalás, o bjelkos mukŕa kadaj.“

(phenelas e Blanka Žebratar)

Jak se měl Rom na faře

Jde Rom kolem fary. Farář nosí na ramenou brambory. Tak Rom povídá:

„Dobrý den, velebný pane!“

Farář odpoví:

„Pojď sem, Cikáne. Pomoz mi, prosím, skládat ty brambory.“

Rom na to:

„Proč ne? A dáte mi něco?“

„Neboj se.“

Rom na to:

„Jé, já mám hlad. Chtěl bych jíst.“

„Tak jdi za hospodyní, ať ti dá.“

Tak jde za hospodyní:

„Hospodyně, dej mi!“

Hospodyně jde za farářem, ptá se:

„Mám mu dát?“

„Dej mu!“

No a on ji hodil na lavici a vyspal se s ní. Přijde farář a Rom s radostí nosí brambory, po dvou pytlích si bere na ramena, a farář povídá:

„Co mu to dala, že má takovou sílu?“

Když Rom odnosil brambory, jde farář po schodech a kouká na schod:

„Áá, vida, jak je ten Rom chytrý. Dala mu vajíčko. On snědl žloutek, a bílek nechal tady.“

(Vyprávěla Blanka ze Žebry)

Sar o Janko sufa la babaha

Sas jekh Rom. Ole Romes sas jekh čavoro, murš. Aŕe barolas sar kaj paňestar. Baro sas, zoralo sas sar leskero dad. Kerlas pro maŕi sar diŕino. Akanakes kavka e rat gejŕa avri, o aver čhave les dikhle. Phenen:

„Janko, ta tu ča le dadeske tut trapines?“

A phenen: „Dikh, amen the pal o piraňa, pal o čhaja phirkeras, pre zabava džas peske kadaj, a tu nič, ča pro maŕi keres sar diŕino,“ a phenel, „so tuke olestar?“

O Jankus phenel:

„Ta so som te kerel?“

„Mang tre dadestar šel koruni, aveha amenca!“

Ov phenel:

„Mištes!“

Avel o sombat, phenel:

„Dado! Trapindom man tuke dost calo kurko, de man šel koruni!“

„No a kaj džas, Janku?“

„Džav mange pal o romňa!“

No a ov phenel:

„No ta? Tak trapines tut, na, ta so, le!“

Diňa les šel koruni, o Jankus pes urďa opre, o čha, na, džal.

Avel u rodel pal o gav. Rodel, romňa kamŕa vaš o šel koruni, ňikhaj na arakhŕa. Pro ostatkos stretňinda pes la babaha peskeraha, le dadeskera daha, na. Phenel e baba leske:

„Janku, kaj salas?“

„Á, babo, rodav mange romňa, kamŕom la te del šel koruni a ňikas našti arakhŕom.“

„Janku, av manca!“

Jak se Janek vyspal s babičkou

Byl jeden Rom. Ten Rom měl jedno dítě, chlapce. Ale ten rostl jako z vody. Velký byl, silný, jako jeho táta. Celé dny dělal na poli jako šílený. A jednou takhle nastal večer a všimli si ho ostatní kluci. Prý:

„Janku, jenom kvůli tátovi se takhle dřeš.“

Prý: „Podívej, my si i zajdem za milýma, za holkama, na zábavu si tu zajdeme, a ty nic, jen na poli děláš jak blázen.“

Prý:

„Co z toho máš?“

A Janek na to:

„Tak co mám dělat?“

„Řekni si tátovi o stovku a půjdeš s námi!“

„Tak dobrá,“ povídá Janek.

Přišla sobota a syn povídá:

„Tati, dřel jsem celý týden, dej mi sto korun!“

„No a kam jdeš, Janku?“

„Jdu za ženskýma!“

A táta povídá:

„No proč ne? Dřeš celý týden, tak co. Tady máš.“

Dal mu stovku, Janek se oblékl, frajer, ne, no a jde.

Hledá po celé vesnici. Hledá, ženy se mu zachtělo za sto korun, ale nikde takovou nenašel. Nakonec potká svoji babičku, tátovu matku. Ta mu povídá:

„Janku, kdes byl?“

„Ale babi, hledám si ženu, chtěl jsem jí dát sto korun a žádnou jsem nenašel.“

„Pojď, Janku, se mnou.“

No, geľa ov ke baba a suťa la babaha.
Pr'aver kurko, sombat, phenel:
„Dado, de man šel koruni, pale mange
džav pal o romňa.“
No a phenel: „Kola šel koruni, kaj diňal?“
„No, diňom tira dake.“
Ov phenel:
„Ta tu mira daha suťaľ?“
No a phenel:
„No a so? Tu mira daha sovkeres sako di-
ves, a so me mek ča jekhvar tra daha, imar so
rušes, no a,“ phenel, „a me na rušav.“

(phenelas e Giňi)

A šel k babičce a vyspal se s babičkou.
Další týden v sobotu povídá:
„Tati, dej mi sto korun, jdu zase za žen-
ským.“
Táta na to:
„No a tamtěch sto korun, kam jsi je dal?“
„No dal jsem je tvojí mámě.“
A on na to:
„Tak ty jsi spal s mojí matkou?“
A syn na to:
„No a co? Ty s mojí mámou spíš každý
den, a když já jednou s tvojí mámou, tak co se
zlobíš? Vidiš, já se taky nezlobim.“

(vyprávěla Giňi)

Le rašaskero čavoro

Sas jekh Rom. Oda Rom igen čores dživelas, ta phirlas kaj te pomožinel, hoj te hel le čhaven he les so te chal la romňaha. Avka peske rakhľa kole rašas avri a phirlas ke koda rašaj te pomožinkerel. Šulavlas. Phares o kaštora prečhinlas, a furt vareso kajso kerlas, hoj te uživinel le čhaven. Jekhvar gejľa andre, andro kher, dikhel, phenel:

„O, kadaj hin šukar papin, bari, šukar, vipeki avri, pro šargores, he lás bi mange la, ačhel le čhavage te chal. Iľa oda o Rom, odphagľa peske o pindroro. Peršo ochutňinda, phenel:

„O, lačhi, chutno! A me mange lava la calona le čhavage. Oleske e chulaňi kerla mek.“

Iľa o Rom, zabalňinda, thoda andre brek. Gejľa, kamla te denašel avri, aľe dikhel, imar o rašaj avel. No te imar našti gejľa ňikhaj, ta garuđa pes. Ov phenel kavke:

„No me man mušinav te garuvel, odoj imar avel o rašaj, našti phenel pre mande.“

Ta gejľa a garuđa pes. Akana kaj avel o rašaj andro kher a vakerel la chulaňaha. E chulaňi leske phenel:

„Jaj, rašaja, ačhila pes bari veca,“ phenel, „me khabňi,“ phenel, „a so akanake keraha, amen dujdžene, t'oda,“ phenel, „tutar oda čavoro a bari ladž. Oda pre calo svetos helas bari ladž, hoj hela tut čavoro, pre tute našti phenav a so akana kerá, sar ľikeraha kale čavores avri?“

Ov phenel:

Farářovo dítě

Byl jeden Rom. Ten Rom žil moc chudě, tak chodil vypomáhat, aby měli co jíst děti i on se ženou. Tak si našel faráře a tomu chodil pomáhat. Zametal. Namáhal se se sekáním dřeva a s jinou těžkou prací, jen aby děti uživil. Jednou vejde do domu a vidí:

„Jé, to je krásná husička, veliká, vypečená do zlatova, hned bych si ji vzal, i dětem by zůstalo na večeři.“

Rom ji popadl a alespoň odtrhl stehýnko. Ochutnal a povídá si:

„Jé, ta je dobrá, chutná. A já ji vezmu celou dětem. Však tamtomu ještě hospodyně napeče.“

Vzal husu, zabalil a strčil za kabát. Sebral se a chce utíkat domů, když vtom přichází farář. No, už nemůže utéct, tak se alespoň schová. Povídá si:

„No musím se schovat, támhle už jde farář, aby mě nemohl usvědčit.“

Tak šel a schoval se. Farář vchází do domu a rozpráví s hospodyní. Ta mu říká:

„Joj, faráři, velká věc se stala,“ prý, „jsem těhotná.“ Prý „Co budeme teď dělat?“ ptá se, „od tebe je to dítě a taky velká ostuda. To by byla ostuda na celý svět, že budeš mít dítě, to na tebe nemůžu říct, ale co teď budu dělat, jak to dítě vychovám?“

On povídá:

„Ma dara, varesar hela. Varesar sas a varesar hela. Varesar les likeraha avri.“

„No jo, aľe,“ phenel, „ko mange likerla avri, ko mange vichovinla les?“

„Ta,“ phenel, „tu starines tut, k'oda, so pal amende, oda amenge pomožinla.“

O Rom chuťelas tele, phenel: „Aľe ta tu mange,“ phenel, „pana Boha, ta tu mange,“ phenel, „kames, so buľe deha,“ phenel, „me te kaj le čhaven avri likerava, ta man hin dost.“

(phenelas e Šena)

„Neboj se, nějak bude. Někak bylo a nějak bude. Někak ho vychováme.“

„No jo, ale kdo se o něj postará, kdo mi ho vychová?“

„No,“ povídá farář, „ty se budeš starat, a ten, jenž je za námi – ten nám pomůže.“

Rom seskočil, povídá:

„Tak ty mi...,“ prý, „Panebože tak ty mi...,“ povídá, „ty mi chceš dát, co vysouložíš,“ povídá, „a já abych se ještě staral o dítě, vždyť sám jich mám dost!“

(vyprávěla Šena)

Přeložil Jan Červenka

Bibliografie:

- BENÍŠEK, Michael 2007: *Staroindické novelky o nevěře* In: RDŽ nilaj 2007, s. 106–110.
- PATOČKOVÁ, Katarína 1994: *Najradšej ťa mám v posteli/ Jekhfeder tut dykchav andro vodro*, Bratislava: Štúdio dd.
- PROKOPÍK, Petr 1999: „*Metody a techniky terénního výzkumu*“? v romské osadě Svinia. In: Cargo č.2, s.124–127.
- ŠEBKOVÁ, Hana 1994: *Romská humorná vyprávění*. In: Romano džaniben 2/1994, s.41–60.

| Ilustrace: Nebeská krasavice na fresce zdobící galerii skalní pevnosti Sígirija (Lví skála) z 5. stol. n. l. |
Zdroj: Nový orient č. 3/2007 |

— Legendy o původu Romů: Sonda zaměřená na jejich motivy

Národ je komunita, která sedává večer kolem svých ohňů a vypráví si o sobě příběhy. A ty příběhy jim říkají, kdo jsou. Pokud tedy ovšem nechceme být jen houfem hokejových fanoušků, ve kterém platí slogan „kdo neskáče, není Čech“, tak mýty potřebujeme.¹

*O Roma paš e jag bešen, paramisa peske vakeren. / Romové sedí u ohně a vyprávějí si příběhy.*²

1. Úvod

Zdá se, že po několika desetiletích asimilační politiky a informačního embarga o romské kultuře pronikají informace nejen z oficiálních míst, ale také k Romům samotným, a to patrně rovnou z více kanálů najednou. Například padesátiletá V. P. (Hübschmannová 2004) řekla v roce 2004 v rozhovoru na otázku, odkud ví, že Romové pocházejí z Indie: „*Oda me kada kav-ka le čhavendar, sar aven [andal e škola] šundom. Oda, na, jekhvar the andro televizoris denas. Sar pal o Roma denas duma, hoj my pochádzame ako z Indie. Že máme predkov ako odťal.*“ (To já to mám od dětí, slyšela jsem to, když přišly ze školy. Jo a jednou to ukazovali v televizi. Když mluvili o Romech, že prý pocházíme z Indie, že tam máme údajně předky.) Pro dnešní střední až starší generaci je tento objev z roku 1782 stále často neznámý a při seznámení s ním si dotyční s informací pro ně novou nevědí rady. Indie je vzdálená a nedostupná země a spojení s ní visí natolik ve vzduchu, že například spontánně odmítají spojení Romů s „Indiány“, domnělými obyvateli Indie, anebo relativizují poznatek pomocí částice „ako“ (ve výše zmíněné citaci zřejmě nejde o promluvovou výplň, V.P. jej jinak v textu nepoužívá).

Jak široce je či není rozšířena mezi samotnými Romy teorie o indickém původu, nelze v současnosti říci. Rozhodně byli i jedinci, kteří si indickým původem byli jistí již za komu-

¹ Historik Dušan Třeštík v rozhovoru pro *Lidové noviny* ze 7.2.2007

² Margita Reiznerová (Scheinostová 2006:46)

nismu. V pozůstalosti Mileny Hübschmannové (1983: 8) se nalézají přepis textu, ve kterém dva Romové, Iveta a Angličan, na otázku, jak se Romové do Evropy dostali, odpovídají naprosto jednoznačně – ostatně i jiné detaily o samotné Indii, např. o Mahátmovi Gándhím a jeho vnučce Indiře Gándhiové, jim byly známy. I pokud tuto znalost získali předtím od Mileny Hübschmannové, prodělala v jejich podání oproti jí běžně zastávanou verzi značnou proměnu, která poukazuje na bohatou fantazii, na tradovanou vědomost o bájně pravlasti anebo na kombinaci obou.

Iveta: Sem amen o Roma andal e India.

Angličan: Amare predkovia andre India sas igen barvale, len sas pro graja rupune metaľa the savoro. Le masenca e pšeniča obthovnas. Ta lenca kavka kerďa, sar o Hitler kerďa le Čhindenca. Ta saven murdarde, ačhle murdarde, a so denašťam, ta roztracindam pen pal celo phuv... Ale andro staro zakonos pal o Roma na sas nič. Bo jon akor na džanenas Romendar. Oj sas ča pal o Egiptos.

Iveta: Amen nane romaňi mapa, a sar nane mapa, našti amen uplatňinas ňikhaj.

Iveta: Vždyť my Romové jsme z Indie.

Angličan: Naši předkové v Indii byli velice bohatí, na koních měli stříbrné kování a všechno možné. Pšenici obalovali masem. Pak s nimi zacházeli jako Hitler se Židy. Ti co zabili, zůstali mrtví, a ti, co utekli, se roztrousili po celé zemi. Ale ve starém zákoně nebylo o Romech nic, protože tehdy o Romech ještě nic nevěděli, jen o Egyptě.

Iveta: Nemáme ani romskou mapu, a protože není mapa, nemůžeme se nikde uchytit.

Obě ukázky ilustrují, že i všeobecně přijatá příčinná souvislost mezi indickými kulturními statky a řadou tradičních prvků v romské kultuře naráží u jejich nositelů na odstup (v prvním příkladu) či na mytologizující zkreslení (v druhém příkladu). O mezi Romy obecně uznávané verzi romské pra-historie tedy nelze hovořit. Ale jaké jiné představy se o ní tradují? Za tímto účelem jsem prohledal dostupné záznamy ústního folkloru a publikované autorské texty se snahou najít příběhy, které měly za hlavní téma vznik romské pospolitosti anebo genezi některé její klíčové charakteristiky. Nebýt Mileny Hübschmannové, která upozornila na význam legend o původu, nepronikl bych do zajímavých a zároveň složitých zákoutí romské lidové tvořivosti. Její další zásluha spočívá v jejím shromážděném celoživotním díle, které se jí do velké míry podařilo publikovat. Čerpal jsem však i z té části jejích záznamů, která zatím nebyla zpracována a která je dostupná v Muzeu romské kultury v Brně. V současné době je uložena tak, jak byla získána jako pozůstalost, takže označení v bibliografii odráží dosavadní řád, jaký jí vtiskla její tvůrkyně.

1.1. Korpus

Vzhledem k tomu, že v ústním předávání příběhů o původu nehrála otázka původce či originality velkou roli, je těžké určit, do jaké míry je daný příběh věrným převyprávěním něčeho prastarého, do jaké míry je syntézou starých i moderních tradic, a natolik je naprosto inovativní. To platí nejen o příbězích zachycených v přirozeném prostředí, ale i o těch autorských. Písemně zaznamenané autorské příběhy se liší od ústně tradovaných kromě menší míry spontánnosti nejvíce tím, jaké publikum jejich autor anticipuje. V klasické pohádkové seanci jde o menší okruh většinou známých až příbuzných osob, zatímco tištěné médium se v idealizované představě orientuje „na celý svět“ plný neznámých recipientů. Určitým mezistupněm je příběh natočený v ne už zcela přirozeném prostředí na zvukové médium, což v závislosti na jedinci generuje větší či menší interference při volbě stylu a obsahu vyprávění. S těmi je nutno počítat vždy, takže striktně vzato by bylo zapotřebí analyzovat každou situaci samostatně. V rámci prvního přiblížení k tématu jsem se však chtěl soustředit hlavně na rozmanitost motivů, a vzhledem k celkovému mládí romské literatury vycházím předběžně ze zjednodušujícího předpokladu, že i autorské příběhy čerpají z pomyslného pramene tradičního romského folkloru. Typ pramene je v textu vesměs uveden, což by mělo čtenáři, jemuž se tento předpoklad jeví jako příliš volný, usnadnit, aby si nastavil svá vlastní kritéria výběru.

Odpověď na otázku, jestli je daný příběh běžný či naopak naprosto originální, by bylo snadnější hledat v případě širšího korpusu pramenů – z četnosti a rozšíření jednotlivých motivů by bylo možné usuzovat, zda se jedná o motivy přejaté, tradované, anebo na místě generované. Vzhledem k tomu, že romské legendy o původu jsou tak málo dokládány, nedá se zatím o statistice ani hovořit. Zjištění frekvence a distribuce prvků legend může být námětem pro prohlubující práci, pátrání po nich však bude s postupující televizací čím dál tím obtížnější.

Geografické těžiště mnou analyzovaných textů je z důvodu dostupnosti omezeno na střední Evropu, snažil jsem se však dohledat svědectví i odjinud. Mnoho vděčím sbírce romských pohádek Heinze Modeho, kterému výslovně záleželo na přeshraničním pohledu na romskou kulturu (Mode 1984, 1984a, 1984b, 1985).

Mýty o stvoření světa nebo člověka jako takového byly v korpusu velmi vzácné. Setkal jsem se např. s mýty „Sar kerdžili e lúmja“ (Jak byl stvořen svět) od Jorge M. F. Bernala (Bernal 1995: 42) a „Soske o Del si dur amendar“ (Proč je od nás Bůh daleko) Nikolý Georgieva (Marušiaková & Popov 1995: 22), a dále s modifikovanou verzí starozákonního stvoření světa, rozšířené o vznik Romů (Mode 1984b: 86, viz dále). Další dvě legendy nám zaslal Jorge M. F. Bernal v době přípravy čísla (obě zároveň otiskujeme). Jedna příčina toho, že se romské

legendy netýkají geneze lidstva jako celku a věnují se vždy parciální etnogenezi, by mohla spočívat ve faktu, že se Romové vždy pohybovali na kulturním pozadí jiných etnik. Takováto etnika, která obývala „svá“ teritoria (Řekové, po jistou dobu i Židé apod.) a setkala se s cizinci jen okrajově, nikoli každodenně jako Romové, rovněž znají příběhy, kde se porovnávají s cizincem. Nicméně mytický vznik člověka samotného se odehrává pouze na půdě vlastní kolektivity, která je ztotožněna s lidstvím jako takovým. U Židů hraje původ až definiční roli.

Zmínky o původu Romů se objevují v rámci rozličných žánrů a analyzovaný korpus je tudíž těžké vymezit vzhledem k druhu textu. Určitá rychlá asociace vztahující se k fyziognomii – jako je např. tmavý vzhled – či k určitému kulturnímu rysu jako kočovnictví atd. nemusí v příběhu sloužit jako hlavní motiv, ale je zmíněna třeba jen na okraj, pro pobavení. Pokud hlavním tématem studovaných příběhů nebyl původ Romů nebo jejich charakteristika, bral jsem je v potaz jen výjimečně. Hraničním příkladem je pohádka Hosejna Ibuši z Kosova ze sbírky Radeho Uhlika o chudých Romech (Mode 1985: 383). Romský hrdina je zde vychováván nejprve *mulem*, a poté vlky. Překoná všechny možné překážky a zachrání nakonec celý romský kmen. Jeho přičiněním získají Romové i nevidané bohatství, avšak následující generace se opět vrací do chudoby. Hrdinské činy tedy nemají vliv na dlouhodobý osud Romů, chudobu mají zřejmě ve hvězdách pevně zapsanou. Ale zase ne navždy, protože závěr pohádky věští den, kdy Romové budou znovu bohatí. Tento mytologizující závěr (ve smyslu vypravování o posvátných osobách) však nenaznačuje než poslední věta celého dobrodružství a hrdina není výslovně prezentován jako „praotec“, a proto by snad bylo v tomto případě vhodnější mluvit o *viteziko paramisi* (hrdinské pohádce) než o legendě o původu. Záměrně sporně koncipoval svou legendu *Pal o Somnakuno Sidoris* (O zlatém Sidorovi) také František Demeter (2003: 129). Chování jeho Sidora je hodné legendárního hrdiny, i závěrečné rozhodnutí přísluší velké osobnosti. Zvrat však nastane tehdy, když sám hrdina popře anticipovaný vznešený původ. Zklame tak sice publikum očekávající informaci o původu, ale zachová stavovský bonton tím, že před královským trůnem dává přednost lásce a *phundrado drom* (otevřeně cestě), nejistému osudu v romské pospolitosti. Hlásí se tedy vědomě k chudobě. Další neshoda s „klasickou“ legendou spočívá v tom, že se hrdina – především svým jménem – odvolává nikoli na celé etnikum, nýbrž pouze na jeden romský rod (Sidorovců).

V tomto prvním náhledu jsem se rovněž nezaměřil na poezii, přestože pro některé autory představuje preferovaný způsob vyjádření – viz např. báseň Leksy Manuše (Kenrick 2003: 9) nebo rané práce Františka Demetera. Nezohlednil jsem ani příběhy, které se sice týkaly Romů, avšak nepocházely z romského zdroje, jako např. legenda o kočování jako trest za incest (Casimir 1987: 376). Neznamená to, že by se nemohlo jednat o romské legendy; otázka původu je však u těchto legend ještě spornější než u těch z prokazatelně romských zdrojů.

Zápis předložených textů odpovídá originálu, kromě drobné modernizace pravopisu a odstranění zjevných chyb.

1.2. Legenda versus vědecká teorie

Dalším sporným bodem při zařazení toho či onoho vyprávění je jeho faktičnost z pohledu současného poznání a význam, jež mu připisují autoři či posluchači. Běžně se tyto distinkce vyjadřují volbou výrazu jako názor, legenda, představa, teorie, báj, přesvědčení, hypotéza, mýtus apod. Dělení na „legendy“ a „vědecké teorie“ není triviální ani definitivní, což platí i o odstupu, resp. zanícení vypravěče. Výraz „legenda“ budiž v tomto textu považován za *terminus technicus*, který vyplývá z majoritního pojmosloví křížením jeho dvou primárních významů (Československá akademie věd 1989, heslo „legenda“):

legenda (1): epický útvar obsahující vypravování o životě posvátných osob jednobožských náboženství

legenda (2): rozšiřovaná nepravdivá, smyšlená zpráva; pověst, výmysl, smyšlenka

V pojetí vypravěče může „legenda“ být vážně míněným vysvětlením původu, jak uvidíme dále v části o původu legendy, a nalézat se tím blíže významu (1). Přitom konotace (2) zanáší do označení automaticky prvek odstupu. Proto je těžké držet se relativizmu a nehodnotit příběh očima současného poznání. Místo o „legendě“ mluvím proto občas i o „příběhu“.

Zařazení do zmíněných kategorií není jednoduché ani v rámci majoritní kultury. Vzdělanci se odjakživa dohadovali o jednotlivých hypotézách či posléze o jednotlivých detailech těchto hypotéz a slovně odsuzovali konkurenční modely. Naposledy Jakoubek (2004: 248) se zaměřil na Hancockův výrok, že „Romové z Indie odešli jako jeden národ, s jednotnou kulturou“ a s odkazem na současné kulturní rozdíly a spory mezi jednotlivými romskými skupinami označil jeho koncept za „mýtus“. Předmětem Jakoubkova odsouzení není jen užívání pojmu „národ“, ale celá představa historicky jednotné romské komunity od samého počátku. Ve stejném textu nabízí totiž alternativu „polyetnické“ geneze (dtto: 249), tedy teorie, že předkové Romů kdysi tvořili více nesouvislých skupin.

Mimo vážné uvažování jsou dnes i první teorie o původu Romů, o kterých se ve své době v odborných kruzích seriózně a vytrvale debatovalo. Vycházely např. z toho, že Romové jsou potomky Noemova vnuka či že pocházejí z Nubie (viz stručný přehled v Kenrick 2003: 9 nebo shrnutí dobových hypotéz u Thomasia, viz Gronemeyer 1987: 122). Na rozdíl od egyptské

stopy pronikly tyto teorie jen vzácně mezi Romy samotné a nestaly se ani předmětem dalšího zájmu. Z dnešního pohledu se jeví jako čiré spekulace a mají dnes menší význam a přitažlivost než čistě lidové legendy, založené na síle lidových tradic. Ze zkoumání legend jsem také vyloučil novější teorie o původu, byť jsou jejich původci Romové, neboť jsou vyslovené na institucionální půdě s nároky a puncem pravdivosti, který není vyvrácený do té míry jako u předchozích teorií nebo teorií laiků.

I v rámci obecně přijaté teorie o indickém původu Romů panují ohledně jejích jednotlivých detailů (jako např. doba odchodu Romů z Indie, jejich „domácí“ region, časový průběh migrace, sociální postavení „pra-Romů“ atd.), dodnes značně odlišné představy, od mohendžodárské teorie po rádžputskou, od dardské hypotézy po teorii vln, od domské teorie po teorii páriů. Např. Marcel Courthiade (2003) z Centra pro výzkum Romů vehementně obhajuje teorii o původu Romů ze severoindického města Kannaudž. Elán, kterým překonává potíže takového tvrzení, se stává pochopitelným, uvědomíme-li si, jak nízký status bývá předkům Romů připisován. Hodnocení předků Romů, resp. jejich společenského statusu, hraje v přijetí určité představy o původu zásadní roli, jak upozorňuje Hübschmannová (2000: 27). Jakoubek, jako představitel opačného názoru, zdůrazňuje právě tento nízký status, odkazem na autority: „Naprostá převaha seriózních badatelů umísťuje prapředky Romů na zcela opačný konec sociální hierarchie [než jsou bráhmani či kšátrijští rádžputové]“ (Jakoubek 2006: 57). Odvozování původu Romů od indických nedotknutelných kast je vzhledem k nízkému postavení Romů v Evropě a k byzantskému názvu Athinganoi (nedotknutelní) prvoplánově pochopitelné, ale poněkud evropocentrické. Zcela totiž opomíjí novější poznatky o přeměně komplexního, multiprofesního etnického společenství dombů v socioprofesi vrstvu v rámci okolní indické společnosti (viz např. Hübschmannová 1999: 115).

Různé představy o původu Romů se však někdy nemusí vzájemně vylučovat, protože mohou představovat jen pokaždé jiný dobový snímek, ve kterých je položen základ pro přechod do další, stejně pravděpodobné teorie. Také při vyprávění legend nebo při hovoru zavedeném na téma původ Romů někdy splývají prvky různých legend do jednoho příběhu.

Milena Hübschmannová se celému komplexu historického vnímání sebe sama přibližovala ze strany individuálních iniciativ „pátrání“ (latinsky „historere“) po předcích, aniž by opomíjela význam role jedinců pro celý současný kolektiv (Hübschmannová 2002: 68).

1.3. Kritéria rozlišení

Představy o původu lze analyzovat podle nejrozličnějších kritérií, z nichž jmenuji alespoň některé. Mohou být zajímavé z pohledu literární teorie, filozofie, etnografie, lingvistiky atd. Patří mezi ně:

- forma podání a šíření (vědecká stať, pohádka, povídka, ústně či písemně)
- úroveň rozpracovanosti (je-li spontánní či promyšlené)
- variantnost (jde-li o ucelenou teorii či o doplněk ke stávající)
- způsob šíření (geografické, sociální) mezi Romy, resp. mezi Neromy
- (etnické) pozadí vypravěče či autora (lze-li vystopovat anebo jedná-li se o lidový útvar)
- stáří daného příběhu
- kulturně podmíněné zdroje námětů: Židé (na Balkáně), svatá rodina (v křesťanských kruzích), vlastní romské kulturně-profesní tradice (kovářství), cizí tradice (písmo)
- soulad se současně zastávaným paradigmatickým
- hodnocení teorie vypravěčem či veřejností

Sledovat tato kritéria do hloubky je buď obecně velice obtížné vzhledem k dostupnosti informací na dané téma, a v některých případech přesahuje mé kompetence. Ohledně rozsahu či rozpracování legend jsem došel k partikulárnímu závěru, že jsou až na výjimky velice krátké (jednostránkový text, minutové nahrávky). Objevuje-li se pak prvek odkazující na původ v delší legendě, je zatlačený na okraj (viz oddíl o korpusu). U dalších faktorů je možné pozorovat určité jednotící prvky či vzorce, které vzbuzují další otázky:

- vlastní motivy příběhu (jsou-li původci osudu sami Romové nebo vnější síla, je-li počáteční čin dobrý či špatný apod.)
- motivace vypravěče/autora a účel vyprávění (zájem o poznání, pátrání, sebe identifikace, mystifikace, získání výhod)
- vysvětlení určité charakteristiky romského bytí (kočování, barva pleti, roztříštěnost, chudoba)
- odkaz na etymologii pojmů Rom, Cikán, Gypsy, atd.

Zmíněné vzorce se mohou týkat celého příběhu, ale často se různé motivy a vysvětlení kombinují.

2. Pozadí legend

Předtím, než se budu věnovat motivům zkoumaných legend, je nutno předeštrít několik poznámek k jejich pozadí, které stojí mimo vlastní legendy. Romové a jejich kultura nevisí ve vzduchoprázdnu a oddělit vlastní (původně romské) legendy od legend převzatých (z neromského prostředí) je obtížné, především pokud se zaměříme na jednotlivé detaily. Vzhledem k tomu, že se konkrétní pátrání po původu snadno stane legendou, nemohu nechat nepovšimnutou ani tuto lidskou činnost, která se lehce přemění ve vymyšlení a šíření mytických příběhů. Pátrání po osobním původu zároveň připravuje půdu pro zájem o otázky kolektivního původu. Jeden případ dokumentuje, jak se z počátečního badatelského zájmu o původ Romů vyvinul velmi zajímavý závěr, se kterým je sama badatelka spokojena, přestože se pohybuje spíše v říši legend než v původně hledané historické realitě. V ostatních případech zůstávají podněty k vyprávění teorií či legend o původu skryty.

2.1. Vliv majority

Legenda o údajném egyptském původu Romů procházela různými fázemi a je názornou ukázkou toho, jak spolu okolnosti jejího vzniku, hodnocení a motivace jejích tvůrců a šířitelů úzce souvisejí a mohou vést ke spleťtému vývoji teorie o původu (viz Gronemeyer, 1987: 159). Na počátku tvrzení o údajném egyptském původu Romů stála pouhá zmínka o tom, že Romové museli opustit svou zem „na znamení a připomínku útěku Pána z Egypta“ (Andreas 1424, in Gronemeyer 1987: 20). Spojení s Egyptem se vzápětí posiluje a týž Andreas později již píše o národu Cikánů, „o kterém se praví, že pochází z Egypta“ (Andreas 1433, in Gronemeyer 1987: 24). Odtud je již jen krok k dalšímu posunu: pozdější prameny toto tvrzení vloží do úst samotným Romům a odsoudí je: „Lžou, že pocházejí z Egypta.“ (Aventius 1522, in Gronemeyer 1987: 28). Mimo náboženskou souvislost se zmínka o Egyptě vyskytla ještě v jiném kontextu – císaři Zigmundovi Romové udali, že pocházejí z malého Egypta (Münster 1550, cit. in Gronemeyer 1987: 34).

Tím však vývoj této egyptské legendy nekončí – obohacená o znalosti a představy majority o této zemi, se totiž nakonec dostala mezi samotné Romy a zde nabrala novou dynamiku. Například v legendě o ztrátě písma zaznamenané Nikolou Georgievem (Marušáková & Popov 1995: 26–27, 32–33) je hlavním aktérem *o thagar o Pharaon*, „král Pharaon“, třebaže jinou roli v ní země Egypt nehraje, dokonce není ani zmíněna. V legendě maďarského Roma Gábora Tócsiho (viz dále) se zas *Fárahóvo* jmenuje romský tyranský světovládce, stejné jméno

| Ilustrace k povídce Laciho Tancoše „Khataravile o Roma“ | převzato ze: Nevo romano gendalos 5/1994, s. 6 |

má i postava tyрана v pohádce z Moldávie (viz dále). Na opačném poli spojení Romů s Egyptem je hypotéza Avrahama Sándora (2007), který na základě lingvistických, spirituálních a právních paralel dokazuje příbuznost Romů se Židy.

Zatímco se z geografické desinterpretace pojmu Malý Egypt vynořil stereotyp o egyptském původu, původně udávaný náboženský důvod putování Romů byl zase překroucen ideově. Z vysvětlení, že Romové kočují na znamení útěku z Egypta, se zřejmě vyvinulo obvinění, že odmítli poskytnout přístřeší svaté rodině (Köhler-Zülch, in Hübschmannová 1995: 64). Tuto „zlomyslnost“ zase „napravila“ romská vynalézavost například v podání Gejzy Demetera (Demeter 1995: 67), kde svaté rodině přístřeší poskytují právě Romové.

Proces čerpání informací z majoritních poznatků je primárně velice přirozený. Upozorňují na něj Marušiaková a Popov na příkladu legendy o řece *Cigan*, která zatopila celé území Indie (či Afriky) a způsobila tak, že Romové žijí roztroušeni po celém světě. Jméno řeky „Cigan“ nenechává čtenáře o směru transferu příběhu na pochybách (Marušiaková & Popov 1995: 29, 34).

Domnělý egyptský původ ve své legendě nechává stranou Laci Tancoš (Tancoš 1994: 6), který staví již na novějších poznatcích o původu Romů. Kromě další ukázky „práce s fakty“ je mimochodem také názorným příkladem pro rozpaky, kam vyprávěný příběh zařadit. Stylem a zaváděním fiktivních postav „romských baronů“ Kvika a Dára se tváří jako smyšlený, bájný příběh, avšak v detailech pečlivě sleduje romistický diskurs o cestě Romů z Indie na Slovensko. Jmenuje odebrání dětí za Marie Terezie, osídlovací snahy císaře Leopolda, nacistické koncentrační tábory a končí obávaným kapitánem Pačajem. V rozhovoru s Milenou Hübschmannovou z roku 1979 Laci Tancoš navíc ještě uvedl, že „romští baroni“ Kvik a Dáro do střední Evropy dovedli čtyři skupiny Romů (Tancoš 1979).

Vzhledem k velké sociální vzdálenosti mezi Romy a majoritou není šíření vědeckých poznatků mezi Romy úplně triviální záležitostí. Indický původ Romů zůstává dvě století po svém objevení neznámý i pro velkou část majority. V této perspektivě proto zmínka o Indii až překvapit. O nejistém postavení indického původu v rámci romských vyprávění o původu svědčí kromě pochybností zmíněných v úvodu například i poznámka o tom, že se děj daného příběhu podle jiných vypravěčů mohl zrovna tak odehrát v Africe (Marušiaková & Popov

1995: 34). Je lákavé se domnívat, že Romové s přímým přístupem k akademickým zdrojům (a obzvláště romští badatelé jako Ian Hancock, Vladimir Kalinin apod.) budou hlavními nositeli nové tradice indického původu, ale pokud nejsou známe mechanismy pronikání informací do různých sociálních vrstev romské společnosti, a tím ani způsob šíření takovýchto kulturních statků, bude se z pohledu „normálního“ Roma jednat o pouhé další spekulace, srovnatelné s legendami dosavadními.

| Soske hin o Roma pal calo svetos |
Ján Širo Oláh |

2.2. Zárodky představy o kolektivním původu

Primární teorie o původu představují jistý předstupeň celoskupinových legend nebo alespoň zdroj námětů a opírají se o vlastní či rodinnou paměť – jako v odpovědi sedmasedmdesátileté M.L. na otázku, jestli ví, odkud pocházejí Romové: „*Kala hin Stara Višňatar. Kala so kadaj bešen, ... jon nane andre narodzimen, jon Stara Višňatar.*“ (Ti jsou ze Staré Vyšné. Ti co tady bydlí, ... se tu nenarodili, oni jsou ze Staré Vyšné.)

Obdobně patrně odpovídali Romové i při svém příchodu do Francie v 15. století („Jsme z Čech.“ – francouzsky *Boh`eme*). Dodnes se tam pro jejich označení užívá pojmu *Bohémien* (Cikán). Tento lidský úzus byl zřejmě mocnější než zprávy intelektuálů-kronikářů z celé Evropy, kteří do svých kronik zapisovali zprávy o návštěvnicích z malého Egypta (Fraser 1998: 81-82). Alespoň na severu Francie měl tento lidový název do devatenáctého století oproti označení odvozeného ze slova Egypt (jako např. dodnes na jihu „Gitans“) navrch. Zpráva z města Millau skloubila obě možnosti do jedné: Přijatí Romové se vykazovali glejtem, který byl vystaven hraběti Tomášovi „z Malého Egypta v Čechách.“ (ibid: 82) Spontánní odpovědi na otázku po původu odkazují zřejmě častěji na bezprostřední paměť, ať už v současnosti nebo kdysi v minulosti.

Z citované odpovědi M. L. nevyplývá, že by si nebyla vědoma širší skupiny Romů, protože v dalším hovoru parafrázuje legendu o krádeži hřebíku pro Krista. Asociace jádra otázky (*o Roma*) s místními Romy nebo jejími nejbližšími mohla vyplynout ze situace nebo předchozího hovoru.

Dalším aspektem kolektivní historie je odvozování osobního nebo rodového původu od šlechticů či jinak slavných či úspěšných osob. Věhlas hrdiny je i oblíbeným prvkem čistě smyšlených příběhů, pokud tuto distinkci dokážeme vůbec udržet. Kolektivní hrdost na představitele vlastního etnika/národa, projevující se při sportovních utkáních (viz heslo v úvodu) či například v kultu Čechů úspěšných v zahraničí také konstruuje individuální pocit úspěchu na základě jediné spojitosti – etnického původu (což je o stupeň méně přímé než odkaz do vlastní rodiny). Pro názornost připomínám legendu Magdy Hoffmannové o bujarém životě Marie Terezie (Hoffmannová 2001: 111), kterou nikdo než Rom nedokázal uspokojit. Legendu autorce vyprávěl její děda a uzavíral ji slovy o svém vlastním dědovi: „*Muro papos sas grofos u mire neni bine cisarkatar.*“ (Můj děda byl šlechtic a moje tety pocházejí od císařovny).

Dalším způsobem heroizace individuálních dějin je vyzdvihování zásluh legendárního zakladatele rodu, jako např. v legendě o Bogovi a Jivovi, kteří založili dva významné olašské rody v Česku a na Slovensku – Bougešťů a Jivošťů (Stojka 2001: 126). Po uplynutí delšího času od založení rodu se činy „praotců“ legendarizují. Podobnými legendami jsou spontánní teorie o osobním nebo rodinném původu, jako např. v rozhovoru se Štefanem Kačaním, který své předky situuje do Jugoslávie (RDŽ ňilaj 2005) nebo nejasnosti kolem italského původu Andreje Pešty (viz článek v tomto čísle). Jak upozorňuje Casimir (1987: 385), při komunikaci s okolím je vědomí o vznešeném původu výhodou, to však nevrhá nikterak jasnější světlo na otázku, proč se Romové při svém příchodu do Evropy představovali majoritě honosnými tituly.

Odpověď na otázku po původu, která by sahala do minulosti dále než přímá mezigenerační či rodová paměť a dala by se tudíž vykládat jako vážněji míněná snaha o vysvětlení kolektivního prapůvodu, není nutně ukotvená v kolektivní paměti každé etnické skupiny. Nicméně i při absenci konkrétnější představy o skupinovém prvopočátku je vědomí o jeho existenci nepřímo potvrzováno například odkazy na odvěkou platnost tradic. Peter Stojka například vysvětlení vedoucí role muže v rodině uzavírá formulí, že: „*žal le Romenca, míte le Vlašika Rom trajin pi luma*“ (toto mezi Romy funguje odkdy žijí olašští Romové na světě) (Stojka & Pivoň 2003: 67), anebo „*míte-j pi luma e Rom*“ (odkdy jsou na světě Romové) (dtto: 77). Na jiném místě uvádí, že Romové mají svůj jazyk „*míte le Rom Rom-i*“ (odkdy jsou Romové Romy).

Některé legendy primárně nemíří k objasnění původu, ale k vysvětlení současného stavu. V hávu *paramisi* zaznívá například v ruské legendě „*Soske hin o Roma pal calo svetos*“ (Proč jsou Romové na celém světě, ve slovenské romštině otištěna v *Romano Gendalos* 12/1993, s. 10) i vcelku pragmatická úvaha: „*Darekana o Rom khasoro čorelas [vaš o grast], aľe sako dřves pes na delas te čorel. Avke o Rom tradelas le dromenca, buteder bokhalo sar čalo. (...)*“ (Kdysi Rom

kradl seno [pro koně], ale každý den to nešlo. Tak kočoval, víc hladový než sytý. Vůz měl plný věcí a dětí, a tak se po cestě postupně utrousil tu hrnec, tam dítě, a Romové tak žijí dnes na celém světě.) Tutéž legendu, ovšem bez úvodní ekonomické interpretace, nám do tohoto čísla zaslal i Kalderaš Jorge M. F. Bernal.

2.3. Původ legend a vztah k nim

Původní autor vyprávěného příběhu bývá zřídka kdy známý. Většinou vypravěč s příběhem přichází rovnou *in medias res*. Je ovšem třeba mít na paměti fakt, že většina příběhů o původu je dostupných v psané podobě, tedy po určitých nezdokumentovaných redakčních zásazích. Dokonce i samotní zapisovatelé mohou úvodní poznámky vnímat jako balast, které nejsou součástí vlastního příběhu. V prepisech rozhovorů s Romy, které natočila Milena Hübschmannová, se najdou místy hned poté, co dotyčný dovypráví *paramisi* (ne nutně o původu Romů), odpovědi na otázky, od koho příběh slyšel, a stejně tak i na závěr řady pohádek, které Milena Hübschmannová publikovala (Hübschmannová 1999). Podobné drobné poznámky o tom, odkud vypravěč svůj příběh zná, ale najdeme i jinde (např. Mode 1985: 211). Z toho lze usoudit, že i pokud někdy existovala tradice odkazování na původního autora vyprávěného příběhu, nebyla tak silná, aby jedinci odkaz na autora nemohli vypustit (a nemusela tak být vyvolána zapisovatelem). Pokud už vypravěči uvádějí, odkud příběh znají, jedná se o některého ze starších příbuzných nebo o jinou starší váženou osobu, případně gádže či gádžovskou knížku. Legenda olašské Romky Mohácsi Sándorné, kterou natočila Ágnes Daróczi (Daróczi 2003), začíná takto: „*Šunen kathe: Kadi me šundem kathar mure paposki phen, kon phuri romni sas, ba vi voj kat-har peski mami ašundas la, taj šaj dikhen, ke phurimata si andre.*“ (Poslouchejte: Tuto [pohádku] jsem slyšela od sestry mého dědečka, která byla stará Romka, a i ona ji už slyšela od své babičky. Sami můžete posoudit, že obsahuje skutečně staré [pravdy].) Mohlo by se zdát, že se zde jedná o projev typický pro olašskou komunitu, která běžně uvádí písně, proslovy nebo větší příspěvek do debaty úvodní formulí. Zařazení citovaného úvodu do daného vyprávění však nebylo úplně spontánní – vypravěčka si je takto přála doplnit před otištěním. Potřeba dokladovat své výroky odkazem na autority mohla vzniknout teprve při konfrontaci s představou

| První číslo časopisu *Romano Gendalos* |

uveřejnění. Přítomnost úvodního (nebo závěrečného) odkazu na pramen je přitom třeba odlišovat od obecných úvodních formulí, typických pro olašské pohádky, ve kterých slouží pro navození patřičné atmosféry nebo souznění s posluchačem (viz Cech & al. 2000).

Tradované i autorské příběhy spojuje mj. díkce, která zavádí posluchače do vzdálené minulosti, nespočívá tedy v jejím odkrývání. Styl vyprávění tudíž prozrazuje něco o víře autora v to, co předkládá: Úvodní formule typu „kada (so tumenge varekava,) pes ačhila čirla“ (tento příběh se stal kdysi dávno) anebo úvodní odkaz k vyšším světům – viz např. úvodní formulka „mire guleja, bachtaleja“ (můj sladký, požehnanný), a další místa, kde se objevuje slovo *o Del* (Bůh) – signalizují, že primární není snaha o pravdivost. Šalamoun Daniel-Diliňakos svůj postoj jasně odkrývá: „Ale to je taková pohádka, to není důkladná historická pravda.“ (Hübschmannová 1999, s. 247). Naopak teorie, které usilují o (vědeckou) pravdivost, začínají rovnou tvrzením o nedokonalosti či mýlkách dosavadních představ, aby tak nově předkládaná hypotéza mohla patřičně zapůsobit. Své vlastní přesvědčení odhalí též Diliňakos později v následujícím rozhovoru (Hübschmannová 1999: 261). Po úvodních slovech „Ale původně to bylo tak:...,“ pokračuje:

„Romové byli kdysi bohatí, měli spoustu zlata a stříbra stejně jako Židé. A jeden starodávný Hitler, ne tenhle, co teď byl v poslední válce, ale jiný, dávnověký Hitler, začal pronásledovat Židy i Romy. Museli jsme utéct. Utíkali jsme, až jsme došli k moři. A jak dál? Lodě jsme neměli, se zlatem a stříbrem se plavat nedá. A tak jsme to zlato a stříbro museli zanechat na břehu a přeplavali jsme. Ale na moři byla bouře a ta nás rozházela do všech stran. Jednoho vyhodila do té vesnice, jednoho do jiné vesnice, pár lidí tady, pár lidí tamhle. Nezbylo nám nic než chytrost. Romové jsou chytřejší, stoprocentně. Ale na co? Na co jsou chytřejší? Jen na to, jak by se k něčemu šikovně dostali, jak by ukradli zpátky, co jim bylo ukradeno.“

Výpověď jsem uvedl celou, neboť velmi názorně ilustruje v úvodu zmíněnou obtížnost dělení na „legendy“ a „teorie“ podle faktičnosti.³

³ Romské jméno pana Daniela ostatně poskytuje ilustraci pro spletité cesty, jimiž prochází kulturní statky Romů: (starý) romský kořen *dilin-* (hloupý) byl rozšířen o slovanský substantivizující sufix *-ák*, a výsledné slovenské slovo *diliňák* bylo převzato zpátky do romštiny pomocí adaptačního sufixu *-os*. Přiblížit se ještě méně průhlednému slovesnému folkloru se zdá s ohledem na toto jediné slovo nemožné.

2.4. Motivace

Stejně jako zdroj legendy se ani motivace při vyprávění většinou netematizuje, a proto lze maximálně uvést indicie s ní související. Navíc většinou chybí i záznam okolností vyprávění, ze kterých by mohla vyplývat alespoň motivace deklarovaná. Otázka motivace přitom může být velmi důležitá, jak je vidět na středověké diskuzi o egyptském původu Romů (viz výše) i obecně při hodnocení jednotlivých existujících teorií o původu Romů (viz otázka statusu předků Romů na půdě Indie). Domácí měli potřebu hodnotit nově příchozí cizince, a při prvních kontaktech byl pro jejich formující se společenské zařazení významný každý detail. V dobových svědectvích je otázka původu Romů často zmiňována, a proto musela zaujímat ústřední roli i při prvním kontaktu s Romy. Z různých důvodů se o něm šířily nepříznivé teorie. Jiné postoje k otázce původu se nacházejí těžko. Třeba I. Okely (dle Stewarta 2005: 34) zcela odmítá tvrzení o mimoevropském původu Romů. Stewart (2005: 209) považuje odkaz na cizokrajné kořeny Romů za příliš laciný způsob vysvětlení jejich jinakosti a klade si za cíl uchopit souhru romské a neromské kultury z pohledu aktuálního soužití. Důvodem, proč otázku původ Romů neklade do popředí, je především nedostatek důkazového materiálu.

V jednom z analyzovaných vyprávění o původu najdeme příklad situace, kdy vypravěčka považovala za nutné sdělit, jak ke svému zjištění dospěla. Právě v souvislosti s pohádkově bohatou „pravlastí“ Romů, nacházíme další zdůvodnění pro vznik legendy o původu. Za možnost nahlédnout do způsobu, jak M.B. pátrala po původu svého rodu, vdčíme opět Mileně Hübschmannové (Hübschmannová 1982). Místo relativizujícího úvodu se M.B. odvolává na majoritní instituci:

Me mange jekhvar manglom Plzñate varesa-
vi statistika pal o Roma. Kamavas te džanel,
sar dživen o Roma, khatar pochadzinen, sar
pe – man zaujiminavas pal kada vecos, kaj
khatar sam. Tak pravje odoj man dodžanlom
pal kaja kasta, pochadzinas andal e južno In-
dija. Odoj pal oja kasta pravje vakernas. Has
kralis – amen samas nekbavaleder manuša,
so vubec egzistinlas pro svetos. O Roma pre-
vladinenas, strašne but somnakaj len has, no
strašne barvale has. O pisišagos imar akor le
Romen has. Aľe na samas Roma, vičinahas

Jednou jsem si v Plzni vyžádala statistiku
o Romech. Chtěla jsem vědět, jak žijí Romo-
vé, odkud pocházejí, zajímala jsem se o to,
odkud jsme. Právě tam jsem se dozvěděla
o této kastě. Pocházíme z jižní Indie. Právě
o té kastě hovořili. Měla krále – byli jsme nej-
bohatším lidem, který na světě vůbec existu-
je. Romové vládali, měli strašně moc zlata,
byli hrozně bohatí. Tehdy měli Romové i pís-
mo. A dověděla jsem se, že jsme se nejmeno-
vali Romové, ale jinak. A potom byl tento lid
velmi silně nábožensky založen. Toho, kdo

amen inakšeder, oda man na dodžanľom. Palis has igen naboženski založimen o ľudos. A ko na has ajso barvalo, abo kaske pes na kamelas te kerel buti, tak les vilučinenas andal oja společnost a mušinelas te džal pal ola hradbi, la společnostatar les tradenas avri a na šmejnas pes ke ňikaste te hlašinel. A oda has but kajse manuša, so na has barvale nebo so na kamenas te kerel, tak olen tradne avri, a tak amen rozprchňindam pal calo svetos. Tak oda man odoj dodžanľom. A oda has liďi, so has strašne barvale, sar h'akana hin o barvale, o čore hin.

nebyl tak bohatý, anebo nechtěl pracovat, vyloučili ze společnosti. Musel opustit hranici, vyhnali ho ze společnosti a nesměl se nikde přihlásit. A takových lidí, kteří nebyli bohatí nebo co nechtěli pracovat, bylo mnoho, a všechny je vyhnali. A tak jsme se rozprchli po celém světě. To jsem se tam dozvěděla. A to byli lidé, kteří byli strašně bohatí, oproti těm jsou ti dnešní bohatí chudáci.

Kromě odkazu na bohatství, ze kterého by se mohla vyvinout i nová legenda, shrnuje zpráva M.B. i prvky z jiných legend, protože se dotýká i otázky písma, etnonymu, rozptylu Romů. Jí samotné šlo výslovně jen o samotné pátrání po původu, ale výsledek vyzněl z pohledu kolektivního původu příznivě a tudíž uspokojivě. I jindy bývá motivace vzniku legendy skrytá, ale přesto se můžeme ve smyslu šlechtění rodové genealogie (viz výše) domnívat, že existuje souvislost mezi vyzněním obrazu Roma v legendě a její atraktivitou. Mezi Neromy by stěží mohla kolovat legenda, která Romy a jejich chování vychvaluje nebo alespoň omlouvá. Nicméně ani v tomto případě nevíme, zda původní legenda mezi Romy neprodělala obměnu hlavních protagonistů.

Do jiné motivace nám dává nahlédnout Margita Reiznerová v závěru legendy *Romano gendalos* (Romské zrcadlo) o roztržitém talismanu-zrcadle. Tato povídka dala jméno i časopisu *Romano gendalos* a jeho následovníkům, a její hlavní motiv se také stal námětem jednoho z pohádkových příběhů večerníčkového seriálu Katariiny Lillqvist uvedeného pod jménem „Mire bala kale hin“.⁴ Reiznerová svou legendu poprvé publikovala v nultém čísle zmíněného periodika a uzavřela jej výzvou (Reiznerová 1991: 5):

⁴ Anotováno v *Romano džaniben* jevend 2004, s. 246–247.

Akana kamen o Roma te džanel, ko hine, khatar avle, vaš oda pen roden, phučkeren, kaste hin kotororo gendalos, kaj les te thoven pale, sar sas. But pañi predžala, midig les o Roma sthove na pale, sar sas. But pañi predžala, midig les o Roma sthove na, midig džanena savoro, so džanenas čirla. Kaste hin kotororo ole gendalostar, Romale, avas rodas, so sigeder o gendalos sthovaha, feder ela!

A dnes chtějí Romové znovu poznat, kdo jsou, odkud přicházejí a proto hledají a vyptávají se jeden druhého: „Lidi, kdo z vás má ještě kousek zrcadla, abychom je mohli poskládat znovu dohromady?“ Mnoho vody ještě uplyne, než budou Romové vědět a znát všechno, co věděli dříve. Kdo máte aspoň střípek zrcadla, Romové, pojdte, složme je dohromady! Čím dříve, tím lépe!

Hlubší, filozofičtější motivace se zjišťují, neřkuli dokazují, ještě hůře. Casimir (1987: 385) ve svém článku o legendách o původu u kočovných skupin cituje Luiga (1985), Wrighta & Dirkse (1983) a Daye (1984), kteří u legend těchto skupin rozlišovali historickou a ekologickou interpretaci. Podle historické interpretace se legendy stávají součástí historie daného společenství. Tomuto výkladu se blíží, když se zabývám paralelami pátrání jedinců po osobní, rodové a celo-etnické historii, k čemuž mě vede přístupný materiál a historizující škola (Hübschmannová jako indoložka). Podle ekologické interpretace jsou legendy reflexí životní strategie, anebo – v případě majority – odůvodněním přístupu k dané menšině. Casimir navíc zmiňuje interpretaci psychologickou a tvrdí (1987: 385), že ve vnímání majority existuje rovnováha mezi dosaženým statusem, proviněním proti daným normám a hodnotám a trestem. U kočujících skupin pak podle něj legendy o původu slouží hlavně k tomu, aby tuto kauzalitu obrátily naruby. Svým nositelům přinášejí útěchu v tom, že vinu za jejich současný bídny život svalují na jejich dávné předky, a zároveň jim dodávají argumenty pro pokračování v porušování majoritních norem a hodnot. Pokračování tohoto schématu i u usdlých Romů není těžké chápat jako jeho setrvávání v nových podmínkách.

3. Motivy

Vlivy majority, původ a účel tvorby legendy a jazykové podobnosti, na které jsem zatím upozornil, jsou významnými kontextovými faktory. Do centra mé pozornosti se nyní dostávají jednotlivé motivy vlastních příběhů, které zde kategorizuji primárně podle původce události. Vykonavatelem bývá často vnější moc, ale jednou reaguje na předchozí chování Roma či romského společenství, jednou jedná svévolně. V obou případech může být zásah míněn dobře nebo špat-

ně, a důsledek může tedy být příznivý nebo zhoubný. Pouze příběhy založené na spoluúčasti Romů dělím dále podle dopadu na ně na „zásluhy“ a na „dědičný hřích“. Hodnocení toho, co je považováno za příznivé a co ne, vychází ze současného, zčásti majoritního pohledu a představuje jen první přiblížení. Další práce by se měla více přihlížet k původnímu romskému vnímání.

Vyskytují se také legendy založené na etymologii určitého slova spojeného s Romy. (Lidová) etymologie je vděčným zdrojem výkladu historie, protože si vystačí s konstatováním fonetických paralel nebo určitých společných asociací. Etymologie může fungovat jako nosný článek konstrukce určité legendy anebo jen jako jeho doplněk či další potvrzení.

3.1. Etymologie jako zdroj námětů

Některé legendy o původu se odvíjí od snahy po vysvětlení etymologie výrazů *Rom* či *Cikán*. V tom se „lidová tvořivost“ shoduje s akademickou romistikou. Hledání slovních podobností se týká označení samotného etnika, ať už ve své exonymní (*Cikán*, *Gypsy* apod.) anebo autonymní formě (*Rom*, *Sinto* atd.), v případě jihobalkánských Egypťanů pak i obou dvou. Bulharský *Rom Živko Georgiev* například vychází z toho, že každé z obou jmen označuje jinou, etnický odlišnou skupinu. Skupinu Romů podle něj tvoří potomci indických žoldnéřů najatých římským císařem Trajanem (proto „Roma“), zatímco *Cikáni* povstali z kmene žijícího ve střední Asii, který získal své jméno od Čingischána, v jehož armádě sloužili (Marushiakova & Popov 1995: 46–47). Stejným směrem se ubíraly myšlenky spišského vzdělance Augustiniho ab Hortise (Augustini 1994: 112), když od Čingischána odvozoval jméno *Zindel*, které bylo zmíněno v bavorských kronikách Aventina jako jméno krále skupiny Romů. A například *Laci Tancoš* bez bližšího vysvětlení mluví o změně označení z „*Cikáni*“ na „*Romové*“ při příchodu do Evropy.

Petko Rachov Slaveikov vidí původ Romů v Egyptě, protože podle něj je slovo „*cikán*“ – přes doloženou skupinu *Athinganoi* – odvozeno od obyvatel města *Atény* (*Athenanoi*), které samo bylo podle bájí založeno Egypťany. Dalším důkazem je pro něj množství slov řeckého původu v romštině (Marushiakova & Popov 1995: 36–39).

Minimálně v polsko-československém prostoru se pojem *Cik/gán* a odvozené *cik/gá-nit/t'* používá i sekundárně pro označení negativích vlastností a chování, které jsou Romům stereotypně přisuzovány (pro češtinu viz Československá akademie věd 1989, heslo „*cigánit*“). Ve snaze pátrat po svém původu pak tyto druhotné významy (toulák, zloděj, lhát apod.) někteří chápou jako primární, čímž vzniká podnět pro jednoduchou etymologii: kdo *cikáni*, staň se *Cikánem*. Například *Šalamoun Daniel-Diliňakos* tak vysvětluje ve své humorce, že poté, co *Rom* zalhal *Bohu*, „nám každý gádžo říká *cikán*“ (Hübschmannová 1999, s. 234).

Pro funkčnost této paralely je nezbytný majoritní jazykový kontext. Stejný příběh vyprávěný v romštině ztratí pointu a ilustruje tak, že spojení nemohlo vzniknout v romsky mluvícím prostředí (Miko 2004). Totéž lze říci i o modernější verzi s paradigmatickou změnou apelativa „Cikán“ na „Rom“ při překladu do majoritního jazyka. Příběh se stále traduje, ale zní méně přesvědčivě, protože schází asociace slova Rom s konotací „lhář, zloděj“, popřípadě musí být doplněn citací z majoritního jazyka:

U so tumen duminen, hoj khatar avle o Roma?

Khatar avle? Krátky proces a odpoved'. Sar le Devlores thode pro kerestos, ta o gadže les džanas te ukřižinel, na, o Roma ačhle Romenca avka, soske hin le Devlores pro kerestos pindre jekhetane, bo čorde o karfin. No vaš oda, hoj čorde o karfin u hoj ňiko pes na priznajindžas, ta ačhle Roma na. No a u gadže phenenas avka: „Ten, kto ukradol klíнец a nepřiznal sa, ten je cigán.“ Vaš oda ačhle o Roma Romenca.

A co si myslíte, odkud Romové pocházejí?

Odkud přišli? Krátky proces a odpoved'. Když přibili Ježíše na kříž, když se ho gádžové chystali ukřižovat, Romové se stali Romy v souvislosti s tím, že Ježíš má nohy přibité dohromady – oni mu ten hřebík totiž ukradli. Stali se Romy, protože ho ukradli a nikdo z nich se nepřiznal. A gádžové řekli: „Kdo ten hřebík ukradl a nepřiznal se, to je cikán.“ A proto se stali Romové Romy.

Další poměrně velká skupina legend vychází z homonymie autonymu „Rom“ a názvu kdysi nejvýznamnější evropské metropole a sídla nejvyšší křesťanské autority – Říma (*Roma*). Exonymem a tím i homonymem s mezinárodním názvem města Řím se tento termín stal v majoritním jazyku v Československu až začátkem 90. let. Konkrétní podoby legendy se odvozují od různých postav a příběhů, která toto město v myslích jednotlivých tvůrců asociuje. Např. u Emila Ciny (Cina 1994: 14) jde o místo, kde našli Romové své božské poslání:

Jekhvar džanas pal o drom the dikhle aver manušen, sar vakeren pal o Del. Dine lenca duma the ola manuša lenge phende, hoj hin jekh foros, so pes vičinel Roma, the kodoj dživel jekh manuš, so le Devles zaačhol. Na kampľa lenge duvar te phenel, takoj gele te rodel koda foros. ... Gele paš o jekbareder manuš andro foros u jov lenge vakerlas pal o Del a palis phenda: „Dživen savore jekhetane andro jilo le Devleha!“ Le manušen andal e Khameskeri phuv esas imar Del.

Po své cestě narazili na skupinu lidí, kteří měli ústa plná Boha. Oslovili je a dozvěděli se o městě Roma, kde měl žít boží zástupce. Přesně to chtěli slyšet, a ihned se vydali hledat toto město. ... Vyhledali nejvyššího představitele a ten jim vyprávěl o Bohu a své vyprávění uzavřel takto: „Všichni žijte v pokoji s Bohem v srdci!“ A tak lidé ze Sluneční země získali svého Boha.

Sama podobnost dvou slov však jako argument nestačí, toho jsou si vědomi všichni, kteří se původem Romů zabývají, vědci i laici. Argument je třeba podpořit dalšími důkazy. Například pan Dudi-Koťo si všiml paralel ve znění jména řeckého ostrova Delos s romským výrazem pro Boha – *Del* (Hübschmannová 2000: 18-19), ale o možné spojitosti by zřejmě dále neuvažoval, kdyby ostrov ležel jinde než v oblasti, o které věděl, že je s původem Romů spjata.

Spojení se hledá nejen v takto nepřímých souvislostech se známými historickými postavami jako Trajan nebo Čingischán (Marušiaková & Popov 1995: 46-47).

3.2. Vnější vůle

Následně se budu zabývat těmi motivy legend o původu, v nichž Romové nehrají roli aktérů, ale jsou předmětem rozhodování jiných. První z nich je mezi Romy velmi rozšířená a ani její místní varianty se od sebe příliš neodlišují. Například Rajko Djurič (1980: 24) ji považuje za vůbec nejznámější. Tato legenda mimochodem ilustruje také výše zmíněnou důležitost otázky sebehodnocení. Vykresluje totiž Roma jako nejpovedenější ze tří božských pokusů o stvoření člověka. Zde uvádím pouze její stručnou verzi, citovanou dle M. Z. (nar. 1958, viz Miko 2004):

O Deloro ... džal te pekel maro. Ta kerdas peske chumer u thodas andro bov te pekel, no a duma delas, duma delas u o maro leske prilabiłas, iłas avri u phenel, te prilabiłas, ta oda hela černochoš. Akana hinke thodas aver chumer hinke. Pekel, pekel, afe: „... te na labol, lav avri o [maro] parno. Ta kada hena o gadže.“ Afe akana mek Roma na has, akana phenel: „Akana mušinav te del pozoris.“ Pekel, pekel, hinke kerdas chumer, thodas te pekel u dikhelas andre rura, kaj te na labol u phenel: „Joj, kajso šukar maroro!“ U phučen lestar: „U ko avela ada?“ O Del phendas: „Oda hena Roma.“ Vaš oda hine o Roma ajse šukar pripekle.

Pánbůh jde upéct chleba. Udělal těsto a dal ho péct do trouby. Mezitím si povídá a povídá a chleba se mu připekl. Vyndá ho a řekl: „Připálilo se to, tak to bude černochoš.“ Pak tam dá ještě další těsto, peče, peče, ale: „...aby se nespálilo, vyndám ho bílé. Tak to budou běloši.“ Tehdy ještě neexistovali Romové. Pánbůh si teď řekl: „Tentokrát si musím dát pozor.“ Peče dál, udělá nové těsto, peče ho a dívá se přitom do trouby, aby se nespálilo. A povídá: „No ne, takový krásný chleba!“ Všichni se ho ptají: „A kdo bude tohle?“ A Pánbůh odpověděl: „Toto budou Romové.“ Proto jsou Romové tak hezky připečení.

Legenda byla nahraná při první návštěvě u paní M.Z., kdy proto zřejmě nepanovala atmosféra příznivá tomu, aby své vyprávění náležitě rozvedla. V literatuře najdeme i bohatší verze této legendy (např. Hübschmannová 2003: 21, Daróczy 2003: 9).

Jinou legendu, která také reflektuje barvu pleti, zaznamenal Karoly Bari. Tomu ji vyprávěl Ferenc Ferkina Kolompár (Bari 1990: 21): Dva lidé zachránili před drakem slunce a měsíce tak, že je odnesli holýma rukama. Ten, který nesl slunce, se spálil a zůstal – oproti druhému, gádžovi – tmavý. Na obou případech zaujme, že tmavou barvu pleti interpretují pozitivně, narozdíl od mezi Romy běžného kladného hodnocení bílé pleti (a méně nápadného vzhledu při vědomí diskriminační síly nápadně tmavší pleti v „bílém“ prostředí).

Zatímco v těchto legendách jsou Romové „kladnými hrdiny“, v jiných se spíš ocitají v pozici „poražených“. Například v jedné humorce z Katalánska poručí Ježíš Romům, aby chodili pěšky a žebraли. Lhát je přitom naučil dle této legendy sám svatý Petr, protože si sám u Ježíše získal výhodu podvodným jednáním (Mode 1984b: 5). Pohádka bulharských Romů Mechmeda Jumerova a Bonju Vasileva zase ironicky reflektuje rozdělování statků na počátku věků: Turci si od pána Boha odnesou na přání bohatství, krásu a moc, Bulhaři práci, a když si Romové na dosavadní Boží postup stěžují a označují ho za nehorázný, získají do rodového vínku právě nehoráznost (Mode 1984b: 382).

Tím, kdo dle legend rozhodl o osudu Romů, však nemusí být jen vyšší boží vůle. Například podle Heleny Demeterové (1995: 4) se museli Romové rozloučit se svým bohatstvím proto, že jejich původnímu království hrozilo rabování ze strany bílých zloduchů. Před hrozbou je varoval sám Bůh a oni celé své bohatství kdesi zasypali pískem. Kde tento poklad leží, vědí jenom tři královny dcery, na jejichž příchod čekají Romové dodnes. V Bulharsku a Řecku je zase rozšířena legenda o tom, jak Romové přišli o písmo – ukradli jim je Židé jako trest za to, že je donutili pracovat (Marushiakova & Popov 1995: 26–27, 32–33). Vzhledem k tomu, kdo je dle legendy zvýhodněn a kdo poškozen, ji musíme v první linii považovat za původně romskou. Absence písma – jedna z charakteristik popisující situaci Romů – je zde způsobena lidskými, nikoli božskými bytostmi. Otázku, proč Romové nemají písmo, vysvětluje v legendě zaznamenané Rade Uhlikem po svém Devlija Sulejmanovićová z Bosny (Mode 1983: 503): při pokusu zachránit královnu před povodní utone i král a romské písemnictví, které po sobě zanechali, sežere hladový osel.

Jednou ze společenských úloh jedné ze skupin Domů bylo a dodnes je, pamatovat si (bájené) rodové příběhy svých „patronů“ a ty pak pro ně při určitých příležitostech reprodukovat (Hübschmannová 1995: 62). Mezi Romy se toto umění – a bohatství – dávno ztratilo, jakoby je sežral osel. Další fantastická romská vlastnost, umění vyprávět, se začíná vytrácet teprve v těchto desetiletích, a pokud si nenajde novou životaschopnou formu, je možné, že zanikne také.

V analyzovaném korpusu se však objevily i legendy, které se vymykají nastíněné kategorizaci – jejich jednání či odchod z dávné země v nich není vynucen vnější mocí, ani není trestem či odměnou za „prvotní čin“. Například v již autorské legendě Emila Ciny⁵ (Cina 1994: 14) opustí Romové svou pravlast na vlastní pěst, bez nátlaku či varování, pouze proto, aby hledali morální vedení, jinak řečeno svého Boha. V tomto kontextu vyniká i krátká povídka Romů z Ruska. V ní na své cestě potkají kočovní Romové Boha a Slunce, kteří je požádají o rozřešení jejich sporu o to, kdo je z nich užitečnější. Setkání s vyšší mocností však v tomto případě neznamená pro romskou skupinku prvotní událost, ze které by vyšli jako hrdinové či jako poražení, – vůbec se jich nedotkne. A kočovný způsob života, běžně podávaný jako nežádoucí, se tváří v tvář vyhrocenému konfliktu mezi Bohem a Sluncem promění ve výhodu. Romové totiž znesvářeným stranám odpovídají: „My tu nikoho neznáme. Nejsme odsud, my kočujeme a obchodujeme s koňmi.“ (Mode 1985: 493)

5 Jeho legenda zmíněna již v 3.1.

3.3. Romské zásluhy

Kromě takových námětů legend o původu, jakými jsou chudoba, kočovnictví, široké rozšíření, zlodějství, atp., které přísluší jak romskému, tak i majoritnímu autorství, se v analyzovaném korpusu nalézají i takové motivy, které svým charakterem přináleží spíš romskému autorství. Motivy spojené s romskými řemesly (popř. hudebnictvím či jinými způsoby obživy) mohly zvyšovat prestiž celého společenství, neboť byly zdrojem bohatství i kolektivní chloubou. Romové měli asi větší motivaci k vytváření a tradování mýtů založených na bájných hudebnících nebo kovářích než příslušníci majority.

Odhlédneme-li na chvíli od otevřených otázek v souvislosti s přesnějším určením indické etnogeneze Romů a budeme-li uvažovat o Domech jako přímých předcích Romů, můžeme vycházet z velice staré legendy o původu hudební tradice jednoho domského rodu, Badžů (Briggs: 43 podle Hübschmannová 2000⁶). Manbír, „praotec“ Badžů, se nebojí houští a nebezpečí, aby natrhal květiny svému Bohovi. Když ho Bůh zato chválí, radostně si zabubnuje na břicho. Bůh si všimne jeho citu pro hudbu a přidělí mu profesi hudebníka a jméno Badža (podle *badža!*, hindsky „hraj!“). I zde působí vnější boží moc, ale na základě poznané domské (romské) ctnosti.

Další linie legend založených na typicky romském řemesle se odvíjela od toho, že Romové coby žádání kováři vyrobili hřebíky pro ukřižování Krista. V jedné verzi jich zhotovili pro jistotu pět, ale pátý pak ukradl pastýř (Marušiaková & Popov 1995: 27-28,32-33). V jiné verzi už měli zaplacený i čtvrtý hřeb, ale ten stále nechtěl vychladnout, čehož se Romové vylekali a uprchli do světa, kterým putují dodnes (Casimir 1987: 379). Casimir rovněž uvádí další vyústění legend na téma Romové a hřeby pro Krista.

Existují i další legendy, které tematizuje spojení hřeb – ukřižování – krádež, ale nevycházejí přitom z řemeslné zručnosti Romů. Naopak staví spíš na negativních stereotypch a jen těžko je možné je považovat za původní romskou tvorbu (Hübschmannová 2002: 68), přestože se jedná o legendu mezi Romy velice rozšířenou, a to v různých obměnách (Casimir 1987: 379). Za původní romské verze lze považovat spíše ty legendy, které zdůrazňují soucit s pokorným Kristem nebo nesmělost, díky níž se Romové nebránili hřeby vůbec vykovat. Například v podání anglického Roma Ambrose Smitha (romsky Petulengro, tedy kovář) bylo romské ženě Ježíše líto, a proto mu na křížové cestě jeden z hřebů ukradla. Před následným soudem se potom hájila, že se už sedm let nedopustila žádné krádeže, a proto jí posléze Bůh povolil, aby jednou za sedm let mohla něco ukrást (Petulengro 1935: 130).

6 Viz překlad této legendy do romštiny v tomto čísle.

Verze legendy o ukřižování, ve které Rom ukradne čtvrtý z vykovaných hřebů, byla zaznamenána ve čtyřicátých letech 20. stol. i v rakouském Burgenlandu (Mode 1985: 210), a je známá i na východním Slovensku, viz výše (Miko 2004). V Bulharsku se objevuje obměna – krádež zde provede pastýř. Proč také by Romové kradli hřebíky, když je sami vyrábějí?

3.4. Dědičný hřích

Dědičný hřích, prvotní provinění předků s fatálními následky je ve starověkých mýtech oblíbeným tématem. I romská legenda zná tento druh osudového jednání na úsvitu dějin. Rumunský Rom Mihály Fodozó (Fienbork, Mihók, Müller 1992: 42) vypráví, že se Jafeh, romský syn Noema, směje otci zato, že mu padají kalhoty. Proto je spolu s celým potomstvem vydán lidstvu pro smích a uvržen do otroctví. Spíše osudovou klukovinu, rovněž zajímavou pro freudiány, provedl nejmladší Boží syn svému otci ve vyprávění Nikoly Bogdanova ze skupiny Dindarů, zaznamenané na Sibíři. Ve spánku na skále svému otci obnažil přirození, a ten pak za trest přirkl jeho potomkům potupné společenské postavení: aby jimi všichni opovrhovali a vyháněli je a aby navždy bloudili z místa na místo (Mode 1984b: 86).

Méně antické rozměry má pak legenda o pochybení při počátečním rozdělování statků, kterou zaznamenal Stewart u Lovárů v Maďarsku. Když Bůh rozděloval lidem bohatství, nevzali si s sebou gádžové pytel a nechali si svůj díl přisypat do pytle Romů. Romům však jejich díl vzápětí upřou a nedají jim tak jinou možnost než vybírat si svůj díl zpátky postupně po svém (Stewart 2005: 25–27). S počátečním rozdělováním bohatství pracuje i Maximoff (in Casimir 1987: 380), který vypráví, že Romové k rozdělování přišli pozdě, a proto budou navždy opoždění.

V další legendě mohou za osud Romů přímo Adam s Evou: za své nesčetné děti se styděli před Bohem a část jich proto schovali. Ten se rozhněval a schovaným dětem – Cikánům – přikázal žít navždy v lesích a bez domova (Štrukelj in Casimir 1987: 380). Ještě jiný původ (a stejný osud) přisuzuje Romům legenda o útěku přes Rudé moře: ďábel zde zachrání jedinou slepou a chromou ženu, jejichž společné děti pak tvoří romské pokolení, ďábelské a opět věčně bez domova (Maximoff in Casimir 1987: 380).

I v případě nepříznivého osudu lze nacházet moment útěchy nebo přinejmenším smíření se *statutem quo*. Pán Bůh je nešťastný, jak se mu svět nepovedl: lidé, které stvořil, jsou z poloviny hamižní, a z poloviny hloupí budižničemové. Rom uklidňuje Pána Boha tím, že jeho hamižní tvorové jsou aspoň chytrí a jeho naivní alespoň hodní. Pán Bůh se rozveselí a lituje, že na Romy nic nezbylo, když rozděloval bohatství, neboť se Romové zapomněli v zábavě a při-

šli pozdě, a nyní se rozhodne, že jim navždy věnuje hraní, zpěv a veselost (Hübschmannová 2003: 22-23).

Trest za osudový čin může být vykonán i lidmi, jakousi pra-majoritou. Výše zmíněný Laci Tancoš (Tancoš 1994: 6) vysvětluje vyhnání ze země původu (u něj jde o Indii) leností Romů. Vyprávění Tócsiho Gábora viní naopak romského tyrana z toho, že měřil síly s Bohem a chtěl napřed zabít, pak alespoň vyhnat ze své země všechny cizince. Za trest pak Bůh odebral Romům navždy samovládu a od té doby nemají ani vlastního vládce, ani vlastní zem (Bari 1990: 22).

V legendě Luminity Cioabové je zase příčinou výše zmíněné ztráty původní země osudově neschopný *bulibaša*, romský vůdce. Bohům se nelíbí, že zachrání svému synovi život, a před následnou nepřízní počasí musí Romové utéci ze země. Nikdy nenajdou cestu zpátky a musí se nakonec podrobit posměchu a zotročení v cizině (Cioabă 2001: 103). Podobné vyústění měla jiná osudová událost – hádka romských rodin, při které všichni zapomenou na rodový poklad, zrcadlo, které měli hlídat. Toto zrcadlo, záruka jejich dobrého života, se rozbilo na tisíc kusů a Romové se roztrousili po celém světě a musejí nadále žít v bídě (Reiznerová 1991). V jiné legendě za tento osud může žena, která byla neposlušná vůči svému muži, a neprobudila ho, kdy si přál. Žena se za trest proměnila v durman,⁷ a její děti byly odsouzeny k věčnému putování (Wlislocki 1890 in Casimir 1987: 380). V jiném případě je romské pokolení potrestáno (chudobou) za neposlušnost ženy vůči Bohu. Poskytla mu sice jako jediná na světě přístřeší, ale neustojí pak manželovy útoky žárlivosti a prozradí v nouzi jeho identitu. Manžel tomu samozřejmě vůbec nevěří, a Bůh se odvrátí od ní i od Romů obecně (Bari 1990: 96).

Pod vlivem povědomí o egyptském původu se do zmiňovaného souboje Romů s Bohem přenesl motiv známý z exodu Židů z Egypta (rozestoupení moře a následné zaplavení nepřátelského vojska). V případě romských legend s tímto motivem však utopené vojsko romského vládce unikne smrti tím, že se vojáci stanou napůl člověkem, napůl rybou. Stejný osud potká v legendě moldavských Romů naopak znepřátelené vojsko hrůzovládce Faraóna (Mode 1984(a): 513), z jehož vojáků se stanou *mačemanuša*, rybí lidé. Legenda dále pokračuje příběhem Faraónovy manželky, jménem Cikánka, která sympatizovala se Židy a přiměla Mojžíše a jeho lid k útěku skrz Černé moře (nikoli Rudé jako v legendě citované výše, Maximoff 1948 in Casimir 1987: 380). Cikánka si později vezme za muže Moldavana a založí rod Romů.

7 Prudce jedovatá, necelý metr vysoká bylina.

Pozitivní vyústění příběhu se obecně najde spíš v žánru *vitezské paramisy* (hrdinských příběhů), zatímco téma nepřízně, která postihla vypravěčův rod, se objevuje především v neformálních *vakeribena pal o dada* (vyprávěních o předcích) (Hübschmannová 1995: 76). Vzhledem k tomu, že právě tento formální útvar je jen velmi málo zdokumentován, může vzniknout dojem, že motiv dědičného hříchu do romského folkloru nepatří (Hübschmannová 2002: 68). Tato mezera se však, zdá se, zaplňuje: motiv dědičného hříchu jako příčina současných nesnází se v poslední době těší čím dál větší oblibě hlavně mezi romskými spisovateli. Jednou uvrhne do prokletí celou rodinu neovládnutá zlost nad nešikovným činem mladého vnoučete, z prokletí se však rodině později podaří vykoupit (Šamko 2002: 71). Jindy pradávna postava Rama opakovaně nezkrátí svůj chtíč, dvakrát podvodně získá vysněného muže, a dvakrát na to doplatí, takže dodnes straší mezi Romy jako neblahá síla (Horváthová 2002: 88). V podání Heleny Červeňákové zkazila původní rajský život lidí nevěra (Červeňáková, 1998: 82), kvůli které se lidé tak pohádali, že jim nakonec Bůh uložil mluvit různými jazyky. Součástí zmíněné hádky byl i spor o to, *ko hin pri búči u ko pro báripen* (kdo je na práci a kdo „na okrasu“). V něm si „běloši“ nárokovali, že nemusí pracovat, aby se neušpinili.

U Františka Demetera (1997: 24) vede Romy chudoba k tomu, aby byli pokornější a vzpomínali na svého stvořitele. „Běloši“ jsou zobrazeni jako rozmazlení a v posledku stejně hamižní a ubozí jako jejich Bůh, na kterého však koneckonců úplně zapomněli. V této povídce hraje barva kůže roli „dresu“, aby v zápasu Bohů o přízeň lidu každý poznal, kdo ke komu patří.

Mezní případ zde představují legendy, které se váží na jeden rod. Rod Sidorů uvrhl dle legendy (dalo by se říci antilegendy) Františka Demetera (Demeter 2003: 129) do chudoby Zlatý Sidor, nikoli však za trest, ale ze svobodné vůle (viz Úvod). Rod Grajářů pěstoval podle Heleny Červeňákové-Lalikové (Červeňáková-Laliková 2003: 158) původně koně. Jeden kůň utekl a stal se poté, co se napil začarované vody, překrásným a nedostupným. Romové ho zahlédli, nemohli ho však chytit, a myšlenka na něj je od té doby nutila stále putovat světem.

4. Závěr

Reemtsma (Reemtsma 1996: 17) tvrdí, že nezná výzkum, který by referoval o existenci jednoho či více romských kolektivních mýtů o původu. Z analýzy nalezených textů vyplývá, že se vyskytuje spíše mnoho ojedinelých příběhů. I obecněji známé příběhy se vyskytují v řadě mnoha různých variant, kde i pointa může být naprosto odlišná. To by odpovídalo i jinak rozmanité romské kultuře a jazyku, rozrůzněných v důsledku staletého života v diasporách, a nemu-

selo by odporovat hypotéze o existenci společných „pra-mýtů“, které se v průběhu staletí postupně osamostatňovaly.

Na legendy o původu lze pohlížet z mnoha úhlů pohledů, tato sonda se zaměřila na aspekty vlivu kontaktu s majoritními kulturami, otázky původu těchto legend a jejich motivace, a posléze shrnutí nosných motivů. Motivy legend a vyprávění o původu lze zjednodušeně řadit podle toho, jestli se „pra-Rom“ nebo „pra-Romové“ nějak podíleli na utváření svého budoucího údělu, a pokud ano, pak jestli ke svému prospěchu či neprospěchu. V roli původce osudu nebo vykonavatele osudového rozsudku vystupuje často Bůh. Zajímavé je, že v těchto případech má pozoruhodně často až příliš lidské rysy: Je nepozorný, hádavý, nejistý, váhavý, nespravedlivý.

Ohledně legend s tématem dědičného hříchu dochází Casimir (1987: 388) ke zjištění, že „tento typ legend se vypráví mezi skoro všemi kočujícími komunitami, které jsem zatím analyzoval. S ohledem na soubory ústní slovesnosti různých lidských společenství představuje ústní slovesnost kočovníků zřejmě jeden z nejjednodušších a nejuniverzálnějších.“⁸

Ve společnosti založené na orální kultuře má tradovaná informace význam srovnatelný s významem informace přijaté širší vědeckou komunitou ve společnosti moderní (alespoň v obecně pěstovaném ideálu). Léčebné postupy, lidová psychologie a chápání přírody obecně představují pro člena dané komunity poklad předávaný a ověřovaný po generace, který je pro něj velkou autoritou. Obdobně hrají i v otázce prapůvodu rodu či etnického společenství legendy a mýty nezastupitelnou roli, jakou zaujímají v moderní společnosti genealogická bádání a historická věda vůbec. V tomto světle je třeba chápat i opatrné reakce při konfrontaci s vědecky dobře podloženými tvrzeními, které jsou však v nesouladu s tradovanou pravdou.

Množství rozličných laických pokusů o objasnění původu Romů a rozmanitost příběhů představuje nosnější základ pro skutečnou romskou mytologii než „mýty“ ve smyslu označení pro odlišný výklad dějin (Jakoubek 2004: 248nn.). I jeho pokus o rozkrytí konstrukce romského národa se jeví úplně jinak, nebereme-li v úvahu mýty v jeho slova smyslu, tj. zdiskreditované současné teorie o původu Romů, nýbrž skutečné legendy.

Jakoubek se odvolává na Schöpfung, který jmenuje řadu vzorových mýtů, jež dohromady tvoří základ pro konstrukci národní ideologie. Jakoubek jmenuje v případě Romů mýty o společném původu, o zlatém věku, o nespravedlivém osudu, o teritoriu a o znovuzrození a obnově. Kolonku o teritoriu nahrazuje přitom mýtem o kočování. Ke každému vzorovému

8 „The peripatetic niche is thus, probably the most uniformly and universally represented one in human oral tradition.“

mýtu nalezne paralelu ve formě teorie (u něj: mýtu) romských i neromských politických činitelů a badatelů o historii Romů. Existence všech vzorových mýtů mu dovoluje dokládat tvorbu romské národní mytologie. Tu Jakoubek označuje za konstrukt, protože byla uměle vytvořena s úmyslem vytvářet ideologii romského národa a legitimizovat původní autory těchto „mýtů“ coby představitele vytvořeného romského národa.

Pohled na legendy, se kterými jsem se setkal zde, ukazuje, že ve výše zmíněných vzorových segmentech se najdou nejen mýty v Jakoubkově smyslu, ale i mýty v primárním smyslu tohoto slova, tj. mýty o původu, o kočování, o zlatém věku apod. Aplikujeme-li na tento soubor mýtů Schöpflinovu teorii, dospějeme k závěru, že romská národní ideologie opravdu existuje. Avšak taková, která není stavěna na výrocih politických představitelů se svými politickými cíli a ambicemi, nýbrž na lidovém vyprávění zdokumentovaném terénním sběrem. A právě ta by mohla být dokladem přirozeného národního uvědomění, základem hlubšího vědomí společné sounáležitosti.

Takový závěr je však velmi vratký. Jak je rozvedeno výše, původ legend a motivace jejich podání nejsou jednoznačné, může za nimi přeci jen být skryto ideologické pozadí. Ještě závažnější námitka spočívá v tom, že tento výčet mýtů neexistuje v povědomí jednotlivců kompaktně jako jeden soubor, ale jen v součtu různých ojedinělých příběhů z různých prostředí, netvoří tedy „mýtotvorný“ celek. Takový celek ostatně nesestavil ani Jakoubek svými porůznu sesbíranými citacemi.

Přesto, že některé legendy mohly vzniknout na základě politických motivů, většina jich má zajisté podklad v přirozené lidské tvořivosti. Přemýšlení o původu, kolektivní vzpomínky na pradávnejší časy nebo naopak na doby hrůzy, reflexe společných charakteristik oproti jiným společnostem anebo hledání kolektivní naděje v lepších zítřcích primárně nejsou ideologickými nástroji a ani pro svůj vznik nevyžadují impulzy zvenčí. Ani pro zneužívání těchto myšlenek pro strategické účely nejsou nutná dalekosáhlá filozofická vysvětlení, neboť i demagogie je stará jako sám jazyk. Konstrukcí tedy není natolik romská národní ideologie, ale celý pokus o její vysvětlení.

I rychlý závěr, který by si člověk udělal na základě úvodních citací Dušana Třeštíka a Margity Reiznerové, je předčasný. Národ potřebuje mýty, Romové si vyprávějí příběhy, tedy: Romové jsou národ – takové tvrzení by daleko přesáhlo záměr a možnosti tohoto přehledu. Faktem je, že romská kultura má pestrou náplň pro kolektivní pojem Rom. Lze se přit o to, která skupina či podskupina zahrnuje tu či onu skupinu či podskupinu do celku, ale odlišnost dílčích subkultur (*o Roma nane jekh* – Romové nejsou stejní) úplně nesmazává znaky společné, byť nejsou společné každý zvlášť, znak po znaku. Soubor znaků tvoří síť, kde ne každý znak se musí vyskytnout v každé pospolitosti, ale z existence určitého minima definičních znaků vyplne určení celku – a naplnění pojmu Rom.

Otázkou, jestli pojem jako Rom nebo romský národ je konstruktem nebo ne, nechť se zabývají filozofové. Tak jako každý jazykový jev je určité lidským výplodem, ale paralela s konstruktem technickým nebo architektonickým, kde sedí tým lidí a plánuje výsledek, podstatu nevystihuje, a to nejen s ohledem na legendy o původu.

Bibliografie

- „Soske hin o Roma pal calo svetos. Paramisi rusika Romendar.“ 1993. *Romano Gendalos* 12/1993, s. 10. Praha: Sdružení romských autorů ROMAŇI ČHIB. ISSN neuvedeno.
- Augustini ab Hortis, Samuel. *Zigeuner in Ungarn*. Reedice z roku 1994. Bratislava: Štúdio –dd–. 203 s. ISBN neuvedeno.
- BARI, Karoly. 1990. *Le véšeski déj*. Budapešť: Országos Közművelődési Központ. 507 s. ISBN neuvedeno.
- BERNAL, J.M. Fernández. 1995. Sar kerdžili e ljuma. *Romano džaniben* 4/1995, s. 42–44. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545
- CASIMIR, Michael J. 1987. In Search of Guilt: Legends on the Origin of the Peripatetic Niche. IN: Aparna Rao, ed., *The Other Nomads. Peripatetic Minorities in Cross-Cultural Perspective*. Vienna: Böhlau, s. 373–390
- CECH, Petra & FENNESZ-JUHASZ, Christiane & HALWACHS, Dieter & HEIN-SCHINK, Mozes (Hg.) 2000. *Tusa ande akhoren khelos (Lovarenge paramiči)* Graz, Wien, Klagenfurt: Romani-Projekt & Romano Centro & Drava Verlag. 94 s. ISBN 3-85435-358-8.
- CIOABA, Luminita Mihai. 2001. *Curs intensiv de limba Romaii*. Sibiu: Fundatia Social-Culturala a Romilor „Ion Cioaba“. 120 s. ISBN neuvedeno.
- COURTHIADE, Marcel. 2003. The Gangetic city of Kannauj: original cradle-town of the Rromani people. IN: Vera Klopčič, Miroslav Polzer (eds.): *Evropa, Slovenija in Romi*. Ljubljana: ASO.
- ČERVENÁKOVÁ, Helena. 1998. ... angle oda bino. *Romano džaniben* 1-2/98, s. 82–86. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- ČERVENÁKOVÁ -LALIKOVÁ, Helena. 2003. Párno graj. Bílý kuň. *Romano džaniben* – ňilaj 2003, s. 158–160. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- Československá akademie věd, Ústav pro jazyk český, lexikografický kolektiv. 1989. *Slovník spisovného jazyka českého I, A–G*. Praha: Academia. 555 s. ISBN neuvedeno.
- CINA, Emil. 1994. Khamuňi phuv. *Nevo romano Gendalos*, 6/94, s. 14. Praha: Sdružení při časopisu Nevo romano Gendalos. ISSN neuvedeno.

- DARÓCZI, Agnesz. 2003. Sar kerđilas o Rrom. IN: Cech, Petra & Fennesz-Juhasz, Christiane & Halwachs, Dieter & Heinschink, Mozes: *Die schlaue Romni. E bangali Romni. Märchen und Lieder der Roma. So Roma phenen taj gilaben*, s. 162. Klagenfurt/Celovec: Drava. ISBN: 3-85435-413-4.
- DEMETER, František. 1997. Kaskero Del feder. Čí Bůh je lepší? *Romano džaniben* 1-2/1997, s. 24–28. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- DEMETER, František. 2003. Pal o sumnakuno Sidoris. O zlatém Sidorovi. *Romano džaniben* Jevend 2003, s. 129–131. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- DEMETER, Gejza. 2002. Sar o pavukocis ratinda le Devlores. Jak pavouk zachránil Pám-bíčka. *Romano džaniben* 1-2/1995, s. 67–68. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- DEMETEROVÁ, Helena. 1995. Romano kraľovstvos. *Gendalos* Aprilis–duben 1995. Praha: Romské sdružení Gendalos. ISSN neuvedeno.
- DJURIĆ, Rajko. 1980. *Ein Volk aus Feuer und Wind*. Eltville am Rhein: Rheingauer Verlagsgesellschaft. 130 s. ISBN 3-88102 041 1.
- FIENBORK, Gundula & MIHÓK, Brigitte & MÜLLER, Stephan (ed.) (1992). *Die Roma – Hoffnung auf ein Leben ohne Angst*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt. 187 s. ISBN 3-499-13070-X.
- FRASER, Angus. 1998. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 374 s. ISBN 80-7106-212-X.
- GRONEMEYER, Reimer. 1987. *Zigeuner im Spiegel früher Choniken und Abhandlungen. Quellen vom 15. bis zum 18. Jhdt.* Gießen: Focus (Gießener Hefte für Tsiganologie). 166 s. ISBN 3-88349-336-8.
- Habart, Tomáš & Wagner, Peter & Wagner, Margita & Zdařilová, Eva. 2004. Přepis nahrávky ze 20.6.2004. Vážec (okr. Poprad)
- HOFFMANNOVÁ, Magda. 2001. Pal e Maria Terezia. *Romano džaniben* 3-4/2001, s. 111 až 112. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545
- HORVÁTHOVÁ, Agnesa. 2002. Pal e bari Rama. O velké Ramě. *Romano džaniben* 1-2/2002, s. 88–98. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1979. Manuskript záznamů, šanon nepopsaný, text nade-psaný „Laci Tancoš 1979“ Muzeum romské kultury.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1982. Manuskript záznamů. Marta Bondyová, 36 let, za-znamenaná v Sokolově 10.8.1982. Muzeum romské kultury.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1983. Manuskript záznamů, šanon nade-psaný „VAK – ko-pie“, text nade-psaný „Kurima, u Cínů, 17.8.1983“. Muzeum romské kultury.

- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1995. Historeo znamená pátrám. (Úvahy o pramenech k romským dějinám). *Romano džaniben* 1-2/1995, s. 61–66. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1999. *Romské pohádky*. Praha: Fortuna. 310 s. ISBN 80-8071-658-1.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1999(b). Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. IN: *Romové v České republice (1945–1998)*. Praha: Socioklub, s. 115–135. ISBN 80-902260-7-8.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2000. K počátkům romských dějin. IN: Černá, Milena – Davidová, Eva – Holomek, Karel – Horváthová, Jana – Hübschmannová, Milena – Jařabová, Zdeňka a Nečas, Ctibor (2000). *Černobílý život*. Praha: Gallery. ISBN 80-86010-37-6.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2002. Zamyšlení nad literárním pátráním po historii a po „dědičném hříchu“. *Romano džaniben* 1-2/2002, s. 67–71. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2003. *Hin man ajši čhaj, so... – Romské hádanky*. Praha: Fortuna. 143 s. ISBN 80-7168-842-8.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2004. Nahrávka s Vierou Pechovou, 18.6.2004 ve Štrbě (okr. Poprad). Nepubl.
- JAKOUBEK, Marek. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub. První vydání. 317 s. ISBN 80-86140-21-0.
- KENRICK, Donald. 2003. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 72 s. ISBN 80-244-0589-X.
- MARUŠIAKOVÁ, Elena & POPOV, Vesselin (ed.). 1995. *Studii Romani* Vol. II. Sofia: Club '90. 160 s. buharsky + 152 s. anglicky.
- MIKO, Michal. 2004. Přepis nahrávky ze 20.6.2004. Važec, okr. Poprad. Nepublikováno.
- MODE, Heinz (ed.). 1983. *Zigeunermärchen aus aller Welt*. Erste Sammlung. Leipzig: Insel. 557 s. ISBN neuvedeno.
- MODE, Heinz (ed.). 1984. *Zigeunermärchen aus aller Welt*. Zweite Sammlung. Wiesbaden: Drei Lilien Verlag. 574 s. ISBN neuvedeno.
- MODE, Heinz (ed.). 1984. *Zigeunermärchen aus aller Welt*. Dritte Sammlung. Wiesbaden: Drei Lilien Verlag. 569 s. ISBN neuvedeno.
- MODE, Heinz (ed.). 1985. *Zigeunermärchen aus aller Welt*. Vierte Sammlung. Leipzig: Insel. 631 s. ISBN neuvedeno.
- PETULENGERO, Gypsy. 1935. A Romany Life. London. Cit. IN: Asséo, Henriette (1994). *Les Tsiganes. Une destinée Européenne*. Gallimard 1994. ISBN 2-07-053156-2

- REEMTSMA, Katrin. 1996. *Sinti und Roma: Kultur, Geschichte, Gegenwart*. Pův. vydání. München: Beck. 198 s. ISBN 3-406-39255-5.
- REIZNEROVÁ, Margita. 1991. Le Romengero gendalos. IN: *Romano Gendalos* 0/1991. Praha: Sdružení romských autorů. ISSN neuvedeno.
- ŠAMKO, Michal. 2002. Košiben. Prokletí. *Romano džaniben* 1-2/2002, s. 71–86. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- SÁNDOR, Avraham. 2007. *The True Origin of Roma and Sinti*. <http://www.imninalu.net/Roma.htm> ze 12.5.2007
- SCHEINOSTOVÁ, Alena. 2006. *Romipen: Literaturou k moderní identitě*. Praha: Athina. První vydání. 95 s. ISBN 80-239-7746-6.
- STEWART, Michal. 2005. *Čas Cikánů*. Praha: Barrister&Principal. 280 s. ISBN 80-7364-017-1.
- STOJKA, Peter. 2001. O Bogo taj o Jivo. *Romano džaniben* 3-4/2001, s. 126. Praha: Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545.
- TANCOŠ, Laci. 1994. Khatar avile o Roma. IN: *Nevo romano Gendalos* 5/94. Praha: Sdružení při časopisu Nevo romano Gendalos. ISSN neuvedeno.

Zusammenfassung

Ein Einblick in die Ursprungslegenden der Roma

Mehr als 200 Jahre nach dem überzeugenden Beweis für die Herkunft der Roma aus Indien herrschen unter den Roma selbst immer noch verschiedenerlei Vorstellungen, was ihren Ursprung angeht. Die Szene war dominiert von Geschichten, die man vom europäischen Standpunkt aus als Legenden bezeichnen, unter denen die über den Ursprung aus Indien die Rolle von einer unter vielen spielen würde. Der moderne Diskurs hat viele dieser Geschichten als Legenden gebranntmarkt, aber dennoch ist die Grenze hin zu bewiesenen Theorien *bis dato* recht beweglich. Gleichzeitig ist es schwer, eine Trennlinie zwischen alten, überkommenen Erzählweisen und komplett neu gedichteten Erzählungen zu ziehen. Schwerpunkt der Untersuchung sind schriftlich aufgezeichnete Herkunftslegenden. Das Hauptaugenmerk bei der Zusammenstellung der Legenden ist auf den Erzählgroßgrund und auf die eigentlichen Motive gerichtet.

Einflüsse der Mehrheitskultur sind auf der einen Seite, z.B. hinsichtlich der angeblichen Herkunft aus Ägypten, unstrittig, auf der anderen, z.B. in Zusammenhang mit der Herkunft aus Indien, nach wie vor unbedeutend. Mit wissenschaftlichen Fakten gespickte Geschichten können schnell wie fabelhafte Mythen klingen. Unabhängig von Mehrheitseinflüssen zieht sich die Vorstellungswelt von ganz konkretem Wissen über direkte Vorfahren über fernere, legendarisierte Ahnen bis hin zur allgemeinen Vorstellung unbestimmter Ur-Roma. Der Ursprung der Geschichten ist allem zufolge für die Erzähler irrelevant, nur selten werden Kommentare dazu abgegeben, und be-

stenfalls mit der Absicht, das hohe Alter und damit die Gemeingültigkeit zu belegen. Ähnlich offen bleibt die Frage nach den Gründen, die zum Erzählen einer Legende führten. Hier finden sich nur lose Hinweise, z.B. die Suche nach der kollektiven Herkunft oder die Sehnsucht nach Wiedererlangung der ursprünglichen Einheit. Außer diesem historischen Beweggrund zählt die Literatur auch den so genannten ökologischen Aspekt auf, d.h. das Verständnis der Einbettung in die umgebende Gesellschaft, sowie den psychologischen, der die derzeitigen Lebensbedingungen in den Kreislauf von Normen, deren Verletzung, Schuld und Strafe stellt.

Die gängigen Bezeichnungen für die Roma, egal ob Fremd- oder Eigenbezeichnung, dienen gern als Inspiration oder Beleg für die eine oder andere Ursprungsvorstellung. Zusammenhänge finden sich mit Tschingis Khan, dem antiken Rom, dem westslawischen Ausdruck für lügen (z.B. slowakisch ‚cigánit‘) oder z.B. mit der griechischen Insel Delos, hier allerdings zum Roma-Ausdruck für Gott ‚Del‘. Die sonstigen Motive betonen entweder externen Einfluss auf das Schicksal des Volkes oder eine gute, meist aber eher üble Tat eines weit zurückliegenden Vorfahren, die für immer das Schicksal des Volkes bestimmt. Im Falle externer Einflüsse kann es sich um Gott handeln, dem die Schöpfung des Menschen erst beim dritten Versuch gelingt. Die vorigen waren verbrannt oder nicht fertig gebacken, und erst der Rom stellt seine Vorstellungen zufrieden. Doch auch Ur-Mehrheitsvölker können den Verlust des Roma-Schatzes oder ihres Alphabets hervorrufen, oder zu einem bewussteren Lebenswandel Anlass geben.

Legenden, die positive Eigenschaften hervorheben, dürften relativ sicher direkt aus Roma-Traditionen stammen. Mit etwas gutem Willen kann man die Legende dazuzählen, die aus Indien überliefert wird. Gott ist angetan von Trommelkünsten des Badscha-Urvaters und verleiht dieser Volksgruppe die Kunst des Musizierens. Auch die Schmiedekunst führte zu Legendenbildung, vor allem in Zusammenhang mit Jesu Kreuzigung. Statt dem Geschick der Roma wird aber meist ihre sprichwörtliche Diebes- und Lügekunst betont.

Wenn das Zutun eines Vorfahren nicht zu positiver Entwicklung führt, sondern zu einer Belastung für die nachfolgenden Generationen, spricht man allgemein von der Erbsünde. Der ursprüngliche Anlass kann – wie im Altertum – eine Kleinigkeit sein, ein gutgläubiges Verhalten den Gadsche gegenüber oder eine kleine Verspätung bei der anfänglichen Güterverteilung. Aber auch schwerwiegendere Vergehen werden gesühnt wie die Tyrannenherrschaft eines Rom-Diktators, aber natürlich auch gewöhnliche Faulheit oder Streitsucht. Die Wertung der Ursünde ist manchmal schwer nachzuvollziehen, wenn sie in der Rettung des eigenen Sohnes besteht oder in der Beihilfe zur Flucht der Juden aus Ägypten. Dieses Motiv in Zusammenhang mit der wunderhaften Flucht durch das rote Meer gern mit den *Mačemanuša* verknüpft, Mischwesen der Roma-Mythologie aus Fisch und Mensch. Bei Legenden von Roma-Schriftstellern findet sich die Erbsünde recht häufig, sei es als Reaktion auf Untreue, auf magische Praktiken, aber auch auf die Gründlichkeit und damit Langsamkeit ihres Schöpfers.

Die Ursprungslegenden der Roma haben sich ähnlich auseinanderdifferenziert wie z.B. ihre Sprache. Als Ganzes enthalten sie verschiedenste Motive, die als Ursprungsmythen im Sinne von Schöpflin aufgefasst werden könnten und damit eine natürliche Nationalideologie ergeben würden. Es stellt sich nur die Frage, inwieweit sich die vielen Einzelgeschichten zu einer Gesamtheit zusammenfügen lassen.

PW

— Ján Šándor

Jana Šándora z Prievidze netreba čtenářům Romano džanibenu dlouze představovat – s výběrem z jeho povídek a jeho medailonem jste se zde mohli seznámit již dvakrát (RDž 1-2/98, RDž 1-2/2001). Od té doby se panu Šándorovi podařilo vydat již dvě knížky – Rómský sen (HKPS Trnava, 2004) a Ciglianica (Hnutie kresťanských pedagógov Slovenska, Trnava, 2006), pričemž prvni z nich křtil dokonce primátor města Prievidze Ján Bodnár. Zdá se, že se tedy pan Šándor skutečně dopracoval k naplnění svého dlouholetého spisovatelského snu.

Jednu z novějších povídek Jana Šándora – „Ježiš Kristus a kováč“ – tentokrát zařazujeme vzhledem k tématu čísla jako ukázkou autorského zpracování jedné z nejrozšířenější legend o původu Romů – legendy o romském kováři, který ukoval hřeby pro ukřižování Ježíše Krista.

Ježiš Kristus a kováč

Štyridsaťročný kováč menom Ahmed býval v Jeruzaleme už dvadsiaty rok. Za čas sa vypracoval na veľmi dobrého remeselníka a chýr o jeho zručnosti sa rozniesol nielen v Jeruzaleme, ale po celej Judey. Pred dvadsiatimi rokmi sa oženil s krásnou Indirou, ale po krátkom čase sa pre nedostatok jedla a peňazí mladý pár musel odsťahovať z Indie. Bola to dlhá cesta z kráľovstva Pandžábu, ale vydržali. Usadili sa na kraji mesta na južnej strane Jeruzalema. Židia v prvých mesiacoch ich nemali radi, ale Ahmed si získal úctu a uznanie svojou usilovnou prácou a takmer čarovnou mocou svojich výrobkov. Indira bola tiež veľmi pracovitá. Vyrábala košíky a rohože. Po krátkom čase sa im narodilo jediné dieťa a dali mu meno Jusuf. Roky ubiehali a darilo sa im dobre. Ahmed si dal postaviť väčší dom a kováčsku dielňu, hneď vedľa svojho príbytku. Najal si dvoch učňov a syn Jusuf sa s nimi zaučal čiernemu remeslu.

Jusufovi bolo dvadsať rokov, keď sa oženil s krásnou dievčinou Sárrou. Bola tiež indickeho pôvodu. Jusuf so Sárrou vychovávali dve malé deti a žili všetci spolu v otcovom dome. Sára bola veľmi dobrou nevestou. Pochádzala zo zámožnej kovotepeckej rodiny a Jusuf musel jej rodičom štedro zaplatiť, aby sa Sára mohla stať jeho ženou.

Bol práve sviatok. Najvýznamnejší židovský sviatok, na ktorý sa celá krajina s veľkou vážnosťou pripravovala. Dávidovo mesto Jeruzalem bolo celé vyzdobené. Ľudia v uliciach boli usmiati, všetci sa radovali a pripomínali si udalosti, ktoré sa odohrali pred storočiami, keď ich otcov vyviedol z egyptského otroctva prorok Mojžiš. Bol neskorý večer. Ahmed so synom Jusufom zostali v kováčskej dielni sami. V železných trubkách po stranách stien horeli sviece a fakle, aby bola celá dielňa dostatočne osvetlená. Všade po zemi a po stoloch boli rozložené kováčske výrobky. Práve dokončili výrobu hrubých, špicatých klinec. Bola ich celá hromada. Ahmed sa zadíval smerom k zatvoreným dverám a zamyslene povedal:

„Aj keď kráľ Herodes je vládcom tejto krajiny, nie je spokojný. Rímske impérium cisára Augusta sa rozprestiera nad Jeruzalemom a celou Júdeou.“

„Otec, cisár Augustus je vládcom aj nad inými krajinami. Myslíš, že raz Rímania odtiaľto navždy odídu?“

„To je vecou mocných tohto sveta a len Boh vie, kedy sa to stane,“ povedal Ahmed a tajnostkársky zmĺkol. Za dverami začuli tlmené kroky a Jusuf išiel otvoriť. Do dielne vošli dvaja tajomne zahalení Leviti – služobníci chrámových kňazov farizejov.

„Klince sme prednostne ukovali na naliehavé požiadavky remeselníkov Božieho chrámu,“ riekol Ahmed a podal im klince zabalené do pevnej látky. Leviti neboli zhovorčiví a nebolo im vidno do tváre. Jeden z nich mlčky podal Ahmedovi hrst strieborných mincí a v tichosti odišli.

„No, hlavne, že dobre zaplatili, aj keď vyzerali ako diabli z temnôt.“ Povedal Jusuf a na tele pocítil mrazenie. Ahmed sa pri týchto slovách strhol a povedal: „Nerúhaj sa, lebo privedieš na náš rod kliatbu a nešťastie.“

Jusufova tvár zvažnela. Pozhasínali fakle a sviece, starostlivo zamkli dielňu a vošli do spiaceho domu. Na druhý deň ráno Ahmed s Jusufom boli zase v dielni a čakali na zákazníkov, ktorí mali prísť pre hotové výrobky. Keď bolo slnko vysoko na nebi, spokojne sa na seba usmiali a zavreli dielňu. Dvom učňom pre zvyšok dňa dali voľno a išli sa do domu naobedovať. Sedeli pri stole v priestranej kuchyni a po jedle sa začali rozprávať.

„Zarobili jsme dostatok peňazí a teraz pôjdeme s Jusufom do mesta na trh a nakúpime požíveň,“ povedal Ahmed a milo sa usmial na svoju ženu Indiru.

„A nezabúdni pre mňa a pre Sáru kúpiť nejaké pekné darčeky.“

„Samozrejme mama, bez toho sa nevrátim,“ ozval sa Jusuf a jemne objal peknú, krehkú Sáru. Malé deti spali pri peci za stolom a Ahmed sa na nich s láskou pozeral. Ženy upratovali zo stola zvyšky jedál a počúvali Indiru.

„Počula som od susediek, že húfy ľudí na rôznych miestach Judeje sa stretávajú s Mesiasom Prorokom. Nešťastníci, ktorí boli chorí, bezvládni, slepí, hluchonemí, o ňom vyspevujú až do nebies. Volajú ho Ježiš Kristus, ale pre neprajníkov má skryté meno Syn Človeka.“

„Áno, Indira, to je pravda. Ježiš zázračne lieči a uzdravuje. Raz som ho videl na jednom vršku za Jeruzalemom. Keď išiel dole, prechádzal okolo mňa. Ucítiteľ som v tele akúsi silu. Okolo mňa bolo množstvo ľudí a prevolávali mu slávu. Pozrel sa na mňa len krátko, ale jeho pohľad bol zvláštny, akýsi smutný. Akoby mi chcel niečo povedať a ja som zbožne kľakol na zem.“ Ahmed dopovedal a so synom vstali od stola a vydali sa na cestu.

Všade stretávali davy ľudí, na tržnici to vyzeralo ako vo včelom úli. Ale ešte nikto netušil, čo sa tej noci odohralo v Getsemanskej záhrade. Jeden z dvanástich apoštolov, Judáš Iškariotský, Ježiša podlo zradil. Do Getsemanskej záhrady, kde sa Ježiš modlil, dal priviesť chrámových kňazov farizejov s ozbrojencami. Judáš Ježiša objal a pobožkal a tak dal vojakom znamenie. Za tridsať strieborných zradil Judáš svojho učiteľa a takto vstúpil do dejín ľudstva ako opovrhovaný človek, ktorý zradil.

Ahmed so synom nakúpili potrebné veci, ale pritom im neuniklo, že medzi ľuďmi sa vo väčšom množstve pohybuju chrámoví ozbrojení muži a rímsky vojaci. Mali strnulé tváre a striehnuce oči ako kobry.

„Otec, niečo sa chystá. Poďme domov, aby sme sa do niečoho nezamiešali.“

„Mám tiež zlé tušenie,“ povedal Ahmed znepokojene a ponáhľali sa domov.

Na druhý deň ráno sa Ahmed rýchlo naraňajkoval a sám odišiel do mesta. Mal sa stretnúť s jedným obchodníkom, ktorý mu chcel odovzdať výkres na vyhotovenie železného plotu. Bola to veľká objednávka, ktorá im mala vyniesť veľa peňazí. Slnko už vyhrievalo krajinu. Pred palácom cisárskeho miestodržiteľa Piláta Pontského bolo nezvyčajné mravenisko ľudí.

Ahmed sa predral čo najbližšie k veľkému balkonu. Pilát Pontský stál na balkone a niečo nervózne vysvetľoval, ale pre veľký hluk ho nebolo počuť. Mával rukami, aby utíšil zmätok. Dav sa ako tak utíšil a Pilát silným hlasom riekol:

„Najvyšší židovský súdny dvor Sanchedin zložený zo sedemdesiatjedem sudcov, chrámových kňazov farizejov odsúdil Ježiša Nazaretského na smrť. Ich vodca veľkňaz Kaifáš dal súhlas na jeho ukrižovanie, lebo sa prehlasoval za Božieho syna. Váš kráľ Herodes nepriamo súhlasil, aby Ježiš zomrel umučeníím na kríži. No aj tak ustúpil Kaifášovi a súdnemu dvoru Sanchedinu.“ Zmanipulovaný dav opäť kričal a Pilát na chvíľu stíchol. Zarazene pozeral na akoby ošialom zasiahnutých ľudí a opäť zamával rukami. Rímsky vojaci stáli za jeho chrbtom a čudovali sa. Besniaci dav sa opäť utíšil a Pilát pokračoval vo vysvetľovaní:

„Nevidím dôvod, prečo má byť Ježiš odsúdený na smrť. Ak si to želáte, môžem ho dať zbičovať a potom ho pustím na slobodu.“ Pilát znova zmlkol, lebo šialený dav ho prekričal. „Preč s Ježišom! Oslobodte Barabáša! Ukrižujte Ježiša!“ Kričali zmätene. Pilát, už zjavne vystrašený, že by mohli zaútočiť na palác, dal vojakom príkaz, aby doniesli misu s vodou. Pred zrakmi pomýlených vzbúrencov si umyl ruky a zakričal:

„Myjem si ruky, odteraz ste sami zodpovední za to, čo sa stane s Ježišom Nazaretským.“ Rímsky vojaci vyviedli Ježiša a kruto ho zbičovali. Dali mu obliecť červené rúcho a na hlavu dali trňovú korunu. Do pravej ruky mu vložili namiesto žezla trstinu. Pilát stál vedľa Ježiša a zvolal: „Ecce homo! – ajhľa človek. Tu je váš kráľ.“ Ale iná skupina ľudí zbožne pozerala so slzami v očiach a žiaľ sa im vtieral do duší. Ahmedovi bolo do plaču.

Rímsky vojaci vytvorili špalier a húf ľudí sa dal do pohybu. Tlačili sa smerom ku kame-nistému vršku Golgota – zvanému miesto lebiek, kde popravovali zločincov. Na čele sprievodu išiel, dobitý, doráňaný Ježiš. Niesol na hrubo otesaný drevený kríž. Nieкто dal na kríž napísať: Ježiš Nazaretský, kráľ Židov.

Ahmed kráčal blízko trpiaceho. Vyčerpaný Ježiš padal pod ťarchou kríža. Jeho pohľad bol smutný a zpod trňovej koruny mu vytiekali pramienky krvi. Jeho bolestné stonanie začuli rímsky vojaci a dali nieť kríž jednému z davu, Šimonovi zo Syrény. Ježiš sa obzrel okolo seba a so vztýčenou hlavou nahlas povedal:

„Ženy Jeruzalema, neplačte! Som vašim vykupiteľom. Nech sú vám odpustené vaše hriechy! Božie kráľovstvo je pre všetkých ľudí na svete. A ja budem sedieť po pravici môjho nebeského otca všemohúceho.“ Keď to dopovedal, zakopol o kameň a padol na kolená. Rímsky vojaci nedovolili nikomu z davu, aby mu pomohol. Ale jednej žene sa podarilo dostať sa k Ježišovi a podala mu kalich vína pomiešaného s myrtou na zmiernenie bolesti. On to odmietol a požehnal ju. Ahmed s úžasom pozeral na lútostivé ženy. Odporcovia Ježišovho učenia vykrikovali posmešné výkriky a rímsky vojaci mali čo robiť, aby sa nedostali cez špalier ich tiel.

Čelo sprievodu dorazilo na vrch Golgota a vojaci utvorili kruh. Ahmed sa dostal dopredu a s hrôzou pozeral na dva kríže vedľa seba. Nikdy ešte nevidel ľudské bytosti takým spôsobom trpieť. Hlasy akosi utíchli. Ľudská tragédia zasiahla svet. Ježišova matka Mária podopieraná dvomi ženami podišla k milovanému synovi, ale ozbrojení Rímania jej nedovolili zostať pri ňom. Dvaja apoštoli Ján a Jakub stáli pri Márii, ale nemohli ničomu zabrániť.

Ježiš sa s pokorou položil na kríž. Ahmed ako zasiahnutý bleskom pozeral, ako sa jeho hrubé, ostré klince zabodávajú do Ježišových rúk a nôh a prenikajú do dreva. Ježiš stonal utrpením a keď zločinné dielo bolo skončené, kríž zahĺbili a upevnili do pripravenej diery medzi už stojacimi dvoma krížmi.

Veľký plač a žiaľ sa niesli nad krajinou a celá príroda strnula, ako pred veľkou búrkou. Jeden zo zločincov sa Ježišovi vysmieval, ale druhý povedal: „Spomeň si na mňa, keď prídeš do svojho kráľovstva.“ Ježiš mu odvetil: „Dnes budeš so mnou v raji.“ Vzápätí za z východnej strany zdvihol vietor a slnko zašlo za oblaky. Ľudia sa s hrôzou dali na útek a na Golgote zostali len rímsky vojaci a najvernejší Ježiša Krista.

Ježiš zakričal: „Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil?“

Opakoval slová zo starodávnej piesne kráľa Davida. „Nechaj tých, ktorí hľadajú Pána modliť sa k nemu, a naveky poteš ich srdcia. Večne budem žiť a slúžiť mu.“ Potom pozrel na rímskych vojakov a zašepkal: „Som smädný.“

Jeden z vojakov namočil do vína špongiu, napichol ju na kopiju, aby ovlažil Ježišove vysušené pery.

„Je dokonané! Pane, do Tvojich rúk zverujem svoju dušu!“ zakričal a jeho telo na kríži dokonalo.

Ahmedovi stále zneli v ušiach slová, ktoré vyriekol Ježiš: „Bože, odpusť im, lebo nevedia, čo činia.“ Podišiel k Márii a dvom apoštolom Jánovi a Jakubovi. Kľakol pred nimi na kolenná a povedal s veľkou pokorou.

„Božia matka, zhrešil som. Cítim sa spoluvinníkom na smrti Ježiša.“

„Prečo si to myslíš?“

„Som Ahmed, kováč. Nevedel som, pre koho som vykoval kince. Objednali si ich Leviti, údajne pre chrámových remeselníkov Božieho chrámu v Jeruzaleme. Naozaj som nemal tušenia, že boli určené pre umučenie Ježiša Krista.“

„Verím ti Ahmed, lebo som videla ako veľmi plačeš.“ Povedala Mária miernym hlasom a požehnala ho.

Ahmed sa sklúčený vybral pomaly domov. Duševne a telesne zdeptaný nevšimol si pohybiacich a ponáhľajúcich sa ľudí. Obyvatelia Jeruzalema ale aj za hranicami mesta v širokom okolí už vedeli, čo sa stalo na Golgote. Ahmed vošiel do dvora, kde na neho čakala rodina.

„Bol som na Golgote a všetko som videl. Zločin padá na strojcov, ale aj na tých, čo ich len v myšlienkach podporovali.“

„Otec, Jeruzalemom se šíri zvesť, že Ježiš bol priklinčovaný na kríž,“ povedal Jusuf roztraseným hlasom. „Áno Jusuf, a našimi kincami, lebo Leviti nás oklamali.“

„Oh Bože! Kliatba padne na náš rod.“ Skríkla Indira a s úskostou si rukami zakryla uplakanú tvár.

„Božej matke Márii som to vysvetlil a ona mi odpustila.“

Náhle sa rozpútala so strašlivou silou veľká búrka a všetci so strachom vošli do domu.

Ahmed bol čoraz menej zhovorčivý a úplne sa stiahol do seba. Obchody vybavoval Jusuf a Ahmed sa zúčastňoval len kováčskej práce. Do neskorého večera zostával sám v dielni, kde ho nikto nerušil.

V nedeľu večer zrazu pribehol Jusuf a našiel otca sedieť pri veľkom stole s hlavou sklonenou v dlani.

„Otec, otec! Kúsok za Jeruzalemom, kde pochovali Ježiša v skale, našli hrob prázdny. Otvor do skaly bol zavalený veľkým kameňom a zapečatený. Ale kameň našli odvalený, aj keď ho strážili vojaci.“

„Kto to prvý zbadal?“

„Mária Magdaléna a ďalšie dve ženy. Stál tam mladý muž v snehobielych šatách.“

„A čo bolo ďalej?“ zdvihol so záujmom hlavu Ahmed.

„Ten mladý muž im povedal: ‚Nebojte sa. Hľadáte ukrižovaného Ježiša? Nie je tu.‘ Ukázal prstom na miesto, kde bol hrob. Prečo hľadáte živého medzi mŕtvymi? Spomeňte si, ako vám vravel ešte v Galilei, že na tretí deň znovu vstane.“

Ahmed so synom sa ešte dlho do noci rozprávali o zázračnom zmŕtvychvstaní.

Ubíehali týždne a v celej krajine sa diali zvláštne veci. Ježiš Kristus sa objavoval na rôznych miestach a ľudia mu načúvali. Ahmed, ktorý sa z toho všetkého ešte nestačil spamätať, bol opäť do neskorého večera vo svojej dielni. Sedel pri sviečke hlboko pohrúžený do svojich myšlienok. Skoro prepočul, že ho niekto oslovil menom.

„Ahmed!“ Bol to hlas veľmi príjemný a ukludňujúci, ako balzam na ranu. Ahmed sa narovnal a díval sa pred seba s otvorenými ústami. Stála tam postava v bielom rúchu obklopená zlatistou žiarou.

„Ahmed, prečo si stále smutný a trápiš sa?“ Ahmed padol na kolená a so slzami v očiach povedal:

„Boží syn, Ježiš Kristus, stále sa viním, že som vykoval klince na umučenie tvojho božského tela. Budem sa tým zužovať až do svojej smrti.“

„Ahmed, vstaň a počúvaj, čo ti poviem.“ Ahmed počúval se sklonenou hlavou. „Bol si len nástrojom a oklamánym kováčom. Nenesieš na mojom umučení na kríži žiadnu vinu ani spoluvinu. Podlí farizeji a ich vodca Kaifáš žiadali moju smrť. Kráľ Herodes Antipas ich nepriamo podporil a aj keď Pilát Ponský odmietol moju telesnú záhubu, dal ma verejne zbičovať. Leviti sú zradní ľudia a čoskoro sa bude šíriť po celom kraji, že si vedome vykoval klince pre ukrižovanie Ježiša. Falošné obvinenie sa bude šíriť po dlhé stáročia a stane sa legendou. Ale raz celý svet pochopí, že to tak nebolo a pravda vyjde najavo.“

Ježiš sa na chvíľu odmlčal a zase pokračoval:

„Ahmed, mnohí vás budú ponížovať a odsudzovať na celom svete. Preto si zapamätajte: Ja som cesta, ja som pravda a ja som život. Kto vo mňa verí, nezomrie. Blahoslavení budte, keď vás budú prenasledovať a potupovať. Ahmed, v najbližšom čase popredaj svoj majetok a odíďte do iných krajín za pokojnejším životom.“ To povedal Ježiš a rozplynul sa. Ahmed dlho stál na mieste a nemohol sa spamätať.

Ježiš zostal po zmŕtvychvstaní na zemi ešte štyridsať dní. Vykonal všetko tak, ako to predpovedali proroci v Starom zákone. Priniesol na zem svetlo a prinavrátil ľudí k Bohu tým, že za nich umrel na kríži. Priniesol na svet lásku, radosť a pokoj.

V posledný deň pobytu na zemi priviedol Ježiš svojich učeníkov na pahorok za Jeruzalemom. Zdvihol ruku a požehnal im. Potom povedal: „Dostal som všetku moc v Nebi aj na Zemi. Teraz musíte ísť a povolať nových učeníkov zo všetkých národov sveta, aby vás nasledovali, a pokrstiť ich v mene Boha Otca, Syna a Ducha Svätého. Naučte ich robiť všetko to, čo som vám povedal. A zapamätajte si, že navždy budem s vami až do samého skonania sveta.“ Keď dopovedal tieto slová, znieslo sa z neba mračno a schovalo ho pred ich zrakmi. Mračno sa premenilo na svetlo a svetlo zaplavilo oblohu a zem a všetko na zemi pokrýlo slávou.

Ahmed to všetko videl a všetko si zapamätal. A naozaj, ústna legenda o kováčovi z biblických čias sa zachovala do dnešných dní a rod Ahmeda volajú dnes Rómovia.

— Tři legendy o původu

V čísle 4/1995 jsme publikovali legendu, kterou nám zaslal kalderašský Rom z Argentiny, J.M. Fernández Bernal, „Sar kerdili i luma – Jak vznikl svět“ (s. 42 – 45). Poté, co se dozvěděl o našem zámeru psát o vyprávěních Romů týkajících se jejich původu, spontánně zaslal tři další. Slyšel je od svého dědečka z lovárské strany, jazyk podání má však již spíš charakter kalderašský, tedy autorova mateřského dialektu.

Pravopis jsme uzpůsobili českým zvyklostem, dodržujeme jenom jeho potřebu označovat přízvuk, což činí běžnou čárkou nad samohláskou. Další nezvyklou hláskou je centrální vokál typický pro kalderaštinu, který přepisujeme jako Lolja Bernal pomocí „y“.

Sóstar e lumja si vuladí pe but themá, aj sóstar swakoné themés si peski šib?

Kadó sas abá de domult, atunči le manuš bešenás savorre pe phuv ande‘k than aj sas len numa jekh šib, savjasa denas penge duma.

Numa sar nakhlí e vřjamja, načinajsardé čingará maškar lende, le bangé puponca, aj le bilaše vorbenca, le sluchonenca, kezdisardá e vurricíja máškar le manuš, le maj laše kopanonén, kerdé len te chan pe jekh-avrenca, aj so inke si maj nasul – le njamonén te marén pe von de von – le phralén aj pheján, le dadén aj le deján katar penge churdé- kadjá le manuš ašadé te bešen ande‘k than lašimasa máškar pende, sar phendá lenge o Del, kana kerdá len.

O Del dikhlá kadó opral, numa da pe gyndo te ažukerel, aj te na kerel inke khanči,

Proč je svět rozdělen do více států a proč má každá země svůj jazyk?

Stalo se to už dávno, kdysi bydleli všichni lidé na zemi spolu v jednom státu a měli jen jeden jazyk, kterým se domluvili.

Jenomže čas plynul a rozmohly se mezi nimi hádky, šířily se klepy, urážky, pomluvy, lidé začali být na sebe zlí, i mezi nejlepšími kamarády vypukly spory, a nejhorší na tom všem bylo, že se do sebe pustili i ti, kteří si byli vzájemně nejbližší, bratři a sestry, otcové a matky, kteří to schytali od svých dětí. Lidé tak přestali žít pospolu v míru, jak jim to Bůh přikázal, když je stvořil.

Bůh to všechno seshora sledoval, ale rozhodl se počkat a zatím nepodnikat nic. Zara-

aj ašadá kadalá bučá, numa le manuš či ašadé, aj jekh data maj liné pe te kerén le bangimata, aj džes pala džeseste ašiló maj nasul, aj maj nasul.

Aj atunči o Del da pe gyndo te lel sama pe kakalá bučá, aj kerdá kadjá:

Vuladá e phuv pe uni thaná, pajesa (aj kadjá kerdžile le kontinénturia), thodá gránici la phuvjake (kadjá kerdžile le themá), la lengi jekh šib, ke te maj naštín te den duma jekh-avrenca, aj ke te kerén pupujimata aj čingará, aj da swakoné themeske ek averfjalo šib (kothar avén le averfjalo šibá swakoné themeske).

O Phirimós le Rromengo

Dikhlán, Phralale, ke amé le Rrom sa phirás aj sam pe sa e lumja? Mothav tumenge sós-tar. Sas kadó de domúlt, ek Rrom trádelaš peska familiasa, lesko gras sas slabo aj vi sas les punrré kovlé, aj sar o semesto bariolas, le grasteske sas inke maj trúdnó te círdel katar o pharó vurdón. Aj o Rrom ande fuga phérdžilo kadičí buté šavenca, ke o gras dabi daštilas te žal anglé, aj paša kodjá sa potegnisá-volas pe'l dromá pherde gropi. Sar žalas po drom o vurdón, sa činolas pe, tumé úže žanén sar si le dromá pe'l kýmpuria, činólas pe, pyrvo pe čači aj purme pe stingo, le kakavia aj le tigeji perenas telé aj kana aj kana ek šavorró pynrrangó delas le šeresas pe phuv. O maj nasul nas po džes kana šaj vázdenas pe vi le piríán vi le šavorrén, o bajo sas de-rjaté kana či dičolas khanči. Sar avela, kon šaj lelas sama pe'k vica kasavjatar? Aj geró o gras maj širo-

zil jejich počínání až tehdy, když lidé ne a ne přestat. A ještě navíc si začínali dělat nashvály a každým dnem bylo všechno horší a horší.

Tehdy se Bůh rozhodl, že musí zasáhnout a učinil následovné:

Rozdělil zem pomocí vody na jednotlivá území (tak vznikly kontinenty), zavedl na zemi hranice (tak vznikly státy), sebral lidem společný jazyk, aby nadále už nemohli spolu hovořit, aby na sebe nemohli nadávat ani se hádat, a každému státu přidělil svůj zvláštní jazyk (odsud pocházejí rozličné státní jazyky).

Toulání Romů

Všimli jste si, že my Romové všichni kočujeme a že žijeme po celém světě? Hned vám řeknu, proč. Kdysi dávno byl jeden Rom se svou rodinou na cestách. Jeho kůň byl hubený, kolena se mu podlamovala, a jak se rodina rozrůstala, ještě hůře se mu tahal jejich těžký vůz. Rom měl najednou tolik dětí, že se kůň už sotva hnul z místa, a ještě ke všemu na těch děravých silnicích klopýtal. To cestování na voze je hodně únavné, vždyť víte, v jakém stavu jsou cesty na venkově, všichni byli utahaní, napravo, nalevo, kotle padaly, pánve padaly, a sem tam upadlo hlavou dolů i to bosé dítě. Přes den to nebylo ani tak zlé, nějaký ten hrnec nebo to dítě se dalo zase sebrat, špatné to bylo v noci, když vůbec nebylo vidět. Tak jak dál, kdo dokáže uhlídat takovýhle chumel? A koník, chudák zmožený, táhnul vozík dál po své cestě. Tak co si myslíte, jak to dopad-

las pesko drom buté činoso. Aj sokotisávon tumé, Rromale, Šavále, o Rrom phirdá pe sa e lumja aj kothé kaj žalas mekelas ek šavorró pala leste, ek šavorró, jekh, kaver, aj maj jekh ... Aj kadjá si sar le Rrom areslé te respín pe pe sa le rigá la lumjake.

E godží aj e bach

Akaná o Del kerdá le ženén – katar murró papo ašundem les – o Del kerdá sa le ženén akaná. Da len ducho, kolá, sa so trobulas len, da len. Numa aresló o časo te del len e godží, aj kačá sas e bučí katar o Simpreti, ke uže kothé sas pe kodjá vrjamja sar ažutitori le Devlesko. Lel akaná o Simpetri, ande'k barí kakavi si e godží, aj ande kaver barí si e bach. Akaná o Simpetri si phuró, izdrán leske vas, thol e godží aj izdrán leske vas. Kaj e godží thol, pale thol le ženenge e bach, savorrenge. Numa avel o beng.

Akaná del дума le Simpetreske:

„Eh, Simpétrina!“ phenke. „Dikh, tu thos e godží aj izdrás. Mek ma te dav tu chancí ažutimós!“

„Na,“ phenel o Simpetri, „kakalé ženén o Del kerdá, lengi bach, lengi godží me dav le!“

„Dikh,“ phenke, „izdrás! Mek ma te dav tu kak' ažutimós!“

O Simpetri: „Ájdi, de man kak' ažutimós!“ phenke.

Kakó kana miškil pe te bešel telé, o beng, so kerel? Uné ženenge but godží thol, uné ženenge chancí godží thol. Unenge but, unenge chancí, kakaleske but, kukoleske chancí, e godží del la savorrenge. Manaj ande kakavi

lo? Ten Rom obcházel celý svět, a za sebou všude zanechával svoje děti, tu jedno tam jedno, a druhé, a ještě další... Tak se stalo, že se Romové nakonec roztrousili na všechny světové strany.

Rozum a štěstí

Bůh tedy stvořil člověka – to jsem slyšel od dědečka – že Bůh stvořil všechny lidi. Dal jim duši a dal jim všechno, co potřebovali. A nakonec došel i na to, aby jim dal rozum, a to už byla práce Svatého Petra, protože to už bylo v době, když dělal Bohovi pomocníka. Pustí se tedy do toho, Svatý Petr, v jednom kotli má rozum, v druhém má štěstí. Ale Svatý Petr byl starý, ruce se mu třesou, sype rozum, ale třesou se mu při tom ruce. Sype rozum, a potom jim rozdá štěstí, všem co tam byli. A do toho přijde ďábel.

Hned promluví ke Svatému Petrovi:

„Hele, Svatý Petře!“ povídá, „podívej, jak se třeseš, když rozdáváš rozum! Nech si trošku ode mě pomoci!“

„Ne,“ odpoví Svatý Petr, „tyto lidi stvořil Bůh, a já jim přidělím štěstí a rozum!“

„Ale dívej, jak se třeseš! Jen si nech trošinku pomoci!“

Na to Svatý Petr: „Tak jo, pomoz mi trošku!“

A když se ohne, aby si sednul, co ďábel neudělá? Těm dá moc, těm jen trochu. Těmhle mnoho, těmto zas málo, a rozum rozdá všem. V kotli už ani není rozum, nezbylo nic. Do toho přijde Svatý Petr a vidí, že jsou lidé, kte-

godží, manaj. Akaná avél o Simpetri, dikhel: si žené chancí godžása, si žené butjá godžasa.

„Dikh!“ phenke, „ande kadó šeró si chancí godží, ande kadó šeró bach trobul te thav, te avel bachtaló.“ Kaske thodá o beng but godží, o Simpetri či thodá leske bach, meklá les bibachtaló. Anda kodjá, kon si prja godžaver, vo si bibachtaló, aj kaste si chancí godží, kodó manuš si bachtaló.

ří dostali rozumu hodně, a jiní zas tolik nedostali.

„Hele,“ řekne mu, „v téhle hlavě je rozumu málo, do toho musím nasypat trochu štěstí, aby mu bylo dobře.“ A všem těm, kterým ďábel dal hodně rozumu, už nesypal štěstí, nechal je beze štěstí. A proto je to tak, že kdo je moc chytrý, nemá štěstí, a kdo má rozumu málo, ten se má vždycky dobře.

O Lolja Le Jonosko (Jorge Bernal), Buenos Aires, Argentina, 2007

Přeložil Peter Wagner

— Phurikano nav Badžo

— Starodávné příjmení Badžo

O lav „badž-á!“ andre hindske čhib džanlöl „baš-av!“ „Badžá“ hin „bašadi“. O romano lav the o indicko lav hin phandle jekha etimologija-ha, aven avri andal jekh džar (koreňis). Ale mek vareso! Maškar o slovaňika Roma pes rodel baro phurikano nav – Badžo (varekana the Hangur-Badžo). Šaj paťas, hoj kada nav peske o Badžovci ande andal e India. Phenaha tumenge jekh puraňi legenda, sar le Domengeri jekh fajta andro indicko šatos Bihar kada nav chudla u sar o Badžovci (Badža, Badžunija) ačhile lavutara.

Slovo „badž-á!“ znamená v romském jazyce „baš-av!“ (hraj!). Jako podstatné jméno je „badžá“ hudební nástroj. Romské a indické slovo pojí stejná etymologie, vyrůstají z jednoho kořene. Ale ještě něco! Mezi slovenskými Romy se vyskytuje velice starodávné příjmení – Badžo (někdy Hangur-Badžo). Velice pravděpodobně si je Badžovi přinesli z Indie. Povíme vám jednu starodávnou legendu o tom, jak jeden ěomský rod ve státě Bihár k tomuto jménu přišel a jak se „Badžunija“ (Badžovi) stali hudebníky.

Sar jekh Domengeri fajta ačhile Badžo – Lavutara

Mre gule Devla, bachtaleja, esas jekh Dom. Vičinenas les Kalo. Dživelas, sar pes delas, kerelas košara, bikenelas, oleha, so chudelas vaše, džidarelas peskera romňa the le čhaven. Sas čoro manuš, aľe paťivalo, devleskero. Čhave les sas eľta – murša.

Jekhvar phendä o Kalo, hoj kamel te kerel „puďža“ – te sikhavel paťiv le Devleske. Bičhaďa le jekhphuredere čhas, so pes vičinelas Pranbir, the leskere ternedere phrales, Man-

Jak získal jeden ěomský rod jméno Badžové

Můj sladký, požehnaný Bože, byl jeden ěom. Jmenoval se Kálo. Žil, jak se dalo, pletl koše, prodával je, a z výděľku živil ženu a děti. Byl to člověk chudý, ale poctivý a zbožný. Děti měl sedm – samé syny.

Jednou povídá Kálo, že chce uspořádat „púdžu“ (oběť, pobožnost). Poslal nejstaršího syna jménem Pránbír, a jeho mladšího bratra Mánbıra natrhat krásné květy k ozdobě domáciho oltáře.

bir, te čhingerel šukar luluđa, kaj te avel soha te šukararel le Devleskero oltaricis.

Nadur le gavestar baronas kašta, upre maškar o prajta labonas bare lole luluđa sar bachtale jagora. Kajča o kašta sas kandrane, žuže kandre. Ko džalas opre te čhingerel o luluđa, mušinelas te del baro pozoris, te na phosadol pro kandre.

O jekhphureder phral, o Pranbir, sas khandino, o jilo andre leste sas kachňalo, daralas te džal upre. Ila e „ankuli“ – d'indardo cilo le hakoha pro agor – u chudňa o luluđa tele te čhingerel. O luluđa – bizo – perkernas pre phuv, andre mel, andre čik. O terneder phral, o Manbir, has paňivalo čhavo, na daralas, džanelas, so le Devleske kampil. Cirdňa pes upre, kandre nakandre, šukares kidňa o luluđa pal o biš „dalija“ (aga, konara).

O phrala avle khere. O Pranbir anda melale luluđa, so len kidkerďa pal e phuv, o Manbir anda peskere žuže luluđa u kame nas te kerel e „pudža“. Kajča o Del pes diňa anglal, vičindňa pro Pranbir: „Čhiv tire melale luluđa, degešina, khandineja! Chude šulaďi, šulav len andro šmeci. Adaďivesestar aveha the tu the tire čhave the lengere čhavengere čhave šulade, šulaveha o fori, o gava.“

Le Manbiriske o Del paľikerďa, phenda leske: „Vaš oda, hoj čhingerďal o luluđa pal o biš „dalija“, vičinena tut „Bišďal“. Tire šukar, sungale luluđa man hin bares pre dzeka.“

Sar o Manbir šunďa kala lava, lošand'ila ajci, hoj chudňa peske te bubňinel pro per andre bari loš.

Nedaleko vesnice rostly stromy, uprostřed jejichž zeleného listí plály jako požehnané ohýnky velké rudé květy. Jenomže stromy byly samý trn. Kdo se chtěl vyšplhat nahoru pro květy, musel si dát velký pozor, aby se nepíchal o trny.

Nejstarší syn, Pránbír, byl jednak lenoch, jednak srdíčko slepičí, bál se na strom vylézt. Vzal „ankuli“ – dlouhý klacek s hákem na konci – a začal květy oškubávat. Samozřejmě padaly na zem, do špíny, do bláta. Mladší chlapec, Mánbír, byl slušný, nebál se, a věděl, jak je třeba uctít Boha. Vyšplhal nahoru, trní netrnil, a opatrně natrhal květy z dvaceti větví.

Bratři se vrátili domů. Pránbír nesl ušpiněné květy, které posbíral na zemi, Mánbír nesl čisté kvítí, a chystali se uspořádat „púdžu“. Jenomže tu se ozval Bůh a křikl na Pránbíra: „Zahod' tu svou špínu, degeši smradlavej! Vem koště, zameť ji, hod' ji do smetí. Odedneška se staneš metařem i tvoje děti a děti tvých dětí. Budeš zametat města a vesnice.“

Mánbírovi Bůh poděkoval a řekl mu: „Zato, že jsi natrhal květy z dvaceti větví, se ti bude říkat „Bísdalija“ (Bišdalija) – protože „bís“ znamená dvacet, a „dali“ větev. Tvoje krásné, voňavé květiny mě velice potěšily.“

Mánbír se nad božími slovy tak zaradoval, že si ze samé radosti začal bubnovat na břicho.

„Mro čho,“ phenda o Del. „Ta tu džanes avka šukares te bašavel? Mek te tut nane pre soste? Ča pro nango per? Džanes so, adađivesestar aveha lavutaris, the tire čhave, the tire čhavengere čhave avena lače, hirešna lavutara. Vičinenena tumen Badžo (Badža, Badžunija).“

Avka pes the ačhiľa. Ole đivesestar akharren jekh Domengeri lavutariko fajta Badžunija vaj Badža vaj Badžo.

„Chlapče,“ povídá Bůh. „Tak ty umíš taky takhle krásně hrát? I když nemáš na co než na holé břicho? Víš co? Ode dneška se z tebe stane hudebník a tvoje děti a děti jejich dětí budou slavní hudebníci. Budou vám říkat Badžo (Bádžá, Badžunijá).“

A tak se stalo. Od té doby se jeden tenhle domský rod živí hudbou a jejich jménem se stalo Badžové – hudebníci.

Autorkou romské i české verze je M. Hübschmannová.

Poznámka: Romové Sepetčides, kteří žijí v Turecku nedaleko Izmiru a živí se výrobou košů, si ve své řeči uchovali původní indické slovo pro „větev“ – dali.

Převyprávěno podle verze uvedené v publikaci G.W. Briggse „The Doms and their nearest relations“, s. 43.

— Paramisi pal o Deloro

Sas oda igen čirla, mek panovinelas o Apollo. Sas oda pro ostrov andro maškar *Kylad*, paš e hora *Kynthu*. Le Apolloske pes narozinda e Diana, grekiko Artemis, odoj dživelas o Del, andro foros Délia, odoj develas e bohiña delska. O ostrovo bludzinelas pal o morjos Erratica. Sar pes narodzinda o Apollonos a e Diana, akor amari phuv terđila pre jekh than, oda than pes vičinelas Delsko.

Amaro Deloro ehas somnakuno, o renti pre leste samo somnakaj, vaš oda o Roma pes ke leste vičinen „Mro somnakuno Devloro“. Lebo sas ke amende igen lačhor. Amenge phenelas, kaj te keras, savi kamas buči a šaj džas, kaj kamas, aľe mušinas te keren šukar veci. Avka o Roma kerenas valki, aver murinenas barendar zakladi a valkendar peskere kherora. Aver khuvenas o košara, jekh kerenas balaňa a roja, o charti kernas verdana a petalunenas le gren. Sako kerlas, so kamelas. Aľe rači pes savore Roma zdžanas a thovenas bari jagori a gilavenas a khelelas, lebo imar džanenas, s'oda ehin lavuta. Dživahas peske igen lačhes, chovinahas le bakren a baličhen a vareko the guruvňen.

Sako berš o Roma džahas ko Del a ľidžahas leske daros: bakren, guruvňen, the aro a kecava Roma somnakaj the rupos a o charti trast a apsinalo trast. Vaš oda sas amaro somnakuno Del igen barvalo, andro leskero palacis ehas čisto rupuno, sako leske zavidzinelas, aľe amen o Roma samas radosa, lebo sas ke amende igen lačhor. Samas paš leskero hrados trin d'ivesa a trin rata. O Del vakerelas peršo ke savoro nipos, kaj pes te na dokeras, kaj te na ničinas o veša, bo the o džvirina kamen te dživen, lebo e phuv hiňi the lengeri, na ča amari. A na majinas len savoren te murdarkeren. Paľik lelas le phure manušen a delas len godi, kaj pes o Roma te ľikeren jekhetane, aľe sako mi hodovinel peskera famel'ija. Trito d'ives amen, le Romen, mukelas khere a mangelas sakoneske bacht the sastipen. Avka pes amen, o Roma, rozdžahas khere andro peskere khera. O Roma savore džanas gilaha andre peskere khera. A pale kerenas peskere buča a sas igen rada, že len hin ajso lačho Devloro a sako d'ives pes ke leste mangelas: „Mro somnakuno Deloro, pomožin mange the sakoneske.“

But berša pregejle, o Roma imar džanenas, s'oda hin čhuri, s'oda hin lukos a o časos merinenas le čhonorestar. Avka džanenas, savo hin d'ives a savo hin berš. Džanenas le špargaha te merinen oda avka, že phandenas pre šparga uzli, avka že kerenas bud' štvocos, alebo vinklos. O murňika džanenas te murinen okruhle slupi barendar a obluki, amendar pochzinen romane stavbi, samas igen bachtale manuša.

Vaš oda pes vakerele, že o Rom pes rozdzelinela pre jekh jahoda, lebo o Roma avka kerenas, že te murdarenas bales, ta pes dzelinenas. Oda zvikos amen hin dži akana.

Avka peske dživahas šukares pokim na došundā o Julius Caesar. Pisinelas pes berš 50 p.n.l. Ochto berša pes amenca marenas, až andro berš 58 amen domarde, akor murdarde amare somnakune Devlores a o Caesar kerda amara phuvatar gallsko-rimsko kultura, amen o Roma na samas sikhade te dživen andro otroctvi, vaš oda denašahas andal amari delsko phuv.

Akana mek ča začinelas o baro drom, pharo a but beršengero, lebo amen, o Roma, na sam zvikla do akanake varekas avres te šunel, kaj amenge te poručinel.

Džahas igen but a but berša, až avlām andre Indija. Odoj pes zastavindām, lebo odoj esas igen čore nipos a amen samas tiš igen čore. Vaš oda ačhiām andre Indija, začindām peske te keren peskeri buti. A diņam ole gaveske meno avka, sar pes vičinelas amaro somnakuno Deloro: Dilli. Lebo amen igen kamahas le Delores.

Na dur amendar ehas jekh království, vičinelas pes Ohda, ehas igen lače manuša, ro-zuminahas amen lenge a on amenge, aľe on paťanas le devles le Ramas. Oda ehas lengeri deloro. Akor pes marenas le demonoha Ravanoha, bo ov čorda le Ramaskera romňa. Pal e bari vojna, kaj vihrajinđa o Ramas a andā la romňa pale khere andre Ajodija, akor o Ramas kame-las, kaj te paťas les a na amare Devles, a kaj pes te spojinas. Aľe amen igen paťahas amare Devlores. Vaš oda na kamahas te preačhon pre lengeri vira.

Imar oda časos andre amari phuv, khatar denašlām, paťanas le Devlores – le Kristus. Šaj paťan, Romale, keci berša samas andre Indija, že but berša pregejle. Aľe amen pes došundām, že odarig, khatar amaro Deloro a khatar amen, o Roma sam, že odoj o nipos dživen avka, sar varékana dživahas, sar amaro Del dživelas. Vaš oda našti preačhiām pre vira, kaj ehas andre Indija. On paťanas le devles le Ramas a le Budhas. Hjaba amen prevakerenas, aľe amen, o Roma, pes diņam pale pro baro drom, visarahas pes khere varesave Roma, odoj ačhile a preačhile pre oja vira. Aľe ko paťalas le Devles the pes visarde, ehas len igen baro drom a ňiko lenge na kame-las nič te bikenen: chaben aňi šmati, akor mušinde te čorkeren. Vaš oda pal o Roma džalas hiros, že amen, o Roma, čoras a na cinas. Igen bidovinahas, aľe džahas durededer.

Až avľam andre amari phuv, imar inřak vakerenas a ehas aver obiĉaja. A kamenas, kaj te paťas le Kristus, aľe amen duminahas, ře oda ela avka, sar amenge ehas pař amaro Deloro, aľe o papeř amen delas ľiloro a biĉhavelas amen, le Romen, pro svetos andre Evropa, mařkar o slovansko a germansko nipos. Aľe denas anglal le niposke, ře amen na sam Roma, ře rado ĉoras, kaj narado keras. Avka, Romale, paťan, ma paťan, amen chudňam andre Evropa. Kanake mek ĉa prindřaraha, savo nipos odoj beřel.

Mek ĉa kanakes o Roma e bida zadřanena, o Roma na smeřinenas andro gav aňi andro foros, dřivenas agor le forostar alebo gavestar. Ća o romňija dřanas te řobrinen vař e peskeri buťi, lebo o Roma peskeri buťi řigda na bisterde, but Roma dřanenas peskera buťa, ehas charti, koritara, lavutara, khuvenas khořara, kerenas valki a cehli kerenas, ĉa vař o chaben. Hja-ba len o gadře na kamenas a nadavinkernas lenge andro Cigáni, aľe on kamenas te dřiven a řigda pes anglo gadře na poňiřinenas. Sas bachtale, ře hine Roma a ře paťan le Devles. Lebo le Romenge aĉiľa ĉa romano Deloro. Avka o Roma dřiven dři akana.

Kaja paramisi tumenge vakerav vař oda, ře hin ĉaĉipen, ře amen o Roma paťas le somnakune Devlores. Ov dřivelas a dřivela, pokim pro svetos dřivena o Roma.

Ko hino godaver, ta mange paťala,

ko hino dilino, ta mange na paťala.

But berř, te na tranda, ada ĉaĉipen rodavas.

Romale, ma bisteren pre tumaro somnakuno Devloro,

lebo ĉa ov amentinel le Romen.

Amaro baro drom

Sar o berša džan le pañeha,
avka o Roma džan le dromeha.
Peskeri phuv roden
a le Devles mangel:
„Mro somnakuno Devloreja,
sikhav amenge amari phuvori romañori,
amen phuv rodas,
o apsa čhoras,
on pre kaľi phuv peren
a mľakica keren.“
Phučav le rajendar,
ole godarendar,
on phenen mange, že som andal e Indija.
Me na som Indos, me som Rom,
paťav le Devles
a na le Budhas,
o Del hin romano,
o Budha hino indicko.
Savore Roma paťan le Devles,
amaro Deloro – amaro jiloro,
kaj o Rom džal, le Devles peha lel
a ko Del pes mangel.
Ma daran, Romale,
o Del pre phuv avela,
le Romen ke peste lela,
le Romenge imar o apsa na perena
a mľaka na kerena.
O Del hino lačo, ov le Romen kamel,
on hine leskere čhave.
Choč hine čorore,
aľe le Devleskere čhavore.

Naše dlouhá pouť

Roky plynou jak v řece voda,
Romové dál svou cestou jdou,
hledají zem svou ztracenou
a Boha vzývají:
„Zlatý můj Bože, doveď nás
do naší země romské,
hledáme zemi svou,
slzy nám z očí kanou,
jak na zem dopadají,
za námi louže se bělají.“
Chodím a vzdělanců se ptám,
všech moudrých lidí,
ti tvrdí, že v Indii původ mám.
Já však nevidím svůj domov v Indii.
Jsem Rom, věřím v Boha – Del,
v Indii, tam však Budha dlel.
Del je Bůh romský,
Budha indický.
Všichni Romové v Boha věří,
lásku k němu zapřou jen stěží.
Kamkoli Rom jde, svého Boha v srdci nese,
jen k němu modlitba romská pne se.
Romové, slyšte, konec už strachu,
Bůh na zem přijde, čekejte útěchu,
Romům už slzy nebudou kanout,
nenajdem cestu z louží utkanou.
Předobry Del své Romy miluje,
je pro ně otcem, na své děti hrdý je.
Ač ve světě chudými jsou,
Božími dětmi zůstanou.

Přeložila Lada Viková.

— Narodili se a zahynuli v osvětimském cikánském táboře

V tzv. rodinném táboře Cikánů nebo pouze cikánském táboře, jenž se nacházel ve stavebním úseku B II e táborového komplexu v Auschwitz-Birkenau, přišlo na svět v letech 1943–1944 hodně dětí a jejich životy tam uhasínaly povětšinou už v novorozeneckém nebo kojeneckém období. Statistický přehled o těchto nejmladších vězních byl uveřejněn v přílohové části monumentální edice *Gedenkbuch. Die Sinti und Roma in Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau* (Bd. 2. München 1993, s. 1481–1489).

Tabulkový přehled měl o každém z uváděných novorozenců obsahovat jeho příjmení, jméno, vězeňské číslo, údaj o pohlaví a poznámku o úmrtí a věku v době smrti, udávaném ve dnech. Mrzutým nedopatřením bylo však vězeňské číslo posunuto před příjmení, čímž se nadpisy prvních tří rubrik dostaly do rozporu se svým obsahem.

Vězeňská čísla byla internovaným přidělována ve dvou sériích, jedna registrovala ženy a dívky, druhá muže a chlapce. V popisovaném přehledu jdou tato čísla za sebou v souvislé aritmetické posloupnosti, tedy v obou sériích pohromadě. Tím dochází k jejich vzájemnému prolínání a v několika případech dokonce k překrytí: Sofie Stefanová a Antonín Keck figurují jakoby omylem pod jedním a týmž označením (Z-8310), podobně jako Helena Murková a Walter Bello (Z-8311), Anděla Vašková a Jan Růžička (Z-8312) nebo Pavlína Danielová a Josef Lakatosch (Z-8876).

Takovéto úskalí, které při prvním čtení a užívání poskytovaných informací ztěžuje celkovou orientaci, bylo možno obejít sestavením raději dvou seznamů, dívčího a chlapeckého, a v jejich rámci řazením novorozenců nikoliv podle vězeňských čísel, nýbrž civilnějším způsobem, tj. v abecedním pořádku podle příjmení. Tím by se dala současně vynechat rubrika o jejich pohlaví.

Zdá se, že by měla úspornější důsledky rovněž úprava posledních dvou rubrik, a to zrušením poznámkové rubriky (v níž se stereotypně opakuje původní text výchozího pramene zkratkou gest. nebo plným slovem gestorben) a nahrazením věkové rubriky dostupnými daty o narození a úmrtí.

Hlavní výtká, která směřuje k předloženému tabulkovému přehledu, se ovšem týká jeho neúplnosti. Historikové, kteří se osudem Romů za druhé světové války zabývají (a k nimž je

třeba počítat zejména Donalda Kenricka a dále Henriette Asséoovou, Wacława Długoborského, Vlastu Kladivovou nebo Michaela Zimmermanna) sice nejsou v uvádění celkového počtu dětí narozených v táboře vždy zcela jednotní, avšak počty, které tito autoři zmiňují, v každém případě o 15-20 % překračují stav, který je uveden v přehledu.

V přehledu totiž bylo z nevysvětlitelných důvodů podchyceno jenom 336 či přesněji 319 novorozenců, neboť Marie Adlerová (Z-4800), Marie Baranyaiová (Z-7731), Elfriede Kozaková (Z-7730), Sofie Stefanová (Z-8310), Herbert Bibel (Z-8247), Alois Franz (Z-8283), Josef Franz (Z-8281), František Holomek (Z-8276), Andreas Horwath (Z-8246), Anton Horwath (Z-8275), Peter Horwath (Z-8249), Josef Hulín (Z-8280), Antonín Keck (Z-8310), Erich Lind (Z-8279), Hans Petermann (Z-8273), Peter Stefan (Z-8274) a Alfred Wuchinger (Z-8282) jsou v přehledu hrubým nedoplněním uváděni dvakrát.

Jakkoliv měli editoři k ruce kvalitní počítačový program, umožňující jim sestavit kompletní databázi, pak při řešení dílčího úkolu, jímž chtěli nabídnout přehled novorozenců, využili pouze části dat, která měli k dispozici. Výsledná tabulka má proto spíše ilustrační hodnotu, neboť se v ní nepodařilo shromáždit a předložit materiál, který by poskytoval vyčerpávající výpověď o všech v táboře narozených dětech do nezbytných konkrétních podrobností.

Ve snaze vyhnout se opakování podobných nedostatků, jsou v příloze publikovány následující dva seznamy všech děvčátek a chlapců, kteří se narodili a veskrze také zahynuli za ostatními dráty cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau; k seznamům je záhodno předeslat vysvětlující poznámky, které se vesměs vztahují k datování.

Během tří týdnů přibýlo do právě otevřeného a dosud nedostavěného tábora více jak deset tisíc mužů, žen a dětí. Tato pestrá směsice Romů, pocházejících z nejrůznějších koutů Německé říše, Protektorátu Čechy a Morava a někdejšího Polska, prošla evidencí teprve do datečně ve dnech 20.-22. 3. 1943. Prováděli ji tři narychlo k tomu přivolaní polští političtí vězňové, a to podle bloků, do nichž byly *zугangy*, jak se ve vězeňském slangu označovaly nové transporty, naháněny ke svému ubytování. První a nejpočetnější protektorátní transport dorazil z Brna do Auschwitz-Birkenau 7. 3. 1943, jeho příjem se ale protáhl natolik, že musel probíhat nejenom v daném, ale ještě také v příštím dnu.

Pokud šlo o novorozence, bývala data evidenčních zápisů nesprávně ztotožňována s daty jejich narození. Z toho pak Danuta Czech vyvozovala (její dedukci pak přejímali i někteří další badatelé včetně autora těchto řádků), že např. prvními dětmi, narozenými údajně 15. 3. 1943, se stali Anna Malíková (Z-1936) a Peter Wachler (Z-2086). Ve skutečnosti však přišla na svět Anna o čtyři a Peter dokonce o čtrnáct dnů dříve. Před oním mylně určeným mezníkem se

mimoto narodili 11. 3. Katharina Böhmerová (Z-3639), Johann Weinrich (Z-6091) a shodou okolností i další jmenovec Peter Wachler (Z-7162) a 15. 3. ještě také Justýna Růžicková (Z-3942), Inga Wagnerová (Z-3757), Günter Jahnsen (Z-3249) a Herbert Lauenburger (Z-3248).

Navíc zůstává datace zvláště u pozdějších narození sporná, neboť novorozenci byli od letních měsíců roku 1943 po počátečních individuálních záznamech zanášeni do hlavních knih vždy ve skupinách po určitých intervalech, kdy docházela hlášení o porodech z revíru, tj. táborové nemocnice. Dny s nápadně vysokými počty narozených dětí, které nemusely odpovídat dnům narození, byly zejména 1., 8. a 14. 7.; 5., 17. a 30. 8.; 5. a 20. 9. a dále 5. a 15. 10. 1943.

Data úmrtí mnoha novorozenců jsou dnes už nezjistitelná. Buď z důvodu poškození okrajů obou hlavních knih (listy v knize mužů a chlapců jsou přitom poškozeny hůř než v knize žen a dívek), anebo proto, že v závěrečné fázi táborové existence nebyla už datace registrována (četné tyto „nezáznamy“ patřily novorozencům, kteří byli v noci z 2. na 3. 8. 1944 spolu se svými matkami a se starými a nemocnými vězni zavražděni v plynových komorách).¹

Novorozenci s vězeňskými čísly podle hlavní knihy žen a dívek

Příjmení	Jméno	Státní příslušnost	Vězeňské číslo	Datum narození	Datum úmrtí
Adler	Gitta	D. R.	Z-6179	23. 3. 1943	?
Adler	Marie		Z-7800	21. 4. 1943	21. 7. 1943
Adler	Sonia	D. R.	Z-9484	5. 10. 1943	25. 2. 1944
Adler	Ursula	D. R.	Z-8898	17. 6. 1943	30. 6. 1943
Adler	Waltraut	D. R.	Z-9470	20. 9. 1943	23. 12. 1943
Anton	Ida	D. R.	Z-8993	17. 8. 1943	4. 9. 1943
Anton	Rosemarie	D. R.	Z-10581	29. 4. 1944	
Anton	Wanda	D. R.	Z-8989	17. 8. 1943	?. 11. 1943
Baranyai	Marie	D. R.	Z-7731	20. 4. 1943	28. 7. 1943
Barviński	Rosalie eh.	Pol.	Z-8903	27. 6. 1943	3. 8. 1943
Berger	Anna	D. R.	Z-9489	15. 10. 1943	
Berger	Eva	D. R.	Z-8926	14. 7. 1943	23. 7. 1943

1 V následujícím seznamu značí nevyplněná pole tabulky místa, ve kterých údaje chyběly i v táborové knize, pole označená otazníkem pak místa, která jsou kvůli poškození táborové knihy částečně nebo úplně nečitelná.

Berger	Mathilde	D. R.	Z-8913	2. 7. 1943	16. 7. 1943
Berger	Wilhelmine	D. R.	Z-8990	17. 8. 1943	13. 9. 1943
Bertram	Marie	D. R.	Z-10582	30. 4. 1944	4. 5. 1944
Blum	Marie	D. R.	Z-9446	5. 9. 1943	7. 9. 1943
Blum-	Marie	D. R.	Z-8897	14. 6. 1943	17. 6. 1943
-Winterstein					
Bock	Sofie	D. R.	Z-8923	14. 7. 1943	28. 8. 1943
Böhmer	Frieda	D. R.	Z-8971	26. 7. 1943	21. 9. 1943
Böhmer	Katharina	D. R.	Z-3639	13. 3. 1943	29. 3. 1943
Brand	Elfriede	D. R.	Z-8953	19. 7. 1943	14. 10. 1943
Braun	Amanda	D. R.	Z-7816	29. 4. 1943	1. ?. 1943
Braun	Rosa	D. R.	Z-9485	5. 10. 1943	
Braun	Theresie	D. R.	Z-8985	9. 8. 1943	24. 8. 1943
Brzeziński	Lisbeth	D. R.	Z-6759	10. 4. 1943	18. 4. 1943
Brzezinski	Loni	D. R.	Z-9579	7. 11. 1943	24. 11. 1943
Daniel	Antonie	Prot.	Z-8905	27. 6. 1943	26. 7. 1943
Daniel	Antonie	Prot.	Z-9456	12. 9. 1943	3. 10. 1943
Daniel	Bozena	D. R.	Z-8972	26. 7. 1943	1. 9. 1943
Daniel	Drahomira	D. R.	Z-9454	12. 9. 1943	17. ?. 1943
Daniel	Ludmila	Prot.	Z-9754	15. 1. 1944	24. 1. 1944
Daniel	Maria	Prot.	Z-8886	27. 5. 1943	18. 6. 1943
Daniel	Marie	Prot.	Z-8922	14. 7. 1943	6. 10. 1943
Daniel	Marie	D. R.	Z-8969	26. 7. 1943	30. 7. 1943
Daniel	Pauline	Prot.	Z-8876	22. 5. 1943	20. 1. 1944
Daniel	Ruzena	D. R.	Z-9472	20. 9. 1943	21. 10. 1943
Daniel	Vera	Prot.	Z-6790	16. 4. 1943	10. 6. 1943
Daniel	Vlasta	Prot.	Z-6767	22. 3. 1943	?
Daniel	Zdenka	Prot.	Z-6535	3. 4. 1943	31. 5. 1943
Dombrowski	Frieda	D. R.	Z-10287	18. 4. 1944	27. 5. 1944
Dusbaba	Charlotte	D. R.	Z-8920	14. 7. 1943	19. 7. 1943
Dyda ²	Libuscha	Prot.	Z-8901	20. 6. 1943	21. 7. 1943
Ernst	Adelheid	D. R.	Z-6789	14. 4. 1943	?
Ernst	Gisela	D. R.	Z-8868	17. 5. 1943	4. 6. 1943

2 Příjmení je zapsáno nepřesně, správně má být Dydy.

Ernst	Marie	D. R.	Z-8970	26. 7. 1943	18. 9. 1943
Ernst	Renate	D. R.	Z-10813	13. 6. 1944	
Farago	Marie	D. R.	Z-8880	25. 5. 1943	17. 6. 1943
Fikatt	Rosa	D. R.	Z-9491	15. 10. 1943	16. 10. 1943
Fischer	Lotte	D. R.	Z-6662	4. 4. 1943	26. 4. 1943
Florian	Erika	D. R.	Z-9482	5. 10. 1943	15. 10. 1943
Franz	Marie	D. R.	Z-8916	8. 7. 1943	18. 8. 1943
Franz	Rose	D. R.	Z-10792	1. 6. 1944	
Franz	Sonia	D. R.	Z-6505	1. 4. 1943	7. 7. 1943
Franz	Ursula	D. R.	Z-8979	5. 8. 1943	8. 9. 1943
Friedrich	Margot	D. R.	Z-10794	7. 6. 1944	
Fröhlich	Johanna	D. R.	Z-10787	23. 5. 1944	
Glowacki	Josefa	D. R.	Z-10546	23. 1. 1944	
Grabowski	Viktoria	eh.Pol.	Z-6180	25. 3. 1943	17. 6. 1943
Grünholz	Ketty		Z-7868	4. 5. 1943	2. 7. 1943
Gutenberger	Ursula	D. R.	Z-7806	23. 4. 1943	2. 5. 1943
Hartmann	Hilda	D. R.	Z-10661	17. 5. 1944	
Heilig	Sonia	D. R.	Z-9580	7. 11. 1943	15- 12. 1943
Held	Margarete	D. R.	Z-9457	12. 9. 1943	8. 12. 1943
Herak	Eva	D. R.	Z-10568	24. 4. 1944	
Herak	Marena ³	Prot.	Z-6661	4. 4. 1943	4. 6. 1943
Herak	Vlasta	D. R.	Z-10795	7. 6. 1944	
Herzenberger	Sonia	D. R.	Z-7729	17. 4. 1943	30. 4. 1943
Hodoschy	Katharine	D. R.	Z-9595	17. 11. 1943	7. 2. 1944
Hoff	Rosita	D. R.	Z-8996	21. 8. 1943	6. 9. 1943
Holomek	Anna		Z-7870	29. 4. 1943	7. 6. 1943
Holomek	Eva	D. R.	Z-9543	24. 10. 1943	14. 1. 1944
Holomek	Ilonka	Prot.	Z-6773	14. 4. 1943	
Holomek	Jaroslava	Prot.	Z-6772	14. 4. 1943	4. 5. 1943
Holomek	Jirina	Prot.	Z-6769	10. 4. 1943	
Horvath	Anna	D. R.	Z-9755	15. 1. 1944	19. 1. 1944
Horvath	Barbara	D. R.	Z-9450	5. 9. 1943	7. 9. 1943
Horvath	Erika	D. R.	Z-9581	7. 11. 1943	19. 12. 1943

3 Osobní jméno je zřejmě zkomoleno, správně má být Marenka nebo Marina.

Horvath	Grete	D. R.	Z-9488	15. 10. 1943	22. 11. 1943
Horvath	Karoline	D. R.	Z-9752	15. 1. 1944	14. 3. 1944
Horvath	Marie	D. R.	Z-9455	12. 9. 1943	14. 9. 1943
Horvath	Paulina	D. R.	Z-9483	5. 10. 1943	26. 10. 1943
Horvath	Theresie	D. R.	Z-9449	5. 9. 1943	7. 10. 1943
Horwath	Anna	D. R.	Z-7807	24. 4. 1943	
Horwath	Anna	D. R.	Z-8917	8. 7. 1943	10. 8. 1943
Horwath	Anna	D. R.	Z-8952	19. 7. 1943	27. 7. 1943
Horwath	Erika	D. R.	Z-9468	20. 9. 1943	3. 11. 1943
Horwath	Marie	D. R.	Z-8904	27. 6. 1943	6. 7. 1943
Horwath	Wilma	D. R.	Z-8978	5. 8. 1943	9. 8. 1943
Christ	Monika	D. R.	Z-9453	12. 9. 1943	18. 9. 1943
Janosch	Irene	Stlos.	Z-6663	5. 4. 1943	13. 7. 1943
Kadelowski	Theresie	D. R.	Z-8986	9. 8. 1943	15. 10. 1943
Kahl	Johanna	D. R.	Z-10069	29. 3. 1944	5. 6. 1944
Karoly	Anna	D. R.	Z-8869	18. 5. 1943	?. ?. 1943
Klähr ⁴	Hedwig	D. R.	Z-9990	14. 2. 1944	24. 5. 1944
Klein	Erika	D. R.	Z-8866	12. 5. 1943	
Klimt	Erika	D. R.	Z-9544	24. 10. 1943	7. 1. 1944
Kling	Daniela	D. R.	Z-6766	10. 4. 1943	29. 7. 1943
Kozak	Elfriede	D. R.	Z-7730	19. 4. 1943	27. 6. 1943
Kraus	Inge	D. R.	Z-9471	20. 9. 1943	8. 1. 1944
Kretzner	Ursula	D. R.	Z-9447	5. 9. 1943	5. 10. 1943
Kreutz	Agathe	D. R.	Z-8992	17. 8. 1943	23. 8. 1944
Kreutz	Walburga	D. R.	Z-9582	7. 11. 1943	5. 1. 1944
Kreutzer	Walburga	D. R.	Z-8957	2. 8. 1943	11. 8. 1943
Kreuzer	Hedwig	D. R.	Z-8976	5. 8. 1943	2. 9. 1943
Kugler	Irene	D. R.	Z-8892	31. 5. 1943	7. 7. 1943
Larze	Emilie	D. R.	Z-10793	5. 6. 1944	
Laubinger	Adelheid	Z. D.	Z-6178	29. 3. 1943	7. 4. 1943
Luza	Hilde	Prot.	Z-8896	12. 6. 1943	11. 7. 1943
Malik	Anna	Prot.	Z-1936	11. 3. 1943	?
Malik	Johanna	Prot.	Z-8921	14. 7. 1943	19. 7. ?

4 Příjmení mělo být zapsáno podle matky, která se jmenovala Klärrová nebo Klarrová.

Malik	Vera	Prot.	Z-3943	27. 3. 1943	?
Murka	Helene	Prot.	Z-8311	8. 5. 1943	9. 6. 1943
Murka	Zdenka	Prot.	Z-9445	5. 9. 1943	17. 11. 1943
Nochel	Lore	D. R.	Z-8958	2. 8. 1943	3. 8. 1943
Pfaus	Erika	D. R.	Z-9671	8. 12. 1943	9. 2. 1944
Pfaus	Renate	D. R.	Z-9756	15. 1. 1944	12. 2. 1944
Petermann	Anna	D. R.	Z-8924	14. 7. 1943	24. 7. 1943
Pohl	Renate	D. R.	Z-8911	2. 7. 1943	10. 7. 1943
Prohaska	Josefa	Prot.	Z-10043	20. 3. 1944	
Raiminius	Paula	D. R.	Z-9583	7. 11. 1943	18. 11. 1943
Rebstock	Else	D. R.	Z-3684	27. 6. 1943	28. 6. 1943
Reinhardt	Elvira	D. R.	Z-9672	8. 12. 1943	11. 2. 1944
Reinhardt	Lilli	D. R.	Z-8906	27. 6. 1943	3. 10. 1943
Reinhardt	Margot		Z-7867	2. 5. 1943	5. 5. 1943
Reinhardt	Marie	Prot.	Z-9434	30. 8. 1943	4. 1. 1944
Rheinhardt	Anita	D. R.	Z-8891	6. 6. 1943	19. 9. 1943
Richter	Bertha	D. R.	Z-9437	30. 8. 1943	4. 9. 1943
Richter	Theresie	D. R.	Z-8919	8. 7. 1943	17. 9. 1943
Ringart	Else	D. R.	Z-10786	21. 5. 1944	
Rose	Sonia	D. R.	Z-5554	23. 3. 1943	?. ?. 1943
Rose	Therese	D. R.	Z-9436	30. 8. 1943	2. 9. 1943
Rosenbach	Anna	D. R.	Z-9435	30. 8. 1943	7. 9. 1943
Ruzicka	Antonie	Prot.	Z-9545	24. 10. 1943	30. 10. 1943
Ruzicka	Bozena	Prot.	Z-8894	8. 6. 1943	27. 7. 1943
Ruzicka	Bozena	Prot.	Z-9433	30. 8. 1943	8. 10. 1943
Ruzicka	Elisabeth	Prot.	Z-8925	14. 7. 1943	23. 7. 1943
Ruzicka	Franziska	Prot.	Z-8893	14. 6. 1943	25. 6. 1943
Ruzicka	Johanna	D. R.	Z-8977	5. 8. 1943	9. 8. 1943
Ruzicka	Justina	Prot.	Z-3942	15. 3. 1943	5. 5. 1943
Ruzicka	Marie	Prot.	Z-9432	30. 8. 1943	3. 9. 1943
Seeger	Waltraut	D. R.	Z-9490	15. 10. 1943	19. 12. 1943
Schandow	Lidia	D. R.	Z-9480	5. 10. 1943	31. 10. 1943
Scheifer	Elisabeth	D. R.	Z-7869	1. 5. 1943	1. 5. 1943
Schmidt	Angelika	Frank.	Z-10029	6. 3. 1944	16. 3. 1944
Schmidt	Gertrud	D. R.	Z-9596	17. 11. 1943	14. 2. 1944

Schmidt	Isabelle	D. R.	Z-8928	3. 6. 1943	6. 8. 1943
Schubert	Theresie	D. R.	Z-8899	17. 6. 1943	18. 6. 1943
Stefan	Sofie	D. R.	Z-8310	7. 5. 1943	31. 5. 1943
Stein	Rosa	D. R.	Z-9469	20. 9. 1943	18. 10. 1943
Steinbach	Anita	D. R.	Z-5446	16. 3. 1943	7. 8. 1943
Steinbach	Franziska	D. R.	Z-1823	21. 3. 1943	23. 6. 1943
Steinbach	Frieda	D. R.	Z-8887	27. 5. 1943	11. 7. 1943
Steinbach	Marie	D. R.	Z-5447	16. 3. 1943	7. 8. 1943
Steinbach	Theresie	D. R.	Z-8914	5. 7. 1943	6. 7. 1943
Stenka	Gertrud	D. R.	Z-9991	14. 2. 1944	
Stoika	Johanna	D. R.	Z-9481	5. 10. 1943	13. 10. 1943
Vasek	Angela	Prot.	Z-8312	8. 5. 1943	17. 6. 1943
Wagner	Inga	D. R.	Z-3757	15. 3. 1943	26. 9. 1943
Wapenick	Else	D. R.	Z-8912	2. 7. 1943	6. 7. 1943
Waskowski	Helene	D. R.	Z-9448	5. 9. 1943	11. 5. 1944
Weinrich	Anna	D. R.	Z-8991	17. 8. 1943	26. 9. 1943
Weinrich	Gitta	D. R.	Z-9597	17. 11. 1943	17. 12. 1943
Weinrich	Hedwig	D. R.	Z-9753	15. 1. 1944	14. 2. 1944
Weinrich	Margarete	D. R.	Z-8865	13. 5. 1943	15. 8. 1943
Weinrich	Ursula	D. R.	Z-7815	26. 4. 1943	15. 7. 1943
Weiss	Gitta	D. R.	Z-9597	17. 11. 1943	17. 12. 1943
Weiss	Hedwig	D. R.	Z-9753	15. 1. 1944	14. 2. 1944
Weiss	Hulda ⁵	D. R.	Z-9670	8. 12. 1943	1. 2. 1944
Weiss	Margarete	D. R.	Z-8865	13. 5. 1943	15. 8. 1943
Weiss	Ursula	D. R.	Z-7815	26. 4. 1943	15. 7. 1943
Weitz	Emma	D. R.	Z-7864	29. 4. 1943	2. 5. 1943
Widicz	Magda	D. R.	Z-6765	8. 4. 1943	17. 9. 1943
Winter	Barbara	D. R.	Z-8927	14. 7. 1943	15. 7. 1943
Winter	Liselotte	D. R.	Z-5448	17. 3. 1943	?
Wuchinger	Marie	D. R.	Z-8895	11. 6. 1943	5. 7. 1943
Zelinek	Paula	Prot.	Z-8918	8. 7. 1943	9. 7. 1943

⁵ Osobní jméno je zkomoleno, správně má být Hilda.

Novorozenci s vězeňskými čísly podle hlavní knihy mužů a chlapců

Příjmení	Jméno	Státní přísluš- nost	Vězeňské číslo	Datum narození	Datum úmrtí
Adler	Heinrich	D. R.	Z-10052	3. 6. 1944	
Adler	Karl	D. R.	Z-8744	20. 9. 1943	?
Anton	Peter		Z-9042	15. 1. 1944	25. 3. 1944
Balasch	Boleslaus	D. R.	Z-8193	17. 5. 1943	?
Bamberger	Adolf	D. R.	Z-8730	12. 9. 1943	2. 11. 1943
Bamberger	Gerhard	D. R.	Z-8243	12. 6. 1943	?
Bamberger	Herbert	D. R.	Z-8216	25. 5. 1943	?
Bamberger	Johann	D. R.	Z-8742	20. 9. 1943	?
Baranai	Fritz	D. R.	Z-8205	22. 5. 1943	?
Baranyai	Anton	D. R.	Z-8252	20. 6. 1943	21. 6. 1943
Baranyai	Siegfried	D. R.	Z-8878	7. 11. 1943	?
Bello	Walter	D. R.	Z-8311	19. 7. 1943	?. 8. 1943
Berger	Erich	D. R.	Z-8959	8. 12. 1943	?
Bern	Anton	D. R.	Z-8746	20. 9. 1943	?
Bern	Otto		Z-8203	22. 5. 1943	?
Bern	Robert	D. R.	Z-9283	19. 2. 1944	
Bernhardt	Georg	D. R.	Z-6068	14. 4. 1943	30. 4. 1943
	Anton				
Bernhardt	Günter	D. R.	Z-8767	5. 10. 1943	28. ?. 1943
Bibel	Herbert	D. R.	Z-8247	17. 6. 1943	21. 7. 1943
Blach	Anton	D. R.	Z-8209	25. 5. 1943	15. 7. 1943
Blum	Gerhard	D. R.	Z-8189	15. 5. 1943	24. 5. 1943
Blum	Milan	D. R.	Z-5828	2. 4. 1943	24. 5. 1943
Bock	Bruno	D. R.	Z-8190	14. 5. 1943	?
Böhmer	Josef	D. R.	Z-8251	20. 6. 1943	?
Brandt	Rudolf	D. R.	Z-8716	5. 9. 1943	?
Brandt	Siegfried	D. R.	Z-8777	15. 10. 1943	?
Broschinski	Oskar	D. R.	Z-9909	15. 5. 1944	
Brozinski	Walter	D. R.	Z-10053	7. 6. 1944	

Daniel	Erich	D. R.	Z-5827	2. 4. 1943	?. ?. 1943
Daniel	Franz	Prot.	Z-8235	1. 6. 1943	4. 6. 1943
Daniel	Franz	D. R.	Z-8364	21. 8. 1943	23. 10. 1943
Daniel	Jaroslauš	Prot.	Z-7004	19. 4. 1943	?
Daniel	Johann	Prot.	Z-8839	24. 10. 1943	13. 12. 1943
Daniel	Josef		Z-8198	20. 5. 1943	?. ?. 1943
Daniel	Josef	D. R.	Z-8871	7. 11. 1943	?
Daniel	Josef	D. R.	Z-9005	22. 12. 1943	?
Daniel	Milan	Prot.	Z-8226	30. 5. 1943	15. 7. 1943
Daniel	Wenzel	D. R.	Z-5460	27. 3. 1943	?
Daniel	Wenzel		Z-8199	20. 5. 1943	6. 7. 1943
Daniel	Winzenz	D. R.	Z-8769	5. 10. 1943	?. ?. 1943
Daniel	Zdenek	Prot.	Z-8257	23. 6. 1943	8. 7. 1943
Daniel	Zdenek	D. R.	Z-9276	14. 2. 1944	
Delis	Josef	D. R.	Z-8245	14. 6. 1943	18. 8. 1943
Dewis	Kurt	D. R.	Z-7646	10. 5. 1943	?
Dietrich	Georg	D. R.	Z-5574	29. 3. 1943	5. 4. 1943
Dytrich	Josef	D. R.	Z-8347	9. 8. 1943	27. 8. 1943
Elster	Adolf	D. R.	Z-9307	26. 2. 1944	25. 3. 1944
Engl	Josef	D. R.	Z-8717	5. 9. 1943	29. 9. 1943
Franz	Alois	D. R.	Z-8283	14. 7. 1943	2. 8. 1943
Franz	Bruno		Z-7098	21. 4. 1943	13. 5. 1943
Franz	Hans	Prot.	Z-8223	28. 5. 1943	4. 8. 1943
Franz	Harry	D. R.	Z-10035	22. 5. 1944	
Franz	Herbert	D. R.	Z-6004	5. 4. 1943	?. ?. 1943
Franz	Josef	D. R.	Z-8281	14. 7. 1943	31. 7. 1943
Freiwald	Kasimir	D. R.	Z-6062	10. 4. 1943	?
Gorgan	Nikolaus	D. R.	Z-9306	27. 2. 1944	6. 5. 1944
Granemann	Johann	D. R.	Z-8215	25. 5. 1943	?
Gross	Anton	D. R.	Z-8262	27. 6. 1943	28. 6. 1943
Gross	August	D. R.	Z-4901	21. 3. 1943	?. ?. 1943
Gross	Karl	D. R.	Z-4897	19. 3. 1943	23. 4. 1943
Grünholz	Ludwig	D. R.	Z-8745	20. 9. 1943	?
Habedank	Erwin	D. R.	Z-10054	9. 6. 1944	
Hahnstein	Gerhard	D. R.	Z-8325	26. 7. 1943	?. ?. 1943

Hahnstein	Wolfgang	D. R.	Z-8234	2. 6. 1943	9. 6. 1943
Hanstein	Erwin	D. R.	Z-6063	10. 4. 1943	27. 4. 1943
Hartmann	Adolf	D. R.	Z-8874	7. 11. 1943	?
Heilig	Rigo	D. R.	Z-4902	21. 3. 1943	?
Herak	Franz	D. R.	Z-8873	7. 11. 1943	?
Herak	Jaroslaus	D. R.	Z-8708	30. 8. 1943	?. 10. 1943
Herak	Josef	D. R.	Z-8707	30. 8. 1944	?. ?. 1943
Herak	Zdenek	Prot.	Z-8180	14. 5. 1943	10. 6. 1943
Hermann	Konrad	D. R.	Z-5826	1. 4. 1943	30. 4. 1943
Hermann	Romari	D. R.	Z-8721	5. 9. 1943	8. 9. 1943
Herzberg	Alfred	D. R.	Z-4896	19. 3. 1943	7. 4. 1943
Herzberg	Eduard	D. R.	Z-8214	25. 5. 1943	29. 7. 1943
Holomek	Franz	Prot.	Z-8260	27. 6. 1943	?. 7. 1943
Holomek	Franz	Prot.	Z-8276	8. 7. 1943	9. 8. 1943
Holomek	Josef	Prot.	Z-8227	31. 5. 1943	22. 10. 1943
Holomek	Josef	Prot.	Z-8360	17. 8. 1943	7. 9. 1943
Holomek	Ludwig	Prot.	Z-7637	8. 5. 1943	11. 6. 1943
Holomek	Vinzens	Prot.	Z-8840	24. 10. 1943	?
Horwath	Andreas	D. R.	Z-8246		?
Horwath	Anton	D. R.	Z-8275	8. 7. 1943	?. ?. 1943
Horwath	Anton	D. R.	Z-8362	17.8. 1943	30. 8. 1943
Horwath	Franz	D. R.	Z-8314	19. 7. 1943	8. ?. 1943
Horwath	Franz	D. R.	Z-8706	30. 8. 1943	?. ?. 1943
Horwath	Georg	D. R.	Z- 8272	8. 7. 1943	13. 7. 1943
Horwath	Hermann		Z-7104	23. 4. 1943	4. 5. 1943
Horwath	Johann	D. R.	Z-8233	4. 6. 1943	26. 6. 1943
Horwath	Josef	D. R.	Z-8232	6. 6. 1943	18. 10. 1943
Horwath	Josef	D. R.	Z-8253	20. 6. 1943	28. 6. 1943
Horwath	Josef	D. R.	Z-8367	21. 8. 1943	23. 8. 1943
Horwath	Julius	D. R.	Z-8267	2. 7. 1943	3. 7. 1943
Horwath	Karl	D. R.	Z-7647	10. 5. 1943	?. ?. 1943
Horwath	Peter	D. R.	Z-8249	20. 6. 1943	?. 11. 1943
Horwath	Stefan	D. R.	Z-8191	18. 5. 1943	?
Horwath	Stefan	D. R.	Z-8872	7. 11. 1943	?
Horwath	Stefan	D. R.	Z-8877	7. 11. 1943	?

Horwath	Wilhelm	D. R.	Z-8960	8. 12. 1943	20. 12. 1943
Horwath	Willi	D. R.	Z-8211	24. 5. 1943	3. 9. 1943
Hulin	Josef	Prot.	Z-8280	11. 7. 1943	24. 7. 1943
Jahnsen	Günter	D. R.	Z-3249	15. 3. 1943	19. 4. 1943
Janeček	Vladislav	D. R.	Z-6070	23. 3. 1943	? 7. 1943
Jochmann	Erich	D. R.	Z-8358	17. 8. 1943	19. 8. 1943
Keck	Anton	Prot.	Z-8310	19. 7. 1943	25. 7. 1943
Klein	Gerhard	D. R.	Z-10082	29. 6. 1944	
Klein	Werner	D. R.	Z-9871	8. 5. 1944	
Kloc	Josef	D. R.	Z-8779	15. 10. 1943	?
Knöffel	Gerhard	D. R.	Z-8271	2. 7. 1943	28. 7. 1943
Kosak	Franz	D. R.	Z-8207	20. 4. 1943	?
Kosak	Helan	D. R.	Z-8266	2. 7. 1943	3. 7. 1943
Kraus	Erwin	D. R.	Z-5824	1. 4. 1943	30. 4. 1943
Kraus	Ferdinand	D. R.	Z-8359	17. 8. 1943	27. 8. 1943
Krause	Friedrich	D. R.	Z-8323	26. 7. 1943	27. 7. 1943
Kreutz	Erich		Z-8204	22. 5. 1943	?
Kreutz	Reinhold	D. R.	Z-6003	8. 4. 1943	15. 5. 1943
Kreutz	Reinhold	D. R.	Z-8213	25. 5. 1943	? . ? . 1943
Kugler	Karl	D. R.	Z-8250	20. 6. 1943	? . ? . 1943
Kunz	Anton	D. R.	Z-5461	27. 3. 1943	2. 6. 1943
Kunz	Jaroslaus	D. R.	Z-8709	30. 8. 1943	? . 10. 1943
Kyrsitz ⁶	Karl	D. R.	Z-8313	19. 7. 1943	? . ? . 1943
Lagrene	Josef	D. R.	Z-9828	22. 4. 1944	
Lakatosch	Josef	D. R.	Z-8876	7. 11. 1943	?
Lassisch	Gustav	D. R.	Z-6064	11. 4. 1943	?
Laubinger	Alfred	D. R.	Z-8775	15. 10. 1943	?
Lauenburger	Herbert	D. R.	Z-3248	15. 3. 1943	3. 6. 1943
Lind	Erich	D. R.	Z-8279	14. 7. 1943	16. 7. 1943
Ludwig	Kurt	D. R.	Z-8268	2. 7. 1943	6. 7. 1943
Maatz	Horst	D. R.	Z-8231	5. 6. 1943	? . ? . 1943
Malik	Franz	Prot.	Z-8236	2. 6. 1943	24. 7. 1943
Meinhardt	Josef	D. R.	Z-10034	23. 5. 1944	9. 7. 194?

6 Příjmení se v této formě nevyskytuje v ženské ani v mužské evidenci, nejbližší se mu podobá příjmení Kyr.

Munk	Paul	D. R.	Z-8768	5. 10. 1943	27. 10. 1943
Murek ⁷	Anton	Prot.	Z-8345	9. 8. 1943	10. 8. 1943
Narday	Johann		Z-7113	26. 4. 1943	?. ?. 1943
Petermann	Alfred	D. R.	Z-8324	26. 7. 1943	4. 8. 1943
Petermann	Hans	D. R.	Z-8273	8. 7. 1943	16. 7. 1943
Reinhard	Josef	D. R.	Z-7636	6. 5. 1943	23. 8. 1943
Reinhard	Siegfried	D. R.	Z-8335	5. 8. 1943	13. 8. 1943
Reinhardt	Josef	D. R.	Z-10033	22. 5. 1944	14. 6. 194?
Reinhardt	Repp	D. R.	Z-8346	9. 8. 1943	28. 8. 1943
Richter	Adolf	Prot.	Z-8224	26. 5. 1943	23. 6. 1943
Ringart	Siegfried	D. R.	Z-9830	21. 4. 1944	6. 7. 1944
Rose	Alfred	D. R.	Z-8884	17. 11. 1943	?. ?. 1943
Rose- -Mettbach	Gerhard	D. R.	Z-8269	2. 7. 1943	13. 7. 1943
Rosenbach	Alfred	D. R.	Z-8875	7. 11. 1943	?
Rosenberg	Manfred		Z-7097	22. 4. 1943	?. ?. 1943
Rötzer	Josef	D. R.	Z-8244	10. 6. 1943	?. ?. 1943
Ruzicka	Herbert	D. R.	Z-8336	5. 8. 1943	?. ?. 1943
Ruzicka	Johann	Prot.	Z-8312	19. 7. 1943	27. 8. 1943
Ruzicka	Johann	Prot.	Z-8729	12. 9. 1943	23. 9. 1943
Ruzicka	Josef	Prot.	Z-8228	28. 5. 1943	3. 6. 1943
Sarkösy	Erwin	D. R.	Z-8270	2. 7. 1943	16. 7. 1943
Sarközy	Alfred	D. R.	Z-8326	26. 7. 1943	?. ?. 1943
Sarközy	Anton	D. R.	Z-8778	15. 10. 1943	?
Sarközy	Siegfried	D. R.	Z-8776	15. 10. 1943	?
Schenk	Erwin	D. R.	Z-8365	21. 8. 1943	2. 9. 1943
Schmelzer	Marian	D. R.	Z-6067	11. 4. 1943 ⁸	23. 5. 1943
Schmidt	Georg	D. R.	Z-5459	27. 3. 1943	10. 4. 1943
Schmidt	Josef		Z-8197	20. 5. 1943	?. ?. 1943
Schneeweiss	Friedrich	D. R.	Z-5823	1. 4. 1943	2. 5. 1943
Schütt	Alfred	D. R.	Z-8743	20. 9. 1943	?
Spengler	Paul	D. R.	Z-5825	1. 4. 1943	?

⁷ Příjmení je zapsáno nepřesně, správně má být Murka.

⁸ V rubrice Eingang ins Lager se uvádí až datum 13. 4. 1943.

Stefan	Peter	D. R.	Z-8274	8. 7. 1943	25. 8. 1943
Stein	Gerhard	D. R.	Z-8210	25. 5. 1943	15. 6. 1943
Steinbach	Georg	D. R.	Z-8900	26. 11. 1943	?
Steinbach	Heinz	D. R.	Z-4898	19. 3. 1943	3. 6. 1943
Strauss	Helmut	D. R.	Z-8212	24. 5. 1943	3. 7. 1943
Strauss	Josef	D. R.	Z-8255	21. 6. 1943	23. 6. 1943
Strauss	Jonny	D. R.	Z-6002	8. 4. 1943	?
Strzeszczyk	Miroslaus		Z-7166	29. 4. 1943	13. 5. 1943
Trollmann	Gerhard	D. R.	Z-4996	23. 3. 1943	18. 4. 1943
Trollmann- -Rätzig ⁹	Josef	D. R.	Z-8883	17. 11. 1943	?. 12. 1943
Ulwary	Reinhardt	D. R.	Z-8261	27. 6. 1943 ¹⁰	
Wackowski	Andreas	Polen	Z-8366	21. 8. 1943	5. 9. 1943
Wagner	Heinrich	D. R.	Z-9829	23. 4. 1944	
Wagner	Horst	D. R.	Z-8731	12. 9. 1943	?. ?. 1943
Wagner	Josef	D. R.	Z-4900	19. 3. 1943	8. 4. 1943
Wagner	Oswald	D. R.	Z-4899	19. 3. 1943	?. ?. 1943
Wagner	Oswald	D. R.	Z-8337	5. 8. 1943	?. ?. 1943
Wachler	Peter	D. R.	Z-2086	1. 3. 1943	16. 3. 1943
Wachler	Peter	D. R.	Z-7162	11. 3. 1943	23. 6. 1943
Wachner	Johann	D. R.	Z-8719	5. 9. 1943	?. ?
Waitz	Johann	D. R.	Z-8263	28. 6. 1943	29. 6. 1943
Weindlich	Oskar	D. R.	Z-10077	20. 6. 1944	
Weinlich	Reinhold	D. R.	Z-8338	5. 8. 1943	12. 8. 1943
Weinrich	Johann	D. R.	Z-6091	11. 3. 1943	24. 5. 1943
Weinrich	Rudolf	D. R.	Z-8361	17. 8. 1943	25. 9. 1943
Weiss	August	D. R.	Z-8206	20. 5. 1943	?
Weiss	Eduard	D. R.	Z-9910	16. 5. 1944	
Weiss	Harry	D. R.	Z-8256	23. 6. 1943	?. ?. 1943
Weiss	Lothar	D. R.	Z-8179	11. 5. 1943	?
Weiss	Peter	D. R.	Z-8885	17. 11. 1943	18. 12. 1943

⁹ V přehledu in Memorial Book (s. 1486) je uvedena pouze první část příjmení, tedy Trollmann.

¹⁰ V rubrice Bemerkungstext má novorozenec zapsáno, že byl 11. 11. přemístěn do Auschwitz a že 20. 12. byl odtud vrácen; datum jeho případného úmrtí není uvedeno.

Weiss	Rudolf	D. R.	Z-5090	22. 3. 1943	13. 4. 1943
Weiss	Walter	D. R.	Z-8344	9. 8. 1943	13. 12. 1943
Weiß	Herbert	D. R.	Z-8254	20. 6. 1943	21. 6. 1943
Weiß	Kurt	D. R.	Z-8333	2. 8. 1943	3. 8. 1943
Winter	Anton	Prot.	Z-8225	30. 5. 1943	11. 6. 1943
Winter	Josef	D. R.	Z-8718	5. 9. 1943	29. 9. 1943
Winterstein	Heinrich	D. R.	Z-8343	9. 8. 1943	?. 8. 1943
Wuchinger	Alfred	D. R.	Z-8282	14. 7. 1943	2. 8. 1943
Zelinka	Josef	Prot.	Z-8720	5. 9. 1943	9. 11. 1943
?	Georg	D. R.	Z-8740	16. 7. 1944	?

Summary

Ctibor Nečas

They were Born and Their Lives Wasted in the Auschwitz Gypsy Camp

Revising the attempt made in the monumental volume *Gedenkbuch. Die Sinti und Roma in Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau* (Bd. 2. München 1993) and bearing in mind the discrepancies in actual numbers quoted by all of the prominent historians in the field of Romani genocide during the Second World War, Ctibor Nečas presents a complete list of Romani children born in the so-called Gypsy camp in the B II e section of the Auschwitz concentration camp based on elicitation of data from the complete lists of women and men prisoners in the *Gedenkbuch*, thus revising the separate list of children prisoners published in the same volume.

His criticism of the separate children's list in *Gedenkbuch* is directed mainly at the fact that the list is incomplete – including only 336 or rather 319 entries (several children are included twice in list). Apart from other formal inconveniences, the quoted list also merged entries from both of the two register books, putting together male and female entries (despite the fact that both groups had a separate series of numbers in the camp registers). As a result, several children are listed under the same number, which further aggravates readers' orientation in the *Gedenkbuch* children's list.

Before presenting the list he has compiled, C. Nečas draws the attention to several specificities of the children's entries in the camp register and their interpretation. As far as the entries for the date of birth are concerned, it should be noticed that since summer 1943, newly born babies in the camp were most probably not registered individually, but as a group according to the arrival of reports from the camp hospital (see especially multiple entries from July 1, 8, and 14; August 5, 17, 30; September 20; and October 5, 15, 1943). Entries as to the date of the children's death are in quite a number of cases unavailable – due to destruction of the edges of the actual register books, as well as due to the hasty liquidation of the Gypsy camp on August 2 to 3, 1944. Nečas supposes that the ma-

jority of missing dates of death actually identifies children who were killed together with their other relatives on the infamous night.

C. Nečas also corrects former mistake, made by some historians while searching for the youngest child in the camp, in confusing the date of birth with the date of registration in the camp. While historians previously thought that the youngest children in the camp were born on March 15, 1943, it appears that the youngest child was born already on March 1, 1943 (Peter Wachler, Z-2086) and others on March 11, 1943 (Anna Malik, Z-1936; Katharina Böhmer, Z-3639; Johann Weinrich, Z-6091; and Peter Wachler, Z-7162).

The revised list itself includes the total of 392 entries, 181 and 211 for girls and boys respectively. The list reflects the state of the original camp register itself: entries missing in the registers are marked (empty entries), as well as the destruction of some parts of the book due to which some of the entries are nonligible (marked by question marks).

Helena Sadílková

— Andrej Pešta, zvaný Korádo (*25. 11. 1921)

Pan Pešta dnes žije v Letovicích, kousek od Brna, ve svém vlastním domě. Je mu 86 roků, narodil se dávno před Mnichovskou dohodou a druhou válkou a je pamětníkem, pokud mu paměť slouží. V takovém věku někdy slouží, někdy neslouží.

Znám ho dobře ještě z časů Svazu Cikánů-Romů v Brně. To bylo v létech 1968–73. Pracoval tam jako redaktor, fotograf a tiskař novin *Romano Lil*, prvních romských novin v tehdejší Československu a možná i v Evropě. Snad jen ve třicátých letech 20. stol. vycházely v Rusku, tehdy již Sovětském Svazu, noviny *Romani Zarja*.

Ríkali jsme mu Korádo, podle komisaře v tehdy běžícím televizním seriálu o sicilské mafii, trochu v legraci, trochu vážně. Byla to narážka na jeho italského tatínka a maminku z Malty i místa narození. Pravda je, že pan Pešta dodnes mluví italsky, i když, jak říká, hodně zapomněl. Kde by se jen mohl tak dobře italsky naučit, kdyby neměl italské předky? Ale jak je možné, že se jmenuje tak neitalsky? Těžko říct – a Andrej Pešta si ze svého dětství pamatuje už jen útržky. Nesporným faktem je, že jeho životní osudy byly plny dobrodružství a napětí. Stojí za to je zaznamenat.

Milena Hübschmannová se s ním seznámila už koncem padesátých let ve Spišské Nové Vsi jako mladá dívka, která se zajímala o Romy na Slovensku, a na místním úřadě jí poradili, aby se obrátila na Andreje. Ten jí skutečně velmi pomohl. Od té doby se datuje jejich vzájemné přátelství.

Milena vždy chtěla o Andrejovi napsat, nezbyl jí k tomu čas. Zůstalo to na mně, který o tom, jak to všechno bylo, zná mnohem méně, přece však stále více než ostatní kolem. A tak tímto medailonkem plním i já svůj dluh vůči Mileně.

Pokouším se zrekonstruovat životní příběhy pana Andreje Pešty. Doba jeho nejútlejšího mládí tone poněkud v mlhách. Nezbyvá než spolehnout se na vzpomínky našeho hrdiny a vzít je za bernou minci, byť se tím vystavujeme nebezpečí vzniku legendy. Ale cožpak člověk ve věku 86 let, po nesporně pohnuté prožitém životě, nemá nárok stát se legendou?

Pan Pešta Andrej se narodil v roce 1921 italskému otci a maltézké matce. Bylo to někde v prostoru měst Fainza, Rimini, a Ravena. Jeho otec byl pilotem a bojoval v první světové válce. Zemřel brzy, stejně jako Andrejova matka. Takže Andrej už od malička prožívá krušné dětství, které tráví u svých příbuzných, otcových bratrů. V patnácti letech se ocitá s těmito bratry na Podkarpatské Rusi. To už byl rok 1937 a v Itálii nastupuje Mussoliniho fašismus. Zřejmě před tímto nebezpečím zde hledali Andrejovi strýcové azyl.

| Andrej Pešta | foto: Antonín Hübschmann |

Andrej se na Podkarpatské Rusi nepochybně dostává do kontaktu s místními Romy, protože ve víru pohnutých válečných událostí mu nic jiného nezbývalo. Zřejmě mezi nimi žil, nacházej se mezi nimi své útočiště. Tady se také naučil dobře romsky. Na Podkarpatské Rusi dochází i ke změně jména. Nové jméno Andrejovi jistě mohlo usnadnit život, protože neprovokovalo zbytečně cizokrajným nádechem, který mohl být značně podezřelý. Andrej tu už začíná žít samostatně, hledá si obživu, jak se dá, snaží se vyučit a než se nadá, začíná válka.

Ve dvaceti letech narukoval Andrej Pešta do Svobodovy armády a prožil s ní i první boje jako tankista. Pracoval dokonce nějakou dobu ve Svobodově štábu. Brzy však byl vyslán znovu do Itálie, protože znal jazyk, a zde bojoval na straně partyzánů až do konce války. Jeho smýšlení bylo na straně komunistů a jako takový nemohl zůstat trvale v Itálii, kde se po válce upevnil kapitalistický řád, proto se znovu vrací do Československa.

Nejprve pracuje jako řidič těžkého trofejního amerického nákladáku v Písečné na Jeseňníku v továrně na papír, brzy se však stává komisařem pro vystěhování Němců v Jeseňníku.

V roce 1950 se ocitá ve Spišské Nové Vsi. Při práci studuje večerní průmyslovku a po jejím absolvování se stává vedoucím různých zámečnických provozů, výroby na ventilátory, staví továrenské haly a výrobu vrtacích souprav. Nepochybně prožívá hektický život. V letech 1960–64 se stává poslancem při městském národním výboru ve Spišské Nové Vsi, což do svědčuje i jeho společenské postavení v tomto městě. Čtrnáct let života, která Andrej Pešta ve Spišské Nové Vsi prožil, je nejpodstatnější pro jeho napojení na místní romskou komunitu. Nečinilo mu to potíže, protože už jako jinoch s Romy žil. Vzal si zde ženu, olašskou Romku, a s ní poznal romské prostředí a život místních Romů. V této době se také poznal s Milenou Hübschmannovou a uváděl ji do romského prostředí. Škoda, že nám o této spolupráci Milena nemůže již nic říci.

Koncem šedesátých let se Andrej Pešta objevuje na Moravě, kde začíná jeho krátká, ale mimořádně důležitá činnost v rodícím se Svazu Cikánů-Romů a v redakci *Romano Lil*. Tato anabáze skončila poměrně rychle díky tehdejší totalitní moci, které se obrodné snahy Romů vůbec nelíbily a bez skrupulí Svaz v roce 1973 zrušila.

Mezi léty 1980 až 1984 pak žije a pracuje Andrej Pešta nějakou dobu v Podbřežicích u Vyškova a nakonec zůstává ve svém domě v Letovicích u Brna, jak jsem se již zmínil.

Andrej Pešta je dodnes přes svůj vysoký věk velmi vitálním člověkem a neuvěřitelným všeumělem. Ve svém domě si vše vyrábí sám, pracuje s kovem, se dřevem. Je také skutečným umělcem, maluje obrazy a výtvarně se vyjadřuje nejruznějším způsobem. Jeho obrazy a výtvarná díla jsou dnes ve sbírkách Muzea romské kultury. Najdete tam také jeho přesnou repliku kočovného romského vozu.

Do jednoho článku se nedá vtěsnat celý pohnutý lidský život. Kolik úsilí a houževnatosti musel Andrej vynaložit, aby naplnil svůj život. Kolik umu a statečnosti bez nároku na vysoké odměny. Když dnes pan Pešta předává do Muzea romské kultury umělecké, výtvarně dokonalé předměty, dosvědčuje tím, jaké úrovně ve své práci dosáhl. To je jeho nejlepší vizitkou, která zůstane už na věčnou památku uchována pro pamětníky. Kéž by se pro mnohé z nich stala vzorem hodným následování.

Zusammenfassung

Andrej Pešta, genannt Korádo

Andrej Pešta wurde 1921 in Italien geboren, doch seine Eltern starben sehr früh und er wuchs mit seinen Onkeln auf, mit denen er bis in die Tschechoslowakei kam. Über seine Kindheit weiß man leider nicht viel, als einzige Quelle dienen uns heute nur noch die eigenen Erinnerungen von Herrn Pešta, der heute im Alter von 86 Jahren in der Nähe von Brunn lebt.

Bevor Andrej Pešta in die Tschechoslowakei kam, lebte er eine Zeit lang in der Karpatenukraine, wo er unter den Roma weilte und deren Sprache lernte. Er änderte dort wahrscheinlich auch seinen Namen. So kann man sich jedenfalls erklären, wie jemand mit italienischer Herkunft einen derart unitalienischen Namen haben kann.

Während dem Krieg wurde Andrej Pešta zum Kriegsdienst in der Svoboda-Armee eingezogen und dank seinen Italienischkenntnissen kam er als Befreiungskämpfer bis nach Italien. Nach dem Krieg kehrte er zurück in die Tschechoslowakei, er besuchte eine Abendfachschule und lebte in *Spišská Nová Ves*. Auch hier pflegte er Beziehungen mit den Roma und so lernte er Milena Hübschmannová kennen. Ende der 60er Jahre siedelte er nach Mähren um.

Karel Holomek kennt Andrej Pešta seit den Jahren 1968-73 vom Verband der Zigeuner und Roma (*Svaz Cikánů-Romů*). Pešta arbeitete damals als Redakteur und Fotograf in der ersten tschechoslowakischen Zeitung der Roma – *Romano Lil*. Dank seiner italienischen Herkunft bekam er den Spitznamen – Korádo – nach einem Kommissar in einer Fernsehserie über die italienische Mafia.

Trotz seinem hohen Alter ist Andrej Pešta immer noch vielseitig tätig, ohne Übertreibung ist er ein Tausendkünstler, er arbeitet vor allem mit Holz und Metall und malt nicht nur Bilder, sondern z.B. auch auf Teller. Seine Kunstwerke kann man vor allem im Museum der Kultur der Roma in Brunn bewundern.

Eva Zdařilová

— Rozhovor s Andrejem Peštou

Vedle medailonu z pera Karla Holomka otiskujeme také rozhovor, který vedla Milena Hübschmannová s Andrejem Peštou v roce 2003 a jehož nahrávku se po dlouhých peripetiích podařilo nalézt v její pozůstalosti. Protože se dotazy týkají stejných témat jako medailon (původu, života, tvorby), rozhovor otiskujeme v původním znění, kde převažovala romština. Přepis rozhovoru pořídila Denisa Miková, je mírně zkrácený se zachováním všech důležitých informací.

Já sú původem Ital. Otec byl konstruktér letadel, ze Sicílie, ale z Itálie. A matka byla z Malty. A já se ujal těch Romů. Ale romsky rozumím, protože jsem měl Romku. Když jsem z Itálie dojel po válce, pět roků jsem byl ve válce, tak jsem se zapletl s Romkou, aniž bych věděl, že je to Romka, a ještě olašská.

A vy jste se narodil kde?

To bylo tak: moji rodiče jeli po válce na dovolenou do Ruska, pilot a konstruktér – můj otec, pozvali je do Ruska, to bylo tenkrát ještě Československo, ne, Podkarpatská Rus. Tak tam jsem se narodil. A šel jsem zpátky, protože ani pět roků jsem neměl, když zemřeli, oba dva. Pak mě strýcové sebrali do Itálie a tam mě dali do pořádku.

Ale vy jste psal krásný romane básničky, já mám od vás nádherný romský básničky.

Protože já – hned se něco naučím.

No ale zkušinen te vakerel romanesh

Me pametina, hoj amen vakerahas ča romanesh, amen dujdžene, amen vakerahas romanesh.

Sem tumen sanas redaktorish..

Me na džanavas vůbec romanesh, až ilom kola romňa, a me latar sikhľuvavas. Nakonec hoj, mek me la mušinavas te sikhľarel, proto joj has olášsko romňi.

U me pametinav, hoj kola tumare basnički, ajse šukar... La dakere kale bala, ajse kale sar an-gara, ajse bare sar balane, bašavnas on jon sar romane.

Tak me len..., aňi tumen oľestar na dŕanen. Doŕanľas andre Indija profesor, doktor profesor, národní umělec, Kišor. Jov avľas pal ma dŕi adej, doŕanľas pes a me les diňom šovardeš *basní*.

No a kaj hine?

Leske diňom savore. Andre angličtina diňas peske te prethovel a jov palis mire basňenca pal e Indija phirelas.

Phenen mange, sar pes tumen dorešťan andre Italija?

Mire dadeskero phral has doktor, profesor, psychologos. Aver has dentista. Ta jon man ile, len na has čhavore ŕadne, tak dine man te študinel a savoro. A jov ča kamelas mandar te kerel doktoris, psychologos. Aľe mušindom, man hin the doktoratos, aľe na prekerďom les pre češťina, prekerďom les čak pre stavitelstvos.

A tumen andro savo foros bešenas akor, kodoj pre Ukrajina, pre Zakarpatsko Rus ?

Aŕ paš o Užgorodos. Odoj has amen Rusi, rusika the me imar vakeravas sar čhavoro rusika a na dŕanavas vűbec slovensky, češsky aňi romanes.

Aňi taliansky.

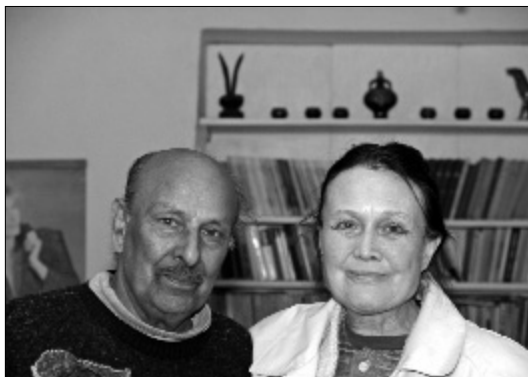
Jó, italsky, me ode mek somas vaj šov berš le dadeha la daha. Jon ačhile adaj. Jon imar na gele pale.

Ale tumen uliľan kodoj, pre Ukrajina?

Pre Užgorod oda has, Pokarpatska Rus.

A savo foros?

Ode man has kamarados, kajča bisterďom oda nav ole gavorestar, oda ča kajso cikno gav. Odej uliľom. A palis imar sar mule, ta doŕanle pes o phrala, leskere duj phrala a len čhavore na has. Tak jekh avľas vaš ma, iľa man odej a sikhavlas man. Andre Taliansko sikhavnas man italsko čhib. Odoj has man miri romňi andre Taliansko. Jée, sikhavava tumenge e fotka. Jekhe velko baro statkaris, sar baroňi, no. Jekh rakľi, jekh jeďino čaj, olaħa. Man o phuro igen rado dikhelas, protoŕe me savoro dŕanavas, savoro keravas. No a iľam amen, oda barvaľipen imar has prepisinen pre ma the pre oja čaj leskeri a gelam. Leske imar has šovardeš the pandŕ berš, imar has phureder. No avka pandŕ berš somas odej mek pal o mariben.

| foto: Antonín Hübschmann |

A kada tumenge mek na phendom, hoj me andal e Rusiko školimen somas šov čhon te zorganizinel partizaňi. Andre Italia na has partizaňi a me ode zorganizindom le partizanen. Mek andal e Sicilija, pre Malta somas, všadzi but but but a me somas velitelis oleske. Pal o mariben tak mušindom te džal het. Bo imar man rodenas. Tak me man šikovnes dochudlom het, aňi papiris na ilom, nič, kaj te na prindžaren.

No, ale me phiravas maškar o Němci andro civilis. Jon na džanenas, hoj me som velitelis.

Mek aven ke amende, tak geľom andre sklěpa, andre pivňica. A me len avka mařardom, koda rado pijenas. Mange nič pes na ačhila, bo me pre mol somas sikhado a me džanavas te pijel mol, a jon andre peste čivnas, sar ... Tak mušindom paľi te denašel, avka geľom andal o Jeseníkos.

No ale šunen, tumen prindžardan le Svobodaha?

Le Svobodaha man prindžardom avka, hoj me andal e Italia jekhe Jugoslavcoha denaštom, predal e Poľsko. No me imar na pametinav, aľe až pre Ukrajina chudľam. Ta ode man paľis sgeľom le Nalepkaha, leskera famelija tiž prindžardom. Spišská Nová Ves a jov andre kajso baro gav bešelas, tak kilometr čak. Šmižany.

Me somas tankistas andro mariben. Geľom andre Rusija, geľom andro rychlo divizija, rusiko tankos baro, T 35, ola tanki. Rusika, bo amare has škodovki ajse cikne tankici. Oda vubec andro mariben našti gele. Ta me odoj somas duj the jepaš berš andre Rusiko. Paľis man dine andre škola. Andre škola pal e Moskva a ode šov čhon somas. Sikhľarde man karate the te orgaňizinel partizanen. *Tak ja sem je měl v malíčku, toto všechno. Zorgaňizoval všetko tam.*

Andr'oda Italia odej somas zas duj the jepaš berš a paľi imar, mek dživavas, lebo jon na džanenas, jon džanenas, hoj me som andr'oda statkos, leskera čhaha. A zastupci man has dost. No ale imar paľi, honem andre Sicilija geľom, paľi denaštom andre Malta. me paľi jekh berš kavka somas adaj the adaj the adaj. Aš paľis denašlom predal o Rakusko, denaštom ke Bratislava a avka paľi, sar o Svobodas mange diňas navrhos, hoj te avav, hoj džanav te orgaňizinel, tak diňa man jako komisař.

No a paľis, sar tumen avľan andro svaz Romů?

Andro svaz Romů, adej mek aňi na has; o svazos Romů. Imar me somas ochto berš paľi Jeseńíkoste, paľi geľom ke Spišsko Nová Ves, kode keravas tovarňa, ola bova, so rozmuken o tras-ta, Rudný pece. Ta ode postavindom štar. Andre Spišská Nová Ves, aľe asi šov kilometri, Rudňany. Paľis Krompachoste, na dur, ode kerdom jekh bov pre ruda mosazno, *měděná*. Odoj has doli kajse, paľis – kaj oda? –, mek kerdom pre Oravská přehrada. Tak odej has tiž tovarňa...

No aľe mek mange kada phenen, sar avľan paľis Brnate a sar dochudľan andro koda svaz Romů.

No tak prva organizačija, kerdom andre Spišská Nová Ves. Odoj andro národno viboris man zvolinde proto, kaj dešuštar *provádzký dělení* has tel miro vast, somas sar veducí. A pro národno výboris man zvolinde *za poslance*. Peršo štar berš a aver zase štar berš. Odoj ochto berš so-mas poslancos. Paľis oda has školstvos, osveta chudľom, aľe na ča pre Roma, aľe the pro ga-dže. Me vedinavas osvetový dům, oda has tel miro vast. Ode phirnas Levočatar o terne školaki, čhaja. Tak has man ode šovardeš vaj ochtovardeš terne nipen. Tak ode keravas lenge přednaš-ki, jo, sikhavavas romanes. Buter gadžikanes sar romanes, bo na džanavas avka te vislovinel koja romaňi čhib, *jak když se narodí člověk, hned u Romů, že?* Phares, phares.

Aľe tumen džanen perfekt romanes. A igen šukares pisinen basňički. Mek hin tumen bas-ňički? Romanes?

No možna hoj hin man, aňi na džanav. Me imar romanes aňi na pisinavas, aľe gadžikanes.

Ale ča tumen pisinenas akor, sar sanas andro Svaz Romů, romanes.

Romanes. No odoj zathodom Svaz Romů Slovensko andre Spišská Nová Ves. A sar avľom adaj, Brnate, ta sgeľom man le Holomkoha, le Tomašiha, samas kamaradi skoro a jon sikhľo-nas mandar sar me zathodom koda Svaz Romů. Kajča on hin čechike Roma, o slovenske Roma oda has rozďelis baro. Čechike Roma oda has, sar pes phenel, handľara, le grenca a kajse veci, aľe...

Čechike Roma adej chudle čak famelija paš peste a kamenas rjaditeľis, rediteľis kame-nas a te zathovel. Me lenge navrhňindom buťi varesavi, hoj te vikeras samostatně amenge, kaj na mušinel o statos amenge te poťinel. Varesave kamenas, varesave na, tak kerdam schuza. A navrhňinde le phure Romes, Daňielis, Daňiel pes pisinlas. Tonda, phuro handľaris grenca. Kaj te kerel rjaditeľis oleske, Nevo Drom pes pisinlas. No a le Holomkoskero čhavo, jov has kapitanos, mek has slugadžis akor, o Karofis. Tak jov viciťindas mandar, hoj čak jediňe šaj me kerav rjaditeľis.

| Andrej Pešta s obrazem italské šlechtičny
foto: Antonín Hübschmann, květen 2002 |

The mek jekh Rom, vičinlas pes Kýr. Aňi na džanenas, hoj som staviťelis. Na kamľom te phenel, hoj te na mišľinen, hoj man odej ispidav. No a thode les. A avle o inženýra, kamenas buťi varesavi, hoj o Roma te kerel, ta mindar bičhavlas vaš ma.

Me somas andro svazos, jako člen svazu, aľe me keravas redaktoris, *Romano ľil* keravas, *od čistého až do sošitu*. Oda has miri buťi. *Fotografie, však ještě mám všechno*. Fotki keravas sa, upľne korkoro keravas. No avka, imar oda o štatos na kamelas, hoj te avel *Romano ľil*, tak me geľom andro Kralovo Pole, mekbareder fabrika Brnoste. A ode man mindar ile, kerde mandar *vedoucího*. Has man ochtovardeš zaměčňika, kotlari, všelijaki soustružnica. Oda savoro mušindom te diriginel, te zorgaňizinel. Čepo nipos len has, *zaměstnanci*, čepo. Me oda sikhaďom, kerdom a ode keravas but berš.

Paľis imar mange has šovardeš berš, mukhľom savoro a kerdom mange dľilňi me korkoro. A odoj vaš jekh čhon lavas šovardeš, ochtovardeš ezera, vaš jekh čhon čisto.

Oda has tel o komuňisti a tumen dine kajso povoleňis?

Dine, bo te avlas man andal o Kralovo Pole, has man ajse doporučeňi, ta has man o papira savoro, aľe oda akor has mek o komuňisti. No a paľis sar dikhle, hoj sar me kerav, me budňinas the vili, khera, savoro, tak pre miro than našťi pes gadžo uplatňinda. Vűbec našťi pes uplatňinda. Me keravas savoro. Mek až Vyškovostar o hoďinara bičhavras ke mande, starožitne ori te kerel. No tak oda has pal o calo okresis, *halo zkrátka*.

No a paľis?

Paľis oda bikendom, sar imar has man dost, bikendom, cindom mange kher, Brnoste. Avka mange phendom, imar dost kerdom buťi, odpočivina. *Ze dne na den konec*. Aľe me našťi ade ľikerdom avri. Duj berš možna diliňisaľuvavas. Bikendom, a cindom kada.

No a'le šunen, sar nasvařilán, me pametinav, hoj tumen....

Mařinavas pre chodba. Oda has staji, d'ilně, sar velkostatek. Malinavas – o fotki šaj tumenge sikhavav. Až andal e televiza le autobusiha avile a ofocinenas adaj savoro.

Jekhvar visal'ilom tele, infarkt. A bisterďom, na džanavas a na prindžaravas ňikas. Vubec, me tumen prindžardom až andre televiza. Andre špitaľa mindar gelom, andre špitála has lačhe doktora, o doktora man imar anglal džanenas, bo odoj lenge keravas krbi a kajse veci. Trin čhon a somas imar lačho.

A imar sasto.

A ole časostar furt kerav.

Ča hoj tumen našaďan kodi pamněća trin čhon. Me džanľom, hoj deš berš.

Ne, oda ľikerelas man oda. A'le e buťi na bisterďom, e buťi keravas, a'le le nipos na prindžaravas, našťi mange avľa pre mišľa. Rozmišľinavas, kaske me oda pisinavas, kaske me oda keravas. Až andre televiza, tumaro *vyznamenání*...

Avka mange has lačhes pro jilo, hoj o Karel, o Holomek tumenca.

Šunen, šaj phučav savo berš tumen uľilán?

V dvacátým prvním, biš the pandžto, dvacátéhopátého jedenáctý. Listopad, teď čekám v listopadu narozeniny. Ochtovardeš the duj.

No mi del o Del tumen sastipen, mek but berša te dživen.

Andrej Pešta / **Mra dakere kale bala**

Mra da chas šukar bala,
ajse kale sar angara,
ajse bare sar grastane,
bašavnas jon sar romane.

Paš o paňi bešelas,
peskre bala chanelas,
andro paňi dikhelas,
šukar peske giľavlas.

Kana balvaj phurdelas,
joj peske len phandelas,
pašal peste ruženca,
„Av, romňije, amenca.

Dikh, romňije, so keraha,
amen tuke bašavaha,
de man čepo tre bala,
mro hinovos bašavla.“

E daj le balendar čindas,
andro hinovos len thodas,
e lavuta rovlas leske –
duj hantaňa khudās peske.

Khudās peke ruženca,
khelelas le Romenca,
le Romenca khelelas,
lakre bala bašavnas.

Sar joj čori merelas,
savore Roma rovenas.
Lakre bala dobašade,
sar la andro mochtu thode.

Andrej Pešta / **Černé vlasy mé matky**

Když má matka česala si
jako uhel černé vlasy,
pevné jako žíně klisny,
zněly hlasem romských písní.

U potoka sedala,
černé vlasy česala,
do vody se dívala,
potichu si zpívala.

Když vál vítr, vlasy vlály,
splétala je květinami,
růži vetkla vedle růže.
„Půjdeš, ženo, půjdeš s námi?“

Pro tebe dnes budem hrát.
Půjdeš s námi tancovat?
Dej nám pramen černých vlasů,
rozehrajem housle, basu!“

Matka stříhá černé vlasy,
na smyčec pak napíná je,
housle vzlykly, smyčec hraje,
matka vlasy zaplétá si.

Vedle růže vplétá růži,
tancují s ní romští muži,
romští muži tancují s ní,
vlasy znějí v romské písni.

Když má matka umírala,
romská vatra zaplakala,
do hrobu ji spouštěli,
černé vlasy dozněly.

Přeložila Milena Hübschmannová

— E Roza

Anglal jepaš rat avlas avri pal o hedos o čhon. Andro cikne bange oblakici švicinelas kovlo čhonutno udud u palis naštilas pal o chmari. Phurdelas tači balvajori. Pro dachos šaršinelas e blacha, so na sas lačhes kijekarfimen.

La Roza na has soviben, ta dikhelas andre blaka. Aŕe sar dikhelas, ta pes lake na zdelas, hoj oda o čhon, so zadžal pal o chmari. Dikhel feder – varesavo manuš učalarel e blaka peskere šereha. E Roza uštel lokores, džal kije oblaka. Andre dar phadile tel late o čanga, naštik aňi lav andal peste diňas. Čak jekhvar šunel, sar lokores durkinel pre oblaka a vičinel tasadunes, hoj te na uštavel le čhavoren: „Rozo, Rozo! Av avri, oda som me, o Miško. Vareso tuke andom, av avri!“

E Roza imar džanelas, so kamel, a phenel leske: „Miško, de man smirom, le tut a dža tuke šukar khere. Buter sar duj berš man na des smirom. Mangav tut šukares, ma an man andro dumi. Me na kamav pletki! Man hin trin čhavore, o rom mange andro mariben. Me les ňigda na sklaminava, som žuži avrestar u furt avava žuži avrestar. Užarava les, so džido avla. Jov ehin Rom a tu sal gadžo.“

„Užar, užar, Rozo! Andom tuke jekh gono phuvune, džanav, hoj nane tut so te chal aňi tire čhavoren. Ma av diliňi! Av avri! Mušnav tut te dikhel! Me tut kamav, me tut kamav, šunes! Te man na mukeha aja rat, ta phirava sako rat, niž tut na dochudava!“

„Miško, le tut, dža adarig, te na, ta vičinava le Romen, jon tut chudena a avka tut marna, hoj imar buter pal ma na aveha! Mangav tut pro Del, de man smirom! Le tuke tire phuvune u našlŭv adarig. Na kamav tuke te kerel ladž.“

Aŕe o Miško ča phenda: „Rozo, jekhvar tut dochudava, mušines miri te avel. Mek aveha rado.“

E Roza leha imar na vakerlas, paštilas pro hados u diňa te rovel. O Miško ilas o gono le phuvunenca a garudās len andre kaštuňi. Ma dara, vakerelas kije Roza, so les imar na šunelas, the ke peste. Sako rat phirava, sako rat! Man na mareha tele! Mušnav la te dochudel. Jaj, soske hiňi ajsi šukar? Dochudava la! Niž avela lakero rom khere, soske me te na phirās pal late?

Džalas pašal o paňi, jekhvar leske demađas andre godi: So te činās kamukeri fil, hoj lakero rom ačilas murdardo andro mariben? Radišagostar chudlas te šolarel peske e giľi.

— Róza

Před půlnocí vyšel za kopcem měsíc. Jeho měkké světlo zasvítilo do křivých okýnek a pak zmizelo za mraky. Vál teplý větřík. Na střeše šramotil nepořádně přitlučený plech.

Róza nemohla spát, a tak se dívala oknem ven. Ale jak se tak dívala, nepřišlo jí, že by se to jen měsíc ztrácel v mracích. Podívá se pozorněji – okno zaclání něčí hlava. Róza opatrně vstává a jde k oknu. Strachem se jí podlamovaly nohy, nemohla ze sebe vypravit ani hlásek. Najednou slyší, jak někdo lehce ťuká na okno a přidušeně volá, aby neprobudil děti: „Rózo, Rózo! Pojď ven, to jsem já, Miško. Něco jsem ti přinesl, pojď ven!“

Róza už věděla, co by rád, a povídá mu: „Nech mě být, Miško, seber se a běž si domů. Trápíš mě už přes dva roky. Nepřiváděj mě do řečí, moc tě prosím! Nestojím o klepy! Mám tři děti, muž je ve válce. Já ho nikdy nepodvedu, s jinými nic nemám a mít nebudu. Budu na něj čekat, dokud bude naživu. Je to Rom a ty jsi gádžo.“

„Ale počkej, Rózo! Přinesl jsem ti pytel brambor, vím, že nemáš s dětmi co jíst. Nebud hloupá! Pojď sem! Musím tě vidět! Miluju tě, slyšíš? Toužím po tobě! Jestli nepůjdeš dneska, budu sem chodit každou noc, dokud tě nedostanu!“

„Spakuj se, Miško, a jdi pryč, jinak zavolám Romy, a ti tě zmalujou, že už za mnou přišť ani nedojdeš! Proboha tě prosím, nech mě na pokoji! Seber si svoje brambory a zmiz odsud. Nechci ti udělat ostudu.“

Ale Miško jen řekl: „Jednou tě dostanu, Rózo, musíš být moje. Ještě budeš ráda.“

Róza už s ním dál nemluvila, lehla si do postele a dala se do pláče. Miško popadl pytel s bramborami a schoval ho do kůlny. Buď klidná, povídal Róze, která už ho neslyšela, i sám sobě. Budu sem chodit noc co noc! Mě jen tak neodbydeš! Musím ji mít. Ajaj, proč jenom je taková pěkná? Dostanu ji! Dokud se jí muž nevrátí, co bych k ní nechodil já?

Přišel k potoku, a tu ho napadlo: Co kdybych napsal falešné psaní, že jí muž ve válce padl? Radostí si začal pohvizdovat.

Aja rat o čhon hurňaŋolas upral o paŋi sar parŋi papin. Pašal o paŋi maškar o virbi avelas phuro vartašis, paŋica leske andro vast, baro gerekos upre leste urdo. O Miško les na dikhla, ča sar ehas pašores paš leste. „Jaj, darandilom tumendar, phureja! Aŋe ehin šukar, tači rat, hoj na?“

„So tu sako rat kadarig o drom činaves, Miško!“

„Aŋe, na kamel pes mange te sovel! Ajsi šukar rat ehin, ta ča avka mange phirav.“

„O Del tut te arakhel, kaj tut te chudav paš e čori! Me tut prindžarav.“

„Jaj, phureja, imar man chudlal paš e čori? Na chudlal man, aŋi na chudeha.“

„Miško, tu ča avka na phires! Tu salas ko Roma! Avrether našti ulal. Na phires tu pal kaja šukar Roza?“

„Jaj, phureja!“ ilas o Miško te asal, aŋe mištes leske na sas. Dikhelas, kaj so jekhsigeder pes te čhinel le vartašistar.

„Lači rat, phureja,“ ilas pes, gejlās khere. Džalas pharipnaha the ufnoscaha.

O phuro vartašis džalas peskere dromeha, džalas pašal o paŋi kijo Roma. Jekhvar dikhel, paš o kheroro vareko terdol andre parŋi vizitka. K'oda šaj avel? So kerel avri pal jepaš rat? Sem oda e Roza! Terdol tel e fala. O phuro predžal perdal e leŋori, vičinel: „Rozo, Rozo, so keres avri? So na soves? Užares varekas?“

„Kas šaj užarav? Mro rom ehin dur andro mariben. Rado bi avás, te avlas khere. Jaj, mro Deloro, ča de, kaj te dživel! Ča te na avel murdardo andre koda mariben! Trine čhavoren mange muklas pre miro šero, sar len džidarava? Buti nane, čak so le gazdenge pro maŋi pomožinav vaš o chabenoro.“

O phuro vartašis dikhla feder, e Roza rovelas. Andro jakha lake apsa, garuvelas len le vastenca.

O vartašis lake phenel: „Ma rov, Rozo, sem tiro rom avela pale. Jov hin lačo slugadžis, me les džanav. Aŋe mek aver pharipen tuke pro jilo, Rozo!“

„Phuj dživipen ehin man. Pharo dživipen.“

„Pharo dživipen hin amen savoren. Aŋe te dživel mušinas... Šun Rozo, na has adaj o Miško? Na kamelas tuke vareso te bikenel? Na dikhla les?“

E Roza duminel, gondofinel, či te phenel čačipen či na. „Na džanav, na dikhla les, sovavas.“

„No ačh Devleha, Rozo, dža tuke, pašlūv. A te dikheha le Miškas, hoj avel ko Roma vareso te bikenel, ta av mange te phenel,“ phenda o phuro vartašis, gejlās, aŋe mek visaŋila pale. „Rozo, šunes, av tosara ke mande, dela tut miri romŋi vareso perdal o čhavore.“

„Paŋikerav tumenge, papu, avava.“

Měsíc se té noci nesl nad vodou jako bělostná husa. Kolem řeky mezi vrбами krácel starý noční hlídač, v ruce sukovici, na sobě dlouhý kabát. Miško si ho nevšiml, dokud nebyl těsně u něj.

„Fuj, to jsem se tě lekl, dědo! Ale že je dneska pěkná teplá noc, no ne?“

„A co ty tady každou noc brousíš, Miško?!“

„Ále, nechce se mi spát! Je taková pěkná noc, tak se tu jen tak procházím.“

„Pánbůh s tebou, jestli tě nachytám, jak kradeš! Já tě dobře znám.“

„Ale, dědo, už jsi mě snad někdy nachytal? Nenachytal a taky nenachytáš.“

„Miško, ty se tu jen tak neprocházíš! Byl jsi u cikánů. Jinde jsi být nemohl. Že ty chodíš za tou krásnou Rózou?!“

„Ale prosím tě!“ dal se Miško do smíchu, lehko mu však při tom nebylo. Hleděl, aby se hlídače co nejrychleji zbavil.

„Dobrou noc, dědo,“ sebral se a šel domů – s obavami, ale i s nadějí.

Starý hlídač pokračoval svou cestou, kolem potoka došel k osadě. Najednou si všiml, že u jednoho domku stojí někdo v bílé halence. Kdo to může být? Co dělá o půlnoci venku? To je přece Róza! Postává na zápraží u zdi. Starý přešel potok a zavolal: „Rózo, co ty tady, venku? Co nespíš? Čekáš někoho?“

„Koho můžu čekat? Můj muž je někde na vojně. Ten kdyby se vrátil, to by se mi ulevilo. Božíčku můj milý, jen ať to přežije! Ať mi ho v té válce nezabijou! Tři děti mi nechal na krku, jak je mám uživit? Práce není, jen sem tam vypomůžu hospodářům na poli za nějaké to sousto.“

Starý hlídač se na Rózu lépe podíval a všiml si, že pláče. Oči měla plné slz a schovávala je do dlaní.

Hlídač jí povídá: „Neplač, Rózo, vždyť se ti muž vrátí. Je to dobrý voják, já ho znám. Ale tebe, Rózo, trápí ještě něco jiného!“

„Mám mizerný život. Těžké živobytí.“

„Těžký život máme všichni. Ale žít se musí... Poslyš, Rózo, nebyl tady Miško? Nechtěl ti něco prodat? Nevidělas ho?“

Róza váhá, přemýšlí, má říci pravdu, nebo ne? „Nevím, nezahlídla jsem ho, spala jsem.“

„Inu, tak tady buď spánembohem, Rózo, běž si lehnout. A kdybys viděla Miška, že nese Romům něco na prodej, přijď mi to říct,“ řekl starý hlídač a že půjde, ale ještě se obrátil. „Poslechni, Rózo, přijď zítra ke mně, moje žena ti dá něco pro děti.“

„Děkuju vám nastotisíckrát, ráda přijdu.“

O bašne mek na giļavenas, o rukone na bašonas. Andro gav andal o khera džalas perdal o fugi andro okeņici šargo ududoro. E Roza furt na sovelas. Perdal e mišļa lake prastanas mišļenki. Bešelas tel e fala, o čhon mukelas tele pre phuv muchļuno udud, o čerčeņa phundravenas the phandenas peskere rupune jakha. Avka e Roza zaindraļiļa. Uštade la o bašne andal o gav.

O kham imar sikhadaš peskere tharune palal o hedos. La Rozake pes na kamelas te džal andro kher. Duminelas pre peskero rom. Jekhvar dikhel, andal o gav aven duj phandle the jekh gadžo. „Mamo miri! So kamen mandar? So pes ačhiļas?“ Avļas lake pre god'i, hoj o Miško andaš jekh gono phuvune. Na mukļas len adaj? Sig uštiļas upre, rodelaš pal o kher. Na dikhelaš nič. Na thodaš len andre kaštuņi? Mek avla pre mande, hoj me čordom. Chuñiļas andre kaštuņi, dikhel, jekh gono phuvune odoj. So te kerel? Či te phenel čačipen abo te garuvel len? Mamo miri, pomožin mange. O phandle imar nadur ehas. Chudļas o gono, cirdļas les andro kutos, čivkerdaš upral o gono kašta ajci, hoj na dičholas nič, čak o kašta.

Chuñiļas andro kher, o čhave mek sovenas. Počoral pozorinelas perdal e blaka, so pes kerel, avka kaj la te na dikhen. O phandle avle imar dži ko khera. Chudle kher kherestar te rodel. Na rakhle ņikhaj nič.

Avle kije Roza. „Ta so, Rozo, sar džives? Hin tut sostar te dživel?“

O gadžo lenge prečinda e дума. „E Roza hiņi buťakeri, joj phirel sako d'ives te kerel pro maļi le gazdenge. Joj nane čorachaņi, joj ehin igen paťivaļi džuvļi.“

O phandlo predikhelas o kher, dikhļa tel hađos, geļļa andre kaštuņi. Avel avri, phenel le baredereske: „Ņič ke late na rakhļom.“

O gadžo phenel: „Me džanav, hoj e Roza hiņi slušno. Joj te čorel na geļļahas. Ačh Devleha, šukar Rozo,“ paļikerda lake o gadžo.

„Džan Devleha the tumen.“

O phandle the o gadžo odgele a e Roza ačhļas avri le čhavorenca u dikhelas pal lende. So te kerav? Te phukavava avri pro Miško, jov man šaj murdarel. Abo phenla, hoj jov o phuvune na andaš u man nane švedki. Mušinav te mukel avka, te phenava, hoj o Miško andaš, ta o Roma paťana, hoj leha ľikerav. Sar o Del dela, avka ela.

Pregeļļas jekh kurko. O Miškas andal o gav avļas paļis pre jepaš rat. Ehas šišitno, čak o čerčeņa čilmilkernas pro ņebos. E rat ehas taťi, e Roza našči zasuťa, ča kije jepaš rat indraļiļa. Na suťa aņi jepaš ora, šunel, hoj vareko durkinel pre oblakica. Mi durkinel, me man na dav anglal! Kerav man, hoj na šunav. Aļe jov durkinel dijader the zoraleder.

E Roza uštiļas opre, geļļas kije blaka, phučļas: „Ko hin! So kames? Raťutņi ora!“

„Oda som me, o Miško! Phundrav mange. Anav tuke balevas.“

E Roza ehas igen cholamen. „Le tut a dža adarig! Me tutar na kamav nič!“

Kohouti ještě nekokrhali, psi neštěkali. V chalupách ve vsi prosvítalo škvírami v okenicích žlutavé světlo. Róza stále ještě nespala. Hlavou se jí honily myšlenky. Seděla na zápraží u zdi, měsíček ozařoval zem mlhavým světlem, hvězdy otvíraly a zavíraly své stříbrné oči. Potom na ni přišla dřímota. Probudili ji kohouti z vesnice.

Za kopcem už se ukazovaly paprsky slunce. Róze se nechtělo jít dovnitř. Myslela na manžela. Najednou zpozorovala, že z vesnice přicházejí dva četníci a nějaký sedlák.

„Mámo zlatá! Co po mně chtějí? Co se stalo?“ Vzpomněla si, že Miško přinesl pytel brambor. Že on ho tady nechal?! Honem vyskočila a běžela do domku. Neviděla nic. Nestrčil ho do kůlny? Ještě na mě přijdou, že jsem je ukradla. Skočila do kůlny a vidí, pytel je tam.

Co teď? Buďto říct pravdu, nebo je schovat. Maminko zlatá, pomoz mi! Četníci už byli nedaleko. Popadla pytel, odvěkla ho do kouta a zaházela ho dřívím, že nebylo nic vidět, jen klestí.

Vklouzla do domu, děti ještě spaly. Kradmo pozorovala oknem, co se děje, tak, aby si jí nevšimli. Četníci už došli do osady. Začali prohledávat dům od domu. Nikde nic nenašli.

Přišli k Róze. „Tak copak, Rózo, jak se vede? Jestlipak máš být z čeho živa?“

Sedlák je zarazil. „Róza chodí pracovat, každý den chodí dělat hospodářům na pole. To není žádná zlodějka, to je náramně poctivá ženská.“

Četník přehlédl světnici, podíval se pod postel, zašel do kůlny. Vyšel ven a povídá veliteli: „Nic jsem u ní nenašel.“

Sedlák povídá: „Róza je slušná, to já vím. Ta by krást nešla. Měj se tu spánembohem, krásná Rózičko,“ rozloučil se s ní.

„Spánembohem i vám.“

Četníci se sedlákem odešli a Róza zůstala sama s dětmi a hleděla si jich. Co si počít? Když Miška vyzradím, ještě mě zamorduje. Nebo řekne, že ty brambory nepřinesl, a já nemám žádné svědky. Musím to nechat tak, protože jestli řeknu, že je přinesl Miško, lidi si hned budou myslet, že to s ním táhnu. Pánu Bohu poručeno.

Minul týden a Miško z vesnice přišel o půlnoci zas. Noc byla temná, jen hvězdy poblikávaly na obloze. Bylo teplo a Róza nemohla usnout, zdřímla až před dvanáctou. Nespala ani půl hodiny, když slyší, jak někdo klepe na okýnko. Ať si klepe, já se neozvu! Budu se tvářit, že nic neslyším. Ale klepání se ozvalo znovu a silněji.

Róza vstala a šla k oknu, zeptala se:

„Kdo tam? Co chcete? Je noc!“

„To jsem já, Miško! Otevři. Nesu ti slaninu.“

Rózu popadl vztek. „Sbal se a pakuj se pryč! Já od tebe nic nechci!“

„Aŕe o phuvune tuke mukŕal, garuđal tuke len, o phandle ke tute na rakhle nič. Vašo-da tuke anav balevas, naštŕi chas ŕuke phuvune. Me tut kamav a vašoda tuke phiravava chaviben. The love tut dava, čak av avri kija ma.“

E Roza izdraŕ, andre dar naštŕi vakereŕ. Te pes dodŕanena o Roma, anena la andro bare pŕetki.

„Miško, pro Del tut mangav, de man smirom. Muk man te dŕivel mire čhavorenca, ma hordin mange nič, me tutar the avka na lava nič, te bi bokhatar meravas. Tu phires te čoreŕ le gadŕenge a le Romenge bikenaves. Aŕe me tutar nič na kamav! Ma uŕar, hoj avava tiri! Nŕigda, nŕigda ŕoha! Sigeder merava.“

O Miškaŕ sas choŕamen, aŕe naštŕik nič kerelas, bo o Roma beŕen nadur jekh avreŕtar, te bi les chudenas, sasto bi khere na dŕalas. Duminel, duminel, so te kerel. Nŕiç leske na avla pre gođi.

Paru minutenca pale durkinel: „Rozo, phuter mange, nič tuke na kerava, čak av avri.“

Aŕe e Roza bara choŕaha pre leste: „Dŕa adarig, te na, ta vičinava le Romen! Na kamav tuke te kerel lađŕ, bo sal romňaduno! A te avehas the svobodno, ta tut na kamavas, bo sal ga-dŕo. O gadŕe čak viuŕivinen le Romňen. Le tut, dŕa, imar mange ma av kijo kher, bo kerava vika a o Roma tut murdarena.“

„Rozo, sar man na mukes, garuvava tuke o balevas a o phandle tuke isto rakhena. Pre mande na pheneha, bo tut ŕvedki nane.“

Mek dijađer durkinelas, durkinelas, aŕe e Roza pes imar anglal na diňas.

So leske ačhiŕas, čak te dŕal khere. O balevas lake mukŕas andre kaŕtuňi.

Duminelas, duminelas, so te kerel, sar la Roza te dochudel. Duj kurke phirelas sar mato, andro ŕero leste sas čak oda, sar la Roza te dochudel. Jekh dŕives pes iŕas, gejŕas andro foros. Cindas peske papiris, kopertka, e por. Beŕtas peske pre poŕta, chudňas te čhinel. Čhinelas lokes, phares, maŕinlas o ŕiteri. Čhindas, hoj la Rozakero rom pejŕas andro mariben. Jov dŕanelas pre savi fronta la Rozakero rom ehin, bo pre gaveste pes dodŕanen savoro. No, akana la Roza dochudava!

E Roza chudŕas o ŕil. Kastar ŕaj avel? Ča le Gejzastar, lakere romestar! Talam imar ave-la khere? Rađŕŕagoha the daraha prastal pal o čhavo, so phirdas avri trin trjedi. Jov te genel na dŕanelas, o Roma čeporo dŕanenas te genel.

„Rozo, tiro rom ačhiŕas murdardo andro mariben!“

E Roza odpejŕas. Megŕisaŕiŕas. Ča la ratinenas.

Baro roviben pal o Roma ehas, e Roza rovelas sako dŕives. Paťanas o Roma savore, hoj o Gejzas lake ačhiŕas murdardo, bo but slugadŕa perenas andro mariben.

O Miškaŕ čak uŕarlas, hoj pes e Roza lačhes te rovel avri. Paŕis lake sikhavela, so jov ehin! Dochudava tut, ŕukar Rozo!

„Ale brambory sis nechala, schovala sis je, četníci u tebe nic nenašli. Tak jsem ti přinesl špek, brambory nemůžeš jíst jen tak na sucho! Mám tě rád, a tak ti budu nosit jídlo. I peníze ti dám, jen pojď ke mně ven.“

Róza se třásla, strachy nemohla promluvit. Těch řečí, až se to Romové dozvědí!

„Miško, pro Krista Pána tě prosím, dej mi pokoj. Nech mě s dětmi žít, nic mi nenos, nic si od tebe nevezmu, i kdybych měla zajít hlady. Chodíš krást po sedlácích a pak to prodáváš Romům. Ale já od tebe nic nechci! Nečekej, že si mě koupíš! Nikdy, nikdy v životě! To radši umřu.“

Miško měl zlost, ale nemohl nic dělat, protože Romové bydlí všichni hezky u sebe, a kdyby ho chytili, zdravý by se domů nedostal. Dumá, přemýšlí, co dál. Nic ho nenapadalo.

Za chvíli znovu klepe: „Rózo, otevři mi, nic ti neudělám, jenom už pojď ven.“

Ale Róza se na něj rozhněvaně rozkřikla: „Jdi pryč, jinak zavolám Romy! Nechci ti udělat ostudu, když jsi ženatý! A i kdybys byl svobodný, nechtěla bych tě, protože jsi gádžo. Gádžové Romky jen zneužívají. Seber se a táhni a víckrát mně do domu nechod', nebo spustím povyk a Romové tě zabijou.“

„Rózo, jestli mě nepustíš dál, schovám ti sem tu slaninu a četníci tě seberou. Neřekneš to na mě, protože nemáš svědky.“

Klepal a klepal, ale Róza už se neozvala.

Co mu zbývalo, než jít domů. Slaninu jí nechal v kůlně.

Přemýšlel a rozvažoval, co udělat, aby Rózu dostal. Čtrnáct dní chodil jako opilý, v hlavě měl jedinou myšlenku: jak dostat Rózu. Jednoho dne se sebral a jel do města.

Koupil papír, obálku, pero. Posadil se na poště a dal se do psaní. Psal pomalu, ztěžka maloval písmenka. Napsal, že Rózin muž padl ve válce. Na které frontě Rózin muž slouží, věděl, na vesnici se roznese všecko. Tak, a teď bude Róza moje!

Róza dostala psaní. Od koho může být? Jedině od Gejzy, od manžela! Třeba se už vrací? V radosti i obavách běží za jedním výrostkem, který vychodil tři třídy. Sama čist neuměla, Romové zřídka uměli čist.

„Rózo, tvůj muž ve válce padl!“

Róza se skácela v mdlobách na zem. Sotva ji vzkřísili.

Romové plakali a naříkali, Róza proplakala celé dny. Všichni uvěřili, že jí Gejzu zabili, protože v té válce umíralo mnoho vojáků.

Miško jen čekal, až se Róza vypláče. Potom jí ukáže, co umí! Budeš moje, krásná Rózičko!

E Roza phirelas dijader le gadženge te kerel, hoj te džidarel peskere čhavoren. O gadže la sa-jinenas, hoj ačhlās korkori, aľe the pozorinenas la, so kerela. Sem hińi mek terńi, igen šukar džuvľi, ta peske mek rakhela romes.

Jekhvar kijaraťi avľas e Roza khere – kas dikhel, kas na, le Miškas. Avel kija late, podel lake o vast, phenel: „Primin mandar hlubokú sústrasť, Rozo. Ma rov, imar leske na pomoži-neha. But slugadža pejle andro mariben. Tu sal terńi, šukar, ma dara, hoj ačheha korkori.“

E Roza leske paľikerďa rovibnaha.

„Ma rov, Rozo, me tut ľikerava, podporinava tut the tire čhavoren. Dživeha sar rańi. Akana sal volno, šaj keres, so kames. Ńiko tuke na brańinla.“

„Muk oda andal o šero,“ phenel e Roza. „Dža tuke tire dromeha. Tut hin tiro dživipen, man hin miro. Ma troma pal ma te phirel. Me ľikerav smutkos, nane man andro šero, hoj man varekaha te thovav.“

O Miškas ačhilās sar kašť a e Roza džalas kijo čhavore.

„Rozo, Rozo, sem tu tut mange mek mangeha!“ Iľas pes, džalas khere, phares dumine-las, so te kerel. Mek avľom nasig. Kampelas mange mek te užarel. Mušinav kija late aver drom te rodel.

Ehas imar kijo ješeńis, e Roza has lačhi chulańi, džanelas, hoj o jevend avla maj, kampil pes te richtinel pro jevend. Ehas šukar dľives, joj iľas o toveroro u džalas andro vešť. Čhingerlas peske kašťora andre lepeda, jekhvar šunel pal peste, hoj vereko avel.

„Lačho dľives tuke, Rozo! So tu kames tut te dotrapinel? Užar, pomožinava tuke!“

„Mišo! Me miri buťi mange kerava, paľikerav tuke, aľe tu tuke dža smirom tire dromeha.“

„Sem dikhav, savi sal dotrapimen! Ma dara, me tuke kamav čak te pomožinel!“

„De man smirom! Sar pes dodžanena o Roma, tiri romńi, ela bari ladž! Kaske? Tuke? Tuke na, mange! Ma an man andre ladž! Ma ker mange pharipen pre miro jilo!“

„Rozo! Ma av ajsi! Me tuke kamav čak te pomožinel, paťa mange!“

E Roza imar andre bari cholľi pre leste vičinel: „Dža tuke tire dromeha!“

O Miškas chuľľas kija late sar bije godľi. „Adaďives abo ńigďa!“

E Roza chudľľas o tover andro vast. „Ma troma kija ma pašeder te avel!“ Vazďľas o to-ver upre. Aľe o Miškas chudľľas latar o tover a čhidās la Roza pre phuv. E Roza les ispidelas pestar, so šaj, vičinelas, gravčinelas, aľe ńiko na avľas. Marlas les peskere churde dumukhenca, randelas les najenca andro rat, aľe jov la na mukelas.

Andro vešť e vika dur šundolas. Šundās la o hajduvos, prastalas odoj, kaj pes o pukari-ben delas anglal. Terďiľas, k’oda vičinel pukarel? E džuvľi zapasinel muršeha, vičinel: „Pomoc!

Róza dál chodila vypomáhat sedlákům, aby uživila děti. Gádžové ji litovali, že zůstala sama, ale taky sledovali, jak si poradí. Je přece ještě mladá a moc pěkná ženská. Ta si mužského ještě najde.

Jednou vpodvečer přišla Róza domů, a koho nevidí – Miško. Přistoupil k ní, podal jí ruku a povídá: „Přijmi ode mě hlubokou soustrast, Rózo. A neplač, tím už mu nepomůžeš. Ve válce umírá spousta vojáků. Jsi mladá a hezká, sama nezůstaneš, to se neboj.“

Róza mu v pláči děkovala.

„Neplač, Rózo, postarám se o tebe, budu tě i s dětmi podporovat. Budeš si žít jako paní. Jsi teď volná, můžeš si dělat, co se ti zlíbí. Nikdo ti nemůže bránit.“

„To pusť z hlavy,“ povídá Róza. „Jdi si svou cestou. Ty máš svůj život a já mám svůj. Neopovažuj se za mnou chodit. Nosím smutek, a že bych si s někým něco začínala, na to nemám ani pomyslení.“

Miško zůstal jako opařený a Róza odešla za dětmi.

„Ještě se mě budeš prosit, Rózo!“

Sebral se a šel domů a přemítal, co teď. Přišel jsem moc brzo. Měl jsem ještě počkat. Teď na to musím jít jinak.

Blížil se podzim. Róza byla dobrá hospodyně, věděla, že je zima na krku a že je potřeba se na ni připravit. Byl krásný den, tak vzala sekyrku a šla do lesa. Sekala si klestí do plachetky, když tu za sebou zaslechla někoho přicházet.

„Pěkný den, Rózo! Copak se tu chceš strhat? Počkej, pomůžu ti!“

„Miško! Děkuju ti, ale já si dělám svoje a ty si běž spánembohem taky po svých.“

„Vidím přece, že jsi celá sedřená! Neboj se, chci ti jen pomoci!“

„Nech mě být! Až se to dozvědí Romové, tvoje žena, bude z toho velká ostuda! A kdo ji bude mít? Ty? Copak ty, ale já! Nepřiváděj mě do hanby! Mám starostí i tak dost.“

„Rózo! Nebuď taková! Já ti opravdu chci jen pomoci, věř mi!“

Róza na něj rozhněvaně vykřikla: „Jdi si po svých!“

Miško k ní přiskočil jako smyslů zbavený.

„Dnes, nebo nikdy!“

Róza sevřela v ruce sekyrku. „Neopovažuj se ke mně přiblížit!“ Pozdvihla ji, ale Miško jí sekyrku vyrazil a povalil Rózu na zem. Róza se mu bránila, jak jen mohla, volala, křičela, ale nikdo nepřišel. Bušila do něj drobnými pěstmi, drápala ho do krve, ale on ji nepustil.

Křik bylo slyšet daleko po lese. Uslyšel ho hajný a pospíchal tam, odkud se volání ozývalo. Zastavil se. Kdo to může křičet? Ženská se brání chlapovi, křičí: „Pomoc! pomoc!“ Nerozpo-

Pomoc!“ Naštik prindžarelas, k’oda ehin. Sidarelas dijader, ila pal o phiko e puška, viřinel ando luftos. „Terđuv! Terđuv, bo viřinav!“

O Miřkas chuřlas opre, diņa te denařel. Aľe o hajduvos les prindžardas. Figindas e puřka pro phiko a geřlas kije Roza. E Roza rovelas, garuđas peske o jakha le burnikenca, e rokľa the e bluzka pharađi. Rovelas sar briřind.

O hajduvos la imar prindžardas. „Rozo, aћ! Ma rov imar! So adaj keres, so hin tut le Miřkuha? No řa vaker!“

„Paľikerav tumenge, raja, hoj man arakhľan lestar,“ tařľindos andro apsa phenda e Roza.

„Ma paľiker, vaker, so pes aћilas.“

E Roza peske khostas o jakha, beřtas peske andre řar. O hajduvos ehas laћho manuř, imar phuro, beřtas peske pro pňakos.

„Raja laћheja, imar avel o jevend, ta kamlom mange te phiravel kařtora pro jevend. Mro rom mange peřlas andro mariben, ta aћľom korkori trine řhavorenca. Čak dikhen, raja, ake mange řhingerđom galici, no řak dikhen. Sar imar kamava te vazdel e zajda le kařtorenca, jekhvar pre ma vićindas o Miřkas. Prindžaren les, o Miřkas andal o gav. Me imar džanavas, so kamel! Iľom o toveroro andro vast... dikhen, so kerđa...,“ e Roza imar na sas hodno te del duma dijader, o roviben la tasavelas.

„Rozo, imar řirla pal tute phirel? Imar řirla tut na del smirom? Me les laћes džanav, baro řor manuř hino! Mange phirel te řorel andro veř kařta.“

E Roza chudľas te vakerel savoro. „řunen, raja, me tumenge savoro phenava, aľe ma vakeren řikhaj, bo bi avlas mange bari ladž! Aľe tumenge savoro phenava. Avela mange feder pro jilo.“

„O Miřkas andal o gav man na del smirom imar trito berř. Phirel pal mande raťi tel e blaka, vićinel man avri, kamel pes manca te kamavel. Mindik mange anelas phuvune, balevasa, masa. Me lestar na kamavas řiř, aľe jov mange sa mukelas anglo kher abo andre kařtuņi. Me řikasko na phendom, bo na kamavas, kaj pre ma pľetki te keren. Sem džanen, raja, te ajso vareso, ta řhiba řaj kides pal e vatra. Andre dar andre trař řikasko na phendom. Mek akana rakhena o phuvune andre mri kařtuņi garude tel o kařta.

Sar pes o Miřkas dořundas, hoj miro rom peřlas andro mariben, mek goreder chudľas te phirel. Me les na kamav! Raja laћheja, phenen mange le jilestar, so som te kerel! Te džava ko phandle te phukavel pre leste, ta man murdarla. Mek man phandena andre, hoj řordom o phuvune. řvedki man pr’oda nane, hoj jov oda andas.“

„Rozo, phen mange, sar tut dodžanľal, hoj tiro rom peřlas andro mariben?“

znával, kdo by to mohl být. Spěchal dál, sundal pušku z ramene a vystřelil do vzduchu. „Stůj! Stůj, nebo střelím!“

Miško vyskočil a dal se na útěk. Ale hajný ho poznal. Pověsil pušku na rameno a šel k Róze. Róza plakala, tvář skrývala v dlaních, sukni i blůzku potrhanou. Nebyla k utišení.

Hajný už ji poznal. „Přestaň, Rózo! Neplač už! Co tu děláš, co to máš s Miškem? Pověz!“

„Děkuju vám, pane, že jste mě před ním zachránil,“ vzlykla Róza a zase se topila v slzách.

„Neděkuj a řekni mi, co se stalo.“

Róza si utřela oči a posadila se v trávě. Hajný byl hodný člověk, už starý, sedl si na pařez.

„Milý pane, bude už zima, a tak jsem si chtěla nasbírat dříví. Muž mi padl ve válce, tak jsem zůstala sama se třemi dětmi. Vidíte, pane, že jsem si nasekala jen takové malé větvičky, jenom se podívejte. Zrovna jsem si chtěla hodit plachetku na záda, a vtom na mě zavolal Miško. Jistě ho znáte, Miška ze vsi. A já už věděla, co chce! Vzala jsem sekyrku do ruky... a vidíte, co provedl...“ Róza nemohla dál mluvit, dusila se pláčem.

„Rózo, chodí za tebou už dlouho? Už dlouho tě obtěžuje? Já ho moc dobře znám, je to pěkný zloděj! Chodí mi do lesa na dříví.“

Róza se rozhodla vypovědět všechno. „Poslyšte, pane, já vám všechno povím, ale nevykládejte to nikde, to bych měla strašnou ostudu! Ale vám to všechno řeknu. Aspoň se mi uleví.“

„Miško ze vsi na mě doráží už třetí rok. Chodí mi v noci pod okno, láká mě ven a chce se mnou spát. Pořád mi nosí brambory nebo špek nebo maso. Já od něj nic nechci, ale on mi to nechává v domě nebo v kůlně. Nikomu jsem to nevykládala, protože jsem nechtěla, aby to lidi přetrásali. To víte, pane, na něčem takovém si po osadě každý s chutí napase hubu. Tak jsem se bála, že jsem radši mlčela. Ještě teď mám v kůlně pod dřevem schované brambory.“

Jak se Miško doslechl, že můj manžel padl ve válce, začal chodit ještě častěji. Ale já ho nechci! Drahý pane, povězte mi upřímně, co si mám počít! Když si půjdu stěžovat četníkům, tak mě zabije. Ještě mě zavřou, že jsem ty brambory ukradla. Mně nemá kdo dosvědčit, že to přinesl on.“

„Pověz mi, Rózo, jak ses dozvěděla, že tvůj muž padl?“

„Hin oleske trin štar čhon, so chudlōm l'il, hoj ačhilas murdardo.“

„O l'il hin mek tute, Rozo?“

„Ehin khere garudo.“

„Rozo, tajsa džava andro gav a avava ke tute. Deha mange te pregenel o l'il?“

„Sar te na, raja, užarava tumen tosara.“

„Mištes, Rozo. Akana dža khere, ma dara nisostar, ma vaker nikaske nič.“

„Pa'ikerav tumenge, lačhe raja.“

O hajduvos pomožindas lake te hazdel e zajda a gejlās andre hajduvna te chal diloskro chaben.

Tosara užarelas e Roza le hajduvos. Na užarelas but. Dikhel, hoj dural avel direkt ko Roma. O Roma leske pa'ikernas, bo sas lačho manuš, delas le čore Romen kašta te kidel andro veš.

„Lačho d'ives, raja,“ pa'ikerdas leske e Roza.

„Lačho d'ives, Roza, sar suťal? Mek sa furt roves?“

„Aľe so te kerel! Phuj dživipen amen o Del diñas.“

„Ta so, Rozo, des mange o l'il te pregenel?“

E Roza ilas o l'il andal e brek a podiñas les le hajduvoske. O hajduvos ilas te genel. Dikhel, hoj odoj nane aňi razitkos, aňi o plukos, kaj la Rozakero rom pejlās, aňi o foros, nič. Oda našťi avel oficijalno mulano l'il. Mindar dikhelas, hoj hin fingovano.

„Rozo, našťik mange požičinehas kada l'il? Me tuke les visarava pale.“

„Tumenge, raja, paťav.“

„Rozo, akorestar tut na vičinde pro uradi nikhaj? Love tuke na bičhade vaš o rom?“

„Na, nikhaj man na vičinde, aňi love mange na bičhade.“

O hajduvos akana imar stopercent džanelas, hoj oda l'il čhindas o Miškas, kaj la Roza te dochudel sigeder.

O hajduvos avľas kijo čibalo. „Lačho d'ives tuke, čhibaleja.“

„Lačho d'ives the tuke, hajduvona, kaj avka sig sidares?“

„Avľom vareso te rodel avri. Andro veš mange kampil te džal, te dikhel sar so, ta avľom sig tosara.“

„Av, beš tuke, pijaha amenge po poharicis pa'enkica, ela amen zoraleder phurd, o pindre amen feder šunena.“

O hajduvos peske bešťas, o čibalo čhidās thard'i andro pohara. „Pre amaro sastipen.“

„Mi del o Del amenge.“

„Ta so hin tuke pro jilo, vaker.“

„Dostala jsem dopis, že je mrtvý, jsou to tak tři čtyři měsíce.“
„Ten dopis ještě máš, Rózo?“
„Je schovaný doma.“
„Rózo, zítra jdu do vesnice a zastavím se u tebe. Dáš mi ten dopis přečíst?“
„Určitě, pane, zítra vás budu čekat.“
„Dobrá, Rózo. Teď běž domů, ničeho se neboj a nikomu nic neříkej.“
„Děkuju vám, milý pane.“
Hajný jí pomohl s dřívím na záda a šel do hájovny k obědu.

Nazítří Róza čekala na hajného. Ani nečekala dlouho, a už ho viděla z dálky přicházet rovnou do osady. Lidé ho zdvořile vítali, protože ho znali jako hodného člověka, který chudé Romy nechával chodit do lesa na klestí.

„Dobrý den, pane,“ pozdravila ho Róza.
„Dobrý den, Rózo, jakpak ses vyspala? Ještě pořád pláčeš?“
„Ale, co mám dělat! Pánbůh nám nadělil mizerné živobytí.“
„Tak jak, Rózo, dáš mi přečíst ten dopis?“

Róza vytáhla dopis ze záňadří a podala ho hajnému. Hajný se dal do čtení. Nevidí ani razítko, ani číslo pluku Rózina manžela, ani město, nic. Takhle nevypadá oficiální vyrozumění o úmrtí. Hned viděl, že je dopis podvržený.“

„Rózo, nepůjčila bys mi to psaní? Zase ti ho vrátím.“
„Vám, pane, věřím.“
„Rózo, ještě tě nevolali nikam na úřad? Peníze za manžela ti taky ještě neposílali?“
„Ne, nikam mě nevolali a žádné peníze mi nikdo neposlal.“
Hajný si teď byl naprosto jistý, že ten dopis napsal Miško, aby Rózu snadněji získal.

Hajný zašel za starostou. „Dej ti Pánbůh dobrý den, starosto.“
„Tobě taky. Copak tak časně?“
„Potřebuju tu něco zjistit. Musím pak do lesa podívat se, co a jak, tak jdu hned po ránu.“
„Tak pojď a posaď se, dáme si štamprličku, ať nám to líp myslí, ať nám nohy lepší slouží.“
Hajný se posadil a starosta nalil kořalku do sklenic. „Na to naše zdravíčko!“
„Dopřej nám ho Pánbůh.“
„Tak co máš na srdci, povídej.“

O hajduvos lel avri o l'il, del les le čibaleske. „Gen.“

O čibalo chudlās te genel, sar pregendās, phenel: „No šundom, hoj le Romen ehin smutkos. E Roza phirel andro ka'ipen, hoj lake o rom ačhilā murdardo andro mariben. A'le me užarav oficijalno sprava pal leste. Mek nič na chudlōm.“

„No dikhes,“ phenel o hajduvos. „Me pr'oda avilom mindar, sar o l'il pregendom.“

„Ko tut diñas oda l'il?“

„Maj tuke phenava.“ O hajduvos chudlās te vakerel le čibaleske lav lavestar, so dikhlās, so šundās. O čibalo peske bondarlas o čhora, palis peske sa čhindās tele. „No akana amenge na kampel nič ča le čiriklores te chudel.“ So dujdžene pes denas godi, so te kerel.

„Šun, čhibaleja, mekhfeder ela, te džaha ko phandle a phenaha lenge savoro.“

„Jekha godate sam, hajduvona, the me avka duminav, avas džas.“

O čibalo the o hajduvos geje ko phandle. Savoro rozvakerde le baredereske. Šunelas len lačhes, bondarelas le šereha. Ilas lendar o l'il, genelas, pregendā, phandlās andro skamind. „Oda hin jekh veca. Isto hin o l'il fingimen, a'le kampel te rodel avri. Aver veca hin e čori. Phenava le Kubaske, le vartašiske, hoj mušinel feder te merkinel pro Miškas. Ča phenen la Rozake mek adadives, te vareso, mi avel amenge te phenel.“

„Na džanav,“ bondarlas o hajduvos le šereha. „Joj lestar daral. Daral the le Romendar, hoj kerna p'etki.“

„No t'oda palis phari buči!“ phendā o bareder chmuravones. „Či na joj les ke peste cirdel? Ajsi džuvli, šukar krasavica, čingerel andre muršeste jakhenca – a imar! Di'ina'nel les.“

„E Roza nane ajsi, joj nane buterengeri,“ zaačhilās la o hajduvos. „Mek kijoda, džanes, save hine o Roma! O vudara ke lende furt phundrade u o jakha mek feder. Sako džanel, so kerel o aver! Pre vatra našti niko nič garuvel angle Romende. E Roza žuži avrestar, te kerdahas lubipen, na obačilahas maškar o Roma.“

Pregejlās jekh čhon. O phuro Kubas merkinelas, na korarda andre e jakh. Phirelas upre tele, e bakulā andro vast, a'le nič pes na kerlas. O Miškas užarelas. Daralas. Na džanelas, či les o hajduvos prindžardās vaj na. Užarelas jekh kurko, duj kurke – nič.

Bizo, hoj e Roza nikaske nič na phendās. Te phendahas, ta imar pal ma avlehas o phandle. Ta čačo, hoj na phenda! Na kamel ladž! Jojoj, ča te pes na diňahas anglal o hajduvos, imar šaj ulahas miri! Te me la dochudlōmas, the joj man palis kamlāhas! Me džanav, save džuvlija hin! Cirdel pes, cirdel pes, a palis korkori pal muršeste avel. E Roza na phendās nič le phandlenge! Añi le hajduvoske man na diñas avri. Joj daral p'etkendar, bare čhibendar. Te pre ma phukađahas, imar man o phandle chudlehas. A'le so! Švedki la nane!

Hajný vytáhl dopis a podal ho starostovi. „Přečti si to.“

Starosta se pustil do čtení, a když dopis přečetl, povídá: „No, slyšel jsem, že mají cikáni smutek. Róza chodí celá v černém, že jí na vojně zabili muže, ale já čekám v té věci oficiální vyrozumění. Ještě jsem nic nedostal.“

„No vidíš,“ povídá hajný. „Jak jsem to psaní četl, hned mi to tak připadalo.“

„Kdo ti ten dopis dal?“

„To ti hned povím.“ Hajný začal starostovi pěkně po pořádku vyprávět, co viděl a co slyšel. Starosta si kroutil kníry a pak si všechno sepsal. „Inu, teď ještě abychom ptáčka lapili.“ A rozvažují, kudy na to.

„Poslouchej, starosto, nejlíp bude, když půjdeme na stanici a všechno povíme četníkům.“

„Moje řeč, myslivecký, taky jsem na to myslel. Pojďme.“

Starosta s hajným šli za četníky. Všechno vyložili veliteli. Pozorně je poslouchal a jen vrtěl hlavou. Vzal si od nich dopis, přečetl ho a zavřel do stolu. „To by byla jedna věc. Ten dopis je určitě podvržený, ale je potřeba všechno prošetřit. Jiná věc je ta krádež. Řeknu Kubovi, hlídači, že musí na Miška dávat lepší pozor. A vy řekněte ještě dneska Róze, ať mi přijde říct, kdyby něco.“

„To nevím,“ zavrtěl hajný hlavou. „Má z něho strach. A bojí se svých, že ji budou pomlouvat.“

„To je potom těžká práce!“ řekl velitel zasmušile. „A jestlipak ona to na něj nezkouší? Taková pěkná ohnivá ženská, ta loupne po mužským očima, a máš to! Úplně ho poblázní!“

„Róza taková není,“ zastal se jí hajný. „A navíc, víš, jak to chodí u Romů! Dveře mají pořád dokořán a oči jakbysmet. Jeden o druhém vědí i to poslední! V osadě nikdo před nikým nic neutají. Róza je čistá. Ta kdyby si s někým začala, ostatní by ji vyštípali.“

Minul měsíc. Starý Kuba hlídal, nezamhouřil oka. Chodil sem tam, sukovici v ruce, ale nic se nedělo. Miško vyčkával. Báł se. Nevěděl, jestli ho hajný tenkrát poznal, nebo ne. Čekal týden, čtrnáct dní – nic.

Takže Róza nikomu nic nevyzradila. Kdyby promluvila, už by po mně šli četníci. Jistě že nic neřekla! Bojí se ostudy! Ojoj, kdyby se tam byl neobjevil ten hajný, už jsem ji mohl mít! Kdybych ji byl dostal, taky by se do mě zamilovala, však vím, jaké ženské jsou! Nejdřív se cukají, dělají drahoty, a pak za mužským přijdou samy. Róza četníkům nic neřekla! A hajnému mě taky neprozradila! Klepů se bojí, zlých jazyků. Kdyby mě byla udala, už by mě četníci měli. Ale co! Nemá svědky!

Može hoj man imar kamel, vašoda man na diñas avri! Adad'ives lake anava kachña the papiña. Te pre mande na phukaďas avri, ta man kamel. Istotne man kamel! Ča užarel, hoj lake te predžal o smutkos. Na kampelas mange ajci te siďarel. Avka ke peste vakerelas o Miškas, avka peske korkoreske diliňarelas o šero.

Pre khangeri mardas jepaš rat. O vartašiš zatrubindas pre tuba. Pal oda, khatar avelas o trubišagos, prindžardas o Miškas, kaj o phuro Kubas terďol. Phuro hino, aľe učo, rovno sar momeli, phike buchle, masa pre leste hin, o Miškas na kamľahas pes leha te marel! Mek jepaš orica užarelas, sar o gadže feder zasovna, palis lokores sar mačka džalas palal, palal le gadžengere bara. Andre kherende imar nihaj udud na labolas.

O Miškas avľas kije gadžeskeri bar. Čit! Pocichučki phagel andre bar e štachitka, hoj te avel bareder chev. Precidľas pes preke, direkt kijo kurňikos. Užarel. Sisig chudel jekha kachña, bondarel lake e men. Čhivel andro gono. O benga leha, hoj o kachña na chudle te vičinel! Pre čori has o Miškas baro špecijalistas! Akana chudľas jekha papiña, tasadľas la. Čidľas la andro gono kije kachni. Precirdľas pes pale perďal e chev andre bar, garaďa pale e štachitka u lokores pes cirdelas le dromoreha kijo Roma. Adad'ives e Roza istotne avela avri. Avela te dikhel, so lake anav.

O Miškas avelas kije jarka. Cirdelas pes maškar o virbi. O čhon avelas avri palal o chmari u pale pes garuvelas. Kana o kaľipen učarelas e phuv, akor pes o Miškas lokores, lokores cirdelas anglal. Kana o čhon avľas avri, ačhiľas o Miškas te terďol andre la virbakero učaľin. Užarelas u sar pes o čhon garuďa, džalas dureder, pindro pal pindrester. Imar kampel ča te predžal e leňori. O Miškas imar thovel o pindro andro paňi.

„Miško, s'oda ľidžas andro gono?“

O Miškas ačhiľas sar bar. Sar oda, hoj man koda phuro beng šaj dikhľas?!

„Hoj geľľal te čorel u ľidžas te bikenel le Romenge!“ O Kubas terďolas pal jekh virba, e bakuľa andro vast.

„S'oda vakeres, Kubo! Me? Le Romenge? La Rozake kamav vareso te del, le romes lake murdarde, hiňi čori korkori trine čhavenca. Sajinav la. Bokhatar meren lakere čhavore. Nane tuke len pharo?“

„A so lake ľidžas, te tut nane nič! Buťi na keres, te kerel pes tuke na kamel! Khatar iľal oda, so lake ľidžas?“

„So tuke andr'oda, phureja!“

„E Roza tut th'avka na kamela! Joj hiňi paťivaľi džuvľi. U mek kalo hordinel.“

„Čit, phureja, maj tuke phandava o muj!“

„Sikhav mange, so tute andro gono! Te na, ta vičinava le phandlen!“

Třeba už mě miluje, a proto mě neprozradila! Dneska jí přinesu slepici a husu. Když na mě nežalovala, tak mě musí milovat. Určitě mě miluje! Jen ještě čeká, až jí skončí smutek. Neměl jsem tak pospíchat. Takhle si Miško rozumoval, takhle si sám motal hlavu čím dál víc.

Na kostele odbila půlnoc. Noční hlídač zatroubil na roh. Podle toho, odkud se troubení ozývalo, Miško poznal, kde starý Kuba právě je. Byl starý, ale urostlý a rovný jako svíce, ramena-tý, samý sval – Miško by se s ním nerad pouštěl do křížku! Ještě půlhodinku počkal, až ve vesnici zase všichni tvrdě usnou, a potom se polehoučku jako kočka vydal zadem kolem zahrad. Nikde se už nesvítilo.

Miško se připlížil až k jednomu z plotů. Pst! Potichoučku vylamuje v plotě plaňku, aby měl větší otvor. Prosmýkl se dovnitř, a rovnou ke kurníku. Čeká – pak chňapne slepici a zakrouť jí krk. Honem s ní do pytle. Peklo mu přálo, že slepice nezačaly kdákat! Ve zlodějtině se Miško vyznal! Teď chytil husu a zaškrtil ji. Hodil ji do pytle ke slepici. Protáhl se dírou v plotě zase nazpátek, zasadil plaňku na místo a zlehka se vydal po pěšince do osady. Dnes Róza určitě vyjde ven. Přijde se podívat, co jí nesu.

Miško došel k potoku. Proplétal se mezi vrbami. Měsíc vyplouval mezi oblaky a zase se schovával. Pokaždé, když zemi přikryla tma, Miško se pomaličku polehoučku kradl dál. Když měsíc vyšel ze mraků, zůstal Miško stát ve stínu pod vrbami. Vyčkával, a když se měsíc zase schoval, šel krůček za krůčkem dál. Už jenom přebrodit potok. Miško už má jednu nohu ve vodě.

„Copak to neseš v tom pytli, Miško?“

V Miškovi by se krve nedořezal. Jak mě ten starý čert mohl vidět?!

„Že tys byl krást a teď to neseš cikánům na prodej!“ Kuba stál za jednou vrbou, sukovicí v ruce.

„Co to vykládáš, Kubo! Já? Cikánům? Chci dát něco Róze, zabili jí muže, zůstala chudák sama se třemi dětmi. Je mi jí líto. Děcka jí umírají hladem. Tobě jí není líto?“

„A copak jí neseš, když sám nic nemáš! Do práce nechodíš, dělat se ti nechce! Kdes to vzal, to, co jí neseš?“

„Co je ti do toho, starouši!“

„Róza tě stejně nebude chtít! To je slušná ženská. A ještě má smutek.“

„Zmlkni, dědku, nebo ti zacpu hubu!“

„Ukaž mi, co máš v tom pytli! Jestli ne, zavolám četníky!“

O Miškas darandīlas. Čīdās o gono tele pal o phiko, phenel: „No čak, av, dikh, so mande andro gono!“

O vartašis gejlās pašeder. Bandīlas kije phuv, kamelas o gono te phundravel. O Miškas leske chvatnīdās e bakuļa andal o vast a čīndās leske jekh pal o šero. O vartšis pejlās, aņi hangocis na diņas avri. O Miškas leha chudlās te izdravel, te razinel. O Kubas nič, pašlōl pre phuv. „No mišto tuke, imar ko phandle te phukavel na džaha! Dža tuke te phukavel pre aver svetos.“

Dikhlas khatar peste, ņiko nane. Ko šaj ulahas avri pal jepaš rat! O nipos mekfeder soven. Le Kubas avka muklas, pregejlās e jarka u lel o drom prosto kijo Roma. O čoro vartašis pašlōlas paš e len, andal o šero leske čulālas o rat.

La Rozakero rom, o Gejzas, ehas pro talijansko frontos. Buter sar jekh berš lestar ņiko na džanelas. Naštik bičhavlas o lila khere, bo ačhlās raņimen, pašlōlas andre špitala. Viľinde leske andre čang. Sar imar has schopno čepo te phirel, mukle les khere te sastōl avri.

Avelas khere trin dīvesa the trin rata, bo andro mariben džanas pravīdelnones čak o slugadžika transporti. Dženengere mašini phirenas jekhvar ha, buterval na.

Sar o Gejzas doavlas andro foros, ehas imar rat. Odarig mušinelas pro pindre te džal. Saste manušeske kampelas te džal duj ori. So mek o Gejzas, la Rozakero rom, te bandarlas, chrominlas, bo o pindro leske mek na has calkom sasto. Sas les berla, mukelas pes pre berla. Sar les imar bari dukh čīdelas andro pindro, ačhilās te terdōl, čepo peske khiņolas avri u palis pes mukla te džal dijader. Šīsitno ehas, čak čeporo pal o chmari pes sikhavelas o čhon.

Aņi na džānav, keci ori, vakerelas ke peste o Gejzas. Bizo hoj avla but pal jepaš rat. Jaj, Devla, soske man mušinav avka te cirdel! Kamās bi so jekhsigeder te dikhel la Roza the le čhavoren. Sar dživen, čore? Bokhatar meren. O Gejzas peske khosta o apsa u chrominlas, langavelas dureder. Či pre mande e Roza na bisterdās? Či pes na thodās avreha? Na-a! Miri Roza nane ajsi!

Imar ehas paš o gav, ņikas na dičholas, ņikhaj na labolas udud. Ča sig, sig khere! O Gejzas predžal o gav, džal pašal e leņori, o virbi leske sikhaven o drom. Na has drom, ča chodņikos, dromoro. Kamel te predžal pre aver sera perdal e len, čak jekhvar demađas le pindreha andre varesoste. Zaačhel, so dikhel! Manuš pašlōl le šereha kijo paņi.

„K'oda ehin?“ phučel. ņiko pes na del anglal. Bandol tele – o vartašis, o Kubas andal o gav! Razinel leha, jov nič, mulo hino! Andal o šero leske čulal rat. Thovel leske o kan pro jilo, o jilo ande leste mardōl. O Gejzas chuťel kije len, pherel paņi andre čapka, čhivel le Kubaske pro muj, masovar anel paņi, del les čepo te pijel.

„Ma murdar man, Miško,“ šeptinel o Kubas.

Miško se zalekl. Shodil pytel z ramene a povídá: „Tak dobře, pojď se podívat, co v tom pytli mám!“

Hlídač přistoupil blíž. Sklonil se k zemi a chtěl pytel rozvázat. Miško mu vyškul bl hůl z ruky a přetáhl ho po hlavě. Hlídač se svalil, ani nehlesl. Miško jím zatřásl, zalomcoval. Ale Kuba nic, leží bezvládně na zemi. „Dobře ti tak, ty už na stanici žalovat nepůjdeš. Jdi si žalovat třeba ke všem čertům.“

Rozhlédl se kolem sebe, nikde nikdo. Kdo by chodil po půlnoci venku! To se lidem spí nejlíp. Nechal Kubu Kubou, přebrodil potok a namířil si to rovnou do osady. Ubohý hlídač zůstal ležet u potoka a z hlavy se mu valila krev.

Rózin manžel Gejza sloužil na italské frontě. Už víc než rok o něm nikdo nevěděl. Nemohl psát domů, protože byl raněný a ležel ve špitále. Střelili ho do nohy. Hned jak mohl zase trochu chodit, poslali ho vykurýrovat domů.

Cestoval domů tři dny a tři noci, protože za války jezdily pořádně jen vojenské transporty. Vlaky pro civilisty jednou přijely, dvakrát ne.

Když se Gejza dostal do města, byla už noc. Odtamtud už musel po svých. Zdravému by to trvalo dvě hodiny. Ale Gejza, Rózin muž, se ztěžka belhal, protože se mu noha ještě úplně nespravila. Musel se opírat o berlu. Když už se bolest v noze nedala snést, zastavil se, trochu si vydechl a pak se dal na další cestu. Bylo temno, jen mezi mraky slaboučce prosvítal měsíc.

Ani nevím, kolik je, povídal si Gejza pro sebe. Určitě bude hodně po půlnoci. Bože můj, proč já se jen musím takhle plahočit! Už abych co nejdřív uviděl Rózu a děti. Jak se jim chudinkám vede? Umírají hladu. Gejza si utřel slzy a belhal se a vlekl dál. Jen jestli na mě Róza nezapomněla! Jestlipak se nespustila s jiným? Ale ne! Moje Róza není taková!

Došel až k vesnici, ale nikoho nebylo vidět, nesvítilo jediné světýlko. Jen honem domů! Gejza prošel vsí, zamířil k potoku, vrby mu ukazují cestu. Kdepak cestu, jen pěšinku, stezičku. Chtěl přebrodit potok na druhý břeh, když tu o cosi zavadil nohou. Zastavil se, a co vidí! Někdo tu leží s hlavou u vody.

„Kdo je to?“ zeptal se. Nikdo se neozval. Sehnul se – noční hlídač, Kuba z vesnice! Zatřásl jím, ale on nic, je mrtvý! Z hlavy se mu řine krev. Přiložil mu ucho k hrudi, srdce mu tluč. Gejza přikročí k potoku, nabere vodu do čepice a polije Kubovi obličej, znovu nabere vodu a dá mu pít.

„Nezabíjej mě, Miško,“ šeptne Kuba.

„Me na som o Miškas, me som o Gejzas, la Rozakero rom. Avav khere pal o frontos.“

O vartašis polokes avelas kija peste. „Gejzo, dža sig khere, sidar, o Mišo, koda gadžo, kamel te dochudel la Roza. Sidar!“

„Kubo, ma dža ņikhaj, ač adaj, me vaš tuke mindar avava.“

Ilas pes o Gejzas, na bajinel, hoj les e čang dukhal, bandarel, so šaj, na sas kana, imar ehas paš o khera. O Roma savore sovenas, šundās čak, sar vareko pre Roza vičinel: „Rozo, phundrav, phundrav, te na, ta tuke phagav o vudar avri!“

Palal o vudar šundol la Rozakero choľamen hlasos, roviben, o Gejzas na šunel savoro, so e Roza phenel, čak: „...dža adarig, ... vičinar le Romen... phandlen...“

„Te na phuteres, phagav tuke o vudar!“ vičinel tasadunes muršikano hangos.

O Gejzas na užardas. Sar o Miškas kamelas te phagel o vudar, chuťlas pal o rohos avri, čhindas les la berlaha pal o šero, chudľas les te marel. O Miškas cirdľas avri e čhuri andal e žeba, kamelas te demel andro Gejzas. Aľe o Gejzas sisig chudľas leske o vast la čuraha jekhe vasteha, avre vasteha les tasavelas.

Imar o Roma šunde, hoj pes vareso kerel avri, jekh pal aver denašte avri andal o khera, so dikhen, so na, o Gejzas ľikerel meňatar le Miškas, avre vasteha chudel leske o vast la čuraha. Mindar chuťle o murša, cirdle le gadžeske e čhuri andal o vast avri.

„O gadžo kamľas te murdarel le Gejzas čuraha!“ vičinen o Romňa.

„O Gejzas avľas, o Gejzas avľas, la Rozakero!“ vičinen o aver.

„Sem jov mulo!“

Čak akana avľa avri the e Roza. „Romaleeee!“ vičinel, „Romale, avľas man mro mulo rom te braňinel!“

„Rozo, Rozo, me na som mulo!“

„Romale, ma muken man korkora, o mulo Gejzas!“

Aľe the jekh jekh Roma chudne te denašel, sar dikhle le Gejzas. Sem avľas ľil, hoj ačhiľas murdardo! Jov mulo!

„Ma diľiňalon,“ vičinenas o murša, so ľikerenas le Miškas. „O Gejzas džido! O Miškas les kamľas te murdarel čuraha.“

E Roza megľisaľilas, peľľas pre phuv. O Gejzas la džidarelas opre, bo o Roma imar ľikerenas le Miškas.

„Rozo, Rozo, me na som mulo, me som džido!“ čumidelas lake o muj, o jakha, „me som džido, šunes, Rozo! Sig, anen paňi, Romale!“ Čordas le Rozake paňi andro muj, joj pes vzba-torindas, aľe izdral daratar, hoj la ľikerel mulo.

„Avľas ľil, hoj peľľal. Hoj tut murdarde andro mariben.“

„Já nejsem Miško, já jsem Gejza, Rózin muž. Jdu domů z fronty.“

Hlídač se k němu pomalu natočil.

„Gejzo, honem běž domů, pospíchej, Mišo, ten gádžo, chce Rózu dostat. Pospěš si!“

„Kubo, nikam nechod', zůstaň tu, hned se k tobě vrátím.“

Gejza vyrazil, nic nedbal, že ho noha bolí, belhá se, jak jen může, a než se nadál, už stojí mezi domky. Romové všichni spali, slyšel jen, jak někdo volá na Rózu: „Rózo, otevři mi! Jestli neotevřeš, vyrazím dveře!“

Zpoza dveří uslyšel Rózin rozhněvaný hlas a pláč, Gejza neslyší všechno, co Róza říká, jen: „...jdi pryč,... zavolám Romy... četníky...“

„Jestli neotevřeš, rozbiju ti dveře!“ volá přidušeně mužský hlas.

Gejza nečekal. Ve chvíli, kdy se Miško chystal vyrazit dveře, vyskočil za rohem, udeřil ho berlou po hlavě a pustil se do něj. Miško vytáhl z kapsy nůž a chtěl Gejzu bodnout. Ale Gejza ho honem chytil za ruku s nožem a druhou rukou ho začal škrtit.

A to už Romové zaslechli, že se venku něco děje, a jeden po druhém vybíhali z domků. Co nevidí, Gejza drží Miška pod krkem, druhou rukou mu svírá ruku s nožem. Chlapi honem přiskočili a vykroutili gádžovi nůž z pěsti.

„Ten gádžo chtěl Gejzu podřezat!“ ječí ženské.

„Gejza se vrátil, Rózin Gejza se vrátil!“ povykují jiné.

„Ale ten je přece mrtvý!“

Konečně vyšla ven také Róza.

„Lidičky!“ vykřikla, „lidi zlatí, můj mrtvý muž mě přišel zachránit!“

„Ale Rózo, vždyť já nejsem mrtvý!“

„Lidičky, nenechávejte mě samotnou, Gejzův duch je tu!“

Ale i další Romové se dali na útěk, jak Gejzu uviděli. Vždyť přece přišel dopis, že padl! Je to duch!

„Neblázněte,“ volali mužští, kteří drželi Miška. „Gejza je živý! Miško ho chtěl podřezat.“ Róza omdlela a padla na zem. Gejza ji křísil, protože o Miška už se postarali ostatní Romové.

„Rózo, Rózo, já nejsem duch, já jsem naživu!“ líbal ji na ústa, na oči, „já žiju, slyšíš, Rózo! Honem, přineste vodu, lidi!“ Postříkal Róze vodou obličej, probrala se, ale trásla se hrůzou, že ji objímá mrtvý.

„Přišlo psaní, že jsi padl. Že tě ve válce zabili.“

„So leha te kerel, murdaraha les?“ phučen o murša, so l'ikeren le Miškas.

„Na-a! Anen šele, phandaha les, lidžaha les ko phandle.“

„S'oda ehin, hoj o vatrašis avka trubinel,“ phenel vareko. „Sem imar e jepašrat čirla gejlās! Maj avla tosara!“

„Jaj, bisterdom pro phuro Kubas! Sig, sidāren, bo pašlol paš o paņi, o Miškas leske čaladas o šero. Sig!“

Sar o murša avle kijo paņi, o vartašis imar bešelās pre phuv a zorales trubinelās pre truba. O phandle imar na has dur, imar lengere kroki šundonas.

„Jaj, phureja, s'oda pes tumenca ačhilās? K'oda tumenge kada kerdās! Murdaraha les.“

„Užaren, čavale, imar aven o phandle. Kaj ehin o Miško čor?“

„Ma daran, phureja, imar hino andre lače vastende.“

O phandle avle. „Kubo, so hin? Soske trubines?“ Dikhen pre leste feder – o muj leste ratestar, o šero ratestar.

„Ko tut avka zmordindās?“ phučel o phandlo.

„Jov. O Miškas. Lidžalās vareso andro gono ko Roma.“

„Kaj o Miškas? Kaj o gono?“ phučel jekh phandlo.

„Kampel le Kubas te ošetriel,“ phenel aver. „Romale, lidžan le Kubas ke tumende upre. Hin vareko, ko leske phandela o šero? Mindār tosara les lidžaha ko doktoris.“

Akana avle o phandle prosto kijo Gejzas. Privitinde les čak, na sas kana, hoj te vakerele sar sas pro frontos. Tajsā vakereņa, keci kamena.

O phandle avle upre ko Roma. Le Miškaske thode mindār pro vasta o trasta. Ko Roma avlās imar the o čhibalo the o gadže, so lendar o Miškas čorlās phuvune, balevas. A avel o gadžo, so leske aja rat čordās le kachņen the le papiņen, phenel: „Rozo, džanav, hoj sal spravedlivo, hoj ņikāske nič na leha, choc sal čori. Le tuke savoro, so o Miškas aja rat andās. Avlās tuke o rom khere, ker leske hojscina!“

„Paľikerav tumenge, me tumenge butāha poťinava.“

„Ačhen Devleha, Romale, a l'ikeren tumen čak paťivales.“

Te privitinel le Gejzas avlās the o hajduvos, prave džalās andro gav. O Gejzas savorenge paľikerdās vaš e ochrana the pomoc.

O Mišo, o čor, imar na phirla te bantinel la Roza, odsudzinde les pro trin berš te bešel.

E Roza ehas akana veselo, radīšagos ande lakero jilo a ehas mek šukareder sar has angloda.

„Co s ním provedeme, zabijeme ho?“ ptali se muži, kteří drželi Miška.

„Ne! Přineste provazy, svážeme ho a odvedeme ho na stanici.“

„Co ten ponocný pořád tak troubí,“ řekl někdo. „Půlnoc už dávno minula! Za chvíli bude ráno!“

„Jaj, zapomněl jsem na starého Kubu. Honem, leží tam u vody, Miško mu rozbil hlavu. Rychle!“

Když mužští přišli k potoku, hlídač seděl na zemi a ze všech sil troubil. Četníci už nebyli daleko, byly už slyšet jejich kroky.

„Jaj, dědo, co se vám to stalo? Kdo vám to udělal? My ho zabijem.“

„Počkejte, mládenci, četníci už jdou. Kde je ten zloděj Miško?“

„Žádné strachy, dědo, ten už je ve správných rukou.“

Četníci dorazili. „Co se děje, Kubo? Co troubíš?“ Podívají se na něj líc – obličej i hlava samá krev.

„Kdo tě tak zřídil?“ ptá se jeden četník.

„To on, Miško. Nesl něco v pytli do osady.“

„A kde je Miško? A ten pytel?“ zeptal se jiný.

„Musíme Kubu ošetřit,“ řekl další. „Clapi, vezměte Kubu tam k vám do osady. Zavážete mu někdo hlavu? Hned zítra ráno ho vezmu k doktorovi.“

Teď přistoupili četníci rovnou ke Gejzovi. Jen se s ním přivítali, nebylo kdy vykládat, jak bylo na frontě. Však si zítra všechno povědí.

Četníci dorazili do osady. Miškovi hned nasadili želízka. Mezi Romy přišel už i starosta a sedláci, kterým Miško ukradl brambory a slaninu. Přišel i ten sedlák, u kterého tu noc kradl slepice a husy, a povídá:

„Rózo, vím, že jsi poctivá a nikomu bys nic nevzala, i když jsi chudá. Vem si všechno, co Miško dneska v noci přinesl. Vrátil se ti muž, tak mu připrav hostinu!“

„Děkuju vám! Přijdu si to k vám odpracovat.“

„Buďte tu spánembohem, Romové, a žijte poctivě.“

Také hajný, který měl právě namířeno do vesnice, se přišel s Gejzou přivítat. Gejza jim všem děkoval za ochranu a za pomoc.

Zloděj Mišo už Rózu trápit nepřijde, odsoudili ho na tři léta.

A Róza je zase veselá, srdce v ní radostí zpívá a je ještě krásnější, než byla předtím.

Přeložila Alena Scheinostová

— Žužo ehin amaro pañori

Na čak angomis, aŕe the akana o Roma bešen paš o pañi. Aŕe ehin mek ajse Roma, so bešen andro koloniji pro hed'i, kaj len nane pañi, añi čak cikñi chañigori. Ola Roma, so bešen paš o pañi, ta ehin the čepo barikane, hoj len ehin pañi, žužo pañi, so avel andal o veš. Sar bi te na, te oda pañi ehas lengero barvaŕipen, lengero dživipen. Varekana bokh ehas bari, čak akor chahas, sar e daj anelas andal o gav vareso tel o dand. Varekana, a the akana, le Romen ehin but čhavore, no a s'oda ehin, te e daj anelas andro gombocis, vaj keci koter marore, the phuvune, a na has añi čepo žirocis. Aŕe phuvune amenge tavlas, bo ehas amen pañi. Pro ola phuvune užarahas avka sar pro Del, a chahas len avka sar cukros, a pijahas palal žužo šilalo pañori. O pañi ehas amaro sastipen, žužipen, the amaro čoripen a barvaŕipen. Andr'oda pañi kerahas baripen. Oda pañi ehas pro pijiben, pro taviben, andr'oda pañi amen thovahas, landžarahas, the rajbinahas. Bizo, bizo, avka ehin, Romale, o pañi the o veš, ñila o kham, jevende o kašta, oda ehin amare zakladne veci.

Pametinav, mek akor somas cikno čhavoro, sar varekana le phure Romen na has gendala avka sar akana, a o čhaja, o čhave džanas kije pañi, a avka pes dikhenas, save hine šukar. Chanenas peske peskere kale šukar bala.

O phure Roma pes le bare pañestar, kana delas but brišind, igen daranas, bo sar avlas baro pañi, tak lenge lelas the o khera tele.

No, a kola Roma, so bešenas pro hed'i, telendar asanas, hoj pašes bešen paš o pañi, hoj hine leñive te phirel dureder pañeske. Jon asanas jekh avrestar, o telune asanas le uprunendar, hoj daran le pañestar. Kola, so bešenas upre pro hedos, ta len ehas cikñi chañigori, ale dost dur le Romendar. Oja chañigori peske ŕikernas avka, sar peskere duj jakha. Mek buter phirenas kije chañig o čhaja, a o cikne čhavore, bo oda ehas lengero gendalos.

— Čistá voda

Nejen v dřívějšku, ale i dnes Romové bydlívají u vody. Ale jsou také Romové, kteří žijí v osadách na kopci, kde vodu nemají, ani sebemenší pramínek. Romové, co bydlí u vody, jsou kapánek pyšní, že oni mají vodu, čistou vodičku, která přitéká z lesa. Jakkpak by ne, vždyť ta voda byla jejich jmění i jejich živobytí. Dříve bývala velká nouze, jedli jsme, jenom když máma přinesla nějaké to sousto z vesnice. Tenkrát, stejně jako dnes, měli Romové spoustu dětí, nu, a chodilo to tak, že máma vždycky přinesla něco v uzlíku, třeba pár kousků chleba nebo brambory, omastku nebyla ani kapička. Ale brambory nám uvařila, protože jsme měli vodu. Na ty brambory jsme čekali, jako bychom čekali samotného Pánaboha, a mlsali jsme je jako dort a zapíjeli je průzračnou studenou vodou. Voda nám dávala zdraví, čistotu, byla naší bídou i bohatstvím. Byli jsme na tu vodu pyšní. Pili jsme ji, vařili jsme z ní, myli se v ní i koupali a prali v ní prádlo. Inu, lidičky, je to tak, voda a les, v létě sluníčko, v zimě dříví, na tom stojí náš život.

Pamatuji se, to jsem byl ještě malý chlapec, že staří Romové neměli zrcadla jako dnes, a tak se děvčata i mládenci chodili k vodě podívat, jak jim to sluší. Česali si tam své černé krásné vlasy.

Když hodně pršelo, naši předkové se děsili, protože když přišla velká voda, dovedla jim strhnout celé domy. Staří Romové měli z vody strach, když hodně pršelo, protože když přišla velká voda, uměla jim strhnout i celé domy.

Nu, a tamti Romové, co bydleli na kopci, se dolejším posmívali, že bydlí blízko vody, protože jsou líní si pro vodu chodit. Smáli se jedni druhým, ti dolejší se hořejším zase pošklebovali, že se vody bojí. Ti, co bydleli nahoře na kopci, měli maličkou studánku, ale dost daleko od osady. Tu studánku opatrovali jako svátost. Nejčastěji tam chodily děvčata a děti, protože ji měly místo zrcadla.

Přeložila Alena Scheinostová

— Jepaš manuš

Kaj has kaj na has, ehas oda pre eňavardešto eňato svetos, kaj e pošl phandenas u o paňi hra-binenas. Nadur le gavestar, maškar o heďi, tel o veš, paš o paňi bešelass jekh phuro Rom la rom-ňaha. Na has len čhavore, dživenas korkorore sar duj čiriklore omukle. O kher len ehas sane kaštendar čikaha omakhlo, o dachos phusendar cegerendar, jekh cikňi oblokica. Andro kher len ehas jekh haďos, skamindoro the lavkica, o bovoros peske kerďas o Rom korkoro churde barorendar. Tel e fala len has lavkica, te ehas šukar d'ives, ta pes pro khamoro taťarnas.

O Rom nič na kerlas, čak o angara labarlas the bikenavlas le hartenge. Olestar dživenas. Kerlas the hartiko buti, ale olestar našti dživnas avri, bo andro foros ehas but hartá. E romňi perdal o ňilaj peske phiravelas pro jevend kaštora, hoj len te avel so te labarel.

Avlas o jevend, bare šila, o jiv ehas ajso baro, hoj aňi andro foros našti džanas vareso te cinel. Oda šil likerlas imar maj jekh čhon, akurat angle Karačoň. Sar avka bešenass paš o bov u gondolinenas, so dijader te kerel, ta avri ajso balvaj phurdelas, hoj maj o dachos lenge na rozphurďlas.

Tosara ušřile, thoďa e romňi andro bov a rovelas, hoj nane len imar so te chal. Ušřel o rom, phušel la romňatar: „Šun, romňije, so sal ajso smutno? Sar tut pozorinav, ta andro jakha ehin tuke apsa.“

E romňi cirdľas phari vodi, rovibnaha leske phenel: „Sar bi te na rovavas, te e Karačoň tel o vudar u amen nane aňi andro muj so te thovel, čak jekh phuvuňi tel o haďos rakhľom. Aňi paňi amen nane, bo o jarkos ehin faďomen.“

Džal o Rom avri, aňi o vudar našti phundravelas, ajso baro jiv perdal e rat diňas. Iľas e lopata, odčhidás o jiv, čhindás avri andal o ľegos chev, avlas khere, phenel la romňake: „Le e bradi, dža paňeske, tav mange chočak koja jekh phuvuňori.“

E romňi les šundas, iľas e bradi u geľas andro jarkos paňeske. Pherďas andre bradi paňi, andás andro kher, kamel te čhivel andre piri, čak jekhvar šunel, andre piri vareso čabrinel.

„Av ča, dikh mro kedvešno rom, s'oda andre aja bradi avka čabrinel?“

O Rom dikhel feder andre bradi a phenel la romňake: „O Del lačho hin, dikhľas, hoj nane amen so te chal, ta bičhadás amenge jekhe mačhores.“

— Půlčlověk

Kde bylo nebylo, stalo se to v devadesátém devátém světě, kde písek vázali a vodu hrabali. Nedaleko vesnice, mezi horama pod lesem u vody bydlel jeden starý Rom se svou ženou. Děti neměli, samotinci žili, jak dva opuštění ptáčkové. Chatrč ze dřeva ohozená hlinou, střecha slámou a chvojím pokrytá. A jedno malé okénko. V domku jedna postel, stolek a lavice, pec si postavil ten Rom sám z drobného kamení. Venku u stěny domku lavička, když bylo hezky, hráli se na sluníčku.

Rom práci neměl, a tak chodil pálit uhlí a prodával ho kovářům. Z toho žili. Vyznal se i v kovařině, ale tím by se byli neuživili, protože ve městě bylo kovářů plno. Romka chodila v létě na dříví, aby měli čím topit. Přišla zima, velké mrazy, sněhu závěje, že ani do města nemohli, aby si něco koupili. A ty mrazy trvaly už celý měsíc. Bylo před Vánocemi. Jak tak seděli u pece a přemýšleli, co si počít, strhla se vichřice, že jim div střechu nerozfoukla.

Ráno vstali, žena přiložila a plakala, že už nemají co jíst. Vstal i muž a ptá se ženy: „Poslyš, má ženo, co že jsi tak smutná? Jak tě tak pozoruju, máš v očích slzy.“

Žena vzdychla a povídá s pláčem: „Jak bych neplakala, Vánoce jsou přede dveřma, a my nemáme co do pusy, jen jednu brambůrku jsem našla pod postelí. Ani vodu nemáme, potok je zamrzlý.“

Vyjde Rom ven, ztěží otevřel dveře, kolik sněhu přes noc napadalo. Vzal lopatu, odházal sníh, v ledu vysekal díru, přišel domů, povídá ženě: „Vem vědro, jdi pro vodu a uvař mi aspoň tu jednu brambůrku.“

Žena poslechla, vzala vědro a šla k potoku pro vodu. Nabrala do vědra vody, přinesla ji domů, chtěla ji nalít do hrnce, ale tu slyší, jak se ve vodě něco hemží. „Pojď, můj drahý muži, pojď se podívat, co se to v té vodě tak hemží.“

Rom se pořádně podívá do vody a povídá ženě: „Bůh je dobrotivý, viděl, že nemáme co jíst, a tak nám poslal rybičku.“

E Romni chudlas pes te modlinel kijo Del. O rom phenel la romnake: „Mri romnori šukar, ma modlin tut ajci, a le thov oja phuvu ni the le mačhes te tadol, bo imar na birinav, ajso som bokhalo.“

E romni maj a maj tadas, thodas pro skamind a phenel le romeske: „Dža te chal, mro lubo rom, užar, čhivav tuke mek lonoro upre.“

Bešel o rom pal o skamind, lel e čhuri, prečhinel le mačhores pro jepaš the e phuvu ni, a phenel la romnake: „Le, romni je, the tu jepaš, beš tele a cha.“

Sar jon oda chale, avka čafile, sar te chalehas jekh čaro mas. E romni chudlas le Devles te mangel: „Ach, Devla miro sovnakuno, požehnin amenge chočak ajse čhavoress sar kada jepaš mačhoro, so les chalom.“

Kavka e romni trin dives the trin rata mangelas le Devles, hoj len te del čhavoress, so bi lenge andal oda čoripen pomožinelas.

Trito dives ehas igen šukar, o Rom ilas o gone, gejlas andro veš te labarel o angar. E romni uštilas, fitindas andro bov a gondolinel, sar dživna dijader. Jekhvar šunel, hoj andro hados pes vareso rušinel. Dikhel pal peste, ačhlas mulake. Našti ani o muj phuterlas. Andro hados ehas jepaš čhavoro.

Phenel lake oda jepaš čhavoro: „Mri kedvešno dajori, ma dikh pre ma, a le de man sig te pijel, bo imar bokhatar merav.“

E daj has mek sar kaštu ni, na džanelas, so te kerel, bo igen predarandilas. A le avlas lake andre godi, hoj la o Del avri šundas, di na la, so peske lestar mangelas. Beštas peske pro hados, ilas le jepaš čhavoress pro vast a thodas leske o kol in andro muj.

Sar imar pijlas čafile, chuťlas tele pre phuv a phenel la dake: „Mri dajori lubo, uri man u pre jekh pindro mange ker bočkora, te na fadinav. Bo džava le dadeske anglal.“

E daj ačhlas mulake, sar šundas, hoj kamel avri te džal, a le našti les zalikerdas. Sar pre leste avka dikhelas, o apsa lake andal o jakha čhordonas. Igen lake ehas pharo, hoj les ehin čak jekh pindro, jekh vast, jekh jakh the jekh kan, jepaš šero. Devla miro somnakuno, sar jov čoro phirela, s'oda leha avla?

„Mri dajori kedvešno, ma rov, me tumenge avava pre bari pomoca.“

Chuťlas avri u muklas pes ole drome ha, kaj leskero dad o angar labarlas. Niž peske gondolindas e daj, hoj hino mek ciknoro a čak jepašoro u šaj fadinel andre kada baro jiv, o Jepaš Manušoro imar na dičholas. Di na e daj te rovel: „Ach, Devla miro Devla, imar les šoha na dikhava, andre kada jiv jov čoro varekhaj fadinela.“

O Jepaš Manušoro, so chuťlas e navar, imar has paš o dad. O dad imar o angar šudra-relas. Čak jekhvar šunel: „Lačo dives, mro kedvešno phuro dad!“

O dad dikhel pal peste, sar pal peste dikhlas, predarandilas.

Žena se začla modlit k Bohu. Muž povídá: „Má krásná ženo, nemodli už se tolik, ale dej vařit tu bramboru a tu rybu, protože nemůžu vydržet hladý.“

Žena honem, honem uvařila, dala na stůl a povídá muži: „Pojď jíst, můj milý muži, počkej, ještě ti to osolím.“

Usedne Rom za stůl, vezme nůž, překrojí rybičku napůl i brambůrku napůl a povídá ženě: „Na, ženo, tady máš půlku, sedni si a jez.“

Když dojedli, byli tak sytí, jako by byli snědli mísu masa. A žena se začala modlit: „Ach, Bože můj zlatý, požehnej nám děťátkem, třeba jen polovičním jako byla ta rybička, kterou jsem snědla.“

A tak se ta žena modlila tři dny a tři noci, aby jim Bůh dal dítě, které by jim pomohlo od té bídy.

Třetího dne bylo venku krásně, Rom vzal pytle a šel do lesa pálit uhlí. Žena vstala, zatopila v peci a přemýšlí, jak budou žít dál. Najednou slyší, že se v posteli něco hýbe. Ohlédne se a div, že neomdlela. Ani pusu nemohla otevřít. V posteli bylo půl dítěte.

Povídá jí to Půldítě: „Moje drahá maminko, nekoukej na mě tak a dej mi rychle pít, umírám hladý.“

Matka byla ještě celá zdřevěnělá, nevěděla, co má dělat, protože se strašně polekala. Ale napadlo ji, že ji asi Bůh vyslyšel a dal jí to, oč ho prosila. Sedla teda na postel, vzala Půldítě do náručí a vložila mu prs do pusinky.

Když se dosyta napil seskočil na zem a povídá matce: „Má milá maminko, obleč mě, na tu mou jednu nohu mi udělej bačkoru,¹ abych nezmrznul. Půjdu naproti tatínkovi.“

Matka div neumřela, když slyšela, že chce jít ven, ale nebyla s to ho zadržet. Jak tak na něj hleděla, slzy jí proudem tekly z očí. Bylo jí strašně líto, že má jen jednu nohu, jednu ruku, jedno oko, jedno ucho a jen půlku hlavy. Bůže můj zlatý, jak může chodit, co s ním bude?

„Má drahá maminko, neplač, budete ze mě mít velký užitek.“

Vyskočil ven a pustil se tím směrem, kde jeho otec páлил uhlí. Než si matka stačila pomyslet, že je ještě maličký a k tomu jen a jen poloviční, a že v tom vysokém sněhu může umrznout, Půlčlovíčka už nebylo vidět. Matka se dala do pláče: „Ach Bože můj, Bože, už ho nikdy neuvidím, někde mi v tom sněhu umrzne.“

Sotva Půlčlovíček devětkrát skočil, byl u otce. Otec uhlí už chladil. Najednou slyší: „Dobrý den, můj drahý, starý tatínku.“

Otec se ohlédl a polekal se.

1 „Bočkori“ nebo „papuči“ byly onuce sešité podle tvaru nohy, vycpané senem nebo slámou. Nosili je v zimě chudí venkované, zejména Romové.

„Ma dara, mro kedvešno phuro dad, aŕe privitin tire Jepaše Čhavores, oles, so tumenge mangŕan le Devlestar.“

„Mi del o Del lačo d'ives, mro kedvešno Jepaš Čhavoro. Sar avŕal? Sem tut nane čak jekh pindroro, mro ŕubo čhavoro. S'oda suno džav? Oda našt'ı avel.“ Lel o jiv, thovel peske o jakha jiveha, hoj te dikhel feder, aŕe o Jepaš Manušoro imar o angar andro gone rakinelas.

„Mro ŕubo dadoro, an mange šelore, phandav o gone, avas sigeder khere, bo e daj bokhatar merla, tosarastar na chalas.“

O dad imar avŕa kija peste, phenel: „Mištes, mročo, užar, me phandava, man ehin duj vasta, sar bi tu čoro šaj phandehas jekhe vasteha?“

Aŕe o Jepaš Manušoro chvatindas leske andal o vast o šelo a so čhungardahas o dad, imar o gone čhidas peske pro phiko u phenel le dadeske: „Mro ŕubo dadoro, me džav anglal, tu polokores av khere pal mande.“

Ňiž o phuro Rom peske savoro andro šero sthovkerdas, ta o Jepaš Manušoro imar ehas khere.

„Phuter, mri dajori, andom o angar khere, o dad lokores avel pal mande.“

E daj phuterel o vudar, phadon andre late o pašvare, na paŕal peskere jakhenge: „Ach, mro ŕubo, kedvešno Jepaš Čhavoro, sar tu šaj andal khere kajse duj bare gone, sem o dad duje gonenca ŕedva džal!“ Del e daj te rovel.

„Ma rov, mri kedvešno dajori, me tuke phendom, hoj tumenge avava pre pomoca. De man čepo te pijel, bo som bokhalo.“

E daj iŕa o koŕin avri, diŕnas les te pijel.

„Ach, mri kedvešno ŕubo dajori, akana som čalo u čujinav man zorate. Avas andro foros le angarenca. Ňiž avla o dad andal o veš, bikenaha len a cinaha chaben. Me bi džás kororo, aŕe na džanav, kaj pes o angara bikenaven.“

Dikhel pre leste e daj, del te rovel the pharipnastar the radišagostar.

„Ma rov, mri kedvešno phuri daj, beš tuke pre kala duj gone, chuŕas andro foros.“ Lel la da, thovel la pro gone, čhivel pro phiko, phenel: „Liker tut, mri kedvešno phuri daj, maj sam andro foros, čak phen mange, khatar te džal.“

So chuŕŕa eŕavar, imar has andro foros paš o harŕas. Thoda tele o gone, phenel la dake: „Dža andre a biken le harŕaske kala angar u džaha te cinel te chal.“

E daj geŕŕas ko harŕas, bikendas o angar, iŕas o love, avŕas avri, phenel: „Mro kedvešno čhavoro, av, džas andre skŕepa.“ Sar imar cinde, so lenge kampelas, phandŕas e daj savoro andre zajda a phenel: „Mro kedvešno Jepaš Čhavoro, so tuke te cinav, phen, guŕipena vaj bokeŕa, phen, cinava tuke, so kames, so žadines.“

„Neboj se, můj drahý, starý tatínku, ale přivítej svého Půlsynka, kterého jste si vymodlili od Boha.“

„Dej Bůh dobrý den i tobě, můj drahý Půlsynku. Jak jsi sem došel? Vždyť máš jen jednu nožičku, mé milé děťátko. Sním snad? To přece není možné!“ Vezme sníh, protře si oči sněhem, aby líp viděl, ale Půlčlovíček už nabírá uhlí do pytlů. „Můj milý tatíčku, přines mi provazy, svážu pytle a pojďme co nejrychleji domů, protože maminka umírá hlady, od rána nejedla.“

Otec už přišel k sobě, povídá: „Dobře, synáčku, počkej, já to zavážu, mám dvě ruce, jak bys ty, chudáčku, chtěl pytle vázat jednou rukou?“

Ale Půlčlovíček mu vytrhl z ruky provaz a než stačil otec jednou plivnout, hodil si pytle přes rameno a povídá otcí: „Můj milý tatíčku, já půjdu napřed a jdi domů za mnou.“

Než si starý Rom všechno stačil srovnat v hlavě, byl Půlčlovíček doma. „Otevři mi, mamičko má, přinesl jsem pytle uhlí a tatínek jde pomalu za mnou.“

Matka otevře dveře, podlamují se pod ní kolena,² nevěří svým očím: „Ach můj milý, drahý Půlsynku, jak jsi mohl donést domů takové dva obrovské pytle, tvůj táta se s dvěma pytli sotva vleče,“ nařiká matka.

„Nenaříkej, má drahá maminko, řekl jsem ti přece, že ze mě budete mít velký užitek. Dej mi trochu napít, mám hlad.“

Matka vyndala prs a dala mu napít.

„Ach, má milá, drahá maminko, teď jsem sytý a cítím se při síle. Pojďme do města s uhlím. Než se tatínek vrátí z lesa, prodáme ho a nakoupíme jídlo. Šel bych sám, ale nevím, kde se to uhlí prodává.“

Matka na něj kouká a zase pláče ze žalu i z radosti.

„Neplač, má drahá, stará maminko, sedni si na ty dva pytle a skočíme do města.“ Veme matku, posadí ji na pytle, hodí si všechno na rameno a povídá: „Dobře se drž, má drahá, stará maminko, hned jsme ve městě, jen mi pověz, kudy mám jít.“

Jen co devětkrát skočil, už byl ve městě u kováře. Složil pytle, povídá matce: „Jdi, prodej kováři to uhlí a půjdeme nakoupit jídlo.“

Matka šla ke kováři, prodala uhlí, vzala peníze, vyšla ven, povídá: „Moje drahé děťátko, pojď, půjdeme do obchodu.“ Když nakoupili, co potřebovali, matka svázala všechno do plachetky a povídá: „Mé drahé Půlděťátko, co mám koupit tobě, řekni, nějaké bonbóny nebo koláče, pověz, koupím ti všechno, co budeš chtít, co si budeš přát.“

2 Dosl. praskají v ní žebra (pozn. překl.).

„Mri kedvešno phuri daj, me nič na kamav, nič na žadinav, beš sigeder kadaj pre zajda, avas sigeder khere, bo o dad bokhatar merla.“ Chudlās e zajda, thoda la da pro phiko a so chutlās eñavar, imar ehas khere.

O dad mek khere na has, has jov imar phuroro a o jiva ehas bare. O Jepaš Manušoro ilās e bradi, chutlās kije len, pherdās pherdo pañi u andās andro kher. E daj imar tavelas. Jov na phučla nič la datar, aļe chutlās avri te phagerel o kašt. Sar e daj tavelas, jov thovelas o kašt andro bov, hoj sigeder te tadol, bo o dad imar kamelas te avel khere.

Phenel e daj le Jepašoreske: „Mro kedvešno šukar čavoro, pašlūv tuke andro hađos, adadives tut igen but trapindāl!“

Phenel lake o Jepašoro: „Mri kedvešno lūbo daj, mange pes na dičhol, hoj o dad mek nane khere. Sar oda, hoj jov mek nane khere?“

E daj leske phenel: „Ma dara, jov imar hin phuro, jov naštī avka birinel sar terno manuš, jov lokores avla, čak dža tuke te pašlol.“

No aļe le Jepaše Manušores na has smirom, o jilo leske phenelas, hoj le dadeha phujes. Mušinav pal leste te džal! Dikhel avri, jekhtar avla baro šil, e balvaj phurdelas. Phenel la dake: „Av ča arde, dikh savo šil avlās, savi balvaj bari phurdel, o dad šaj varekhaj andro veš fađinel, aņi les na arakhaha! Mušinav te džal les te rodel!“

E daj darandilas: „Mro kedvešno Jepašoro, kaj tu andre kajso baro šil šaj tut mukes? Sem fađineha! Čak dža, tu tuke pašlūv andro hađos, me man lačhes urava a džava le dades te rodel.“

Aļe o Jepaš Manušoro na domukla. „Mri dajori lūbo, av ajsi lači, de man čepo te pijel, bo imar som bokhalo.“

Sar imar jov pijlās čaļilās, chutlās avri, phenel la dake: „Ma dara pal mande, mri lūbo phuri daj, me le dades arakhava.“

Ņiž e daj peske o jakha khosťas, o Jepaš Manušoro imar na dičholas. Chuťkerlas jov than thanestar, o dad űikhaj na has. O dromoro na dičholas, bo les e balvaj zaphurdlās, o jiva igen bare. Avlās jov odoj, kaj labarelas o dad o angar, aļe aņi odoj na has. Dikhel o Jepašoro khatar peste, űikhaj nič. Rodel than thanestar, odčhivel o jiv, o dad nane. „Kaj ča jov šaj avel? Či imar na fađindas? Či les o jiv na zaučhardas? So me čoro kerava, sar la dake phenava?“

Imar ehas zuñimen, khino, bešťas peske pro kašt, pre oda, so les e balvaj ukhardās avri, gondolinel, so dijader te kerel. Te džal khere? Na! Bijo dad khere naštīk džav. Rodava les than paš thaneste, mindar savoro jiv prečhivava, mušinav les te arakhel či džidones, či mulones. Devla miro, pomožin mange te arakhel mire dadores, ma domuk, hoj te fađinel.

Sar jov avka mangelas le Devles, mindar preačhila e balvaj te phurdel, o kham chudla te taťarel. O Jepaš Muřoro mindar has vešeleder, mindar has zorate, čhivkerlas o jiv, čhivkerlas, than paš thaneste, aļe le dades na arakhelas űikhaj.

„Má drahá, stará maminko, nic nechci, nic si nepřeju, jenom si rychle nasedni tadyhle na plachetku, ať jsme co nejdřív doma, jinak tatínek umře hladý.“ Popadl plachetku hodil si ji na rameno a co devětkrát skočil, byli doma.

Tatínek ještě doma nebyl, byl už staříček a závěje obrovské. Půlčlovíček vzal vědro, skočil k potoku, nabral plné vědro vody a donesl ho do domku. Matka už vařila. Na nic se neptal a běžel nalámat dříví. Jak matka vařila, on přikládal, aby bylo co nejdřív uvařeno, protože otec měl každou chvíli přijít.

Povídá matka Půlčínkovi: „Můj drahý, krásný synáčku, lehni si do postele, dneska už ses nadřel dost.“

Povídá Půlčínek: „Má drahá, milá maminko, mně se nelíbí, že ten tatínek ještě není doma. Jakto, že se ještě nevrátil?“

Matka povídá: „Neboj se, už je starý, už nedokáže to, co mladý člověk, pomalu dojde, jen si jdi lehnout.“

Ale Půlčlovíček neměl pokoj, srdce mu říkalo, že s otcem je zle. Musím se za ním vydat! Kouká ven, najednou uhodil mráz, vítr fouká. Povídá matka: „Pojď sem, prosím tě, podívej, jaká je najednou zima, vichřice, tatínek může někde v lese zmrznout a my ho ani nenajdeme! Musím ho jít hledat.“

Matka se polekala: „Můj milý Půlčítku, lehni si, já se dobře obleču a otce půjdu hledat já.“

Ale Půlčlovíček nedopustil. „Má mamičko milá, buď tak hodná, dej mi trochu napít, protože mám zase hlad.“

Když se dosyta napil, vyskočil a povídá: „Neboj se o mě, má drahá, stará maminko, já tátu najdu.“

Než si matka oči utřela, Půlčínek byl pryč. Skákal z místa na místo, ale otec nikde. Přesinku nebylo vidět, protože ji zavál vítr, obrovské závěje. Došel tam, kde otec páčil uhlí, ale ani tam nebyl. Půlčínek se rozhlíží, nikde nikdo. Hledá, kousek po kousku odhazuje sníh, otec nikde. „Kde může být? Snad už nezmrzl? Snad ho nezasypal sníh? Co si já chudák počnu? Jak to řeknu mamince?“

Byl už unavený, vysílený, sedl si na strom, který vyvrátil vítr, a přemýšlí, co dál. Má se vrátit domů? Ne! Bez tatínka domů nemůžu! Budu ho hledat místočko od místočka, odházím všechny sníh, najít ho musím, ať živého nebo mrtvého. Bože můj, pomoz mi najít mého tatínka, nedopusť, aby umrzl.

A jak se tak modlil k Bohu, najednou vítr utichl a slunce začalo hřát. Půlmužíček byl hned veselejší, hned byl zase při síle, odhazoval sníh, odhazoval, místočko po místočku, ale otce nenašel.

Jekhvar dikhel, pro kašt bešel šukar čirikloro – aŕe čak jepaš čirikloro.

O čirikloro phenel: „Lačo d'ives, mro čhavoro. Avlomas me ke tute sigeder, te rakhlo-mas tire dades. Čak akana džanav, kaj hino.“

„Lačo d'ives mi del o Del the tuke, čirikloreja, sikhav mange o drom sig, mušinav le dades khere te anel, te na čoro merel.“

O jepaš čirikloro hurňašal'ilas upre a sikhavelas leske o drom, khatar kamel te džal kijo dad. O Jepaš Manušoro so chuťila trival, imar ehas paš o dad. Dikhel, hoj le dadeske čak o muj dičhol avri andal o jiv. Odčhidas o jiv, phučel le dadestar: „Mro ľubo phuro dadoro, džives?“

O dad peha aňi na čaladas, na rušindas pes. Prithovel leske o Jepašoro o kan pro koľin, šunel, šunel, vičinel: „O dad dživel! O dad dživel!“

Cirdľas le dades andal o jiv avri, čhidas les pro phiko a so trival chuťilas, imar has khere. Sar e daj le dades dikhľas, del te rovel, bo daralas, hoj faďindas andre kada baro šil.

„Mri dajori ľubo, ma rov, rakin andro bov, hoj te avel tato, ker le dadeske kerado tejos.“

E daj maj a maj thodas andro bov, čhidas paňi pro tejos, chudľas le romes te morel, diňas les kerado tejos te pijel, no avka jov avľas kija peste. Phuterdas o jakha, phenel: „Romňi-je, de man vareso te chal, bo igen som bokhalo.“

E romňi maj a maj thodas leske te chal, prithodas mek andro bov, hoj les te avel tato. Sar o rom imar chalas čal'ilas, bešťas peske kijo bov a phenel: „Paľikerav tumenge, hoj man ratindan. Te na man rakhľahas amaro Jepaš Čhavoro, ta imar avľomas pre aver svetos.“

Phenel e romňi le romeske: „Šaj paľikeras le Devleske, hoj amen šundas avri u diňas amen amare kedvešnone Jepaš Muřšores. Bo te na jov, ta istotnes odoj upre andro veš faďindalas. Me les na kamavas te mukel, hoj hino mek igen ciknoro a kijoda mek jepašoro. Aľe jov peske na diňas te phenel. Sar dikhľom, savo baro šil hin avri, mek bareder žala man has andre miro jilo, bo na paťavas, hoj jov avela džido khere. Aľe o Del hin lačo, rat d'ives les ašarava.“

O dad igen bares šunelas, cirdľas phari vod'i, phendas: „Av kija mande, miro kedvešno Jepaš Manušoro! Me tuke igen šukar paľikerav. Te na tu, na avľomas imar džido. Jekhvar avľas ajso baro šil, ajsi bari fujavica balvaj, čhidas man andro jiv, oda mek leperav, dijader imar nič na džanav.“ Chudľas le Jepaše Čhavořes, calones les čumidľas avri. „Phen mange, mročo, vaker mange, sar man tu šaj zachraňindal? Kaj hin o angar?“

O Jepaš Muřšoro bešťas le dadeske pro khoča, chudľas lenge te vakerel savoro. Paľis phenda mek le dadeske, kaj o angara ehin.

„Šun, mro ľubo dadoro, the tu, mri kedvešno dajori, šunen, so me tumenge phenava. Me mušinav te pijel eľta berš o koľin. Aver nič na chava. Pal o eľta berš probaľinava miri zor. Te koda thulo dubos na cirdava avri mire cikne angušteha, ta mušinava te pijel mra dakero thud mek dijader. Dži akor, niž o dubos le džarenca koreňenca lokores na cirdava avri mire

Najednou kouká, na stromě sedí pěkný ptáček – ale jenom pŭlptáček.

Ptáček povídá: „Dobry den, synku, byl bych k tobě přiletěl dřív, kdybych byl našel tvého tatínka. Teprve teď vím, kde je.“

„Dobry den i tobě, ptáčku, ukaž mi rychle cestu, musím otce donést domů, aby chudák neumřel.“

Pŭlptáček vzlétl a ukazoval mu, kudy se dostane k otci. Pŭlčlověk třikrát skočil a už byl u otce. Kouká, že otci je ze sněhu vidět jen obličej. Odházeli sněh, ptá se: „Můj milý, starý tatíčku, jsi živ?“

Otec se ani nepohnul. Přiloží mu Pŭlčík ucho k hrudi, poslouchá, poslouchá, volá:

„Tatínek žije! Tatínek žije!“

Vytáhl otce ze sněhu, hodil si ho na rameno a jen třikrát skočil, už byl doma. Když matka uviděla otce, dala se do pláče, už myslela, že někde v tom ohromném mrazu umrzl.

„Má maminko milá, přilož, aby bylo teplo a uvař tátovi čaj.“

Matka okamžitě přiložila do pece, postavila vodu na čaj, začala muže masírovat, dala mu napít horkého čaje a on přišel k sobě. Otevřel oči a povídá: „Ženo, dej mi jíst, mám hlad.“

Žena mu honem dala jíst a ještě přiložila, aby mu bylo teplo. Když se dosyta najedl, sedl si ke kamnům a povídá: „Děkuju vám, že jste mě zachránili. Kdyby mě byl náš Pŭlsynek našel, byl bych už na onom světě.“

Povídá žena svému muži: „Můžeme jen Bohu děkovat, že nás vyslyšel a že nám dal našeho drahého Pŭlčlověka. Nebýt jeho, určitě bys byl v lese umrzl. Já ho nechtěla pustit, že je ještě malý a navíc jen poloviční. Ale on si nedal říct. Když jsem viděla, jaká je venku zima, naplnilo se mi srdce ještě větším žalem, protože jsem nevěřila, že se vrátí domů živý. Ale Bůh je dobrotivý a já ho budu ve dne v noci velebit.“

Otec pozorně poslouchal, povzdechl si a řekl: „Pojď ke mně, můj drahý Pŭlčlovíčku! Já ti moc a moc děkuji. Nebýt tebe, už bych nebyl naživu. Najednou udeřil mráz, strhla se vichřice, fujavice, hodilo mě to do sněhu, na to se ještě pamatuju a dál už nic nevím.“ Objal Pŭlsynka a celého ho zlíbal. „A teď mi, synku, všechno vyprávěj. A řekni, kde je uhlí?“

Pŭlmužiček si sedl otci na klín, vyprávěl mu, jak to všechno bylo a pak mu řekl, kde je uhlí.

„Poslyš, můj milý tatínku, i ty, má milá maminko, poslouchejte, co vám teď řeknu. Musíš mě, mami, sedm let kojit. Jíst nebudu nic. Po sedmi letech vyzkouším svou sílu. Když tenhle silný dub nevytáhnu malíčkem, budu muset pít matčino mléko dál. Budeš mě kojit do

cikne angušteha. No, dado, akana phiraha te labarel o angar dujdžene, the te bikenavel tuha phirava, hoj tut imar te na trapines ajci.“

O dad the e daj čak šunenar, aňi o muj našti denas pale. Kaj oja god'i lel? Sar oda, hoj jov imar ajso zoralo hino a nane leske mek aňi jekh d'ives? E daj andro radišagos rovlas, ilas les pre angali a phenel leske: „Ach, mro kedvešno ľubo čavoro, sar amen tutar kada savoro šaj kamas? Sem tu sal amaro savoro, našti domukas – m'arakhel o Del – hoj pes tuke vareso te ačhel.“ The chudľas les, a sa les čumidľas avri andre bari loš.

O Jepsaš Manusoro phenel la dake: „Mri kedvešno ľubo dajori, av ajsi lachi, de man te pijel, bo imar bokhatar na birinav.“

„Ach, mro kedvešno ľubo čavoro, prebačin mange, hoj bisterďom tut te del te pijel.“ Ilas avri o kolin u delas les te pijel.

Sar imar pijľas čaliľas, mindar la dake pro vast zasutľas. Jov les thodas kijo dad pro hados, priučhardas les. O rom imar sovelas, e romňi učhardas the les. Thodas mek kašta andro bov a až palis chudľas te chal. Gejľas mek te dikhel avri, sar hin, e balvaj imar preačhiľas, čak igen labarelas o šil. E romňi avľas andre, phandľas pal peste o vudar lačhes, thoda mek tel o vudar parind, hoj te na cirdel o šil andre. Avka pes thodas te pašľol pre lavka. Calo rat thovkerlas o kašt andro bov, hoj len te avel tatoro.

Tosara uštile saste sar mačhe, samoperše o Jepsaš Manusoro chuťilas avri te dikhel, savo d'ives hin. Dikhľas, hoj ehin šukar d'ives, avľas andre u phenel: „Dado, ušti, avri hin šukar d'ives, džaha te labarel o angar andro veš. A tu, mamó, de man sigo te pijel a le dades te chal, bo adad'ives mušinas but angar te labarel.“

E daj imar tavelas, andro bov labolas, andro kher sas tatoro. Tadas, thodas le dadeske pro skamind te chal, le Jepsašores peske thoda pro khoča u thodas leske o kolin andro muj. Sar jov pijľas čaliľas, chuťilas tele, phenel: „Palikerav tuke, mri kedvešno ľubo daj. Adad'ives som zoralo, hoj šaj man marav deše muršenca. Adad'ives labaraha deš gone angar u džaha mindar te bikenel. La dake anaha buter chaben, hoj na mušinel mindik andro foros te phirel.“

O dad čak dikhelas pre leste, asalas, bo džanelas, hoj na chochavel. „Sar dikhav, mročho, ta mušinav tut te šunel, bo me som imar phuro, čišlo. Al'e sar ola deš gone angar ľidžaha, te amen nane verdan?“

„Ma dara, mro ľubo phuro dad, dikh šelo, ola gone le angarenca phandaha jekhetane u avka len ľidžaha le hartaske.“

Urde pes lačhes, o Jepsaš Muršoro chudľas le dades, čidas les pro phiko, so trival chuťilas, imar ehas andro veš. Níž o dad žužardas e char, kaj labarlas o angar, ta o Jepsaš Manusoro chudľas te phagerel o gal'i. O gal'i ehas igen učones pro kašta, al'e leske oda nič na has. Níž o dad žužardas e char avri, ta paš e jama ehas ajci gal'i, hoj aňi pro deš verdana len na doilehas.

té doby, než ten dub vytáhnu lehounce i s kořeny pouhým malíčkem. No a tati, uhlí budeme teď pálit spolu, i prodávat ho budu s tebou, aby ses tolik nenamáhal.“

Otec a matka jen poslouchali, ani pusy nebyli s to otevřít. Kde bere ten rozum? Jak to, že je tak silný a přitom mu není ani jeden celý den? Matka samou radostí plakala, vzala ho do náručí a povídá: „Ach ty můj drahý, milý synku, jak to po tobě můžeme chtít? Ty jsi naše všechno, nemůžeme dopustit – Bože chraň – aby se ti něco stalo!“ Chytila ho a samou radostí ho zlíbala.

Půlčlovíček povídá: „Má drahá, milá maminko, buď tak hodná a dej mi napít, protože už nemůžu vydržet hlad.“

„Ach, můj drahý, milý chlapec, promiň mi, že jsem tě zapoměla nakojit.“ Vzala prs a dala mu napít.

Když se dosyta napil, usnul matce v náručí. Položila ho k otci do postele a přikryla ho. Muž spal, a tak žena přikryla i jeho. Přiložila dříví do pece a teprve potom se pustila do jídla. Ještě se šla podívat ven, jaké je počasí, vítr už přestal, ale mráz pořád pálil. Žena vešla dovnitř, dobře za sebou zavřela dveře a zespodu je ucpala pytlou, aby dovnitř netáhlo. Pak se teprve uložila na lavici. Celou noc přikádala, aby jim bylo teploučko.

Ráno vstali zdraví jak rybičky a ze všeho nejdříve se Půlčlovíček skočil podívat, jak je venku. Viděl, že je krásné počasí, vešel dovnitř a povídá: „Tati, vstávej, venku je krásně, půjdeme do lesa pálit uhlí. A ty, mami, mi dej napít a tátovi najíst, protože dneska musíme nadělat spoustu uhlí.“

Matka už vařila, v peci hořel oheň, v domku bylo teplíčko. Uvařila, nandala otci, Půlčička si vzala na klín a vložila mu prs do pusy. Když se dosyta napil, seskočil a povídá: „Děkuju ti, má drahá, milá maminko. Dnes mám sílu, že bych přepral deset chlapů. Dneska naděláme deset pytlů uhlí a hned ho půjdeme prodat. Mamince přineseme spoustu jídla, aby nemusela pořád chodit do města.“

Otec na něj hleděl a usmíval se, protože věděl, že chlapec nelže. „Jak vidím, synku, budu tě muset poslouchat, protože jsem už starý a slabý. Jak ale těch deset pytlů uhlí uneseme, když nemáme vůz?“

„Neboj se, můj milý, starý tatínku, hele, provaz! Pytle svážeme a tak je doneseme ke kováři.“

Dobře se oblékli, Půlchlapík chytil otce, hodil si ho na rameno, a sotva třikrát skočil, byli v lese. Zatímco otec čistil jámu, kde se pálí uhlí, Půlčlovíček začal lámat větve. Větve byly vysoko na stromě, ale pro něj to byla hračka. Než otec jámu vyčistil, bylo u ní tolik větví, že by je bylo ani dest vozů neuvezlo.

Povídá Půlčik tatínkovi: „Můj milý, starý tatínku, ty nedělej nic, jen mi řekni, jak se kládou větve na ohniště.“

Phenel o Jepašoro le dadeske: „Mro ľubo phuro dad, tu ma ker řiř, řak phen mange, sar pes rakinen o gaľi pre vatra.“

O dad leske sikhadař, sar pes rakinel. I chudľas te rakinel kriřom krařom the kardas ajsi kupa, hoj o dad ař darandľas. Oja kupa gaľi o dad podľabardas daraha trařaha, bo ajsi bari jag chuľas opre, hoj dři andro foros diřholas. Sar imar sa labarde, chudle te řudrarel jiveha. Maj a maj rakinde andro gone, aľe o gone len sas řak deř a o angar labarde mek aver deř gone.

„Ach mro kedveřno Jepař řhavoro, diřha, keci angar labardaľ! So lenca keraha?“

„Ma dara, dado. Samo perřo ľidřava kala deř gone a paľis chuťava vař kala, so ařhle. Tu man uřareha ko harťas andro foros a sar anava aver deř gone, ta cinaha la dake, so lake kam-pel te chal. Vař o ostatne cinaha amenge uraviben. So phenes pre ada, dado?“

„No lařhes vakeres, mro ľubo řhavoro, aľe kaj tu doľidřaha kajci angara?“

„Pal oda, tu mro ľubo phuro dad, ma dara. Le řelenca phandava kala gone jekhetane.“

O dad ľlas o řele, pomořindas leske o gone jekhetane te phandel a phenel leske: „Mro ľubo řhavoro, ma le savoro, bo řaj andre tute vareso řhindol, an duj gone, řaj lav the me, lo-kores lenca dřava.“

„Aľe dado, s'oda mange ehin kala deř gone! Te amen avľahas mek buter gone, ta the oda n'avľahas perdal ma but. Beř tuke kadař pre kala angara a chude tut, te na peres!“ O Jepař Murřoro ľlas deř gone angar, řhidas len peske pro phiko, le dades chudňas phikendar u tho-das les upre pro angara te beřel. „Liker tut, mro ľubo dad, maj a maj sam andro foros!“ So chu-ľlas eňavar, imar has andro foros pař o harťas.

Avel avri o harťas, dikhel. „Sar andaľ ala angara? Pro verdan?“

„Ta kaj, verdan man nane.“

„Sem tu na sal ajso zoralo, hoj te doľigendaľas jekhvar deř gone angar!“

O Rom akana na dřanelas, sar leske savoro te phenel, gondolľindas, hoj o harťas na pa-ťala u asala lestar. Aľe řiř jov avka le harťaha vakerel, dikhel, o Jepař Manuřoro avel avre deře gonenca, řhidas len andre harťuňi a paľikerdas le harťaske.

O harťas ařhľas sar mulo. „Devľa miro, s'oda pes manca kerel? Dřav suno abo so? Sem na diřhol les andaľ e phuv u kijoda mek nane řa jepařoro, řaj oda avel, hoj doľidřal deř gone angar?“

„Lařho dřives mi del o Del tut, raja. Dřanav, hoj tut pre mande igen zařudaľindaľ. Aľe oda savoro ehin le Devlestar. Andam tuke biř gone angar, kamas te dřanel, ři cineha savoro abo řa jepař.“

O harťas dikhel pre leste, mindar zbařinda, hoj jov ehin godaveder sar o dad. Phenel: „No so tumenca te kerav? Lav savore angara, aľe tajsja imar ma anen, bo n'avľahas bi man kaj te řhivel.“

Otec mu ukázal, jak se kladou větve. A tak začal pokládat větve pěkně křížem krážem přes sebe, až z nich byla taková hromada, že se otec polekal. Podpálil tu hromadu s obavami, protože vzplanul tak velký oheň, že ho bylo vidět až ve městě. Když bylo uhlí hotovo, začali ho chladit sněhem. Pak všechno hned naložili do pytlů. Ale pytlů měli jen deset a uhlí bylo na dalších deset.

„Ach, můj drahý Půlsynku, podívej, kolik jsi toho uhlí udělal! Co s tím teď?“

„Neboj se, tati, nejdříve odneseme těchhle deset pytlů a já pak skočím pro to ostatní. Ty na mě počkáš ve městě u kováře a až přinesu dalších deset pytlů, nakoupíme mamince, co je potřeba k jídlu. Za zbytek peněz si koupíme obečení. Co tomu říkáš?“

„Dobře mluvíš, můj milý synku, ale jak ty tolik uhlí uneseš?“

„O to se ty, můj milý, starý tatínku, nestrachuj. Svážu pytle dohromady provazem.“

Otec vzal provazy, pomohl mu svázat pytle a povídá: „Můj milý synáčku, neber všechno najednou, mohlo by v tobě něco prasknout, vem si dva pytle, já taky něco vemu a půjdu pomalu za tebou.“

„Ale tati, co je pro mě deset pytlů! Kdybysme jich měli ještě víc, bylo by to pro mě jako nic. Nasedni na uhlí a drž se, ať nespadneš!“ Půlmužík vzal deset pytlů, hodil si je na rameno, tatínka vzal za ramena a posadil ho na uhlí. „Drž se, můj milý tatínku, hned jsme ve městě.“ A jen co devětkrát skočil, byli ve městě u kováře.

Kovář vyjde ven, kouká. „Jak jsi sem to uhlí dovez? Na voze?“

„Ale kdepák, já žádný vůz nemám.“

„Ty přece nejsi takový silák, abys najednou unesl deset pytlů!“

Rom teď nevěděl, jak mu to má všechno říct, myslel, že mu kovář nebude věřit a že se mu bude smát. Ale co tak s kovářem rozpráví, kouká, Půlčlovíček přichází s deseti dalšími pytli, hodil je do kovárny a pozdravil kováře.

Kovář zůstal jak opařený. „Bože můj, co se to se mnou děje? Sním nebo bdím? Ze země ho není vidět, k tomu je ho jenom polovička, a přitom unese deset pytlů uhlí?“

„Dobrý den ti dej Pán Bůh, pane. Víím, že jsem tě překvapil. Ale to všechno je od Boha. Přinesli jsme ti dvacet pytlů uhlí, chceme vědět, jestli koupíš všechno anebo jenom polovinu.“

Kovář na něj kouká a hned si všiml, že chlapec je moudřejší než otec. Povídá: „No, co mám s váma dělat? Beru všechno, ale zítra mi už nic nenoste, protože bych to neměl kam složit.“

O Jepaš Manušoro maj a maj čidiš avri o angara, sphandliš o gone, avliš kijo dad. O hartas akurat počinelas le dadeske o love. Paľikerde leske a geľle andro foros te cinel peske uraviben the te chal. Cinde la dake sa, so lake kampelas, le pindrendar dži andro šero, the but chabena a avka avle khere. E daj, sar dikhliš savoro, so ande, na paľalas peskere jakhenge, hoľ jon tel jekh dıves ajci te zarobindehas. Chudňas te rovel.

Phučel latar o Jepaš Manušoro: „Mri kedvešno dajori, vasoske tu avka žalostnones roves, phen ča mange, me tuke n'achaľuvav.“

„Šun kadaj, mro kedvešno ľubo čavoro – aľe perše av beš mange pro khoča a dav tut te pijel, bo isto sal imar bokhalo. Šun, me darav! Phenen mange so duľdžene, khatar ilan ajci barvaľipen! Na čordan tumen kada savoro?“

„Mri kedvešno dajori, mandar kajso vareso ma užar. Me čak žuže jileha šaj dživav. Ma rov, radısaľuv, ma ker mange žala.“

Chudliš lake o rom te vakerel savoro, savo lengero Jepaš Čavoro godaver the zoralo. O Jepaš Muřoro has igen zuňimen, khino, zasutās la dake pro vasta.

O rom ehas imar bokhalo, e romňi mindar čidiš paňi u chudliš te tavel. Ajci chaben thoďa pro skamind, hoľ aňi pre Karačoňa ajci na has. Thode pes te chal, aľe igen lenge pharo has, hoľ o Jepaš Manušoro na chal, čak e čuči pijel.

No igen les rado dikhenas, calones les avri čumidkernas, na kamenas les ņikhaj te mukel, bo igen lenge ehas pharo, hoľ hino ciknoro a čak jepašoro.

Pro trito dıves o Jepaš Manušoro ušťilas sig tosara, mek o phure sovnas. Chuťlas avri andal o kher, precirľas pes, šunelas pes ajso zoralo, hoľ kamelas o buki the o dubi te cirdel avri le džarenca koreňenca. Mindar tosara ehas šukar dıves, o khamoro avelas avri pal o hedos, o jiv ehas faďomen, o šil čeporo labarelas andro muj.

Sar o Jepaš Muřoro avľa andre, e daj kerľas jag andro bov. „Lačo dıves, mri kedvešno ľubo daj. Av ajsi lači, de man te pijel, bo adaďives som igen bokhalo.“

E daj les mindar ilas pre angaľi, thoďas leske o koľin andro muj. Sar jov pijľas čaľilas, chuťlas tele, phenel la dake: „Mamo, adaďives som ajso zoralo, hoľ kada veš, so dikhes perdal e obloka, savoro bi phageravas.“

„Ach, mro ľubo Jepaš Čavoro, ma ker kada, darav man pal tute, te na keres tuke vare-so. Sajin tri zor, až sar aveha bareder. Akana khiňuv avri, bo sal mek ciknoro.“

O Jepaš Muřoro na phendās ņič, čak chuťlas kija late, čumindľa la. „Adaďives mange avla trin berš a me mušinav mri zor te probaľinel. Ma dara tut pal mande, na džav dur, džav čak kadeľ andre kada veš a maj avava pale. Le dades ma ušťav, mek hin sig, mi sovel pes avri, bo jov ehin imar phuro.“

Půlčlověk okamžitě vysypal uhlí, sbalil pytle, a šel za otcem. Kovář zrovna vyplácel otcí peníze. Rozloučili se a šli do města nakoupit šaty a jídlo. Koupili matce všechno, co potřebovala od hlavy až k patě, spoustu jídla a šli domů. Když matka uviděla, co všechno přinesli, nevěřila svým očím. Jak by mohli za jediný den tolik vydělat. Dala se do pláče.

Ptá se jí Půlčlovíček: „Má drahá maminko, co tak žalostně pláčeš, pověz mi to, já ti nerozumím.“

„Poslyš, mé milé, drahé děťátko – ale nejdřív si mi sedni na klín a já ti dám napít, protože máš jistě hlad. Poslouchej, já mám strach. Řekněte mi oba dva, kde jste vzali takové poklady. Neukradli jste to náhodou?“

„Má drahá maminko, něco takového ode mě nečekej. Já žiju s čistým srdcem. Neplač, raduj se a netrap mě svými slzami.“

Muž jí začal vyprávět, jaký je jejich Půlsynek moudrý a silný. Půlčínek byl velmi unavený, vysílený a usnul jí v náručí.

Muž měl taky hlad, žena rychle postavila vodu a začala vařit. Tolik pokrmů nanosila na stůl, že ani o Vánocích tolik neměli. Pustili se do jídla, jenom jim bylo líto, že Půlčlovíček nejí a jenom se nechá kojít.

No, měli ho moc rádi, neustále ho celého líbali, nechtěli ho nikam pustit, protože ho litovali, že je ještě maličký a přitom jenom poloviční.

Třetího dne vstal Půlčlovíček brzy ráno, staří ještě spali. Vyskočil před dům, protáhl se, cítil se tak silný, že by byl mohl buky a duby vytahovat i s kořeny. Hned ráno bylo krásné počasí, slunce vycházelo zpoza hor, sníh byl zmrzlý a mráz trochu štípal do obličeje.

Když Půlčlověk přišel dovnitř, matka už zatápěla. „Dobré jitro, má drahá, milá maminko. Buď tak hodná, dej mi napít, protože mám dneska velký hlad.“

Matka ho okamžitě vzala do náručí a vložila mu prs do úst. Když se dosyta napil, seskočil a povídá: „Mami, dneska mám takovou sílu, že bych pokácel celý tenhle les, co vidíš z okna.“

„Ach, mé milé Půlděťátko, tohle mi nedělej, mám o tebe strach, aby sis něco neudělal. Šetři si tu svou sílu, až budeš trochu starší. A teď odpočívej, protože jsi ještě maličký.“

Půlmuž na to neřekl nic, jenom k matce přiskočil a políbil ji. „Dnes mi budou tři roky a já musím vyzkoušet svou sílu. Neboj se o mě, nepůjdu daleko, jenom semhle kousek do lesa a hned se vrátím. Tatínka nebuď, je ještě brzo, ať se vyspí, je už starý.“

Na užardas but, chuťlas jekhvar, imar ehas andro veš. Avľas kijo jekh dubos, obdikhľas les, gondofinel peske, ĉi les cirdela avri. No podthodas o cikno anguřt, probaľinel o dubos avri te ukhareľ. Ale nařtik les mek avri cirdľas. Podthodas o baro anguřt, cirdľas les avri pro jepař. O cikneder dubi buki cirdelas avri sar diline ĉarora. Na has igen spokojno. „Muřinav mek te pijel la dakero thud a ĉak akor cirdava o dubos avri.“

İľas ola cikneder dubi buki, so avri cirdľas, rakindas len pre kopa, ĉhidas len peske pro phiko, geľľas khere. Sar o kařt ĉhidas tele pař o kher, o kheroro ĉa izdrandıľas, miřto na peľľas tele. O dad andre bari dar chuťlas avri te dikhel, so pes kerel. The e daj. Ća o jakha porave-nas, nařtik aňi lav andal o muj avri mukle.

„Ta so tumenca hin? Pre soste avka dikhen?“

Del pes o dad anglal: „Mro kedveřno jepař ĉavoro, sar pes te na ĉudaľinahas! Sem kajsi zor pro svetos na egzistinel! Sem oda, so tu akana andal, aňi trin řel murřa na doľigen-dehas! Mro ĉavoro, sajın tut, sal mek ciknoro, ternoro, te pes tuke vareso aĉhela, sar amen bi tiro dživaha?“

„Ma daran pal mande, me džanav, so kerav. Nařtik me beřav pal o bov, te man hin ajsi zor. Miri zor muřinav sako berř te probaľinel. Na kamav, kaj tumen adadıvesestar te keren buťi. Tumen imar dost buťi kerďan. Adadıvesestar zarobinava ĉak me, tumen řiĉ na kerna, ĉa dikhena pr'oda, kaj te avel andro kher tato u e daj tavela te chal. Buter me tumendar na řadinav.“

E daj o dad ĉak cirdle phari vodi.

„Dijader mira datar řadinav, hoj te avel ajsi laĉhi u te del man mek o koľin te pijel, hoj te dochudav oja zor, so mange kampel.“

„Ach mro kedveřno Jepař Ćavoro, rat dıves le Devles mangav, kaj tut bacht sastıpen te del. Te pijel tut dava, keci kameha.“ İľas les e daj pro vast a calones les avri ĉumidkerďa.

O Jepař Manuřoro pijelas la datar mek trin berř. Dıves pre dıveseste phirelas te labarel o angara a mindar len bikenavlas. Cinavlas chabena, uravibena u avka barvaľile, hoj na kame-nas les imar řikhaj te mukel. Aľe jov pr'oda řiĉ na delas, ĉak labarelas o angara a bikenavelas.

Jekhvar leske phenel o dad: „Mro kedveřno ľubo ĉavoro, le man tuha, bo mange pes igen ciňisalol. Som nasvalo, te na kerav řiĉ.“ Avka o ĉavoro lelas le dades peha andro veř, kaj les khere te n'avel baro dıves.

Pregeľľa aver trin berř, phenel o Jepař Manuřoro la dake le dadeske: „Adadıves mange ehin řov berř, ta džava andro veř te skuřinel miri zor. Tumen pal mande ma daran.“ So ĉa kada phendä, nařľıľa. So chuťlas jekhvar, imar ehas andro veř. Dikhel, dikhel pařal peste, avľa kij'oda dubos, so les anglo trin berř nařti avri cirdľas. Podthodä o cikno anguřt, jekhvar les cirdľas avri. Aľe o jilo les mek na ehas pro than, bo andro veř baronas trin dubi ajse thule, hoj len na cirdlehas avri aňi ola, so len uľeas eňasvetengeri zor. O Jepařoro chuťľas ke jekheste,

Na nic nečekal, jednou skočil a už byl v lese. Přišel k dubu, obhlédl ho, a myslí si, jestli pak se mi ho podaří vytáhnout. No – nastavil malíček, zkouší dub vyvrátit. Ale nešlo to. Nastavil ukazovák a vytáhl dub do poloviny. Malé doubky a buky trhal jako plevel. Nebyl se sebou příliš spokojen. „Musím ještě nějakou dobu pít matčino mléko a teprve pak se mi podaří ten dub vytrhnout.“

Pobral menší doubky a buky, které vytahal ze země, složil je na hromadu, hodil si je přes rameno a šel domů. Když to dříví shodil vedle chatrče (jinde „domek“), chatrč se zatřásla, div že se nerozpadla. Otec se s úlekem vyběhl podívat ven, co se děje. Matka taky. A jenom zírali, nebyli s to vypustit z úst jediné slovo.

„Co je to s váma? Na co tak koukáte?“

Otec se ozval: „Můj drahý Půlsynáčku, jak bychom se nedivili! Taková síla na světě neexistuje! To, cos teď přinesl, by neuneslo tři sta chlapů! Synáčku, šetři se, jsi ještě malíčkový, mladíčkový, ať se ti něco nestane, jak bychom žili bez tebe?“

„Nemějte o mě strach, já vím, co dělám. Nemůžu sedět za pecí, když mám takovou sílu. Musím tu sílu vyzkoušet. Nechci, abyste ode dneška pracovali. Už jste se napracovali dost. Ode dneška budu vydělávat já, vy nebudete nic dělat, jen budete koukat, aby bylo v domku teplo a maminka bude vařit. Víc na vás nežádám.“

Rodiče si jenom povzdychli.

„A dál svou maminku prosím, aby byla tak hodná a ještě mě kojila, dokud nenabydu sílu, kterou potřebuju.“

„Ach, můj drahý Půlsynku, ve dne v noci prosím Boha, aby ti dal zdraví a štěstí. A budu tě kojit, jak dlouho budeš chtít.“ Matka ho vzala do náručí a zlíbala ho.

A Půlčlovíček pil mateřské mléko ještě tři roky. Den co den chodil pálit uhlí a hned ho prodával. Nakupoval jídlo, ošacení a zbohatl tak, že už ho nechtěli nikam pouštět. Ale on na ně nedal, páлил uhlí dál a chodil ho prodávat.

Jednou povídá otec: „Můj drahý, milý synku, vezmi mě sebou, mně se tu stýská. Jsem nemocný, když nic nedělám.“ A tak vzal chlapec otce do lesa, aby se nenudil.

Uběhly další tři roky a Půlčlověk povídá rodičům: „Dnes je mi šest let, a tak půjdu do lesa vyzkoušet svou sílu. Vy se o mě nebojte.“ Jak to dořekl, zmizel. Sotva jednou skočil, už byl v lese. Kouká, rozhlíží se, přijde k dubu, který před třemi lety nemohl vytrhnout. Malíčkem ho naráz vyvrátil ze země. Ale pořád ještě nebyl spokojený, protože v lese rostly tři duby tak silné, že by je nevytrhli ani ti, co v sobě mají sílu devíti světů. Půlčlíček k jednomu z nich přisko-

probaľindas les avri te cirdel le bare angušteha, aľe aňi leha na čalađa. „No, na del pes nič te kerel, mušinar mek trin berš la dakero thud te pijel.“ Na kamelas khere čučas te avel, ta cirdkerďas avri mek but dubi the buki, thoďas len pre koda thulo, so les cirdľas avri le cikne angušteha, čidľas peske sa ola kašta pro phiko a so chuťľas vajkecivar, imar ehas khere.

Sar avľas khere, čidľas o kašta tele, o kher izdrandľilas u rozpejľas pes. O dad the e daj igen darandľile, prastandľile avri: „Jaj, sem ola kašta na zlabaraha aňi tel o deš berš! Joj, mro kedvešno Jepaš Čhavoro, s'oda keres, hoj tiri zor avka našaves tuke! A dikh, o kheroro pes amenge rozpejľas!“

„Ma daran, dži raťi ela o kher kisno. Čak de man čepo te pijel, mri kedvešno ľubo dajori, igen bokhalo som.“

E daj les diňa kolľin, o Jepaš Murš chudľas te phiravel o kašta andal o veš, šukar rovne kašta, dži raťi ehas o kher thodo, na kampelas nič, čak te makhel les čikaha. Aľe e phuv ehas faďomen, našťi chanenas e čik. Pre aver d'ives o Jepaš Čhavoro kerďas bari jag, o jiv biľiľas, e phuv kovľiľas. Paľis jov odčidľas o čhar u chande ajci čik, keci kampľas. E daj omakhľa kher avral andral, thoďas andro bov, kerďa ajso taťipen, hoj so trindžene čak lošaňonas. E daj taďas te chal, thoďas pro skamind, aľe o čhavo na chalas, ča la dakero thud pijelas.

„Mri ľubo dajori, mangav tut šukares, de man mek trin berš o kolľin te pijel. Nane man mek oja zor, so bi mange kampelas.“

E daj pre leste dikhel u phenel: „Šun kadaľ, mro ľubo čhavoro, te pijel tut dava, dži kana tu kameha. Aľe kas pro svetos hin bareder zor sar tut?“

„Mri kedvešno ľubo dajori, manuš na džanel, so pre ada svetos hin. Čak o Del džanel. N'avla zijand, te me mek trin berš tiro thud pijava u te ela man eňasvetengeri zor.“

No avka dživenas dijader, bararnas pes andro Jepaš Manušoro, e daj sako d'ives le Devles mangelas, kaj les te del bacht sašťipen.

Avľas eňato Karačoň, le Jepaš Muršeske ehas eňa berš. Pre samo Viľija chuťľas avri te probaľinel peskeri zor. Dikhel, dikhel khatar peste, savo dubos kamel avri te cirdel. Kidľas peske avri oda trinešeľeberšengero, mekthuleder dubos, so sas andro veš. Podthoďas o cikno angušt, cirdľas čak pro jepaš. Podthoďas o baro angušt a so jekhvar zacirdľas, ta šel metri o dubos dijader čidľas. No has spokojno, na has, chuťel khere, phenel la dake: „Ach, mri kedvešno ľubo dajori, mangav tut šukar pro Del, de man mek trin berš te pijel, bo mek man e zor chibinel.“

E daj cirdňa phari vodi: „Ach, mro kedvešno sovnakuno čhavoro, me tut dava te pijel, keci čak kameha, aľe me pal tute darav.“

„Ma dara pal mande, me pijava mek ča trin berš a paľis imar chava ajso chaben sar the tumen.“

čil, zkusil ho vytrhnout ukazovákem, ale ani s ním nepohnul. „No, nedá se nic dělat, matka mě musí ještě tři roky kojít.“ Nechtěl přijít domů s prázdnou a tak vytrhal i s kořeny mnoho dubů a buků, naskládal je na ten silný, který vyvrátil malíčkem, hodil si to všechno dříví na rameno a sotva několikrát skočil, byl doma.

Přišel domů, shodil dřevo, dům se zatřásl a rozpadl se. Otec s matkou se velice polekali, vyběhli ven: „Jejej, vždyť to dříví nestopíme ani za deset let! Ach, můj drahý Půlsynáčku, co to děláš, že si takhle opotřebovááš svou sílu! A podívej, domek nám spadl.“

„Nebojte se, do večera bude domek znovu postavený. Jen mi dej trochu napít, má drahá milá maminko, mám strašný hlad.“

Matka ho nakojila a Půlčlověk začal nosit dřevo z lesa, pěkné rovné stromky, do večera byl domek postavený, nebylo třeba nic než ho omítnout hlínou. Jenomže země byla zmrzlá, a tak hlínu nemohli nakopat. Příštího dne rozdělal Půlsynek velký oheň, sníh roztál a půda změkla. Pak odklidil popel a nakopali tolik hlíny, kolik bylo třeba. Matka omítlá domek zvenčí i zevnitř, zatopila, udělala takové teplo, že se všichni tři radovali. Matka uvařila, dala na stůl, ale syn nejedl, pil jenom mateřské mléko.

„Má milá maminko, prosím tě pěkně, dávej mi ještě tři roky pít z tvého prsu, protože ještě nemám tu sílu, jakou bych potřeboval.“

Matka na něj pohlíží a povídá: „Poslyš, můj milý synáčku, kojit tě budu, do kdy budeš chtít. Ale copak má na tomhle světě někdo větší sílu než ty?“

„Má drahá, milá maminko, člověk neví, co všechno na tomhle světě je. To ví jenom Bůh. Nebude na škodu, když mě budeš kojít ještě tři roky a já pak budu mít sílu devíti světů.“

No, a tak žili dál, byli na svého Půlčlovíčka hrdí a matka každý den prosila Boha, aby mu dal štěstí a zdraví.

Nadešly deváté Vánoce. Půlčlověku bylo devět let. Přesně na Štědrý večer vyšel vyzkoušet svou sílu. Kouká, rozhlíží se, který dub by měl vytrhnout. Vybral si třistaletý, ten nejsilnější dub, který byl v lese. Vzal ho malíčkem a vytáhl ho do poloviny. Vzal ho ukazovákem a sotva jednou popotáhl, sto metrů ho odhodil. Byl spokojený i nebyl, skočil domů, povídá mamince: „Ach má drahá, milá maminko, proboha tě prosím, koj mě ještě další tři roky, pořád mi ještě chybí síla.“

Matka si povzdechla: „Ach, můj drahý, zlatý synáčku, budu tě kojít, jak dlouho budeš chtít, ale mám o tebe strach.“

„Neměj o mě strach, už budu pít jenom tři roky a potom už budu jíst stejné jídlo jako vy.“

O trin berš pregejle, o Jepaš Murš phenel: „Mamo, de man pro ostatkos mek tiro kolin u me džav miri zor te skušinel. Miri ora imar doavlas.“

Sar jov pijlas čačilas, andro veš chučilas, o mekthuleder šelebersengero dubos le cikne angušteha avri cirdlās. Andre bari loš chudlās te chuťkerel, than thanestar, hedos hedostar, jekhvar chučila dži andre aver kralovstvos. Dikhel tele andre jarka, odoj o furmaņa keren bari vika. Dikhel feder, andre len ehas zapejle dešuduj verdana le provijantoha, našti len cirdenas avri, avka chor ehas andre gararde andre čik.

O Jepaš Murš chuťel tele ke lende, paľikerel lenge, aľe jon les na dikhle, čak la čupņaha maren sar maren le čore gren. Vičindās mek jekhvar zoraha, kaj le gren te na maren, hoj jov lenge o verdana andal e čik cirdela avri. O furmaņa les šunde, roden le jakhenca, ko ajša zoraha vičinel, nikas na dikhen. Roden, roden až jekh vičinel: „Dičhan, kada mek na dikhľan! Muršoro ciknoro u mek kijoda ča jepaš!“ Savore džene thoven baro asaben. O mekbareder phenel: „Tu, ajso ciknoro, andal e phuv tut na dičhol, tu kames o verdana avri te cirdel? Tu, jepaš manušoro?“

„Šunen, te me tumenge o verdana avri cirdava, dena man ajci chaben, keci me doľidžava.“

O furmaņa mek feder asanas. O mekbareder phenel avka: „Mištes, daha tut keci doľidžaha, aľe sar na cirdeha kala verdana avri, ta tut chudava kole jekhe pindrorestar a cirdava tut andre kaja čik, kaj amendar te na keres pheras.“

O Jepaš Manušoro phandlas savore verdana jekhetane le lancenca, chuťlas kijo anglu-no verdan, chudlās le dišlostar, u na sas kana, savore verdana sas pre šuki phuv.

O kočiša ačhile sar kašt, sar bar. The darandile. O mekbareder avľa kijo Jepaš Manušoro, phenel leske: „Prebačin amenge, hoj tutar asahas. Na džanahas, hoj sal ajso zoralo.“

„Mišto, prebačinav tumenge, aľe akana man den provijantos, keci lava pro vast.“

O furmaņa maškar peste šuškinen, hoj zoralo šaj avel, aľe te hino ajso ciknoro, ta pre koda leskero jekh vastoro našti lel but. „Mišto, le, keci doľidžaha, sar pes dothodam, avka mi jel.“

O Jepaš Manuš lel verdan pal verdaste, rakinel jekh upral aver pro phiko, čak trin lenge mukľas. O furmaņa pre leste dikhen sar diline, daratar imar na džanen, so te kerel, bo te na anena o provijantos andre le kraliskero burkos, o kralis len dela te umblavel.

O mekbareder avel kijo Jepaš manuš, phenel leske: „Mangav tut pro Del, muk amenge ala chabena, te na, o kralis amen dela te figinel.“

„Ma daran nič, phenen le kraliske, hoj te kamel, ta mi pal ma te bičhavel peskere slugadžen. Tumenge mukav trin verdana, hoj te avel tumen so te chal, niž avena khere.“

O mekbareder furmaňis bičhada le kraliske avizos, hoj so pes ačilās. O Jepaš Murš chuťila trival, imar sas pro barutňa, pro hraňici. Thovel o verdana tele, bo šundās pal peste bari vika.

Tři roky uplynuly a Půlmuž povídá: „Mami, dej mi ještě naposledy napít a půjdu vyzkoušet svou sílu. Nadešel můj den.“

Dosyta se napil, do lesa skočil a ten nejsilnější stoletý dub malíčkem vyvrátil. Samou radostí začal poskakovat z místa na místo, z hory na horu, až najednou skočil až do jiného království. Kouká, dole v potoce povykují formani. Podívá se ještě lépe, do vody jim zapadlo dvánáct vozů s provijantem, nemohou je vytáhnout, tak hluboko jsou zabředlé v bahně.

Půlmuž k nim seskočí dolů, pozdraví je, ale oni ho neviděli a dál bičují ubohé koně. Zavolal ještě jednou hlasitěji, aby ty koně nemlátili, on že jim ty vozy vytáhne z bahna ven. Formani ho zaslechli, hledají očima, kdo to tak hlasitě volá, nikoho nevidí. Hledají, hledají, až jeden křikne: „Hele, to jste ještě neviděli! Mrňavej mužíček a ještě k tomu poloviční.“ Všichni se dali do ohromného smíchu. Ten hlavní povídá: „Ty, takovej prťavec, ze země tě není vidět, a chceš vytáhnout ty vozy? Takovej půlčlovíček!“

„Poslyšte, když vám ty vozy vytáhnou, dáte mi tolik jídla, kolik ho unesu?“

Formani se smáli ještě víc. Ten hlavní povídá: „Dobře, dáme ti jídla, kolik uneseš, ale když ty vozy nevytáhneš, chytnu tě za tu tvou jedinou nožičku a mrštím tebou do bláta, aby sis z nás nedělal legraci.“

Půlčlovíček svázal všechny vozy k sobě řetězem, skočil k přednímu vozu, popadl ho za postroje a v okamžiku byly všechny vozy na pevné půdě.

Formani zdřevěněli, zkameněli. Ten hlavní přistoupil k Půlčlověku a povídá: „Promiň, že jsme se ti smáli, nevěděli jsme, že jsi takový silák.“

„Dobrá, prominu vám to, ale teď mi naložte provijantu, kolik ho unesu.“

Formani si mezi sebou šeptají, sílu že teda má, ale do tý svý jedný ručičky toho přece nemůže pobrat moc. „No dobře, naber si, kolik uneseš, ať je to tak, jak jsme se dohodli.“

Půlčlověk bere vůz po vozu, naskládá jeden na druhý, popadne je a nechá jim jenom tři. Formani na něj koukají jako vyjevení, nevědí, co si počít ze samého strachu, protože když nedovezou provijant králi do zámku, král je dá oběsit.

Hlavní přistoupí k Půlčlověku a povídá: „Proboha tě prosím, nech nám to jídlo, jinak nás dá král pověsit.“

„Ničeho se nebojte, řekněte králi, ať za mnou pošle své vojsko, bude-li chtít. A vám nechávám tři vozy, abyste měli co jíst, než dojedete domů.“

Hlavní forman poslal králi zprávu, co se stalo. Půlmuž třikrát skočil a už byl na hranicích. Složil vozy, protože za sebou slyšel ohromný rámus.

Dikhel, jekh regimentos slugadža pal leste traden. Odoj akurat ehas igen purano veš, thule dubi the buki. So jov kerel, so na, lel te ukharel te čingerel avri o dubi the o buki le džarenca korenca u than paš thaneste zarakindas lenge o drom. O slugadža dijader našti džanas.

O Jepaš Manuš phenel le slugadženge: „Ma troman pes pal mande te mukel. Tumen ajse zorale na san, kaj man te premožinen. Te tumen manca marena, džide na ačhona. Visa-lon šukares ke tumaro kralis, phenen leske, hoj me nič na čordom, aľe ilom mange oda, so amen dothodam le furmańenca, vaš oda, hoj lenge cirdńom avri o verdana andal e čik.“

No so has te kerel o slugadža? Visaľile pale u rozvakerde le kraliske savoro, so pes lenge ačhilas.

O Jepaš Manuš so vajkecivar chuľilas, imar ehas khere. E daj o dad ačhle mulenge daratar, hoj oda sa provijantos varekhaj čordas.

„Mamo, dado, ma daran, oda nane čordo, me kada sa mange vislužindom. Andom tumenge kala chabena, kaj tumen te avel so te chal, niž me avava pale andal o svetos. Ma rušen, kerava tumenge čepo pharo jilo, aľe tajsas to sara man mukava andro svetos. Naštik me mira zoraha ačhav khere, kamav la te chasńarel.“

E daj o dad rovenas gravčinenas: „Jaj, amaro ľubo sovnakuno Jepaš Muršoro, tu amen mukeha korkoren pro phuripen?“ O dad pes zbatorindas u phenel: „Mro kedvešno Jepaš Čavoro, ma dža űikhaj, sem ehin amen sostar te dživel, dikh, keci chabena andal, kaj amen dujđenore kajci chabena upre chaha?“ La dake čak o apsa čordonas.

„Mro kedvešno ľubo dajori, ma rov, ma ker mre jileske phares, me ča andro svetos chuľava, miri zor probalńava, takoj ke tumende pale avava. Muken man, bo inakšeder našti dživav pre kada svetos.“

No so šaj kerde e daj o dad? O Jepaš Muršoro mek lenge kerdas baro sklados, kaj len t'avel oda sa provijantos kaj te rakinel, e garaža perdal o eńa verdana u pro trito d'ives ačh Devleha, dža Devleha, geľlas andro svetos.

Pregeľlas baro drom, aź doavľas andro baro veš, odoj šundas bari vika. Džal dijader, so dikhel, so na, sem oda kaja mľaka, kaja ľen, so andre late zapejle o dešuduj verdana le provijantoha! Pale hin dešuduj verdana andre pejle andre čik, andre mľaka! Aľe na chabńaha, trastenca! Soske čak adarig phiren, te furt andre čik zaperen? O kočiša le gren maren sar maren, o čore graja našti le verdanenca čalaven.

Chuľel kija lende o Jepaš Muršoro, phenel: „Ma maren le gren avka, dikhen, hoj o verdana hin zapejle dži andro oši!“

O kočiša dikhen khatar peste, na dikhen űikas.

„Ake som!“ phenel o Jepaš Manušoro. O kočiša chudle te asal, phenel lengero bareder: „Jojoj! Andalo savo svetos sal tu? Mek kajse jepašore manušores na dikhľam! Sar tu tromas

Kouká, žene se za ním regiment vojáků. Byl tam právě ten starý les, silné duby a buky. A co on udělá, co ne, vytrhne, vyrve duby a buky i s kořeny a do posledního místečka zatarasil vojsku cestu. Vojáci nemohli dál.

Půlčlověk povídá: „Neopovažujte se za mnou pustit! Tak silní nejste, abyste mě přemohli. Pustíte-li se se mnou do boje, živí nezůstanete. Vraťte se ke svému králi a řekněte mu, že já nic neukradl, že jsem si vzal jenom to, na čem jsme se dohodli s formany, za to, že jsem jim vytáhl vozy z bahna.“

Co měli vojáci dělat? Vrátili se ke králi a vyprávěli mu, co se stalo.

Půlčlověk ještě párkrát skočil a byl doma. Matka a otec byli strachy bez sebe, že ten provijant někde ukradl.

„Mami, tati, nebojte se, to není kradené, poctivě jsem si to vysloužil. Přinesl jsem vám tohle všechno jídlo, abyste měli co jíst, než se vrátím ze světa. Nezlobte se, že vás teď trochu zarmoutím, ale zítra se vydám do světa. Nemůžu přece s tou svou silou sedět doma, musím ji nějak využít.“

Rodiče plakali naříkali: „Jéjéjé, náš milý, zlatý Půlčlovíčku, ty nás necháš ve stáří samotné?“ Ale otec se vzchopil a povídá: „Můj drahý Půlsynku, nikam nechod', máme teď přece z čeho žít, podívej, kolik jídla jsi přinesl, kde bychom to mohli sníst my dva sami?“ A matce jen proudí z očí slzy.

„Má drahá, milá maticko, neplač, nermuť moje srdce, já jen co do světa skočím, jen co vyzkouším svou sílu, hned se zase vrátím. Pusťte mě, protože jinak bych nemohl žít na tomhle světě.“

Co mohli rodiče dělat? Půlčlověk jim ještě udělal sklad, aby měli kam všechen ten provijant uložit, garáž na devět vozů, a třetího dne se rozloučil a šel do světa.

Ušel dlouhou cestu, až přišel do hustého lesa, kde slyšel ohromný rámus. Jde dál, co vidí, co nevidí, zase ta samá bažina, zase ten potok, kam zapadlo dvanáct vozů s provijantem. A zase je tu dvanáct vozů zapadlých v bažině, v blátě. Tentokrát ne s jídlem, nýbrž se železem. Proč tudy pořád jezdí, když tu pořád zapadávají do bahna? Kočí bijou koně a ti ubozí koně nejsou s to vozy ani pohnout.

Přiskočí k nim Půlmužíček, povídá: „Nemlaťte ty koně tak! Nevidíte, že máte vozy zapadlé až po oje?“

Kočí se rozhlíží kolem sebe, nikoho nevidí.

„Tady jsem!“ povídá Půlmužíček. Kočí se dali do smíchu a jejich hlavní povídá: „Jojo-joj! Z jakéhopak jsi ty světa? Takovýho polovičního človíčka jsme ještě neviděli. Jak se opova-

amenge te parančolinel? Dža tu tuke tire dromeħa, te na, ta tuke ruginava andre bul, hoj tut rakheħa dži pre aver svetos.“

O Jepaš Murš ĉa asalas. „Na kamav tuke pařiv te ĉinel, aľe ĉa de, rugin mange andre bul!“

O koĉišis eħas igen ĉolamen, hoj pes leske ajso cinonoro aĉħaďa, kamľa les te ruginel, aľe o Jepaš Manuš les ĉudľas pindrestar, ĉħďas les upre uĉones, u sar perelas tele, ta les ĉudľas u thoďas les pre phuv. „Paľiker le Devleske, hoj me na som olendar, so murdaren. Te kamľomas, ta tut ĉħďomas dži upre andro aver svetos.“

O koĉišis daratar izdralas, peľlas pro khoĉa a mangelas les, kaj leske te omukel o dži-
pen u hoj te prebaĉinel leske.

„Mištes, prebaĉinava tuke, aľe masovar ľiker e ĉhib. No šunen, koĉišale, akana me tumenge ĉirdava o verdana avri andal e ĉik, aľe ĉa akor, te man dena ajci trasta, keci me doľi-
džava.“

„Mištes! Mištes!“ viĉinde savore jekhe mujeha.

Lel o Jepaš Murš – o verdana garade ĉor andre ĉik – phandel o verdana jekhetane lancenca, ĉirdel avri. Rakinkerel o trasta pre jekh kopa, ĉħďas peske pro phiko. „O verdana tumenge mukav, kaj te na džan pešo. O trasta ajci, keci doľidžav, mange iľom, sar pr’oda tumen priaĉħiľan. Niĉ tumenge na ĉord’om. Džan Devleħa, pozdravinen mandar tumare kraľis, hoj pre mande te na rušel. Kala trasta leske anava pale, sar miri zor probaľinava.“

O Jepaš Manuš ľidžal o trasta, gondolinel: „Ko mange ole trastendar šaj kerel buzogaňis?“

„So sal ajso smutno, mroĉho, so tut dukħal?“

K’oda vakerel? O hlasos šunav, ņikas na dikhav. Pro trasta peske bešta o jepaš ĉirikloro.

„Jaj, jepaš ĉirikleja, niĉ man na dukħal, ĉa na džanav, ko mange kale trastendar kerela buzogaňis, ajso, so leħa šaj bondarav, sar ĉak kamava.“

„Ma dara, me džanav ajse ĉarťastar, so tuke ajso buzogaňis kerela. Me tut odoj ľidžava.“

„Avas sidaras, bo ola furmaňa, so lenge iľom o trasta, prastanas le kraľiske te phukavel.“

O Jepaš Murš ĉuťelas heďos heďostar, o ĉiriklo leske sikhavelas o drom, aź avle andre oda tham, kaj oda ĉarťas eħas. O Jepašoro ĉħďas o trasta pal o phiko, aź o calo foros izdrand’iľa.

Avel avri o ĉarťas the leskere tovariša, trašaha daraha dikhen, so pes kerel, bari, uĉi kopa trasta pre dvora, aľe verdana nane, manuš nane.

„Šundom, hoj tu sal mekfeder ĉarťas pre kada svetos. Kampel mange, kaj mange te keres ole trastendar eňacentengero buzogaňis.“

O ĉarťas dikhel kħatar peste, k’oda vakerel? Jaj! Kajso manušoro u mek kijoda ĉa jepaš! Jekh jakh, jekh ĉang, jekh vast! „Diĉhan, kajso ĉoro ĉudakocis!“

žuješ nám rozkazovat? Jdi svou cestou, nebo tě nakopnu do prdele, že se ocitneš až na onom světě.“

Půlmuž se jen usmíval: „Já tě nechci urazit, ale buď tak hodný, a kopni mě do prdele.“

Kočího rozzuřilo, že se mu takový malilinký troufl postavil, chtěl ho kopnout, ale půlčlověk ho popadl za nohu, vyhodil ho do výšky, a když padal, chytil ho a postavil ho na zem. „Poděkuj Bohu, že já nejsem z těch, kdo rádi zabíjejí. Kdybych chtěl, mrštím s tebou až na onen svět.“

Kočí se strachy trásl, padl na kolena a prosil, aby ho nechal naživu a odpustil mu.

„Dobře, odpustím ti, ale příště si dej pozor na jazyk. No a teď poslyšte, vy kočí, já vám vytáhnu vaše vozy z bláta, když mi dáte tolik železa, kolik unesu.“

„Dobře, dobře!“ zvolali všichni jedním hlasem.

Sebere se Půlmuž – vozy jsou zabředlé hluboko v bahně – sváže vozy řetězem a vytáhne je. Naskládá železo na hromadu a hodil si to na rameno. „Vozy vám nechám, abyste nemuseli jít pěšky. A železa jsem si vzal, kolik unesu, jak jste souhlasili. Nic jsem vám neukradl. Jděte sbodem a pozdravujte vašeho krále, ať se na mě nezlobí. Železo mu přinesu zpátky, až vyzkouším svou sílu.“

Půlčlověk nese železo a přemýšlí: „Kdo by mě tak z toho železa dovedl ukovat kyj?“

„Co jsi tak smutný, synku, co tě bolí?“

Kdo to mluví? Hlas slyším, ale nikho nevidím. Na železo usedl půlptáček.

„Ach půlptáčku, nic mě nebolí, jenom nevím, kdo by mi z tohodle železa ukul takový kyj, abych s ním mohl mávat, jak se mi zachce.“

„Nedělej si starosti, já vím o kováři, který ti takový kyj ukuje. Dovedu tě tam.“

„Tak honem, pospěšmě si, protože ti formani, kterým jsem sebral železo, běželi žalovat králi.“

Půlčlověk skákal od hory k hoře, ptáček mu ukazoval cestu, až přišli do kraje, kde žil kovář. Půlčlověk shodil železo na zem a celé město se zatřásl.

Kovář vyjde ven, i jeho tovaryši, s hrůzou koukají, co se to děje, obrovská hromada železa na dvoře, vozy nikde, nikde žádný člověk.

„Slyšel jsem, že jsi nejlepší kovář na tomhle světě. Potřebuju, abys mi z tohodle železa ukoval devíticentový kyj.“

Kovář se rozhlíží kolem sebe, kouká, kdo to mluví. Jejda! Takový človíček a ještě k tomu je ho jen půlka! Jedno oko, jedna noha, jedna ruka. „Hele toho ubohýho mrzáčka!“

„Tu tromas man te prasavel?“ phendās o Jepaš Manuš. Iļās o trasta, čhidās len učes andro luftos, o hartās the o tovariša prastandīle pal savore seri, kaj o trasta pre lende te na peren.

Sar imar perkerde o trasta pre phuv, avļās o hartās kija leste daraha trašaha, izdrandones, mangelas pes leske šukares, kaj leske te odmukel.

„Paļiker le Devleske, hoj som Rom. Te na uļomas Rom, ta tut sikhadoḡas moresis! Aļe amen o Roma sam kovlejileskere, amen na las čore manušes avri pro asaben, le kaļikendar na keras pheras. Na kamas ņikaskes dukh te kerel.“

„Čak imar ma ruš, Jepaš Manušeja, phen, so vaš tuke šaj kerav.“

„Kereha mange ale trastendar ajso buzogaņis, hoj šaj leha bondarav, sar kamava.“

O tovariša parņile avri: „Ajso buzogaņis mek šoha na kerahas.“

„No ča zumaven, probalinen, skušinen. Mangel le Devles, o Del tumenge pomožinela.“

Trin dīves trin raṡa kerenas o dešuduj tovariša o buzogaņis. O foros izdralas, sar demavenas pro trast. Pro štarto dīves avļās o Jepaš Manuš te dikhel. Pre dvora pašlōl o buzogaņis. Calo dvora zapašlīla. Lel les andro vast, bondarel leha upral o šero. Ajsi balvaj lestar džalas, hoj o hartās the o dešuduj tovariša peļle pre phuv.

„No lachi buṡi kerdaņ,“ phenel o Jepaš Manuš. „Sar avava pale andal o svetos, ta tumenge vaš tumari buṡi poṡinava. Ole trastestar, so ačhīla, šaj tumenge keren lanci petala, šaj len bikenen, chudena o love. Man akana love nane.“

O Jepaš Manuš chuēlas hedōs hedostar, vēš vēšestar, foros forostar, dikhelas pašal pes-te, sava seraha te džal. Sava rigaha. Mukļas pes ola seraha, kaj o kham džal. Avļa andro jekh foros, so sas uprecirdlo kale pochtaneha. The o burkos sas uprecirdlo kaļa lepedaha. S’oda šaj avel, čudaļinelas pes o Jepaš Manuš. Bokhalo sas, ta geļļas andre karčma. Savore džene pre leste ča denas avri o jakha, kajse jepaše manušes mek na dikhle.

O Jepaš Manuš geļļas direkt ko karčmaris, mangļas peske te chal te pijel. Sar chaļas ča-ļīlas, phuēl: „Šun karčmarina, phen čak mange, soske o foros učhardo kale pochtanenca?“

„Te me tuke phenava, th’avka tu na džaneha oleha ņiē te kerel.“

„Ča ma starin tut, phen mange savoro, so pes andre kada foros kerel.“

„Ta te kames te džanel, čak šun. O kraļis mušinel sako rat te bičhavel eņa slugadžen pre varta u dži tosara o slugadža našlōn. ņiko na džanel kaj.“

„Mišto, karčmarina, dža phen le kraļiske, mi bičhavel vaš mange štar pari gren, me leske mentinava avri savoro.“

O karčmaris daralas pal o kraļis te džal, aļe sar dikhļas o buzogaņis, ta mek goreder daralas le Jepaše Manušejar. Geļļas. Andre brana sa rozvakerda le vatrašenge, o kraļis mindar diņa te astarel štare pari grajen u bičhada vaš o Jepaš Manuš.

„Ty si troufáš se mi posmívat?“ povídá Půlčlověk. Vzal železo, vyhodil ho vysoko do vzduchu, kovář a tovaryši se rozprchlí do všech stran, aby na ně nespadlo.

A když už to železo popadalo zpátky na zem, přistoupil k němu kovář roztřesený strachem a hrůzou a pěkně ho prosil, aby mu odpustil.

„Děkuj Bohu, že jsem Rom. Kdybych nebyl Rom, naučil bych tě móresům! Ale my Romové máme měkké srdce, ubožákům se neposmíváme, z mrzáků si neděláme legraci. Nikomu neubližujeme.“

„Tak už se nezlob, Půlčlověče, řekni, co pro tebe můžu udělat.“

„Uděláš mi z tohodle železa takový kyj, abych s ním mohl točit podle libosti.“

Tovaryši zbledli. „Takový kyj jsme ještě nikdy nedělali.“

„No, jen to zkuste, zprubněte, pokuste se o to. Poproste Boha a on vám pomůže.“

Tři dny a tři noci kovalo dvanáct tovaryšů kyj. Město se třásl, jak bušili do železa. Čtvrtého dne se Půlčlověk přišel podívat. Na dvoře leží kyj. Zalehl celý dvůr. Vezme ho do ruky a točí s ním nad hlavou. Rozvířil takový vítr, že kovář i dvanáct tovaryšů padli na zem.

„Dobrou práci jste vykonali,“ povídá Půlčlověk. „Až se vrátím ze světa, zapalátím vám za ni. A ze železa, co zbylo, si může ukovat řetězy, podkovy, můžete je prodat a dostanete peníze. Já teď peníze nemám.“

Půlčlověk skákal od hory k hoře, od lesa k lesu, od města k městu a rozhlížel se, kudy se dát dál. Kterým směrem. Pustil se tím směrem, kudy putuje slunce. Přišel do jednoho města, které bylo potažené černým sukem. I hrad byl zakryt černými dekami. Co to může znamenat, podívoval se Půlčlověk. Měl hlad a tak zašel do hospody. Všichni na něj vyvali oči, takového půl člověka ještě neviděli.

Půlčlověk šel rovnou k hospodskému a objednal si jídlo a pití. Když se dosyta najedl, ptá se: „Poslyš, krčmáři, řekni mi, proč je město zakryto černým sukem?“

„I když ti to řeknu, stejně s tím nic nespraviš.“

„Jen se nestarej, a pěkně mi všechno řekni, co se v tomhle městě děje.“

„Když to tedy chceš vědět, tak poslouchej. Král musí každou noc poslat devět vojáků na vartu a do rána ti vojáci zmizí. Nikdo neví kam.“

„Dobře, krčmáři, jdi a řekni králi, ať pro mě pošle čtyři páry koní, já ho ze všeho vysvobodím.“

Hospodský se bál jít za králem, ale když uviděl kyj, ještě víc se bál Půlčlověka. A tak šel. V bráně všechno vyličil strážcům a král dal hned zapráhnout čtyři páry koní a poslal vůz pro Půlčlověka.

„Paľikerav tuke, karčmarina, poťinava tuke, sar avava pale andal o svetos. Akana man nane love.“ Avľas avri, kamelas te beľel pro verdan, aľe dikhľas, hoj o verdan phadola tel leskero buzogaňis. „No sem, miro buzogaňis vaźinel eňavardeľ centi. Čak dźan pale, me chuťava, paľ e brana tumen uźarava.“ Bondarda le buzgaňiha, o graja andre dar terďile pro palune pindre a dine avka te denaľel, hoj len o kočiľa na birinenas te ačhavel. O Jepaľ Manuľ soča jekhvar chuťilas, takoj paľ o burkos terďilas, aź o burkos izdrandilas. Jekh ora uźarelas, niž o ľtar pari graja le verdaneľa avle pal leste.

Sa o personalis ča dikhenas pal o obklaki, bo daratar traľatar na tromandile tele te avel. O Jepaľ Manuľ peske le buzogaňiha bondarelas, ajsi balvaj lestar dźalas, hoj savoro andre balvaj čak hurňialolas.

O kralis diňa le Jepaľe Manuľes te vičinel kija peste.

„Kralina, avľom ke tute, kaj tut andal tiro pharipen avri te mentinav. Te dela o Del, avava tuke pre bari chasna. Čak mange phen savoro dojekh lav, so pes adaj ke tumende ačhilas.“

O kralis dikhľas, hoj les hin ča jekh čang, jekh vast, jekh jakh, aľe goďi the zor les hin buter sar ľelbiľe murľen. Na asalas lestar, na prasavelas les. Thoďas leske kovlo kreslos, diňas te anel so jekh aver chabena pijibena, phendas: „No ľun, mro ľubo Jepaľ Manuľeľa, phenava tuke savoro, kaj savorestar te dźanes. Andre miro them imar nane čak eňa slugadźa a the ola muľinen aja rat pre varta te dźal. Tajsa man imar n'avela andre miro kralovstvoss aňi jekh slugadźis. Deľuduje svetengere slugadźa imar naľile, deľuduje svetengere krala naľile, akana naľľola the amaro kralovstvoss.“

O Jepaľ Manuľ ľunelas le kraliskere lava. „Mek mange phen, kralina, ľiko mek na dikhľas oles, so le slugadźen naľavel?“

„Jaj, ča te dikhľamas!“

„No miľto, sikhaven mange oja varta, kaj o slugadźa naľľon. U anen mange odoj te chal te pijel.“

Sar les o sluhi ande kije straźnica, o Jepaľ Murľ peske paľľila, bo sas khino, zuňimen le bare dromestar. Zorales suťas andre. Sovelas, na chibinlas imar čak deľ minuti dźi jepaľ rat.

„Mro čavoro, uľťi, uľťi, bo imar jepaľ rat! Sigo uľťi opre!“ O jepaľ čirikloro hurňisaila kija leste, uľťavelas les, aľe o Jepaľ Manuľ sovel ta sovel. „Ma sov, ela tuha phujes!“ o jepaľ čirikloro les đubinel andro muj. „Uľťi, tro meriben figinel pro sano thavoro.“

O Jepaľ Manuľ chuťlas upre akurat o trubi trubinenas jepaľ rat. Čak jekhvar ľunel bari hermavica, o burkos the e vratnica izdral, jov chudel andro vast o buzogaňis, avel bari balvaj, del pes anglal baro, dźungalo čiriklo. Ajso baro, ajso dźungalo, hoj dar pre leste te dikhel.

„Děkuju ti, krčmáři, zaplatím ti, až se vrátím ze světa. Teď nemám peníze.“ Vyšel ven, chce nasednout na vůz, ale vidí, že by se vůz zbortil pod jeho kyjem. „No jo, vždyť můj kyj váží devět centů. Vraťte se, já k hradu doskočím a u brány na vás počkám.“ Zatočil kyjem, koně se postavili na zadní nohy a dali se do takového běhu, že je kočí nemohli zastavit. Půlčlověk sotva jednou skočil, už stál u hradu, až se hrad se otrásl. Celou hodinu čekal, než za ním dojeli čtyři páry koní s vozem.

Všechn personál vyhlížel z okna, samým strachem si netroufali sejít dolů. Půlčlověk točil kyjem a dělal se takový vítr, že v tom větru všechno lítalo.

Král si dal Půlčlověka k sobě povolat.

„Králi, přišel jsem, abych tě vysvobodil z tvých nesnází. Dá-li Bůh, budeš mít ze mě užitek. Jen mi všechno dopodrobna vypověz, co se to tu u vás děje.“

Král viděl, že má sice jen jednu nohu, jednu ruku, jedno oko, ale zato rozumu a síly za sto dvacet chlapů. Nesmál se mu, neposmíval. Nabídl mu měkké křeslo, dal mu donést nej-různější jídla a pití. Řekl: „Tak poslyš, můj milý Půlčlovče, řeknu ti všechno, abys o všem věděl. V mé zemi nezbylo než devět vojáků a i ti musí dnes v noci na vartu. Zítra už nebudu mít ve svém království ani jednoho vojáka. Zmizelo vojsko z dvanácti světů, zmizeli králové z dvanácti světů, a teď vezme za své i naše království.“

Půlčlověk naslouchal královým slovům. „Řekni mi, králi, ještě nikdo neviděl, kdo ty vojáky hubí?“

„Jaj, kéž bychom to viděli!“

„No dobře, ukažte mi tu vartu, kde se vojáci ztrácejí. A přineste mi tam jídlo a pití.“

Když ho sluhové dovedli na strážnici, Půlčlověk si lehl, protože byl vysílený, unavený tou dlouhou cestou. Pevně usnul. Spal a už nechybělo než deset minut do půlnoci.

„Synku, probuď se, probuď se, už je půlnoc! Rychle vstávej!“ To k němu přiletěl půlptáček a budil ho. Ale Půlčlověk spal a spal. „Nespi, bude s tebou zle!“ Půlptáček ho klove do obličeje. „Vstaň, život ti visí na tenké nitce.“

Půlčlověk vyskočil akorát když troubili půlnoc. Najednou slyší ohromnou bouřku, hrad se třese, vrátnice se třese, popadne do ruky kyj, přizene se vichr a objeví se obrovský, ohavný pták. Tak obrovský, tak ohavný, až hrůza pohledět.

„Ohó, kajse džungalore kirmores jekhačangakeres, jekhajakhakeres, jekhevasteskeres mek me na dikhlom!“ diňa o čiriklo džungales te asal. „Kaj o slugadža? Phen, sidar, niž tut nakhavava!“

„Jajajaj! Igen tut keres zoraleske! Kames man te daravel? Sigeder mange phen, kaj hin ola slugadža, so kadaj phirenas pre varta! Kaj len thodál?“

„Hohó, ta tu, kirmoreja, tromas mandar te phučel, kaj o slugadža, so phirenas pre varta? Kames te dikhel, so lenca kerdom? Dikheha, sar nakhavava the tut.“

„Na kamav tuke paživ te činel, aľe ča probaľin man te chal.“

O čiriklo andre bari choľi kamelas pre leste te perel, aľe o Jepaš Manuš leske thodas o buzogaňis kijo piskos u chudľas les meňatar. Avka sar le čirikles ľikerelas, phučel lestar: „Ta so, chas man?“ u kikiďľas leske feder e men.

O čiriklo tašľindos chudľas pes le Jepaše Manušeske ta mangel. „Mangav tut šukares, me imar som phuri, buter imar adaj n'avava, muk man, igen šukares tut mangav.“

„Na mukav tut, niž mange na pheneha, kaj ehin ola slugadža.“

„Phenava tuke savoro, čak man muk andal tiro vast!“

O Jepaš Manuš lake čepo pomukľas e men. „Vaker sig, nane man časos.“

E čirikľi kam nakam diňa te vakerel. „Šun adaj, Jepaše Manušeja, me na som pal kada svetos. Miro svetos hin tel e phuv. Odoj imar nane nipos, čak jekh miro čhavo, o Jepaš Harnad'is. Jov na chal nič, ča le manušen. Perše le slugadžen a paľis le civil'en.“

„Chochaves man, čirikľij! Na vakeres čačipen.“

„No mištes. Šun, oda avka hin. Me mušinav ole manušen te chal, paľis bijanav eňa jandre, ola eňa jandere jov chal, miro čhavo o Jepaš Harnad'is. Olestar les hin ajsi zor. Akana andre leste hin dešudujesvetengeri zor. Ňiko pre leste na khelela avri, bo mek te pes rakhľahas ajsio dženo, so hino ajsio zoralo sar jov. Mek the te avľahas zoraleder, ta les na murdarla, bo leskero dživipen hin garudo avrether.“

„Akana mange phen, kaj hin leskero dživipen garudo.“

„Kada me tuke na džanav te phenel.“

O Jepaš Manuš feder kikiďľas la čirikľakeri men. „Te mange na pheneha, tiro dživipen avka džala.“

„Šaj man the murdares, aľe me na džanav, kaj leskero dživipen garudo, hijaba som leskeri daj.“

„No mištes, čirikľije, omukav tuke tiro dživipen, aľe mušines man te ľidžal pre tiro svetos, kaj tiro čhavo bešel.“

„Šun, Jepaše Manušeja, me džanav, hoj pre mande sal zoralo, aľe pre miro čhavo sal slabo, čišlo. Ačh tu tuke pre tiro svetos, bo sar tut miro čhavo dikhela, aňi vast pre tute na kampela leske te thovel, ča pre tute phurdela a pro umblal tut labarla.“

„Hohó, tak ošklivého červíčka, jednonohého, jednorukého, jednookého jsem ještě neviděl!“ dal se pták do smíchu. „Kde jsou vojáci? Odpověz, rychle, než tě spolknou.“

„Jejejeje, ty ze sebe děláš nějakýho siláka! Chceš mě postrašit? Radši mi řekni, kde jsou ti vojáci, co tu chodili vartovat. Kams' je dal?“

„Ohó, tak ty se mě, červíčku, opovažuješ ptát, kde jsou ti vojáci, co sem chodili vartovat? Chceš vidět, co jsem s nima udělala? Hned uvidíš, až budu polykat i tebe.“

„Nechci tě urazit, ale jen se pokus mě spolknout.“

Rozzuřený pták se na něj chtěl vrhnout, ale Půlčlověk mu nastavil kyj před zobák a popadl ho za krk. Jak ptáka držel, zeptal se: „Tak co, sníš mě?“ a stiskl mu krk ještě lépe.

Pták zalykaje se začal Půlčlověka prosit: „Prosím tě pěkně, jsem už stará, dlouho tady nebudu, pusť mě, moc pěkně tě prosím.“

„Nepustím tě, dokud mi neřekneš, kde jsou vojáci.“

„Všechno ti řeknu, jenom mě pusť.“

Půlčlověk ohavně ptačici trochu povolil krk: „Mluv rychle, nemám čas.“

A tak ta ptačice začala volky nevolky vyprávět. „Poslouchej, Půlčlovče, já nejsem z tohoto světa. Můj svět leží pod zemí. Ale tam už není žádný lid, jenom můj syn, Půlzbojník. Nejlípe nic jiného než lidi. Nejdřív vojáky a pak civily.“

„Lžeš, ptačice! Nemluvíš pravdu.“

„No dobře, tak tedy poslouchej, jak to je. Ty lidi musím sežrat já, pak snesu devět vajec, ty vejce sní on, můj syn, Půlzbojník. A od toho má takovou sílu. Teď má sílu dvanácti světů. Nikdo nad ním nezvítězí, protože se ještě nenašla osoba, která by byla silnější než on. A i kdyby byl někdo silnější, stejně ho nezabije, protože jeho život je ukrytý jinde.“

„Tak mi teď řekni, kde je ukrytý jeho život.“

„To ti říct nemůžu.“

Půlčlověk stisknul ptačici krk. „Když mi to neřekneš, bude po tobě.“

„Můžeš mě třeba zabít, ale kde má ukrytý život, to nevím, i když jsem jeho matka.“

„No dobře, ptačice, nechám tě naživu, ale musíš mě donést na svět, kde bydlí tvůj syn.“

„Poslyš, Půlčlovče, já vím, že na mě jsi silný dost, ale na mého syna jsi slabý. Zůstaň si na svém světě, protože jakmile tě můj syn uvidí, ani se tě nebude muset dotknout, jen na tebe foukne a spálí tě na žhavé uhlíky.“

„Ma darav man, oda hin miri veca, aŕe imar pro ostatkos tuke phenav, hoj tut andal miro vast na mukava, niŕ man na lidŕas pre tumaro svetos.“

E čirikŕi kam nakam mušindas te kerel, so lake o Jepaš Manuš phenda. „No beš pre ma a liker tut lačhes, bo akana peraha andre phuv.“

O Jepaš Manuš phučlas latar, či doŕidŕala the leskero buzogaŕis, e čirikŕi leske phendaš, hoj oda ehin perdal late loki butori. O Jepaš Manuš beštas pre late, jekhvar avlas bari hermavica, e phuv phundriŕa, phutersaŕiŕa, a jon perenas pre aver svetos. Sar jon hurŕisaŕonas, e čirikŕi les kamelas vaj kecivar te čhivel tele pal o dumo, aŕe o Jepaš Manuš pes na diŕas. Perenas ta perenas mindig tele, aŕ pre aver rat doavle pre lakero svetos.

„No, me imar dureder naŕti dŕav. Miro čhavo na bešel pre kada svetos, aŕe dŕi pre amaro dešudujto svetos. Kada hin igen dur. Me šaj ke leste dŕav ča jekhvar beršeste te oslavinel leskeri zor. Vaš mire jandre phirel sako d'ives aver čiriklo u hordinel leske. Tosara peske avela vaše. Me imar tuke naŕti nič pomoŕinav, te bi man mindar kada j murdarehas.“

O Jepaš Manuš la andal o vast na muklas. Ča phares gondolinel, so te kerel. „Šun, čirikŕije, phen mange, kaj ehin tiri zor.“

„Miri zor ehin andre mande, miri zor nane garuđi.“

Aŕe o Jepaš Manuš pes na diŕas ča avka te marel tele. Skikidŕas lake feder e men. Sar jov lake e men zorales skikidŕas, e čirikŕi chudŕas te marel le phakenca andre bari dukh. Sar joj marelas le phakenca, le Jepaše Manušeske demađa andro jahka udud. Dikhel feder, dikhel, hoj maškar o phaka la ehin garude duj sovna kune pora. Mindar ola duj pora čhindas avri, e čirikŕi mindar slabisaŕiŕas u beštas peske pre phuv.

„Dikhes, čirikŕije, kamehas man te chochavel. Tiri zor hin garuđi andre ola duj sovna kune pora. Nane avka? Phen mange čačipen!“

„Avka hin, avka hin,“ phendaš e čirikŕi.

O Jepaš Manuš lake skikidŕas e men. „Akana mange phen, kaj tiri trito por garuđi!“

E čirikŕi dikhŕas, hoj lestar naŕti kerel pheras. „Šun kada j, mro ŕubo Jepaš Manušoro, phenav tuke čačipen. Andre ola duj sovna kune pora, so cirdŕal avri, ehas ajsi zor, hoj šaj ŕigenđom pre mire phaka jekh regementos slugađŕa. Aŕe akana imar man phares vazdava pal e phuv. Mek jekh sovna kuŕi por mange garuđi andre miri pori, aŕe kadi por mange muk, mangav tut ŕukares. Bo te la avri cirdeha, me merava.“

O Jepaš Manuš gondolinel, so kamel te kerel. Aŕe les na has ajso jilo, hoj varekaske dukh te kerel, hoj varekas te murdarel. „Šun, čirikŕije, me tiro dŕivipen na kamav te lel, čak kamav čačipen te dŕanel. U mek kada kamav, kaj tu imar niŕda ŕoha pre amaro svetos te na aves le manušen te chal.“

„Nevyhrožuj, to je moje věc, ale říkám ti naposledy, že tě z ruky nepustím, dokud mě nedoneseš na váš svět.“

Ptačice musela, ať chtěla nebo ne, dělat, co jí Půlčlověk nařídil. „No, nasedni si na mě a dobře se drž, protože teď budeme padat pod zem.“

Půlčlověk se jí zeptal, jestli unese taky jeho kyj a ptačice řekla, že je to pro ni lehká věc. Půlčlověk na ni nasedl, strhla se bouřka, země se otevřela, rozevřela, a oni padali na druhý svět. Jak tak letěli, ptačice ho chtěla několikrát shodit, ale Půlčlověk se nedal. Padali a padali pořád dolů, až příští noci dorazili na její svět.

„Dál už jít nemůžu. Můj syn tady nebydlí, bydlí až v našem dvanáctém světě. A to je daleko. Chodím k němu na návštěvu jen jednou za rok, abych oslavila jeho sílu. Pro moje vejce si každý den chodí jiný pták a nosí mu je. Zítra si pro ně přijde. Víc už ti nemůžu pomoci, i kdybys mě tady zabil.“

Půlčlověk ji ale z ruky nepustil. Usilovně přemýšlel, co má dělat dál. „Poslyš, ptačice, řekni mi, kde ty máš svou sílu?“

„Já mám svou sílu v sobě. Nemám ji schovanou nikde jinde.“

Ale Půlčlověk se nedal jen tak odbýt. Pořádně ji stisknul krk. A jak jí tak silně tiskl, začala ptačice bolestí tlouct křídly. A jak tak tloukla křídly, Půlčlověku blesklo do očí světlo. Podívá se lépe a vidí, že má mezi křídly schovaná dvě zlatá péra. Hned jí ta péra vytrhl, ptačice zeslábla a usedla na zem.

„Vidíš, ty ptačice, chtěla jsi mě oklamat. Sílu máš schovanou v těchhle dvou zlatých pérech. Není to tak? Pověz pravdu!“

„Je to tak, je to tak!“ řekla ptačice.

Půlčlověk jí znova stíkl krk. „A teď mi řekni, kde máš schované svoje třetí zlaté pero!“

Ptačice viděla, že s ním nejsou žerty. „Poslyš, můj milý Půlčlovíčku, řeknu ti teda pravdu. V těch dvou zlatých perech, co jsi mi vytrhl, je taková síla, že bych na svých křídlech unesla regiment vojáků. Ale teď už se sotva zvednu ze země. Ještě jedno zlaté pero mám schované v ocase, ale to mi nech, pěkně tě prosím. Protože kdybys ho vytrhl, umřu.“

Půlčlověk přemýšlí, co má dělat. Neměl to srdce, aby někomu ublížil nebo aby někoho zabil. „Poslyš, ptačice, já tě nechci připravit o život, chci jen vědět pravdu. A ještě to chci, abys už nikdy nevletěla na náš svět a nežrala nám lidi.“

Ake so šunel o Jepaš Manuš, so na, vareso leske hučinel andro kan. O Jepaš čiriklo leske beštas pro kan u phenel: „Sigo sig, chuči pre sera! Kaja guľa, so pre tute hin viľimen, chude la andro vast u čhiv la pale odoj, khatar sas viľimen.“

Mek lačhes o jepaš čiriklo avri na phendās sa, imar e guľa fíí, fííí – te na chučilahas pre sera o Jepaš Manuš, e guľa leske taľindahas prosto andro šero. Aľe jov e guľa chudľas andro vast, mek keradĩ ehas, u čhidās la pale andre kaja rig, khatar avľas.

„Ma dara,“ phenel o jepaš čiriklo, „akana tut imar o Jepaš Harnadĩs na dikhel, bo oja guľa, so tu cirdľal pale, leske mardās avri leskeri jekh jakh. Imar hino koro. Aľe oja jakh na sas ča ajsi, običajno, oja jakh hiňi ajsi, hoj te la thoveha kija tiri jakh, dikheha, so khere kerel tro dad the tri daj.“

O Jepaš Manuš pes začudalĩndās u gondolĩnas, sar oja jakh te dochudel. „Šun kadaj, mro ľubo jepaš čirikloro, koja jakh bi mange kampelas. Kamav te džanel, so kerel miro dad miri daj. Dukhal man pal lende o jilo.“

„Me tuke na džanav te phenel. Ča kada džanav, hoj leskeri jakh chučilās avri le komi-noha igen ućes. Kaj našľĩlas, oda me na džanav. Aľe šun, so tuke phenav. Mek čhin avri la čirikľake eňa kale pora, avna tuke pre bari pomoca, sar pre tute avla bibacht.“ Sar o jepaš čiriklo kala lava phendās, našľĩlas.

O Jepaš Manuš geľľas kije čirikľi, mangľas la šukares, čĩ mek šaj lake čhingerel avri la-kere eňa kale pora. Čhindās lake avri, thoďas len andre žeba, ačh Devleha, dža Devleha, joj geľľas peskere dromeħa u o Jepaš manuš pes mukľas ola rigaha, khatar avľas e guľa.

Chuťkerel than thanestar, heďos heďostar, sera seratar, až dochuťľas dži kijo baro paňi, kijo moros. Dureder imar naštĩ džalas, bo o moros ehas baro, chor, te pre chuťel na prechuťľahas. I thoďas pes te bešel nadur le paňestar a gondolĩnel, so te kerel dijader. Ehas baro bokhalo, geľľas ko paňi, hoj peske te chudel mačhen, aľe so dikhel, so na, vľeľijaka stvori, mačhe, krokodila, alati, obludi pre leste aven, o jakħa pre leste poraven, o danda den avri, kamen les te chal. O Jepaš Manuš chudľas o buzogaňis, marelas khatar peste, aľe so buter marelas, so buter ole džungalen murdarkerlas, so buter pre leste džanas aver ta aver. Kajčak jov na pre-ačhilās, marelas khatar peste sa het, čak kija raťi, sar imar na birinelas, savoro našľĩlas.

O Jepaš Manuš thoďas tele o buzogaňis, zuňimen sas, khino, bokhalo, o goja andre les-te bondaľonas bokhatar. Kerďas e jag, kamel te chudel mačħores, aľe jekhvar šunel, andal o paňi avel hlasos: „Jepaš Manušoro, ma cha tu kale mačhendar, mindar bi merehas. Kala sa stvori, so len dikhes, hin le Jepaše Harnadĩskere slugadža.“

O Jepaš Manuš ačhilās sar kašt. K'oda vakerel? Dikhel, jekh cikňori sovnakuňi mačħori. Igen ciňoňori, žuži sovnakuňi. E mačħori mindar bičħavkerďas savore mačhen, kaj te roden le mačħengere kraľis.

Ale co to neslyší Půlčlověk, něco mu hučí u ucha. Na uchu mu sedí Půlptáček a povídá: „Rychle uskoč na stranu. Chyť kouli, která je na tebe vystřelena, a hoď ji tím směrem, odkud přiletěla.“

Ještě to ani půlptáček nedopověděl a už fíí, fííí – kdyby byl Půlčlověk neuskočil, koule by ho byla trefila přímo do hlavy. Ale on tu kouli popadl rukou, ještě byla horká, a hodil ji tím, směrem, odkud přiletěla.

„Neboj se,“ povídá půlptáček, „teď už tě Půlzbojník nevidí, protože ta koule, kterou jsi mrštíł zpátky, mu vyrazila jeho jediné oko. Teď už je slepý. Ale to oko nebylo obyčejné. Když si to oko přiložíš ke svému oku, uvidíš, co dělá tvá maminka a tvůj otec.“

Půlčlověk se podíval a jenom přemýšlel, jak to oko dostat. „Poslyš, můj drahý, milý půlptáčku, to oko bych potřeboval. Rád bych věděl, co dělá můj tatínek a moje maminka. Mému srdci se po nich stýská.“

„Nevím, jen to vím, že to jeho oko vyskočilo komínem ohromně vysoko. Kam se ztratilo – to nevím. Ale poslyš, co ti povím. Vytrhni té ptačici ještě devět černých per, přijdou ti vhod, až se dostaneš do nesnází.“ Jak řekl půlptáček tato slova, zmizel.

Půlčlověk přistoupil k ptačici a pěkně ji poprosil, může-li si vytrhnout ještě jejích devět černých per. Vytrhl je, dal si je do kapsy a buď sbohem, jdi sbohem, ona letěla svou cestou a Půlčlověk se pustil tím směrem, odkud přiletěla koule.

Skáče z místa na místo, od hory k hoře, ze strany na stranu, až doskáká k velkému vodstvu, k moři. Dál nemohl, protože moře bylo veliké, hluboké, a nebyl by ho přeskočil. I posadil se nedaleko vody a přemýšlel, co má dělat dál. Měl hlad, šel k vodě, že si nachytá ryby, ale co nevidí, všelijaké nestvůry, ryby, krokodyli, příšery a obludy na něj útočí, valí na něj oči, cení na něj zuby, chtějí ho sežrat. Půlčlověk popadl kyj, mlátil kolem sebe, ale čím víc mlátil, čím víc těch nestvůr pobil, tím víc se na něj sáпали další a další. Jenže on nepřestal, tloukl kolem sebe dál a dál, a teprve v noci, když už byl celý vyčerpaný, se to všechno ztratilo.

Půlčlověk odložil kyj, vysílený, unavený, hladový, střeva se v něm svíjela hlady. Rozdělá oheň, chtěl si chytit rybičku, ale najednou slyší z vody hlas: „Půlčlovíčku, tyhle ryby nejez, hned bys umřel. Všechny ty stvůry, co tu vidíš, jsou Půlzbojníkovi vojáci.“

Půlčlověk strnul. Kdo to mluví? Kouká, malá zlatá rybička. Úplně malinká a čistě ze zlata. Rybička hned poslala ostatní ryby, aby vyhledaly rybího krále.

O Jepaš Manuš dural dikhel, hoj kija leste avel baro, igen baro mačo. Chudlas o buzogaňis andro vast, kamel les te murdarel. Aľe e cikňi sovnakuňi mačhori kija leste prastal. „Ma ker! Sem oda amaro kralis. Ma dara lestar, jov űnikaske dukh na kerel. No aľe šun, Jepaše Manušeja, me džanav savorestar. Džanav, hoj le Harnaďiskeri daj, e čirikľi, hiňi imar bari čori, imar űnikaske phujipen na kerla. Avela rado, te peske rakhela kirmores te chal. The kada džanav, hoj le Jepaše Harnaďiskeri jakh chuťilas avri le kominoha, učes, učones. Sar chuťelas upre le kominoha, akurat odarig džalas amaro bangenakheskero čiriklo, jov la chudlas the nakhadas la.“

O Jepaš Manuš šunelas andro jilo, hoj savoro, so e mačhori phenel, hin čačipen. „Ča mange phen, mri sovnakuňi mačhori, sar šaj dochudav aja jakh?“

„Amaro kralis, o baro mačo, tut mušinel te preľidžal pre aver sera.“

O baro mačo, o kralis, avľas až kijo agor moroske, phuterďas o muj, ajso baro muj les sas, hoj andre geľlehas dešuduj pari graja the le verdanenca.

E sovnakuňi mači phenel le Jepaše Manušeške. „Dikhav, hoj na paťas mange. Aľe aver drom nane, ča te des tut te nakhavel amare kralistar. Jov tut preľidžala andre peskero per.“

O baro mačo pes diňas anglal: „Ma dara, mročo, nič pes tuke na ačhela, ča av tro-mades andre miro per. E sovnakuňi mačhori džala tuha, kaj te na daras. Phenela tuke, so kames dijader te kerel.“

O Jepaš Manuš dikhľas pre peskero eňacentengero buzogaňis. Či les o baro mačo doľidžala?

„Ma dara,“ phendas le mačhengero kralis. „The tiro buzogaňis nakhava tele. Ča imar av, sidar, mi tut nakhavav.“

O Jepaš Manuš iľas o buzogaňis a geľľas le mačheske andro per. E sovnakuňi mačhori pal leste. Sar imar ehas andro per, ajsi bari balvaj, ajsi burka the hermišagos ačhľas, hoj te na phandľahas o mačo o muj, o Jepaš Manuš tašľilahas. Ajse uče vľni pes hazdle, hoj savoro šuko pherdľilas le paňeha. Le mačhengero kralis pes mukľas chor dži kije le moroskeri fenek, kaj leha o baro paňi te na čivkerel.

Andre le mačheskero per ehas sar andre khereste, o mačo tel o paňi avka šukares džalas, hoj o Jepaš Manuš aňi na džanelas, či džan či na. Ča baro bokhalo sas, imar na džanelas, so te kerel bokhatar.

E sovnakuňi mačhori dikhel pro Jepaš Manuš u phenel: „Mušines te ľikerel avri, na del pes nič te kerel. Sov tuke, pre bokh bisteraha.“ Avka sar čirla o Roma, te na sas so te chal, ta sovenas, choča čeporo pre bokh bisterenas.

O Jepaš Manuš zasuća. Trin dľives, trin raťa sovelas. Ušťilas, so dikhel, so na, angle les-te všeľijaka chabena, pijibena! Ča o jakha poravelas. Andre le mačheskero per! „Jaj, aňi na džanav, keci me sovavas!“

Půlčlověk kouká, z dálky se k němu blíží velikánská ryba. Popadl kyj a chce ji zabít. Ale ta malá zlatá rybička k němu pospíchá: „Ne! To je náš král. Neboj se ho, ten nikomu neublíží. Ale poslyš, Půlčlověče, já vím všechno. Víím, že Zbojníková matka, ptačice, je už chudák a že už nemůže provést nikomu nic zlého. Bude ráda, když si najde k snědku červíka. Víím i to, že Zbojníkovo oko vyskočilo komínem vysoko, vysokánsko. Jak vyletělo komínem, letěl právě kolem náš krívozobý pták, chytl ho a spolkl.“

Půlčlověk pocítil v srdci, že všechno, co ta rybka povídá, je pravda. „Jen mi ještě řekni, má zlatá rybičko, jak se dostanu k tomu oku.“

„Náš král, ta velká ryba, tě musí přenést na druhou stranu.“

A ten král, ta velká ryba, už připlaval ke břehu moře, rozevřel tlamu – měl tak velkou pus, že by do ní bylo vjelo dvanáct párů koní i s vozy.

Zlatá ryba povídá Půlčlověku: „Vidím, že mi nevěříš, ale jiné cesty není, než že se dáš spolknout naším králem a on tě převezve ve svém břiše.“

Velká ryba se ozvala: „Neboj se, synku, nic se ti nestane, jen vstup směle do mého břicha. Zlatá rybička tě doprovodí, aby ses nebál. Řekne ti, co máš dělat dál.“

Půlčlověk se podíval na svůj devíticentový kyj. Jestlipak ho velká ryba uveze?

„Nedělej si starosti,“ řekl rybí král. „I ten tvůj kyj uvezu. Jenom už pojď, pospěš si, ať tě můžu spolknout.“

Půlčlověk vzal kyj a vlezl rybě do břicha. Zlatá rybička za ním. Když už byli v břiše, strhla se taková vichřice, taková bouřka, že kdyby velká ryba nebyla zavřela tlamu, Půlčlověk by se byl utopil. Tak vysoké vlny se zdvihly, že se veškerá souš zalila vodou. Rybí král se spustil hluboko ke dnu, aby jím ty vlny tak neházely.

V rybím břiše bylo jako v pokojíčku, a ta ryba plula pod vodou tak krásně, že Půlčlověk ani necítil, jedou-li, či ne. Akorát měl velký hlad, už nevěděl, co si hladý počít.

Zlatá rybička hledí na Půlčlověka a povídá: „Musíš to vydržet, nedá se nic dělat. Pospíš, na hlad zapomeneš.“ Jak dříve Romové – když neměli co jíst, spali a na hlad aspoň trochu zapomněli.

Půlčlověk usnul. Spal tři dny a tři noci. Probudil se a co vidí, před sebou má všelijaká jídla a pití! Jen zíral! V rybím břiše! „Ani nevím, jak dlouho jsem spal.“

„Pal oda ma phuč, ča samo peršo cha the pij. Me tuke dava godi, sar dijader,“ phenda e sovnakuŋi mačhori.

O Jepaš Manuš chalās ča’ilas, avka e sovnakuŋi mačhori chudlas te vakere: „Akana man lačhes šun. Adadives kijarači avaha kije šuki phuv. A’e odoj tut užarel baro phujipen, bari phari buti. Pre tute odoj imar užaren igen but stvori, šarkaňa. Kamen tut pal kada svetos te chal. Jon ehin savore le Jepaše Harnad’iskere slugadža. Tu tut lenca mareha trin d’ives trin raťa. A’e mek šun! Sar avaha kije šuki phuv, o moros čhordola pal savore seri, avena o bare vlni, kamena tut te taslarel. Tu ma dara nič, sar dikheha, hoj tuha ehin bibacht, čhiv angle tute la čiriklakere trin kale pora. Ča trin. O aver tuke garuv. O paŋi našlola. Aver godi tut imar našti dav. A’e o bangenakheskero čiriklo tuke avela pre bari pomoca.“

Ajci, so e sovnakuŋi mači dovakerdas, avle kije šuki phuv. O baro mačo phuterdas o muj, o Jepaš Manuš chudnas o buzogaŋis a chuťlas avri pro hedos. Ajci so chuťlas pro hedos, o bare vlni andal o moros čhordile avri, bari hermavica avlas, baro brišind chudla te del u o perumi marnas. Andale o moros avenas avri o mače, o krokodila, džungale alati, sa so ehas andro paŋi. The pre šuki phuv užarenas všelijaka džvirini, orijaša, šarkaňa u savore kamenas le Jepaše Manušes te chal.

O Jepaš Manuš dikhel, o bare vlni pes učones hazdenas, sa pre leste kamenas te perel. Chudlas te chuťkerel than thanestar, le buzogaŋiha pašal peste marelas, a’e so, o paŋi pre leste furt džalas.

„Mročo,“ šunel paš o kan, „andre žeba tut hin eňa kale pora! Le avri ča trin, čhiv len angle tute!“ O jepaš čirikloro leske phenel.

„Pa’ikerav tuke, čirkloreja, bisterdom pro kale pora!“ Ilas andal e žeba o trin pora, čidlas len kijo paŋi. O paŋi mindar našlilas the le džungale mačhenca, krokodilenca. No a’e o džvirini, so ehas pre šuki phuv, pre leste furt džanas. Trin d’ives trin raťa pes marelas le Harnad’iskere slugadženca, niž savoren na thodas kije phuv. Sar les imar na has kaha pes te marel, bešťas peske pro buzogaŋis, zuŋimen, khino, bokhalo, sa leskeri zor andre leste čhindilas. So som akana te kerel andre kada nadžanlo svetos?

„O Del ehin tuha,“ phenel leske andro kan o jepaš čiriklo. „Pašluv tuke, khiŋuv tuke avri.“

A’e so dikhel, so na, igen baro čiriklo učones upral leste hurňašalol. O Jepaš Manuš chuťel upre, lel o buzogaŋis andro vast. A’e o jepaš čiriklo leske phenel: „Ma dara! Oda ehin o bangenakheskero čiriklo, so le Jepaše Harnad’iskeri jakh nakhađa. Mi rakhel tut o Del leske te ubližines!“

O Jepaš Manuš pale peske bešťas pro buzogaŋis, o baro čiriklo pes muklas tele paš leste. „Lačo d’ives mi del tut o Del, Jepaše Manušeja. So des avri o jakha pre mande? Mange

„Na to se neptej, napřed se najez a napij. Já ti pak poradím, co máš dělat dál,“ řekla zlatá rybička.

Půlčlověk se dosyta najedl a zlatá rybička začala povídat: „Teď mě dobře poslouchej. Dnes večer dorazíme k pevnině. Ale tam tě čekají velké nesnáze, ohromně těžká práce. Čekají na tebe příšery a draci. Chtějí tě sprovodit ze světa. Všechno to jsou Půlzbojníkoví vojáci. Budeš se s nima bít tři dny a tři noci. Ale ještě tohle si poslechni! Až se budeme blížit k pevnině, moře se rozleje do všech stran, přivalí se velké vlny a budou tě chtít utopit. Ty se neboj, až uvidíš, že je s tebou zle, hoď před sebe tři černá pera té ptačice. Jenom tři. Ostatní si schovej. Voda zmizí. Dál ti už radit nemůžu. Ale na pomoc ti přijde křivozobý pták.“

Sotva zlatá rybka domluvila, přiblížili se k pevnině. Velká ryba otevřela tlamu, Půlčlověk vzal kyj a vyskočil ven na kopec. Sotva vyskočil na kopec, přivalily se velké vlny, strhla se bouřka, liják, hromobití. Z moře vylézaly ryby, krokodýli, ohavné vodní obludy. I na souši ho čekala všelijaká zvířata, obři, draci, a všichni chtěli Půlčlověka sežrat.

Půlčlověk kouká, jak se zdvíhají vlny, útočí na něj. Začal skákat z místa na místo, rozháněl se kyjem, ale voda se na něj hrnula dál.

„Synku,“ slyší u ucha, „v kapse máš devět černých per! Vem tři, hoď je před sebe,“ povídá mu půlptáček.

„Děkuju ti, ptáčínku, já na ta pera zapomněl!“ Vytáhl z kapsy tři pera a hodil je směrem k vodě. Voda okamžitě zmizela i se všemi ohavnými rybami a krokodýly. Ale ta zvířata, co byla na souši, na něj pořád útočila. Tři dny a tři noci bojoval se Zbojníkovými vojáky, než je všechny složil k zemi. A když už se neměl s kým bít, posadil se na kyj, unavený, vysílený, hladový, veškerá jeho síla ochabla. Co si teď počnu v tom neznámém světě?

„Bůh je při tobě,“ povídá mu do ucha půlptáček. „Lehni si a odpočiň si.“

Ale co nevidí, vysoko nad ním se vznáší velký pták. Půlčlověk vyskočí, popadne kyj. Ale půlptáček povídá: „Neboj se, to je křivozobý pták, který spolkl Zbojníkovu oko. Chraň Bože, abys mu ublížil!“

Půlčlověk si opět sedl na kyj a ten velký pták se spustil vedle něj. „Bůh ti dej dobrý den, Půlčlovče, co na mě tak civíš? Jmenuju se Křivozobec, vem si tenhe koš, přinesl jsem ti jídlo. Jen se pořádně najez.“

bučhol Bangebängenakheskero, le kada khudo, kada košos, kadi sevli, andom tuke chaben. Ča cha, čaluv.“

O Jepaš Manuš čala pijla čali, al'e na likerlas avri sovibnastar, o soviben les cirdlas tele. Zasuta. Bisterdas pre savoreste, ani le Bängenakheskereske na palikerda, zorales zasuta.

Sovelas trin rata trin dives. Pro trito dives uštila mek angloda, sar o kham avlas avri. Dikhel, pašal peste, so dikhel, mule džvirinen, so len andre koda ratvalo mariben murdardas.

Mindar tosarastar ehas šukar dives. Pal o hedos avelas avri o kham, ča e loki balvajori čepo phurdelas. O jepaš čirikloro beštas paš leste. „Lačo dives, mročo, sar suťal?“

„Mi del o Del the tuke, čirikleja, ani na džanavas, kaj sal adaj.“

„Našti tut adaj muklom korkores ande kada baro nadžanlo svetos. Ko džanel, so tut adaj užarel!“

„Jaj, dindardones me sovavas! Keci sovavas, phen ča mange, mro phraloro?“

„Trin dives trin rata sovehas.“

O Jepaš Manuš andre bari choľi chuťlas opre, hazdľas o buzogaňis. „Soske man na ušťadal upre! Soske man mukľal ajci te sovel!“

„Vaš ajci buťi, so tu kerďal, kamplahas tuke jekh kurko te sovel! Bari buťi tut užarel, phari buťi. Kampel tuke zor te kidel.“

O Jepaš Manuš thoďas o buzogaňis tele. „Ma ruš pre mande, na pre tute me choľi chav, pre mande choľi chav, hoj ajci sovavas. Akana mange phen, kaj bešel o Harnaďis.“

O jepaš čirklo cirdľa phari vodi: „Ma siďar, mročo, lokeder dodžaha dureder. Mušines te užarel. Ča cha čaluv, bokhaha tut našti mares le Harnaďiha.“

Jekhvar pes diňa bari balvaj, avel o bängenakheskero čirklo, pale anel bari sevli chabnaha. „Ča cha, Jepaše Manušeja, phari buťi tut užarel.“

O Jepaš manuš iľa te chal, čaľas čaliľas, phenel: „Palikerav tuke, Bängenakheskero, čak phen mange akana, kaj rakhava le Jepaše Harnaďis.“

„Ma siďar, phraloreja, amen mušinas pes te del goďi, so dijader te kerel. Pal le Harnaďiskeri jakh ma dara, hiňi garuďi andre miri džombra. Sar avela oja ora, so kampela, me la tuke čhandava avri. Čak palis šaj dikhes, kaj o Jepaš Harnaďis bešel.“

O Jepaš Manuš chudľas te chuťkerel andre choľi than thanestar, čak sigo sig kamelas te džanel, sava seraha, sava rigaha, save dromeha pes te mukel pal o Harnaďis. Al'e o čirikle džanenenas, hoj oja ora mek na avľas, kaj e jakh avri te čhandel. Mek kampel te džanel, so o Jepaš Manuš kamel te kerel, sar avela kijo Harnaďis. Kampel te užarel, so o Del dela. Savi goďi lenge bičhavela. „Ča ma siďar, ma siďar, ma av nervozno!“ čitľarenas o čirikle le Jepaše Manušes. „Dikhľal, hoj o Del sas furt tuha, the mek tuha furt avela.“

Půlčlověk se dosyta najedl a napil, ale přemáhal ho spánek. Usnul. Zapomněl na všechno, ani Křivozobci nepoděkoval a tvrdě usnul.

Spal tři dny a tři noci. Třetího dne se probudil ještě před slunce východem. Kolem sebe vidí mrtvá zvířata, a to jsou ta, která povraždil v tom krvavém boji.

Hned ráno bylo krásné počasí. Zpoza hory vycházelo slunce a vál jen lehký vánek. Půlptáček usedl vedle něj: „Dobré jitro, synku, jak ses vyspal?“

„Dobré jitro, můj ptáčku, ani jsem nevěděl, že jsi tu.“

„Nemohl jsem tě nechat samotného v tom velkém, neznámém světě. Kdoví, co tě tu čeká.“

„Jéje, nějak dlouho jsem spal! Jak dlouho jsem vlastně spal, řekni, ptáčku.“

„Tři dny a tři noci.“

Půlčlověk rozzlobeně vyskočil a zvedl kyj. „Proč jsi mě neprobudil! Proč jsi mě nechal spát?“

„Za tu práci, kterou jsi vykonal, bys měl spát celý týden. A ještě další velká a těžká práce tě čeká. Potřebuješ nabrat síly.“

Půlčlověk položil kyj. „Odpusť, ptáčku, já se nezlobím na tebe, zlobím se sám na sebe, že jsem tak dlouho spal. A teď mi řekni, kde bydlí Zbojník.“

Půlptáček si povzdechl. „Nepospíchej, synku – pomalu dojdeš dál. Musíš čekat. Najez se, o hladu nemůžeš se zbojníkem zápasit.“

Tu se strhl vítr a přiletěl křivozobý pták. Opět přinesl koš jídla. „Jen jez, Půlčlověče, těžká práce tě čeká.“

Půlčlověk se najedl a napil a povídá: „Děkuju ti, Křivozobče, jen mi řekni, kde najdu Půlzbojníka.“

„Nepospíchej, bratříčku, musíme se poradit, co dál. A o to Zbojníkové oko si nedělej starosti, mám ho schované v žaludku. Až nadejde správný čas, vyvrhnu ti ho. Pak uvidíš, kde bydlí Půlzbojník.“

Půlčlověk začal v rozčilení poskakovat sem a tam, chtěl se honem dozvědět, na kterou stranu, kterým směrem a kterou cestou se má pustit za Zbojníkem. Ale ptáci věděli, že ta pravá hodina ještě nenastala, aby mu Křivozobec vyvrhl oko. Napřed je přece třeba vědět, jak si má Půlčlověk počínat, až dojde ke Zbojníkovi. Je třeba počkat, až co dá Bůh. Jak jim poradí. „Nepospíchej, nepospíchej, nebuď nervózní,“ uklidňovali ptáčci Půlčlověka. „Viděl jsi, že Bůh je pořád s tebou a bude s tebou i nadále.“

Soča o jepaš čiriklo phenda ala lava, hurñisaŕon ke lende trin holubi. Jekh baro, o duj cikneder, aŕe pre savorende hin sovnakune pora. „Lačo d'ives mi del o Del tumenge, phra-lale,“ phenen o somnakune holubi.

„Lačo d'ives the tumenge.“

„Šunen, so amen tumenge phenaha,“ phenel o mekbareder holubos.

„Ča imar vaker!“ phenel o Jepaš Manuš.

„Amaro dad sas baro kral'is. Oda hin koda mačo, so tut prefigenda andre peskero per. E sovnakuñi mačhori, so delas god'i, hin miri phen. Le Harnad'iskeri daj, e bari džungali čirikli amen zaklejinda. Akana amen savore džene mušina te služinel le Harnad'iske. Aŕe, kanastar tu mardaŕ avri leskeri jakh, o Harnad'is na dikhel, ta amen hurñisaŕilam čoral andal leskero burkos. Sig sig mušina pale te avel, ča avŕam tuke te phenel, so majines te kerel.“

„Phenen ča mange, mire lače holubale, čak sig mange phenen, me pre tumare lava užarav.“

„Le Harnad'is hin mek dešuduj orijaša. Džanen pes te kerel ciknorenge, aŕe dešuduje svetengeri zor hin andre sakoneste. Sar zadžala o kham, avena tut te murdarel. Ma troma te zasovel! Sar dikheha, hoj imar aven, čhiv pašal tute o trin kale pora. Avela andre tute dešutrinetvetengeri zor. Ča akor šaj kheles avri upral lende. Sar kada kereha, amen tut daha dija-der god'i.“ O holubi phende, so kamplaš, hurñisaŕile het.

O kham zadžal, le Jepaše Manušes cirdel tele o soviben. Sem trin d'ives pes marelas, ajcen alaten murdardaš, ajci droma čhinađaš kanastar pes muklaš kheral! Paš'ilas tele pre peskero buzogañis.

„Ma sov, mročo, ma sov!“ uštavel les o jepaš čiriklo.

„Muk man, čak čepo mange indraŕuvava, mindar uštava upre,“ imar o Jepaš Manuš sovel. Aŕe jekhvar e phuv izdrand'ilas, o dešuduj orijaša aven.

„Ma sov! Šunes, imar tiro džživipen pro thavoro figinel!“ O Bangenakheskero les dubindaš andro muj. Ča akor o Jepaš Manuš chuŕilas upre.

O dešuduj orijaša peren pre leste. Sig sig chmatñindaš avri o trin kale pora andal e žeba, čhidaš len pašal peste. Avilaš andre leste dešutrinetvetengeri zor. Chudlaš o buzogañis, diñaš le orijašen te marel. Pale pes lenca marelas trin d'ives trin raŕa. Imar andre leste e zor čhindaš, aŕe o čirikle les furt kereñas upre, aneñas pañi, čvirkinenas pre leste, kaj les te džidařen upre. Pre štarto d'ives ačhile savore dešuduj orijaša murdarde.

„No šun, Jepaše Manušeja, mek tuke našŕi te khiñoš avri! Mek tut užarel o Harnad'is. Ča cha tuke, čaŕuv, avka pal leste šaj džas.“ Oda o holubi leske vakereñas.

Sar čaŕaš čaŕilaš, o holubi les den dijader god'i. „Akana tut užaren dešuduj trinešerengere šarkaña paš o baro thulo burkoskero muros. Mušinaš o thulo muros te premarel a le

Sotva pŭlptáček pronesl tato slova, přilétli k nim tři holubi. Jeden velký a dva menší, ale všichni měli zlaté peří. „Bůh vám dej dobrý den, bratři,“ povídají holubi.

„Dobrý den i vám.“

„Poslyšte, co vám povím,“ říká ten největší holub.

„Jen už mluv!“ říká Pŭlčlověk.

„Náš otec byl veliký král. Je to ta ryba, která tě přenesla ve svém břiše. Zlatá rybka, co ti radila, je moje sestra. Zbojníková matka, ta ohavná velká ptačice nás zaklela. A my všichni teď musíme sloužit zbojníkovi. Ale jak jsi mu vyrazil oko, Pŭlzbójník už nevidí, a my jsme potají vyletěli z jeho hradu. Rychle se musíme vrátit, přišli jsme ti jen říct, co máš dělat dál.“

„Řekněte mi to, prosím vás, mí zlatí holoubci, jen mi to rychle řekněte, čekám na vaše slova.“

Zbojník má dvanáct obrů. Dovedou se udělat malilinkými, ale každý z nich má sílu dvanácti světů. Jakmile zajde slunce, přijdou tě zabít. Nesmíš usnout! Až uvidíš, že se blíží, rozhod' tři černá pera. Vejde do tebe síla třinácti světů. Teprve tehdy budeš s to nad nimi zvítězit. Až tohle vykonáš, poradíme ti, co dál.“ Holubi řekli, co bylo třeba a odletěli.

Slunce zachází a Pŭlčlověka přemáhá spánek. Vždyť tři dny bojoval, tolik nestvůr pobil, tolik cest prochodil od té doby, co se vydal z domova! A tak uleh na svůj kyj.

„Nespi, synku, nespi,“ budí ho pŭlptáček.

„Nech mě, jenom trochu si zdřímnu a hned vstanu,“ a Pŭlčlověk už spí. Ale najednou se zatřásla země, přichází dvanáct obrů.

„Nespi! Slyšíš, tvůj život visí na tenké nitce!“ Křivozobec ho klove do obličeje. Teprve teď Pŭlčlověk vyskočil.

I zaútočí na něj dvanáct obrů. Chmátl po třech černých perech, vytáhl je z kapsy, rozhodil je kolem sebe. Vešla do něj síla třinácti světů. Popadl kyj a pustil se do obrů. Opět s nimi zápasil tři dny a tři noci. Ubývalo mu sil, ale ptáčci ho neustále povzbuzovali, nosili vodu, stříkali na něj vodu, aby ho osvěžili. Čtvrtého dne byli všichni obři mrtví.

„No poslyš, Pŭlčlověče, ještě nesmíš odpočívat. Ještě na tě čeká Zbojník. Jen se pořádně najež a pak se za ním můžeš vypravit.“ Takto k němu mluvili holoubci.

Když se dosyta najedl, holubi mu dali další radu. „Teď na tě čeká dvanáct tříhlavých draků u silné hradní zdi. Musíš tu silnou zed' prorazit a draky zabít. Na druhé straně zdi je velký

šarkažen te murdarel. Pre aver sera le muroske hin baro košos, bari sevli, andre hin garudo jandro. Ma bister o jandro te lel. O Harnad'is tut šunela, a'e na dikhela tut. Kamela tut te viřinel le gveroha. Ma užar nič, čhiv pre leste o jandro. Dikh, kaj mištes te tal'ines. Sar leske tal'ineha andro jilo, o Harnad'is pes rozdžala pre kořimaža.“

„Pal'ikerav tumenge, phralale, vaš tumare sovnakune lava. Ča mange phenen, sar rakhava o drom kijo Harnad'is?“

„Bisterdal pre leskeri jakh?“ phenel o Bangenakheskero čiriklo. „Akana imar avlas oja ora, so me tuke šaj čhandav avri le Harnad'iskeri jakh andal miri džombra.“

Sas imar kijo šov ori, sar le Bangenakheskero čhandlas le Jepaše Manušeske avri le Harnad'iskeri jakh. Jov la thođas kija peskeri jekh jakh, dikhel baro, učo thulo muros. So trival chuřlas, imar ehas paš o muros. Pre aver sera le muroske šunel, sar o dešuduj šarkaňa keren bari čingar, andre bari chol'i e jag čhungaren, hoj ko len uštavel andal o sovi-ben.

O Jepaš Manuš sar marel ta marel, až premardas bari chev andro muros. O šarkaňa jekh pal aver pes ispiden perdal e chev. Pr'oda imar o Jepaš užarel, soča sikhade o šere, savore šere mardas tele le buzogaňiha. Zuňimen, khino čhind'ilas pre phuv, bares pes leske kamel te sovel. A'e hurňisalol ke leste o bangenakheskero čiriklo. „Bari buti kerdal,“ phenel leske, „a'e mek pre tute užarel o Harnad'is. O holubocis tuke sikhavela o drom.“

Na sas kana, imar o holubocis avel, phenel: „Av pal ma.“

O Jepaš Manuš čhidas o buzogaňis pro phiko, pregeřlas perdal e chev andre bar, odoj les imar užarenas ostatna duj holubički. Sigo sig kamel pal lende te džal.

„Jepaše Manušeja, kaj o jandro, so kamlal te lel tel o muros andal e sevli?“

„Jaj, mre kedvešna holubički, maj bistedomas!“ Mindar ila o jandro andal e sevli, baro pharo ehas, hoj dešuduj murša les na vazdlehas, čak jov les šaj hazdlas, bo les sas dešutrine-svetengeri zor. O holubički les dine te pijel zoraľi mol, řidžan les andro burkos. Sikhade leske, kaj o Harnad'is pašlol.

O Jepaš Manuš džal andre leskeri cimra, phenel: „Doavlas tiri ora, Harnad'iňa! Imar dost chaľal nipos pal o duj sveti. Buter pal e řeľeno čar na phireha!“

O Harnad'is thođas ajso asaben, hoj o burkos izdraňolas. „Dži adad'ives tiri zumin cha-has tu, a'e adad'ivesestar tiri zumin chava me!“ Chuřel pal hados tele, kamel te vazdel o gveros, a'e o Jepaš Manuš leske čhindas avri o gveros andal o vast.

„No, Harnad'ina, phen so kames so řadines, řiž lava tiro meriben.“

O Harnad'is džanlas, hoj imar hin le Jepaše Manušeske andro vast. „Mi mange anen oja mol, so hiňi andrephandli andro paluno kher.“ O Jepaš Manuš ehas lačhejileskero, phen-đa, mi le Harnad'iske anen leskeri mol. Ande leske bočka mol, pijlas sa avri, avka o Jepaš Ma-

koš, velká košatina, a v té je schované vejce. Nezapomeň to vejce sebrat. Zbojník tě uslyší, ale nebude tě vidět. Bude tě chtít zastřelit kvérem. Na nic nečekej a hoď po něm to vejce. Koukej, aby ses střefil. Jakmile ho trefíš do srdce, Zbojník se rozteče na kolomaz.“

„Děkuju vám, bratři, za vaše zlatá slova. Jenom mi ještě řekněte, jak najdu cestu ke Zbojníkovi.“

„Zapomněl jsi na jeho oko?“ povídá Křivozubec. „Nadešla hodina, kdy už ti můžu Zbojníkovu oko vyvrhnout ze žaludku.“

Šlo na šestou hodinu a Křivozubec vyvrhl Půlčlověku Zbojníkovu oko. Ten si ho přiložil ke svému jedinému oku a uviděl vysokou, silnou zeď. Sotva třikrát skočil, byl u zdi. Na druhé straně zdi vyvádí dvanáct draků, samou zuřivostí chrlí oheň, kdo je to budí ze spaní!

Půlčlověk tluče a tluče, až provazil velkou díru ve zdi. Draci se jeden po druhém derou tou dírou ven. A to už Půlčlověk čeká! Sotva vystrčili hlavy, všechny je urazil kyjem. Vysílený, unavený klesl na zem a strašně se mu chce spát. Ale přiletí k němu křivozubý pták. „Vykonal jsi velkou práci,“ povídá, „ale ještě na tě čeká Zbojník. Holoubci ti ukážou cestu.“

V okamžiku přiletí holoubek a povídá: „Pojď za mnou.“

Půlčlověk si hodil na rameno kyj, prošel dírou ve zdi a tam už na něj čekali další holubičky. Rychle se chce pustit za nimi.

„Půlčlovče, a kde máš to vejce, cos měl vzít z koše u zdi?“

„Ach, moje zlaté holubičky, málem jsem zapomněl!“ Hned vzal vejce z košiny, bylo ohromně těžké, tak těžké, že by ho dvanáct chlapů neuzvedlo. Ale on ho uzvedl, protože v něm byla síla třinácti světů. Holubičky mu dali napít posilujícího vína a vedou ho do zámku. Ukázali mu, kde leží Zbojník.

Půlčlověk vejde do jeho komnaty a povídá: „Nadešla tvá hodina, Zbojníku! Už jsi se dost nažral lidí z obou dvou světů. Více už po zelené trávě chodit nebudeš.“

Zbojník se dal do takového smíchu, že se až hrad otřásal. „Dodneška jsi jedl svou polívku ty, ale ode dneška budu tvou polívku jíst já.“ Seskočil z postele, chce zdvihnout kvér, ale Půlčlověk mu vyrazil kvér z ruky.

„No, Zbojníku, řekni, co si přeješ, co si žádáš před tím, než ti seberu život?“

Zbojník už věděl, že ho má Půlčlověk v moci. „Ať mi přinesou víno, které je zavřené v zadním pokoji.“ Půlčlověk byl dobrosrdečný, řekl, ať zbojníkovi přinesou jeho víno. Přinesli mu sud vína, on ho vypil a Půlčlověk ho střelil vejcem do srdce. Půlčlověk se roztekl na kolomaz. Jen černá smůla z něj vytekla na zem.

nuš leske viľindas o jandro andro jilo. O Jepsaš Harnad'is pes rozgejlas pre kol'imaža. Čak e kal'i ricin čul'alas pre phuv.

O holubocis phenel: „Jepsaš Manušeja, ehin tut mek trin kale pora. Cirde tut upre pre kaja mekučeder turňa, čhiv o pora, mi rozphurdel len e balvaj.“

O Jepsaš Manuš na džanelas, s'oda džanľol, aľe na phučľas nič, ča šund'as le holubocis. Cirdľas pes upre pre kaja mekučeder turňa, čhid'as o pora la balvajaha. Soča kada kerd'as, pal savore seri obdžidonas o manuša. „Viva, viva amare kral'iske!“ vičinenas savore džene.

O Jepsaš Manuš na džanel, s'oda pes ačhel. Kaj hin o kral'is? Dikhel pašal peste, paš leste terd'on pro khoča duj princezni the jekh princos. „Viva! Viva!“ vičinen. „Pal'ikeras tuke, kral'ina, hoj amen mentind'al avri, amare dades, amara da, amaro moros, amaro them. Na prin-džares amen? Amen sam ola holubkici, so tut lidžanas kole bare, phare dromeha.“

O Jepsaš Manuš dikhel, hoj the o jepsaš čiriklo the o Bangenakheskero hurňisal'ile paš leste. O jepsaš čirilo phenel: „Mro čhavoro, čhin mange tele mro šeroro, mre rateha tut po-makh, le andal mande mro jepsaš jiloro u nakhav les. Aľe sid'ar, bo avla nasig!“

O Jepsaš Manuš terdol sar mulo. „Ma kam mandar kajso vecos! Sar me šaj tut murdarav!“

O Bangenakheskero phenel: „Ma užar, ker, so tuke has phendo! Sid'ar!“

O Jepsaš Manuš dikhel, hoj imar o kham pal o hed'os pes sikhavel, lel o charo, so leske podiñas o princos, čhind'as le jepsaše čirikloreske tele o šeroro, pre burňik leske čul'al o rat, po-makhľas pes le rateha, iľas andal leste leskero jepsaš jiloro, nakhad'as les tele.

O Jepsaš Manuš rovel sar rovel, hoj le čiriklores murdard'as, aňi na dikhel, hoj imar nane jepsaš manuš, hoj lestar ačhiľas šukar vitejzis, šukar terno princos. Imar les hin duj jakha, duj vasta, duj čanga. Paš leste terdol o phuro kral'is.

„Prindžares man, mro čhavoro? Me som tiro dad, o bangenakheskero čiriklo. E jepsaš čirikľi ehas tiri dajori.“

„Miri dajori hiňi čori Romňi, so man delas duvar eľta berš peskeri kol'in te pijel!“ phenel o Jepsaš Manuš andre baro diliňipen. „Miro dad hin o phuro čoro Rom, so labarelas o an-gar andro veš.“

„Čačo hin tut, mro čhavoro, aľe jon ehas tiri daj tiro dad andre kada svetos. Amen sa-mas tiro dad the tiri daj andre aver svetos, so sas angl'oda, niž les o Jepsaš Harnad'is našad'as.“

O Jepsaš Manuš – oda prasado nav pre leste imar ačhiľa, hijaba kaj imar jepsaš manuš na sas, has baro šukar murš – mek peske na sthovkerd'as savoro andro šero, mek na acha-l'ıľas avri, so pes ačhel, imar odarig, kaj has o baro paňi, avenas aver kral'a, aver kral'ovni, aver princi, the aver šukar princezňi. Savore vičinen viva, viva, maren andro vasta, thoven bare aplauzi.

„Me som o mačo, so tut prel'igendas perdal o moros,“ phenel jekh kral'is.

Holoubek povídá: „Půlčlovče, máš ještě tři černá pera. Vyšplhej se na tu nejvyšší věž a rozhod' pera po větru.“

Půlčlověk nevěděl, co to má znamenat, ale na nic se neptal a poslechl holoubka. Vyšplhal se na tu nejvyšší věž a rozhodil pera po větru. Jakmile to udělal, všude kolem ožívali lidé. „Vivat! Vivat! Ať žije náš král!“ volali všichni.

Půlčlověk nevěděl, co se to děje. Kde je jaký král? Rozhlíží se, kouká, u nohou mu klečí dvě princezny a jeden princ. „Vivat! Vivat!“ volají. „Děkujeme ti, králi, že jsi nás vysvobodil, našeho otce, naši matku, naše moře, naši zem. Nepoznáváš nás? Jsme ti holoubci, co tě vedli tou dlouhou, svízelnou cestou.“

Půlčlověk vidí, že k němu přiletěl i půlptáček a Křivozubec. Půlptáček povídá: „Synáčku, usekni mi hlavu, potři se mou krví, vyjmi ze mě mé půlsrdíčko a spolkní ho. Ale pospěš si, aby nebylo pozdě.“

Půlčlověk tu stojí jak mrtvý. „Takovou věc na mně nechťej! Jak bych tě mohl zabít!“

Křivozubec povídá: „Nečekej a udělej, co ti bylo řečeno. Pospěš si.“

Půlčlověk kouká, že už se slunce ukazuje za horou, vezme meč, který mu podal princ, usekl ptáčkovi hlavu, po dlani mu teče krev, pomazal se krví, vyňal z ptáčka jeho půlsrdce a spolkl ho.

Půlčlověk pláče a pláče, že ptáčka zabil a přitom ani nevidí, že už není půlčlověk, že se z něj stal krásný hrdina, krásný mladý princ. Už má dvě oči, dvě ruce, dvě nohy. Vedle něho stojí starý král.

„Poznáváš mě, můj synáčku? Já jsem tvůj otec, ten křivozubý pták. A půlptáček, to byla tvá maminka.“

„Moje maminka je stará Romka, která mě dvakrát sedum let kojila ze svého prsu,“ povídá Půlčlověk v rozpacích. „Můj otec je starý, ubohý Rom, co pálil v lese uhlí.“

„Máš pravdu, synku, ale to byli tví rodiče na tomhle světě. My byli tví rodiče v jiném světě, který tu byl před tím, než ho Půlzbojník zničil.“

Půlčlověk – ta přezdívka mu už zůstala, třebaže teď už půl člověka nebyl, nýbrž krásný chlapík – si ještě všechno nestačil srovnat v hlavě, ještě nepochopil, co se děje, a už přicházejí další králové a královny, princové a princezny odtamtud, kde bylo moře. Všichni volají vivat! vivat! tleskají, ohromný aplaus.

„Já jsem ta ryba, co tě převezla přes moře,“ povídá jeden král.

„Me ča kamav te džanel, kaj hin oja sovnakuñi mačhori, so mänge sikhavelas o drom,“ phenel o vitejzis. „Bo joj mänge pejlās andro jilo.“

„Ak hiñi, ča dikh!“

O čhavo dikhel, angle leste terđol ajsi šukar princezña, hoj andro kham šaj dikhes, pre late na, te na korasalos, savi hiñi šukar. O kral'is, so sas o baro mačho, phenel: „Joj hiñi miri mekterneder čhaj. Adađivesestar hiñi tiri. Te kames, mindar keraha bijav.“

No chistinen, richtinen o bijav, akharde bare lavutaren romanen, chabena, pijibena – aľe o čhavo na lošaňol, na khelel, na giľavel.

„So tuha, Jepaše Manušeja, savo pharipen hin tut pro jilo?“ phučel lestar o kral'is, leskero sastro, so hin te avel.

„Mek mänge kampil te del pale ole manušenje, so kija mande sas lačhe, oda, so lenge kamav. Le hartaske, so vaš mänge kerdās o buzogañis, the leskere tovarišenje, le karčmariske, so man pal tumende bičhađas, le furmaňenge, so lendar ilom o provijantos, the ole furmaňenge, so lendar ilom o trasta perdal miro buzogañis.“ O Jepaš Manuš cirdľas phari vod'i. „Mekbareder pharipen man hin pro jilo, hoj na džanav, či miri romaňi dajori miro romano dadoro mek dživen.“

O kral'is mindar diñas te astarel trin pari grajen: „Čak dža pal tiri daj pal tiro dad, an ča len pro bijav!“ Pal'is mek bičhađas o kral'is bute solgalen pal o hartas, pal karčmaris, pal savore furmaňa the kočiša. Čak mi aven pro bijav.

Pro trito đives avľa e koča le trine pari grajenca andre oda them, kaj bešelas o phuro Rom the leskeri romňi. Na paťanas peskere jakhenge, hoj k'oda ke lende avel, savo baro kral'is.

„Mro kedvešno ľubo dad, mri kedvešno ľubo dajori, tumen man na prindžaren? Oda som me, tumaro Jepaš Manušoro. Mri dajori, oda som me, tiro jepaš čhavoro, so les eňa berš dehas tiro koľin te pijel.“

„Jaj, mro ľubo Jepaš Čhavoro, mindar tut prindžardom! Aľe so pes tuha ačhila, phen, vaker, sar oda, hoj sal ajso baro vitejzis,“ e daj chudľas te rovel andro baro radišagos, andre bari loš.

O vitejzis, o Jepaš Manuš, lenge savoro vakerdās. „Aľe siđaren, bo hin miro bijav, te na avas nasig!“ Thodās la da le dades te bešel andre koča u gejle pre leskero bijav. Chanas, pijenas, savore ehas bachtale. A te na mule, dži adađives dživen andro baro radišagos.

„Já bych rád věděl, kde je ta zlatá rybička, co mi ukazovala cestu,“ povídá hrdina. „Protože ta mi padla do srdce.“

„Tady je, hele.“

Chlapec kouká, před ním stojí krásná princezna, tak krásná, že do slunce můžeš hledět, ale na ni ne, abys neoslepl. Král, co byl dříve rybou, povídá: „To je moje nejmladší dcera. Ode dneška je tvoje. Chceš-li, okamžitě uspořádáme svatbu.“

No chystají, rychtují svatbu, pozvali významné romské hudebníky, jídlo, pití – ale chlapec se neraduje, netancuje, nezpívá.

„Co je s tebou, Půlčlověče, co trápí tvé srdce?“ ptá se ho král, jeho nastávající tchán.

„Já ještě musím splatit dluh lidem, kteří ke mně byli dobří. Kováři, který pro mě ukoval kyj, a jeho tovaryšům, krčmářovi, který mě za vámi poslal, formanům, kterým jsem sebral provijant a i těm formanům, kterým jsem vzal železo na svůj kyj.“ Půlčlověk si povzdechl. „Nejvíc mé srdce tíží to, že nevím, jestli má romská matička a můj romský tatíček ještě žijí.“

Král dal okamžitě zapřáhnout tři páry koní. „Jen jdi za svým otcem a za svou matkou a přiveď je na svatbu.“ A pak poslal král spoustu sluhů za kovářem, za krčmářem a za všemi formany a kočími. Jen ať přijdou na svatbu.

Třetího dne dorazil kočár tažený třemi páry koní do země, kde bydlel starý Rom se svou ženou. Nevěřili vlastním očím, kdo že to k nim jede, jaký to vznešený král.

„Můj drahý, milý tatíčku, má drahá, milá matičko, vy mě nepoznáváte? Já jsem váš Půlčlovíček. Mamičko moje, to jsem já, tvé půlděťátko, které jsi devět let kojila.“

„Ach ty moje milé Půlděťátko, já tě okamžitě poznala! Ale co se to s tebou stalo, povídej, mluv, jak to, že jsi takový hrdina?“ A matka se samým štěstím, samou radostí rozplakala.

Hrdina Půlčlověk jim všechno vyprávěl. „Ale pospěšte si, protože se žením, ať nepřijdeme pozdě.“ Posadil rodiče do kočáru a jeli na jeho svatbu. Jedli, pili a všichni byli šťastní. A jestli neumřeli, žijou dodnes v samé radosti.

Přeložila Milena Hübschmannová

Recenze / Anotace / Informace

Ludovít Didi / Příbehy svätené vetrom

Gejza Horváth / Trispras

Ronald Lee / Learn Romani. Das-dúma Romanes

Vlado Oláh / Khamutno kamiben

Nina Pavelčíková / Romové v českých zemích v letech 1945–1989

Jozef Ravasz / Identita Rómov na Žitnom ostrove

Yvonne Slee / Torn Away, Forever

Jsme přeci lidé, ne? – We're all people, no?

Peter Vermeersch / The Romani Movement. Minority Politics and Ethnic Mobilisation in Contemporary Europe

Writers Festival India – 2006 (21-24 March 2006)

Ludovít Didi
Príbehy svätené vetrom

Slovart, Bratislava, 2004, 277 s.

Ludovít Didi sa narodil 16. januára 1931 v Púchove. Študoval na Vysokej škole ekonomickej v Prahe a neskôr na Vysokej škole pedagogickej v Nitre.

Angažoval sa v Charte 77, čo mu vynieslo vylúčenie z VŠ. Pracoval potom v robotníckych profesiách. Po prevrate v roku 1989 bol rehabilitovaný. Nastúpil ako riaditeľ do Detského domova v Kolíňanoch neďaleko Nítry. Tam som ho v zime roku 1992 spoznal osobne. Mal poveseť svojrázneho, energického človeka. Jeho zásluhou sa DD v Kolíňanoch rozrástol o telocvičňu, herňu...

Autobiografický román *Príbehy svätené vetrom* je pravdivou výpoveďou o živote Rómov vo vojnových a povojnových časoch.

Didi opísal v prvej kapitole detstvo tak, ako ho prežil: „...nešlo mi do hlavy už vtedy ako malému, prečo je to tak, aby bola jeden deň hojnosť do popuku a na druhý deň si na dlani, nie je tam ani chlpa... Tak to bolo u nás a tak je to aj dnes u mnohých rómskych rodín.“

Didi prežil detstvo počas vojny. Nenájdete tu však ani len zmienku o strašnom prenasledovaní fašistami, o rasizme, proticigánskych zákonoch – a to dodáva jeho príbehu autenticnosť, preto je pravdivý! Ako všetci Rómovia aj Didi vnímal vojnu len okrajovo, možno vôbec. Pre Cigána bol život ťažký pred, počas i po vojne.

Didiho detstvo plné hladu, hanby, povinností zaobstaráť živobytie (vypomáhať gazdom, stavať kolký v miestnej kolkárni, skladať uhlie, kraďnúť drevo) bolo popretkávané nitkami radosti, keď sa pošťastilo nasýtiť sa zemiakmi, upečeným hrachom...

Autor je rozprávač s obrovským talentom. Vždy ma dokázal zaujať farebným rozprávaním príhod z detstva a mladosti. Svojský temperament, rýchle, rázne gestá dodávali jeho rozprávaniu iskru. Ani ako spisovateľ však nesklamal. Dokázal na papieri zanechať nielen príbeh, ale aj kus svojej neopakovateľnej osobnosti.

Didi je vskutku pravý Cigán – v jeho rozprávaní nesmú chýbať historky o „mulanoch“, zážitkoch zo sveta duchov. Spomína na príhody, ktoré rozprávali starí, keď on, prikrýty kabátom, potichu zaspával... Tak nám mohol sprostredkovať život kartára Vinca, muzikantov z vychýrenej bratislavskej Štefánky aj sotva osemnásťročnej *rakli*, ktorá sa musela vydať za Amerikána v dôchodcovskom veku.

Tu musel autor lavírovať medzi naturalizmom a literárnym jazykom, napriek tomu sa mu podarilo udržať primeranú mieru medzi naturálnym jazykom jednoduchých ľudí a štýlom, ktorý znesie aj „náročný“ čitateľ.

Didi sa práve pri lúskaní tohto orieška prejavil ako veľký majster písaného slova.

Aj kapitola „Rómsky ples“ svedčí o autenticite diela. Kto iný by vedel opísať zákulisie príprav na takýto ples – „... *rómsky ples aj spája hlavy, keď sa počíta, kde na to vziať, od koho si požičať, kde čo speňažiť, predať. Aj keby sa malo umrieť od hladu, na ples sa ísť musí. Na plese sa treba blysnúť, ukázať, lebo nič tak neblaží Róma ako chvála. Chvála a pýcha idú u Rómov ohromne dohromady.*“

Didi sa nedal spútať ničím: ani politickou korektnosťou, ani občas falošnou, občas nepríjemnou, občas vtieravou, ale vždy obmedzenou mravokárnosťou. Spomienky zostali spomienkami a Didi nie je kade vieter tade plášť. Nezdráhal sa ani opísať život rómskych žien – ťažký, boľavý, nespravodlivý. Nie pre gádžov, ale kvôli ich manželom. Tradičný rodinný model a parazitizmus mužov je príčinou utrpenia žien a detí. Tak sa na vec pozerá autor a tak nám svoj pohľad aj sprostredkúva.

Ale nielen o tom je dielo. Je hodnotným zdrojom poznania života Rómov aj pre etnológa, sociológa, či kohokoľvek, kto sa Rómami zaoberá z vedeckého či profesionálneho hľadiska.

Didiho spoveď je úprimná, otvorená, nádherná: „*Nič veľké už od života nečakáme, pomaly krok za krokom kráčame do konečného prístavu...*“

Autor sa vracia na miesta, kde prežil skormútené detstvo a mladosť. Vracia sa rád. Ale niet už nikoho, koho by poznal, alebo kto by poznal jeho.

Zašiel teda na cintorín: „*Tu leží dobrý pekár, tam mäsiar, tu obchodník... Som rád, že som tu medzi týmito hrobmi, kde ležia tí, ktorých som poznal, ktorých som otravoval, lebo u jedného som pýtal chlieb, u druhého slaninu, u tretieho múku či zemiaky. Títo dobrodinci tu ležia, spia ticho a nemo a ja prechádzam okolo ich hrobov a ďakujem im za všetko, že sa vedeli deliť s chudobou, že nám pomohli žiť a prežiť.*“

Rasťo Pivoň

Gejza Horváth

Trispras

ilustrace: Martin Kubát, G plus G, Praha, 2006, 86 s.

Časopisecky publikované povídky a vlastní zhudebněné texty byla příležitost, při níž se Gejza Horváth dobral charakteristického rukopisu.

Knižní debut *Trispras*, s nímž přichází nakladatelství G plus G z jeho autorské dílny, nám tudíž nepředstavuje žádné nesmělé dílko literárního začátečníka.

S gustem lidového vyprávěče dává „do placu“ barvitě vzpomínky na dětství prožité v cikánské osadě. Z hutného základu modeluje galerii figurek, které rozverně představuje čtenáři. Vnímá míru situační komičnosti, aniž by své hrdiny všedního dne vystavoval posměchu. Konečně, sdílená skutečnost romské pospolitosti jej opravňuje k tomuto škádlivému svědectví.

Na druhé straně se vyznává z hlubokého obdivu a lásky k prarodičům, a co do morálních kvalit jim rovné osobnosti romské léčitelky Hančuši. Prostými a vroucnými slovy je přibližuje čtenáři, až zakouší pocit, že se spolu s interpretem dotýká romských kořenů a tradic – světa sama pro sebe, který je na ústupu se svou jedinečností, hurhajem a vůní oslav.

Čtrnáct zastavení, z valné většiny ukotvených v krajině dětství a mládí, jsou jednotlivé povídečky Gejzy Horvátha, česky píšícího romského autora.

Závěrem se letmo dotkne i svých vnuků – radosti života. Linie vyprávění je jak logicky tak chronologicky naplněná.

Štavnatost textu je osvěžující a košilaté historky notně podtržené doprovodnou ilustrací jsou vzdálené představě o cudnosti tradiční romské obce. Zda je to autorský záměr či určující rys tohoto literárního žánru, nevím. Z pohledu současného čtenáře to na vyprávěčské atraktivitě příběhu spíše přidává.

Anna Žigová

Ronald Lee

Learn Romani. Das-dúma Rromanes

University of Hertfordshire Press, 2005, 312 s., ISBN 1-902806-44-1

Učebnice autorovi blízkého dialektu romštiny (kalderaštiny) se jmenuje *Uč se romsky – mluvme romsky*. Ronald Lee, světoznámý romský aktivista, spisovatel a učitel tím pokračuje v rozšířené tradici, která užívá v názvu učebnice vlastního dialektu pojem „romsky“. Jako *pars per toto* je tu zvolena kalderaština, ale tím, že se snaží jmenovat i nejběžnější formy ostatních dialektů, nemůžeme jí upřít snahu o širší záběr. Tento přirozený lingvocentrismus pokračuje při volbě výchozího jazyka. Shoduje se s jazykem, ve kterém je kniha napsána, a s rodným jazykem autora. Anglický podtext se nachází dle očekávání na různých úrovních, avšak neruší příliš uživatele, pro něž je angličtina jen prostředníkem.¹

Vokalismus zaujímá větší prostor než v běžných mluvnicích romštiny, což odpovídá většímu významu a pestrosti v angličtině (oproti např. češtině či romštině, které fonemizují spíš konsonanty).

Distinkce přidechovosti v romštině (/kh/–/k/, /ph/–/p/, /th/–/t/) není vysvětlována explicitně, ale znázorněna pomocí implicitní poziční ztráty přidechu uprostřed slova v angličtině (nepřidechové *poker* oproti přidechovému *kismet*). Pro přidechové varianty by stačily běžné iniciály (*coin*, *kind*, *parcel*, *teeth*), ale pro jistotu si autor vybral aspiraci ve švu (*workhouse* apod.)

Zápis odráží zvyklosti běžného uživatele anglického grafického systému, tzn. vypuštění veškeré diakritiky. Pro palatalizaci užívá částečně h ({ch},{sh},{zh}), částečně y ({ny},{ly}), a zároveň i j {dj}, pro aspiraci rovněž h ({ph},{th},{kh}). Přidechové /čh/ by tudíž dalo {chh}, v kalderaštině se však nevyskytuje. Přepisuje-li nevlašské texty, „druhé h“ vynechá (např. *chavo* namísto **chhavo*). Jen v samohláskách se zápis výrazně odchyluje od anglického systému a podobá se spíš grafémům v jiných evropských jazycích ({i} pro anglické {ee}, {u} pro {oo}, {ai} pro {y} atd.). Pro didaktické účely naopak zavádí složitý systém souhláskových akcentů francouzského vzezření a španělské logiky, které však v běžné komunikaci navrhuje opomenout.

Množstevních substantiv jako **kotor** (**manrro**) se v romštině užívá bez lexikálního spojiva (anglicky „a piece of bread“) nebo morfologického značení (česky „kus chleba“).

¹ „Vrcholem“ lingvocentrismu je vysvětlení romských monoftongů [e] a [o] pomocí anglických dvojhlásek ve slovech *pain* a *home*, ze kterých se zřejmě v jeho mluvě staly jednohlásky.

Reflexivita (např. jestli se užívá **lesko** nebo **pesko**) se v angličtině nerozlišuje důsledně, a proto znázorňuje jeho užití pomocí testu, jestli by šlo vložit slovo *own*.

Národnostní adjektiva a dny v týdnu píše velkými počátečními písmeny.

Inspirativní je psaní kopulativních kolokací pomocí pomlčky (např. **dino-Devlestar**, **dem-dúma**, **kovlo-yilesko**, **shey-bari** apod.). Pomlčka splňuje i obecně sémantické spojení na pomezí lexikální samostatnosti (např. **xan-pe** „hádají se“, **dui-war** „dvakrát“).

Díky poměrně monopolnímu postavení na největším knižním trhu má Leeho učebnice jistou šanci se spolupodílet na vytváření normy, a ač autor existenci standardu výslovně odmítá („Romština nemá standardní psanou podobu“, s. 1) a vzápětí nepřímou připouští („V psané podobě se skoro vždy užívají dlouhé, v mluvené spíš zkrácené formy zájmena“, s. 50), každý rozšířený psaný text je krok směrem k jeho vytvoření a utužení. Pevnou součástí vývoje každého psaného jazyka je i v případě romštiny akcentuace jednotlivých dialektů (zde kalderaština) popř. i idiolektů (zde pana Leeho), v nichž získají individuální odchylky status standardu. Vzhledem k tomu, že romština zatím není plošně dialektologicky analyzována, neexistuje ani nástroj k tomu, aby se takové případy izolovaly a popřípadě odstranily. Jediný korektiv je idiolekt „konkurenční“ školy.

Učebnice je poplatná anglosaské tradici učebnic, které se vyznačují spíš receptovým, parolovým stylem podání, kdy jde o to, aby student „pochytil“ v určité době řadu jednoduchých pravidel, která daný jazyk charakterizují. Nemá ambici budovat ve studentovi přesnou kopii axiomaticky pojatého *langue* a probrat se od jedné tabulky složování k druhé. Ani cvičení nemají charakter drilování permutací všech možných tvarů, ale procvičování probraných jevů v živém jazyce a internizace slovesných celků. Proto se ve cvičeních hojně objevují básně, hádanky, přísloví atd. Vyučovaného konfrontuje s jazykem v celé komplexitě hned v prvních kapitolkách i za cenu poznámkového aparátu, který místy přesahuje vlastní text. Ani gramatika není v tomto stadiu vysvětlena, a větší části vět se musí přijmout, jaké jsou, bez možnosti je jakkoli upravit pro vlastní potřebu. Memorování ucelených úseků textu má však nespornou výhodu, že se jazyk učí idiomaticky a výsledná kompetence by měla vykazovat větší pohotovost a neměla znít natolik strojeně jako tomu je v evropské škole.

Od evropských učebnic by se autor naopak mohl přiučit více v umění rozložit látku do stravitelných kousků – autor recenzované učebnice například čtenáře konfrontuje rovnou se všemi šesti formami všech čtyř konjugacních tříd naráz (s. 43), jinde se mu „stravitelné dělení“ daří lépe.

Důraz na živý jazyk zaznívá i v autorově opakované výzvě ke spolupráci s rodilými mluvčími, ba přímo tento doplňkový styl výuky předpokládá, vedle používání kaset a CD. Převážná část uvedených textů pochází z pera či úst rodilých mluvčích. Ve spojení s (výslovným) důrazem a občasným odkazováním na idiomatické (v písni či textu) je to velice silná stránka publikace, která si proto říká o vřelé doporučení. Mimochodem jde totiž o pestrý sběr romského slovesného folklóru, který se nijak neomezuje na minulost. Najdeme tu například píseň z Makedonie, báseň Alexandra Germana, memoráty z Rumunska, dialogy, modlitbu, moderní popové písně, obřadný vánoční pozdrav, apod. Kromě čistě kalderašských předkládá i čurárské, lovárské a jiné vlašské citace. Díky svému „originalistickému“ přístupu tyto citace ani příliš nerediguje. Zásahy spočívají nejen ve volbě zápisu (což obnáší i jisté zkreslení), ale zavádí některé změny z hlediska kalderašského uživatele, např. akcenty nebo metateze **punrro** místo **purno** v lovárském textu. Naopak na s. 260 nechá „chybu“ **borénsa** „s nevěstami“ z originálu a připojí pouze „správný“ tvar **boransa**. Změny většinou na místě vysvětluje a vyzdvihuje zvláštnosti. Účelem samozřejmě není předkládat antologii

textů, nýbrž přiblížit čtenáři romštinu, ale tento velice opatrný přístup představuje mocný nástroj k překonání překážky, že romština není úplně autorovou mateřštinou.

S odlišnými dialekty zachází celkem citlivě, proto není třeba mu podsouvat špatný úmysl, když lováské odlišnosti nazývá projevem „maďarské kalderaštiny“ (s. 161) nebo upozorní na nutnost mít cit pro kalderašskou kulturu při pochopení lováské písně. Proto mu lze prominout i chyby při citaci jemu cizích dialektů. Přepisuje tak v lováské písni **vadi** „nebo“ místo **vady** (s. 86), nepozná klitickou sponu v lovářštině (a píše **kêrko yába** místo **kerko-y aba** „už je hořký“, s. 144), interpretuje čárky jako přízvuk místo jako délku a vyvozuje z toho závěry o gramatické stavbě (tamtéž). V „rumungerském“ dialektu překládá **irinel** jako „číst“ místo „psát“ a chybí v jedné větě hned třikrát: **Tú san lácho Rómano chávo** „ty jsi dobrý romský chlapec“ místo **Tú sa! láchho Románo chhávo** (s. 265 – čárky zde označují přízvuk). Pokud se seznámil s cizím slovem ve skloňovaném tvaru, občas špatně určil tvar základní (**mod** „způsob“, **chalad** „rodina“, **vlak** „vlak“, **tren** „vlak“, **vonat** „vlak“, všechno bez nominativní koncovky **-o** nebo **-os**).

Je těžké posoudit polohu Leeho popsané variety v rámci variet kalderaštiny, příliš výrazné odchylky se ale neobjeví. Zarážející je jen dentála v dlouhé době zájmena *tiro* (krátká je u něj *tyo*), kde právě vlašské dialekty vykazují palátálu (**tyiro*) – avšak místy se vyskytuje *čiro*. Ukazovací zájmeno uvádí v množném čísle mužského rodu ve tvaru *kadale* „tito“, kde v textech a v literatuře (např. u Hancocka, viz dál, ale i v jiných popisech vlašských dialektů) bývá běžné *kadala*. Oproti textům, se kterými se lze v kalderašských textech běžně setkávat, vyznačuje se v blízkosti [k], [kh], [g] nebo [r] menším výskytem středního vokálu, v knize přepsaného {?} (např. *p?r* „břicho“, *p?nrro* „noha“, *g?ndo* „nápad“, nikoli však u *kher* „dům“ nebo *kerel* „dělát“). Až na výjimky (např. *reg* ve smyslu *rig*) odpovídají nestředové vokály stavu romštiny v jiných dialektech, tedy nejde o výsledek ústupu centralizace, v daném dialektu k ní zřejmě ani nedošlo.

Oproti Hancockově kalderaštině (viz dále) je nápadný odlišný nepřímý kmen atematických (tedy oikoklitických) ženských plurálů na **-an-** (oproti **-en-**), což vede Leeho k tomu, že řady na **-es-**, **-en-**, **-os-**, **-on-** kompletně nazývá mužskou, zatímco řady na **-a-** a **-an-** ženskou třídu. Zároveň mluví o běžném výskytu této „maskulinní“ koncovky napříč všemi třídami životných i neživotných feminin (s. 95). Nápadný je i rozsah vokalizace [v] na [w], hlavně před **-o** a **-u**: *ware-* „ně-“, *wast* „ruka“, *wêrsh* „les“, *wudar* „dveře“, *wórta* „rovnu“, *xalyáwo* „zlob se!“, občas jen podmíněně (*butivar* „často“, *univar* „několikrát“ oproti *duiwar* „dvakrát“ a *trinwar* „třikrát“). Na určité časté rozdíly od jím prezentované „romštiny“ v jiných varietách kalderaštiny poukazuje v pokročilé části (na str. 161), např. na variantnosti fonetické (např. uvulární vokál, změny souhlásek [g]/[dž], [k]/[č], [l]/[j], nikoli však na možnosti [d] nebo [t] – jako *buti* „práce“ nebo *luluda* „květiny“).

V důsledku orientace na praktično trpí občas přesnost vysvětlení, a cílovou skupinou – kterou však nikde explicitně nezmiňuje – je podle laického podání látky spíš podprůměrně vzdělaný zájemce. Na jedné straně ozřejmuje pojmy jako akuzativ, tranzitiv atd., na druhé se uchyluje ke kuchařkovitým zjednodušením, jako v následujících příkladech:

„Akuzativ se v romštině také jmenuje nepřímý kmen.“ (s. 34)

„Užití prepozicionálu oproti dativu závisí na postavení jména ve větě, např. *Dav le love leste*. <-> *Dav leske le love*.“ (s. 80-82)

Tvary irealis jsou nazývány „past perfect or pluperfect“, přičemž jediné příklady jsou podmíněné způsoby, nikoli předminulé časy (které kalderaština asi neuvádí).

Ukazovací zájmeno v přívlastkovém postavení nazývá „adjektivní demonstrativum“ (s. 149).

Studie Johna Sampsona o romském dialektu ve Walesu je prý napsána v písmu dévánagari (s. 268).

V případě hlubšího zájmu či snahy o poněkud větší přesnost se může student obrátit na gramatiku vlaštiny Iana Hancocka (*A Handbook of Vlax Romani*, Slavica Publishers, 1995), která aspiruje na pokrytí stejného dialektu ve stejném (anglickém) výchozím jazyce.

Ronald Lee se snaží nezatížit mluvu odbornými výrazy, což může i ztěžovat pochopení podstaty. Cirkumflex nad samohláskami (typu {ê}) je jednou porovnán s jinými jazyky z hlediska kvality (s. 6-7), jednou vysvětlen kvantitativně jako krátkost oproti neakcentovanému (dlouhému) /e/ (s. 35). Další zjednodušení spočívá v explicitním vyjmenování všech nepravidelných slov ve všech tvarech. Ve volbě mezi úsporou prostoru pomocí prototypizace plus abstrakce a mezi konkrétním vypisováním každé formy se rozhodl pro druhou z možností. Výsledkem je nepřehledná sedmá lekce s dvaceti stranami výpisu desítek výjimek a výjimek z nich, které by se daly sdružit efektivněji (s. 90-108). Jeho bezprostřední způsob má i výhodu, viz poznámka na str. 157, jaká by se nehodila do ortodoxní učebnice. Prezentuje tam jakýsi rozcestník při užívání podobných lexikálních nebo gramatických variant jako **phagel** „zlomit“, **pharravel** „drtit“, **pharrol** „rozlomit se“, **pharradyol** „roztrísknout se“, **parruvel** „vyměnit“, **porravel** „vykulit“, „vzrušit“. Jednoduchost je nesporným kladem pro začátečníka, avšak do „marketingové“ přitažlivosti chybí knize důležitý prvek – alespoň sem tam nějaká ilustrace.

Velké plus knihy vyplývá ze snahy podat jazyk v maximálně autentické a ucelené podobě. Tento princip rozšířil i na mimojazykové skutečnosti a průběžně podává zajímavé kulturní a historické poznámky, ať už v přímé návaznosti na gramatiku či lexikon, v souvislosti s uvedeným textem anebo jako bonus. Dovíme se tak o komplexním pojmu *kúchi*, o obřadech okolo držení smutku, o oslavách Hederlezi, o proměnách role ženy v průběhu života, anebo o vztazích v příbuzenstvu. Také ozřejmuje podstatu některých rčení na základě duchovních představ.

Knihu uzavírá zasazení kalderaštiny do historie evropské romštiny (poněkud sporně pomocí srovnání s Bordeho seznamem staroanglické romštiny) a do ostatních romských dialektů, dále onomaziologické minimum, základní slovníček a prakticky členěná bibliografie včetně četných internetových odkazů. Zoufale schází rejstřík jevů a ve slovníčku odkazy do textu alespoň u nepravidelných tvarů. Seznamy výjimek jsou totiž, tak jako gramatická látka, rozstrkány po lekcích a tudíž se těžko dohledávají. Sám autor varuje v úvodu do skloňování jmen na str. 92, že jeho účelem není učit se všechny tvary nazpaměť, že jde tedy o referenční seznam. Proto je s podivem, že slova nejsou uvedena abecedně ani tam, kde jsou vyjmenována kompaktně.

Peter Wagner

Vlado Oláh

Khamutno kamiben / Žár lásky

Matice romská, Dženo, Praha 2005, 87 s.

Amaro drom pal o Udut / Naše cesta za Světlem

Matice romská, Praha 2006, 119 s.

Khamutno kamiben, neboli *Žár lásky*, je již třetí Oláhovou sbírkou básní. Stejně jako obě předešlé knihy (*Khamori luludí – Slunečnice*, 1996 a *Le khameskere čhave*, 2003) byla publikována v dvoujazyčné, romsko – české podobě. Překlady básní této sbírky se ujala Alena Scheinostová, úvodní životopisný rozhovor s autorem zaznamenala a přeložila Lada Viková. Knihu vydala v roce 2005 Matice romská spolu se sdružením Dženo.

Tematickou základnu Oláhovy poezie představuje příroda, vzdávání holdu její kráse, stejně tak jako kráse romské ženy. Život v romské osadě, kde strávil autor dětství, zanechává v jeho tvorbě hluboký inspirační otisk v podobě fascinace čistou přírodou a pospolitým životem Romů, kteří s ní byli hluboce svázáni. Minulý čas užívám záměrně, poněvadž i Oláh si uvědomuje posun životních hodnot lidí, a to bez ohledu na jejich barvu pleti. Člověk jakoby ztratil pokoru k Zemi, z níž vzešel, ubližuje jí. Následná nerovnováha těchto archaických, silných pout nese s sebou i vzájemné nepochopení mezi lidmi samotnými. Jakoby odcizení přírodě bylo přímo úměrné odcizení člověka člověku. V tomto bodě Oláh apeluje na všechny lidi: *Sastaras la phuva! (Uzdravme zemi!)*.

Snad i proto, že si Oláh uvědomuje nelehkost tohoto úkolu – sbratřit všechny lidi na světě v rámci pokorného přístupu k přírodě i k sobě samým – vstupuje na scénu jeho životních vyznání a tužeb Bůh. Neoblomná víra v Boha prostupuje celým korpusem autorovy poezie, přičemž více a více rezonuje v křesťanské katolické tradici. Oláh vyzývá všechny lidi, aby věřili v Boha, neboť právě on představuje cestu z labyrintu nepochopení a odcizení. Na druhou stranu se také sám básník vyznává ze své víry. Odkrývá tak jednu z nejméně známých komnat, kterými lidská duše disponuje. Zde narážíme na další rys Oláhovy poezie, a to otevřenost a místy až zdánlivě naivní upřímnost, se kterou čtenářům předkládá své verše. Silný romantický nádech jeho poezie, ať již reprodukuje básnickovy vzpomínky či je živěn jeho fantazií, představuje však díky tomu velice silného soupeře dnešnímu lhostejnému světu. Princip možná donquijotského boje světla (v Oláhově podání starých tradic, *romipen*, úcty k přírodě, víry v Boha) proti stínům dnešní doby, které parazitují i na lidských duších, nese přinejmenším symbolistní obraz naděje. Ovšem, Bůh dal lidem život, ale následná stínohra závisí již na nich samotných.

Podobný duch díla prostupuje i autorovou zatím poslední sbírkou *Amaro drom pal o Udut – Naše cesta za Světlem*, která jak už sám název napovídá, je opět dvoujazyčnou publikací. Autorovu romskou verzi do českého

jazyka reprodukovali Lada Víková, Jan Červenka a Anna Žigová. Autorův vlastní životopis, který byl již dříve publikován ve sborníku *Kale ruži*, přeložila Milena Hübschmannová. Knihu vydala Matice romská v Praze v roce 2006.

Sbírka se skládá z „klasických“ básní, ale i z kratších prozaických útvarů, přičemž básně jsou již tradičně psány volným veršem střídavě protknutým rýmy, které ovšem působí přirozeně, jaksí mimovolně, jakoby dokreslovaly poetičnost romštiny jako takové. Kratší prózy jsou pak věnovány zejména vzpomínkám na život v osadě a lidem, s kterými autor trávil své dětství a mládí. Odráží se v nich jak život Romů v soudržnosti a úctě jednoho k druhému, tak entuziasmus mládí. Téměř z každé této krátké prózy lze vyextrahovat jakési ponaučení. Všeobecně i valná část Oláhových básní má určitý kazatelský charakter. Z básní číší hrdost na romštinu, principy *romipen* a potřeba šířit je dále.

Úvodní rozsáhlejší báseň, stejnojmenná s názvem celé sbírky, mapuje dějiny Romů od odchodu z Indie, přes příkoří na nich konaná napříč celou Evropou i napříč staletími, po současnost, kdy i nyní musí bojovat za své místo na slunci. Upozorňuje tedy i na aktuální tíživá témata, jako je diskriminace, rasismus, sterilizace romských žen atd.

Jako ve starších sbírkách, objevuje se i zde děkování již zesnulé mamince, opěvování přírody, vyzývání Romů k hrdosti na svůj původ a samozřejmě také křesťanská reflexe dnešního světa. Modlitby se již stáčí nejen k Ježíši Kristu, ale i k Panně Marii. Po předchozí sbírce, kdy je na závěr uveden i Oláhův romský překlad motlitby Otce náš či *Zdravas Maria*, nachází se zde již i jasně vymezený *Křesťansko kijolav* – Křesťanský dovětek, kde nalezneme mimo jiné i překlady z Matoušova evangelia.

Cesta za světlem je cestou za vzájemným porozuměním a tolerancí, cestou od okovů mnohdy tíživé reality k duchovním výšinám a hodnotám lidského ducha.

Iva Vyskočilová

Nina Pavelčíková

Romové v českých zemích v letech 1945–1989

Úřad vyšetřování a dokumentace zločinů komunismu (Sešity 12),
Praha 2004, 183 s.

Publikace vedoucí fakulty historie Ostravské univerzity a autorky regionálních studií o historii Romů na Ostravsku po roce 1945 je první prací, která si za svůj cíl klade podat poválečnou historii Romů na území České republiky. Práce je zaměřena především na popis přístupu státu a jeho institucí k tzv. romské otázce. Autorka navazuje na své předchozí studie, ve kterých se tomuto tématu věnovala z regionálního pohledu.

V úvodu si autorka klade za cíl podat vnější, ale také vnitřní charakteristiku procesu vztahu politiky státu vůči romské komunitě ve sledovaném období let 1945-1989 v českých zemích a připomíná, že dosavadní práce na toto téma jsou zaměřeny především etnologicky, resp. sociologicky (autorka připomíná práce Evy Davidové). Z pohledu historie se tímto obdobím zabývá především slovenská badatelka Anna Jurová, která k problematice vydala sborník dokumentů (Rómska problematika 1945-1967, Dokumenty 1-4 časť, ÚSD AV ČR Praha 1996). Dále jsou v úvodu uvedeny, především na základě prací Mileny Hübschmannové a Evy Davidové, základní charakteristiky romské komunity (např. skupiny Romů, tradiční normy, rodina, etnicita, mentalita).

Poválečné období je charakterizováno návratem Romů z koncentračních táborů. Počet navrátilců autorka odhaduje na 400 osob a upozorňuje na některé petice z obcí moravského Slovácka, které se v průběhu roku 1946 stavěly proti návratu těchto původních moravských Romů. Autorka si také všímá příchodu slovenských Romů způsobeného zhoršením postavení Romů na Slovensku během války. V této souvislosti uvádí, že v roce 1938 bylo na Slovensku evidovaných 32.000 Romů, jejichž počet se po válce zvýšil na 70.000 osob. Tyto údaje jsou uvedeny bez bližšího vysvětlení a ve čtenáři tak může vzniknout dojem, že na Slovensku došlo v tomto období k rapidnímu nárůstu romského obyvatelstva. Uváděná čísla spolu přitom přímo nesouvisí. První (32.000 osob) se zřejmě vztahuje k údaji o držitelích tzv. cikánských legitimací, vydávaných po roce 1927, druhý je odhadem celkového počtu Romů na Slovensku na konci války. Na úrovni státních orgánů se v poválečné době projevuje konflikt mezi bezpečnostními a ekonomickými zájmy. V září 1946 ministerstvo práce a sociální péče doporučilo zaměstnávání Romů pouze na přechodnou dobu a ministerstvo vnitra doporučilo „chránit“ Romy před diskriminací ze strany majority. Soupis Romů z roku 1947 označuje autorka za irelevantní, protože podle jejího názoru nebyli podchyceni neusazení a nepracující Romové. K tomuto tvrzení ji vede malý počet osob podchycených v soupisu, které byly označeny za asociální. Dalšími argumenty není toto tvrzení podloženo.

Období první poloviny padesátých let je autorkou charakterizováno jako hledání přístupu státu k romské komunitě. Byly navrhovány asimilační i neasimilační postupy (proti asimilaci se postavili např. účastníci konference pořádané Orientálním ústavem AV ČR na podzim roku 1953).

Za problém autorka označuje počátky „urbanizace“ Romů v tomto období (jejich usazování v českých městech). V této souvislosti upozorňuje, že tento proces je jinými autory hodnocen spíše kladně s ohledem na zvýšení životní úrovně Romů (E. Davidová, A. Jurová) a poukazuje na některé negativní jevy, které tento proces provázely (úroveň bydlení, problematika kriminality některých skupin). Další charakteristikou pro období padesátých let 20. století je snaha o vzdělávání romských dětí, když vznikají školy určené přímo těmto dětem (Květušín, Ostrava) a snaha o proškolení romských aktivistů. Zatímco existence škol pro romské žáky autorka hodnotí kladně, tak práci romských aktivistů hodnotí jako neúspěšnou, především kvůli tradičním bariérám mezi romskými rody.

Velmi zevrubně se autorka zabývá zákazem kočování a především soupisem provedeným v roce 1959, když srovnává údaje z předběžného (1958) a konečného soupisu kočujících osob. Upozorňuje také na oficiální formulaci politiky vůči Romům na základě usnesení ÚV KSČ z 8.4.1958, podle kterého nelze Romy považovat za národnost, ale za „sociálně a kulturně zaostalé obyvatelstvo“. Důsledkem bylo mj. rušení škol a tříd pro romské žáky a zrušení možnosti učit v těchto školách na základě vlastních osnov. Vzhledem k pokračující migraci Romů za prací hodnotí pokus o sedentarizaci jako neúspěšný, ale upozorňuje, že pozitivem bylo např. zlepšení zdravotní péče v souvislosti se soupisem.

Počátek šedesátých let je charakterizován jako doba rozpadu komisí národních výborů pro otázky cikánského obyvatelstva a počátkem praxe zařazování romských žáků do zvláštních škol, které se tehdy dělo na základě rozhodnutí komisí a nikoliv rodičů.

Od poloviny šedesátých let je politika státu ve znamení organizovaného „rozptylu“ romského obyvatelstva a jeho rozdělení do tří kategorií podle tzv. stupně sociální adaptace, na rozdíl od předchozích kategorií (kočovný, polo kočovný). Organizovaný přesun Romů ze Slovenska je charakterizován jako neúspěšný, protože stále převažovala neorganizovaná migrace.

Pro období počátku sedmdesátých let autorka připomíná sociologická a statistická zjišťování o romském obyvatelstvu. Nejvíce pozornosti je věnováno založení Svazu Cikánů-Romů jako první romské organizace u nás. V souvislosti s existencí hospodářského zařízení svazu „Névodrom“ připomíná problémy s hospodařením a nezkušenost romských aktivistů, která se negativně projevila také na činnosti svazu a stala se jedním z oficiálních důvodů pro jeho zrušení. Autorka ovšem neuvádí všechny důvody, které ke zrušení svazu vedly, ale pouze připomíná, že se tak nestalo pouze kvůli aktivitám svazu směřujícím k uznání romské národnosti.

Státní politika tzv. integrace Romů po roce 1970 je autorkou charakterizovaná jako propracovanější (byly uznány některé chyby z minulosti), ale formální. Jako negativní projev této státní politiky autorka uvádí výstavbu vepřina v Letech u Písku. Toto spojení není nijak podloženo, protože výstavba vepřina v místech bývalého protektorátního tábora byla motivována ekonomickými důvody. O existenci tábora se vědělo pouze mezi pamětníky.

Jako negativní příklad dopadu nové politiky integrace na Romy je autorkou popsán proces vybudování sídliště v Chánově u Mostu. Záměr, který byl diskutován od počátku sedmdesátých let v souvislosti s otázkou stěhování obyvatel ze starého Mostu, měl zprvu podobu bydlení v rodinných domech, které by vyhovovaly potřebě početných romských rodin. Nakonec bylo rozhodnuto o výstavbě panelového sídliště, přímo určeného pro romské obyvatele tzv. II. a III. kategorie, tedy nejméně sociálně přizpůsobené.

Závěrečné kapitoly práce jsou věnovány charakteristice dokumentu Charty 77 o Romech z roku 1978 a kongresu Mezinárodní romské unie v Ženevě. Pro osmdesátá léta je typický nástup nové romské inteligence (E. Ščuka, V. Oláh) a obnovení kulturních aktivit. Samotná státní politika se mění a státní moc (ÚV KSČ) začíná s romskými aktivisty jednat. Zpráva předsednictva ÚV KSČ ze dne 3. 2. 1989 kritizuje dosavadní politiku a navrhuje „aktivizaci zevnitř“, tj. uznání některých národnostních práv (založení romské organizace, časopis, podpora kulturních aktivit Romů).

Závěrem je autorkou politika komunistického režimu charakterizována jako snaha o povznesení Romů, jež však využívala prostředky, které vedly k dezintegraci romské komunity. Asimilační tlak se začal uplatňovat především po roce 1958, když skončilo období hledání celostátní politiky vůči Romům. Období padesátých a šedesátých let bylo poznamenáno překotnou „urbanizací“ romských komunit. Definitivní tečkou za tvrdou asimilací udělala existence Svazu Cikánů-Romů. Následné období normalizace bylo obdobím úředníků rozhodujících o „romské problematice“ a jeho symbolem zůstává dodnes mostecký Chánov. Na konci osmdesátých let dochází mimo jiné vlivem činnosti nové romské inteligence k pokusu o novou formulaci přístupu státu k Romům.

Publikace v závěru obsahuje fotografie a dokumenty ilustrující sledované období i jmenný rejstřík. Nejpropracovanější pasáže publikace se týkají především soupisu v roce 1958 a vzniku sídliště v Chánově. Vzhledem k vyčteným cílům je publikace dobrým základem, všeobecným přehledem o přístupu státu k Romům v letech 1945-1989, ale jedná se spíše o vnější charakteristiku, která je omezena stávající pramenovou základnou (autorka užívá především materiály z provenience ústředních stranických, resp. státních orgánů) a méně je proto reflektována stránka vnitřních procesů v romské komunitě. V předložené publikaci mohly být také více interpretovány dobové články (odborné i z tisku) a dobová literatura. Publikovaná práce ukazuje také na nutnost zpracování dalších dílčích a regionálních studií k tomuto tématu.

Petr Lhotka

PhDr. Mgr. Jozef Ravasz

Identita Rómov na Žitnom ostrove

Spolok rómskych spisovateľov a umelcov na Slovensku,
Dunajská Streda 2005, 67 stran

Publikace slovenského romisty Jozefa Ravasze se snaží čtenáře seznámit s výsledky svého pokusu analyzovat problematiku sebeurčení Romů v oblasti slovenského Žitného ostrova. Naráží tak na aktuální problém ztráty identity místní romské populace, která se zde ocitá ve střetu maďarského, slovenského a romského proudu.

Dvojazyčná brožura (slovenština a maďarština) je rozdělena na teoretickou a empirickou část, kterým předchází úvod Dr. Sándora Bordáse, který nám s naléhavostí a patosem, koncentrovaným do slov jako „utrpení“ a „likvidace“, předkládá krátký exkurs do dějin Romů na území dnešních českých zemí a Slovenska.

V teoretické části se PhDr. Ravasz dotýká témat týkajících se dnešní situace Romů na Slovensku a událostí, které k ní vedly. Vysvětluje některé vztahy Romů například ke vzdělání a zaměstnání s ohledem na hodnoty minulého režimu, které se po roce 1989 transformovaly spolu s novou demokratickou společností, zatímco Romové zůstali někde ve vzduchoprázdnu. Do mnoha problémů vnáší své vlastní světlo, které nám přináší zajímavé pohledy na některé události. Ravasz například popisuje Romy jako odvěké neagrární obyvatelstvo závislé na svém okolí, jelikož nebylo schopné uživit se samo ze svých prostředků. Tento model převažoval v pozměněné podobě i za dob komunismu. Naráz, a pro většinu Romů nepochopitelně, přišla transformace na kapitalistický model trhu a společnosti. Tím vzniklo několik závažných problémů, se kterými se dnes Romové potýkají.

Přesto se ale v některých místech dopouští mystifikace a opomíjení dalších faktorů, které se na formování problému podílejí. Například v kapitole o změnách po roce 1989 autor nepřesně uvádí, že integrovaní Romové v majoritní společnosti utváří určité kasty, zatímco ostatní Romy žijící v segregovaných osadách označují za Cigány (str.28). Z vlastní zkušenosti vím, že mnoho Romů integrovaných do majoritní společnosti sebe označuje jako Cigány a na tomto označení trvají. Stejně tak znám několik Romů, kteří trvají na autoetnonymu Rom. Nedá se tedy generalizovat a vztahovat osobní zkušenosti pana Ravasze na celou romskou společnost.

Na druhé straně zde ale předkládá několik hypotéz, které stojí za povšimnutí. Uvádí například hypotézu Berge-
ra a Lackmana nebo Pavla Říčana, které zasazuje do kontextu romského společenství.

Empirickou část otevírají krátké charakteristiky romských skupin žijících v „geografickém aspektu“ (tedy na Žitném ostrově). Se záměrem o komparaci zde autor uvádí dvě skupiny Romů, slovenské a olašské. Způsob prezentace těchto dvou skupin ale komparativnímu záměru značně brání, jelikož se o těchto skupinách Romů dozví-

dáme nejen odlišné množství, ale především odlišný druh informací. Zatímco u slovenských Romů se autor zaměřil spíše na aspekt současné situace a životních podmínek, u olašských Romů popisuje především jejich tradice. Tyto nevyvážené roviny informací v důsledku překazily pravděpodobný záměr obě skupiny navzájem porovnat.

Následuje ukázka dotazníků (a tabulek s vyhodnocením odpovědí), které byly použity při zkoumání postojů Romů ke své identitě z hlediska jazyka, tradic a kultury. Tato část je poměrně nepřehledná a není jednoduché zorientovat se, která tabulka patří ke kterému dotazníku. Otázky, kladené v dotaznících, jsou poměrně povrchní a složité. V otázkách je uvedeno mnoho odborných výrazů, kterým respondent jen stěží porozumí. Bylo by vhodné sestavit dotazník, který bude odpovídat vzdělání a jazykovému korpusu, který příslušníci romských osad používají a dokáží mu porozumět. Empirickou část uzavírá několik ukázek z „hloubkových“ rozhovorů, ve kterých se výzkumný tým snažil „zrealizovat hlubší ponor do filozofie myšlení Roma, žijícího na území Slovenska v etnicky smíšeném území“. Na tyto hloubkové rozhovory výzkumný tým využil pouze šest respondentů, což značně snižuje jejich relevanci. I několik ukázek z těchto rozhovorů dokazuje, že použít termín „ponor do filozofie myšlení Roma“ je zcela nevhodný a nadsazený.

Publikaci uzavírá vyhodnocení dotazníku, které přináší zjištění, že se Romové ve zkoumané lokalitě většinou hlásí k maďarské menšině, přejímají maďarské tradice a používají maďarský jazyk.

Celá publikace přináší několik zajímavých poznatků, vedle kterých vyrůstá řada nedotažeností, spojených především s empirickou částí. Kniha by se proto dala považovat za jakýsi náčrt výzkumu o ztrátě identity Romů v osadách v oblasti Žitného ostrova, ve kterém se bude v budoucnu pokračovat. Samotný výzkum má velice zajímavé a nosné téma. Je potřeba jen získat větší množství respondentů a více promyslet poslání některých jeho částí.

Lukáš Houdek

Yvonne Slee
Torn Away, Forever

Amber Press, Aspley, Austrálie 2005, 159 s.

Autorka této anotace pro svou uvažovanou doktorskou práci o romské literatuře z anglicky mluvících zemí dlouho hledala romského autora z Austrálie nebo Nového Zélandu. Ani internet, ani pátrání v tisku však nepřinášelo žádné výsledky. Až nedávno díky serveru *Roma Virtual Network* objevila Sintku Yvonne Slee, která se sice narodila v Německu, ale větší část svého dospělého života žije na různých místech Austrálie, kde také publikuje.

Yvonne Slee je autorkou série tří románů *Sharon Sins* (Hříšná Shanon),¹ které spojuje postava Romky Shanon, mstitelky na vlastní pěst. Soudě podle úryvků na internetu však původem hrdinky romské téma cyklu končí a Yvonne Slee se zde dál ubírá cestou akčního sexy thrilleru s výraznými prvky někdy skandální, jindy červené knihovny. Bylo by jistě zajímavé pátrat po její motivaci, jakož i po dalších romských prvcích tohoto cyklu.² Daleko zajímavější je však její kniha *Torn Away, Forever*, kterou napsala v průběhu sedmiměsíčního cestování s karavanem po Evropě a námět pro ni čerpala z vyprávění své babičky Elsy.

Díky spisovatelčině ochotě a rychlosti, s jakou knihu expedovala, se jen pár dní po zmínce na romském serveru kniha octla v Praze, a zde je o ní zpráva.

Navždycky cizí

Titul by bylo možné přeložit jako *Navždy vykořeněný*. Vztahuje se primárně k osobě autorčina pradědečka Augusta, který byl v útlém věku odebrán romským rodičům a umístěn do německé pěstounské rodiny, ovšem sekundárně jej můžeme chápat jako leitmotiv celého autorčina rodu. Ačkoliv pradědeček byl jejími slovy „čistokrevný Rom“, každá další generace rodiny se původní etnické a kulturní příslušnosti o něco výrazněji vzdálila. Samotné spisovatelce už romské krve v žilách koluje jen nepatrně, zato náтурой a zvoleným životním stylem je Romům blíží než celé tři generace jejích předků. S určitou rezervou lze proto říct, že v *Torn Away, Forever* se autorka vyrovnává se svým vlastním vykořeněním a snaží se pro sebe a své potomstvo zachovat jakousi *usable past* – využitelnou minulost.

1 *Sharon's Sins*; *Sharon Sins...Again*; *Sharon Sins...Down Under* – všechny tituly vyšly péčí Amber Press, Aspley, Australia.

2 Je dokonce poměrně pravděpodobné, že i tento cyklus bude v *Romana džaniben* v budoucnu anotován, protože autorka přislíbila jeho zaslání.

Kniha je opatřena úvodem, který Slee otvírá jako historický exkurz do otázek původu a dějin Romů, ale po oslím můstku se ihned dostává k historii osobní a ke své babičce. Dává čtenáři nahlédnout do interiéru tradičních dřevěných vozů a vytváří tak intimní atmosféru, která se velmi dobře hodí pro vyprávění příběhů. Úvod zakončuje nezbytný odstavec o odvěkém pronásledování Romů a poslední věta představuje pradědečka Augusta jako jedno z romských dětí určených k převýchově. Vyprávění může začít.

Jeho syžet je možné zachytit jen s obtížemi, protože text nemá jednotné jádro, ale plyne spolu s životními osudy autorčiných praprarodičů a prarodičů. Sleduje příběh pradědečka Augusta a jeho krásné bílé ženy Alžběty, původně svedené a opuštěné mladým šlechticem. August a Alžběta spolu dohromady měli deset dětí, ve zdraví přežilo šest synů a dcera Elsa. Autorka rozvádí témata sourozeneckých třenic, vztahů s gádžovským okolím a s ostatními Romy, strádání za první světové války a tragické osudy adoptovaného chlapce Freddyho během světové války druhé. Stručně informuje čtenáře o životech všech bratrů a dovádí příběh této nukleární rodiny do vysokého věku rodičů. Ve druhé části stejně biografickým způsobem zpracovává manželství babičky Elsy a Němce Williho, který za 3. říše musel narukovat a za své protihitlerovské poznámky byl zřejmě násilně zlikvidován. Elsa zůstala sama, vychovávala jejich tři dcery a nikdy se znovu neprovdala. Zemřela, když bylo Yvonne Slee šestnáct let.

Kniha je rozdělena do dvou částí, nazvaných podle manželských párů *August a Alžběta* a *Willi a Elsa*. Každá část se dále dělí na množství podkapitol, z nichž některé jsou vyloženy epizodické („Býk a divý kanec“, „Záchvat žárlivosti“) a jiné představují stavební kameny příběhu („Nikam nepatřit“, „Každý svou vlastní cestou“).

Charakteristické pro knihu přitom je, že kapitoly fungují samostatně jako jednotlivé povídky. Existuje výrazně větší návaznost mezi úvodem a závěrem jedné kapitoly než mezi kapitolami navzájem – s každým nadpisem jakoby čtenář začínal znovu číst a autorka nanovo psát. Svým způsobem to připomíná trajektorii autorčina putování karavánem, ve kterém dílo psala. Každý text je jedním zastavením, po kterém následuje přískok (přejezd) do další epizody (cíle). Jako možná příčina tohoto fragmentárního charakteru románu se jeví i fakt, že spisovatelka vycházela především z jednotlivých vyprávění své babičky Elsy, takže pomlky mezi kapitolami vlastně představují předěly v jejich vzpomínkách. Yvonne Slee se je snaží přemostit vlastní invencí: podle vlastních slov vkládá drobné historky, aby text lépe plynul. I tak se některé přelomové osobní okamžiky tyčí v popředí jako horské masivy a jemné předivo dějin probíhá bez velké pozornosti v zadním plánu.

Jednotlivé kapitoly přitom často tvoří velice barvitě „živé“ obrazy, které jsou silně poznamenány jistou schematicností ústního předávání. Hned v první kapitole čtenáře zarazí brutalita scény, ve které Augustův násilnický otčímanarve nevlastnímu synovi do krku polévkovou lžící, vážně ho zraní a způsobí mu postižení na celý život. Kapitola „Postel plná růží“ se naopak celá točí kolem lásky a kulminuje momentem, kdy šťastný milenec otrhá v zahradě všechny růže a zasype jimi spící Alžbětu. A v následném „Setkání s králem“ jde právě jen o krátký moment, kdy Alžběta s Elsou na procházce parkem potkaly krále. Čtenáři v hlavě ulpí momentka, na které matka s dcerou právě prošly živým plotem na cestičku a překvapeně stojí králi tváří v tvář. (Tento fragment má vůbec velice pohádkový charakter: král je tu zjevně jakousi generickou hlavou státu bez ohledu na titul a ženám splní přání jako pohádková postava, tj. přátelsky a lidsky s nimi promluví.) Číst *Navždy vykořeněný* je tedy jako listovat v rodinném albu a pozastavovat se nad tou či onou fotografií – děj je oslaben, hovoří obrazy.

Mateřským jazykem Yvonne Slee je němčina. Romsky nemluví a anglicky se začala učit až v pubertě, kdy se sprátelila s americkými vojáky ze základny v okolí svého bydliště, Esslingenu, kde se děj románu odehrává. Její rodina byla disfunkční, Yvonne často utíkala z domova a v osmnácti se odstěhovala do Francie. Francouzština jí ale činila

problémy, takže pokračovala do Londýna, kde se seznámila se svým partnerem a budoucím otcem svých dětí, Dave. Dave není etnický Rom, ale pro Yvonnin aktivismus má velké porozumění a všemožně jej podporuje.

Společně odešli do Austrálie, kde Yvonne studovala obchod na *TAFE college*. Nato, že píše anglicky, tzn. svým druhým jazykem, jej ovládá velice dobře, bezpečně a přirozeně.³ Občas se volba idiomů, přirovnání a metafor může zdát poněkud vyčpělá nebo jednostranně účelová – to když člověk pomyslí na virtuozitu Poláka Josepha Conrada nebo Rusa Vladimira Nabokova, kteří oba psali anglicky – ale toku vyprávění to nijak nebrání, možná jej to spíš urychluje.

Torn Away, Forever je malé, výrazně osobní a literárně nijak vynikající dílo. Co by nás na něm mělo zajímat nejsou ani tak jednotlivé, jakkoliv jímavé příběhy, jako spíš motivace autorky Yvonne Slee k zachycení vzpomínek své babičky na papír. Než začala psát, bezesporu si uvědomovala závažnost některých momentů v rodinné historii, jako bylo zneužívání postiženého Freddyho nacistickými pseudovědci při lékařských pokusech nebo vytržení Augusta z biologické rodiny. Je však pravděpodobné, že spíš než touha zachovat historii autorku vedla potřeba stvořit pro sebe minulost a tím i současnost a budoucnost. Yvonne Slee je světoběžník a dobrodruh a generace jejích předků jí svým způsobem znemožnily hlásit se k etnické skupině, se kterou cítí velkou spřízněnost. Titul knihy se tak skutečně váže i k její vlastní osobě, vytržené z jednoznačných etnických a národnostních definic a toužící po znovunastolení jakéhosi osobního řádu.

Zprávy od protinožců

O počtech Romů a jejich způsobu života v Austrálii je nám známo poměrně málo. Díky Martině Ouhrabkové otisklo *Romano džaniben* (1-2/2000) rozhovor s Owenem Durkinem z *Romani Association of Australia* (RAA), který tamní situaci přibližuje, žádné další zprávy však od protinožců nedorazily.

Co se počtu Romů týče, z článku vyplývá, že oficiální sčítání zhruba z poloviny devadesátých let vykazalo číslo 16.500. Romové organizovaní v RAA se kloní k počtu asi 25.000 a pokud se v úvahu berou i Romové ze smíšených manželství, nebo tací, kteří měli některého prarodiče Roma – jako představovaná autorka –, mohl by se jejich počet blížit i ke 100.000. V každém případě je zajímavé a svým způsobem signifikantní, co Owen Durkin říká o zastřešující australské organizaci. Vznikla v roce 1992 z iniciativy skupiny Romaničelů, kteří „cítili obavy z toho, že ztratí *romanipen*, v němž je vychovávali (...) rodiče“.

Díky politice multikulturalismu garantované ústavou nejsou Romové v Austrálii, podobně jako ve Spojených státech nebo Kanadě, na první pohled identifikovatelní. V etnický výrazně různorodé společnosti patří k jedné z neviditelných menšin a díky tomu se snadno integrují do společnosti. Zvláště mladí Romové snadno komunikují s gádži a v důsledku toho rychle ztrácejí svá kulturní specifika. Podle Durkina tuto svého druhu krizi řeší někteří Romové tím, že se často stěhují, aby se jejich děti příliš nepřizpůsobovaly, a žijí v dobrovolné izolaci například v obytných karavanech. Také Yvonne Slee s manželem a čtyřmi dětmi se často stěhuje, nejen z města do města a ze státu do státu v rámci Austrálie, ale dokonce i mezi kontinenty.⁴ Zdá se, že Austrálie je častému měnění bydliště otevřená a dalo by se spekulovat o tom, zda není svým způsobem ideální destinací pro evropské Romy migrující po pádu Železné opony.

Na druhé straně jsou však australské romské komunity výrazně nejednotné a také neangažované, jak tvrdí Y. Slee. „Nelze říct, že tady fungují romské komunity, jediné v rámci rozšířených rodin. Romové z různých subetnic-

3 Spisovatelčinu angličtinu chválí i romský aktivista a spisovatel Ronald Lee z Kanady, který hojně přispívá na její internetové stránky. Vyzdvihuje i její angažovanost ve věcech romských komunit.

4 Prozatím žila opakovaně různě dlouhou dobu v Anglii, Německu a Austrálii.

kých skupin se drží pohromadě a s ostatními se nestýkají. Spojit své síly jako celistvá skupina je velice problematické.“⁵ Y. Slee má osobní zkušenost s malou podporou ze strany Romů ze svého krátkého podnikání. Na jaře roku 2006 si s manželem otevřeli romskou restauraci *Sintezza Gipsy Café* na Bridge Road v Melbourne. V příjemném, kulturně výrazně syntetizujícím prostředí⁶ nabízeli tradiční romská jídla, nápoje i program. Doufali, že vytvoří jakousi platformu pro setkávání Romů, vzájemné sdílení zkušeností a v ideálním případě iniciují vznik romské organizace. „Těch pár Romů, které tady znám, to nejdřív uvítalo, ale posléze přestali chodit, protože australská veřejnost o Romech nic neví (...) a nepřáli si mít romskou kavárnu v ulici.“ Přes úvodní značný zájem projekt nakonec selhal a po necelém roce restaurace zavřela. Tím se prozatím uzavřely snahy Romů z australského státu Viktorie o vytvoření vlastní organizace. RAA je podle spisovatelky malá neregistrovaná asociace, operující primárně v Queenslandu, kde se její členové také jednou do roka scházejí.

Romové na internetu

Yvonne Slee s rodinou neustále pendluje mezi Evropou a Austrálií a při té příležitosti navštěvují nejrůznější romská setkání a festivaly, o nichž Yvonne pravidelně informuje na svých stránkách www.geocities.com/daveauss. Její stránky jsou výsostně osobním prostorem a svým způsobem samostatným dílem – obsahují spousty fotografií z událostí, rodinné snímky (např. babičky Elsy, na první pohled typické Sintky), Yvonninu poezii, kuchařské recepty, novinky, ale také řadu textů z pera kanadského Roma Ronalda Lee, který s Yvonne na dálku spolupracuje. Stránky mají výrazně kompilační charakter a o své tvůrkyni leccos prozrazují. Každopádně jsou něčím jako dalekohledem, kterým je možné dohlédnout až do Austrálie a zahlédnout Romy, kteří tam žijí.

Karolína Ryvolová

5 Všechny citace pocházejí z emailové korespondence mezi Yvonne Slee a autorkou recenze, květen 2007, překlad autorka.
6 Podle fotografií se výzdoba interiéru hodně orientovala na Indii a standardní romské atributy jako křišťálové koule, karty, vonné tyčky, dřevěná kola, hudební nástroje či penízkové zástěrky a šperky. Na jídelním lístku bylo množství romských, nebo Romům přisuzovaných jídel, jako paprikový guláš, halušky, *sarmi* (*holubki*) a různé druhy zeleninových polévek. Eklektický charakter restaurace jednak vyhovoval majitelčině naturelu a jejím prioritám v tom, co považuje za typicky romské, jednak svým způsobem reflektoval různorodost romského společenství v Austrálii.

Jsme přeci lidé, ne? – We're all people, no?

Občanské sdružení Slovo 21, Praha 2007, 180 s.

Publikaci *Jsme přeci lidé, ne?* vydalo v roce 2007 občanské sdružení Slovo 21 v rámci projektu *Díky, že se ptáte*. Publikace je dvojjazyčná, česko-anglická, a prezentuje výsledky anonymní ankety, jež proběhla na podzim 2006 v českých městech s cílem zachytit diskriminaci, kterou každodenně zakoušejí Romové všech věkových a profesních skupin po celé České republice.

Úvod publikace je věnován představení vzorku respondentů, jejich věkové struktuře a vzdělání. Také zde jsou shrnuty výstupy z osmi okruhů otázek, jichž se dotazník týkal. Vyplývá z nich například, že nejčastější diskriminující situace jsou spojené s hledáním nového zaměstnání, že 78% respondentů nemá důvěru ve státní instituce, 86% se domnívá, že česká veřejnost vnímá Romy negativně, a dvě třetiny respondentů se nedomnívají, že by za posledních 17 let došlo ze strany majoritní společnosti k posunu ve vnímání Romů.

Následuje několik vybraných otázek z dotazníku s citacemi některých odpovědí, u nichž je vždy uvedeno pohlaví a věk respondenta. Odpovědi názorně ilustrují pocity lidí, kteří zažili diskriminaci na vlastní kůži, diskriminaci velmi ponižující, která ale není mediálně přitažlivá, málokdo o ní ví, a proto se nestala veřejným tématem.

Kniha tak nabízí vhled do každodenního života menšiny, která nemá ve většinovém českém prostředí na různých ustláno.

Přínosem publikace by mohlo být vcítění se do popisovaných situací a jejich pochopení. Potenciální čtenáři jako např. politici, učitelé, novináři či jiné veřejně činné osoby by se tak mohly stát vnímavějšími vůči diskriminaci a přestat ji tolerovat.

Byla jsem v tramvaji a nastoupil stařeček o holi. Bylo mi ho líto, a tak jsem mu nabídla svoje místo. On mi na to odpověděl: „Po Cigošce si já nesednu!“ Bylo mi hrozně. Strašně jsem se styděla a tomu chlapovi jsem nedokázala odpovědět. Byla to chvíle, kdy mě Čech nejvíce zlostil. Nedokázala jsem nic, ale řekla jsem mu, že v dobách fašismu byl určitě fašista. Nikdo se mě nezastal. Lidé v tramvaji byli hluiš.

Žena, 30 let (s. 79)

Eva Zdařilová

Peter Vermeersch

**The Romani Movement. Minority Politics
and Ethnic Mobilisation in Contemporary Europe**

Berghahn Books, Oxford, New York, 2006, s. 261

V cyklu Etnopolitické studie (Studies in Ethnopolitics) vyšla na sklonku loňského roku publikace *Romské hnutí* (The Romani Movement), která stojí za pozornost ze dvou důvodů. Jednak se týká Romů, jednak detailně studuje historický region, jehož je Česká republika součástí. Belgičan Peter Vermeersch (1972) se ve své knižní prvotině zamýšlí nad utvářením romské politické scény v Česku, Slovensku a Maďarsku od pádu železné opony zhruba do roku 2004.

Jako východisko Vermeersch staví argument, že etnická (potažmo romská) identita není jen tím, co můžeme velice zkratkovitě popsat jako součinnost původu, způsobu života, obyčejů a jazyka. Je to také společenský diskurz, ve kterém příslušníci menšiny sami sebe nějak označují a naopak jsou zvnějšku označováni a v tomto procesu se utváří soubor znaků, který identitu konstituuje. Jinými slovy, romský politický aktivismus spoluvytváří romskou identitu. Vermeersch zároveň nepopírá, že existuje cosi, čemu se říká těžko přeložitelným pojmem *participant primordialism*, tedy pevná víra příslušníků menšin v neoddiskutovatelnost a danost jejich etnické totožnosti. Ve své práci však k identitě přistupuje jako k něčemu, co dané není, co se proměňuje a vyvíjí, a to je podle něj identita jako výsledek romské politiky v kontextu politického a společenského dění ve středoevropských zemích.

Jako zdroje uvádí za prvé sekundární literaturu a nejrozumnější vládní i nevládní výzkumy a zprávy, a za druhé více než šedesát osobních rozhovorů s aktéry středoevropské politiky, a to jak z řad romských aktivistů/politiků, tak z řad většinových činitelů. (Za českou stranu za své zdroje uvádí například Evu Bajgerovou, Ondřeje Giňu, Karla Holomka, Moniku Horváthovou, Margitu Lakatošovou, Romana Křištofa, Vladimíra Mlynáře, Petra Uhla nebo Martu Miklušákovou). Rozumně podotýká, že nelze očekávat, že informace získané od respondentů, ale i z vládních dokumentů, budou přísně objektivní. Jejich vypovídací hodnota tkví především v cílech, které sledují, a postojích, které vyjadřují.

Tzv. romské hnutí je v neustálém pohybu, sestává z mnoha různých činností, které přímo i nepřímo směřují k prosazování romských práv, je to živý organismus. Autor si paradoxně pochvaluje, že velká složitost a nepřehlednost scény a potřeba nových a nových výjezdů do terénu mu pomohla vysledovat nejstálější faktory, které odolávají proměnám v čase.

Kniha sestává z šesti kapitol, z nichž každá pokrývá jedno velké téma. V první, nazvané *Identita, cíle a etnická mobilizace* Vermeersch poměrně zajímavým způsobem shrnuje dosavadní poznatky o možném chápání romské iden-

tity. Na jedné straně vnímá autory, kteří dekonstruují výraz „Rom“ a vnímají ho jako výsledek jistého pojmového přetlačování mezi aktéry menšiny a většiny, tj. označovanými a označujícími (např. Judith Okely, Will Guy nebo Michael Stewart). Na straně druhé pak vidí badatele, kteří k romské identitě přistupují jako k určité danosti, a to ze tří různých pohledů: 1) Romové jsou potomky pradávné diaspory (Ian Hancock, Angus Fraser, Donald Kenrick); 2) Romy spojuje styl života, jazyk a obyčej (Jean-Paul Clébert, Hancock, Fraser) a 3) všichni Romové jsou spřízněni biologicky. Zmiňuje i poměrně kontroverzní názory, jako je domněnka, že romština mohla z Indie doputovat sama, aniž by ji donesla homogenní etnická skupina (Okely, Willems) nebo záměrné podsouvání přirozené méněcennosti Romům coby biologicky tj. rasově spřízněné skupině (Petr Bakalář). Nastiňuje obrovskou složitost definování romské identity prostřednictvím zkoumání výsledků sčítání lidu z různých období a zemí. Z něj vyplývá, že ačkoliv existují jakási obecně uznávaná čísla (např. podle Minority Rights Group z Londýna žije v Evropě více než 6 milionů Romů), realita může být radikálně odlišná. Právě zde se zdá být jeden z přínosů publikace: Vermeersch jedním dechem přiznává, že existuje množství Romů, kteří stran své etnické identity nemají ani pochybnosti, ani možnost volby, a zároveň romskou identitu problematizuje a ukazuje ji v celé její nejednoznačnosti.

V této kapitole dále postuluje čtyři úhly pohledu na příčiny (či cíle) tzv. etnické mobilizace, jak je extrahoval z odborné literatury na téma menšinové politiky vydané v průběhu posledního desetiletí 20. století. Je zde možný kulturní podtext, tedy obava ze ztráty tradičních hodnot; pak je tu „reakční mobilizace“, což je zmobilizování etnika na základě kombinace dlouhodobé deprivace a sdílených kulturních hodnot; dále soutěžení o zdroje a moc s příslušníky majority; a konečně mobilizace pod vlivem politického makro-prostředí v zemi pobytu. Autor se vydává cestou posledních dvou zmiňovaných perspektiv, tedy domnívá se, že romské hnutí je výsledkem makropolitické atmosféry a současného soutěžení o zdroje s majoritní společností.

Druhá kapitola nazvaná *Vývoj menšinové politiky ve střední Evropě* už přináší konkrétní studie jednotlivých zemí, a to nejprve v období mezi koncem 2. světové války a převratem a posléze od převratu do (autorovy) současnosti. Přestože samotné sumáře politických přístupů vůči Romům v různých dobách a zemích nemají samy o sobě čím překvapit, objevuje se na těchto stránkách několik zajímavých postřehů. Vermeersch například shrnuje, že komunistická asimilační politika byla charakteristická značnou dávkou nejednoznačnosti. Na jedné straně se etnická identita pod vlivem marxisticko-leninské ideologie považovala za buržoazní „kapitalistický“ přežitek a jako takový jej bylo třeba sprovodit ze světa. Komunisté věřili, že etnické rozdíly dříve či později setře třídní příslušnost, společná identita socialistického tábora. Na druhé straně však režimy ze strategických důvodů na přechodnou dobu určitou míru národnostního sebeurčení povolovaly, ba podporovaly (viz existence SCR 1969-1973).

Jiným relativně novým postřehem je to, že v Maďarsku, na rozdíl od Česka a Slovenska, se romská politická reprezentace vyrovnává s dědictvím komunistického režimu v podobě osobností, které v minulosti působily v komunisty zřízených pro-cikánských organizacích. Romská elitní scéna je rozpolcená a panuje v ní z tohoto důvodu revnivost. To je obrovský paradox, protože romští politici vlastně platí za to, že maďarský komunistický režim byl po roce 1956 výrazně mírnější a vstřícnější, než ten československý. Vermeersch tvrdí, že ve svých rozhovorech s československými Romy prakticky nenarazil na to, aby někdo někoho odsuzoval za politickou angažovanost v komunistických letech. Kromě SCR, který už dnes leží v daleké minulosti a je vnímán vesměs pozitivně, tu vlastně ani nebyla příležitost se politicky zdiskreditovat. Jaké konkrétní problémy česká, respektive slovenská romská reprezentace dnes řeší, je možné se dočíst v kapitolách 3 a 4.

Ještě stojí za zmínku, k jakým obecným závěrům o charakteru romské politiky jednotlivých vlád (maďarské, české, slovenské) Vermeersch v této kapitole dochází. Zatímco Maďarsko záhy po převratu přistoupilo k úplnému

(neteritoriálnímu) přiznání práv na kulturní sebeurčení pro všechny národnostní menšiny a vytvořilo prostor pro zakládání menšinových samospráv na obecní i národní úrovni, Česko i Slovensko vychází z principu rovných občanských příležitostí. To v zásadě znamená, že před zákonem jsme si všichni rovni, se všemi výhodami i nevýhodami, které to nese. Maďarsko jako první rozpoznalo, že je potřeba věnovat Romům speciální pozornost, mimo rámec ostatních menšin. I když zatím bez velkých výsledků, vládní činitelé pochopili, že není v silách romských samospráv získávat zdroje a řešit tak zásadní systémové problémy jako je vzdělávání a zaměstnanost. Po malých krůčcích se snaží o praktické legislativní změny. Česká republika učinila svůj první skromný krok směrem k rozšíření práv menšin až v roce 2001 přijetím zákona 273 O právech příslušníků národnostních menšin. O samosprávách zatím nemůže být řeč. A na Slovensku byli Romové až do roku 1998 klasifikováni jako „vyžadující speciální péči“ a navzdory podpisu Evropské charty regionálních a menšinových jazyků v roce 2001 je s nimi stále zacházeno krajně populistickým a nezodpovědným způsobem.

V páté a šesté kapitole se Vermeersch zabývá mezinárodním přesahem romského hnutí a snaží se teoreticky zhodnotit vlastní přístup k hnutí jako k výsledku soutěžení s majoritními strukturami a reakci na vliv makropolitického ovzduší s jeho klady i zápory.

Karolína Ryvolová

Writers Festival India-2006 (21–24 March 2006)

http://www.thewritersclub.org/wfi_2006.htm

As India Inter-Continental Cultural Association (IICCA), Chandigarh with support from Haryana Punjabi Sahitya Academi (HPSA) organized the 2nd International Writers Festival- India-2006, as part of their celebrations for the World Poetry Day (21st March as declared by the UNESCO), about a hundred writers and poets from across the country were exposed to some of the highest places of the country tucked behind hills and Sal trees and their serenity. For the 21st March-24th March festival stretched itself over four venues: Kurukshetra – the epical war site of the country of the times of the Mahabharata – Yamuna Nagar (in Haryana), Paonta Sahib (in Himachal Pradesh) and Haridwar – God's very own land in the Uttaranchal province. While lush green fields with intermittent clusters of poplars overwhelmed the first three places, it was Ganga and her blue waters and the sky-rending *aarti* bells for the last venue.

A sub-text of the festival was a special focus on the Romas, the gypsies of Europe. The Romas, as an immigrant class from India in search of recognition for autonomy of land, have been dear to the agenda of IICCA. This time over the festival wore an additional shade in the presence of a delegation from Romani Federation Republic of Serbia, in particular, Jovan Damjanovic, Dr. Trajko Petrovski & Bajarm Haliti, the unassuming Roma poet (the poet of Tajmahal, Mirabai) in love with India. Their translator Mrs. Taresa was all the time helpfull for their interactions with the other writers.

The most sought-after participant from India was well known scholar- Mr. Janardhan Pathania from Jammu (J & K) who is an authority on Romani language and culture. Mr. Pathania not only studied in depth Romani (language of Roma, popularly addressed as Gypsies by the English people) but also lived with them for a long time in many parts of east Europe. Mr. Pathania spoke in Hindi, English and of course in Romani during the conference and stressed to make more efforts to solidly bridge the Indo-Roma relations. He announced the publication of Indo-Romani Grammer which will help to understand Hindi and Romani language for Indian as well as Roma readers.

Even as this international herd of writers and poets partook of the hospitality of Dev Bhardwaj, Director IICCA and C.R.Moudgil, Director, HPSA, the bottom line of the event management remained the unique experience of a day at the Paonta Sahib Gurudwara and its *langars* of humble yet nutrition-stuffed food as well as an elegant evening at the gorgeous herbal garden of Swami Ramdev and its graceful banquet of amla burfies and herbal tea. –

LIPIPUSPA NAYAK – DEV BHARDWAJ

BIOGRAF

**Časopis (nejen) pro biografickou
a reflexivní sociologii**

On-line verzi časopisu, stejně jako informace
o objednávkách a předplatném najdete na webových stránkách:

<http://www.biograf.org>

Obsah dvojčísla 40-41/2006:

TEXTY

Hana Hašková a Lenka Zamykalová
Mít děti – co je to za normu? Čí je to norma?

Juraj Grňo
Kde sa láme subjekt

Gordon C. Chang a Hugh B. Mehan
Diskurz vedený nábožensky: Bushova vláda o válce s terorismem ...

TAK I TAK

Miloslav Petrušek
Ivanova válka aneb zápas s trojhlavou saní: Úvahy nad literaturou,
dokumenty a historickými daty 1939-1945

DO OKA

Zdeněk Konopásek a Jan Paleček
V moci ďábla: Exorcismus věřícíma očima

Michal Miovský
VI. ročník konference o kvalitativním přístupu a metodách v Olomouci

RECENZE

Miro Tížik
Láska jako vztah k světu, láska jako predmet výskumu

Kateřina Janků a Ema Hrešanová
České sociální vědy pokročily dále – o kolik?

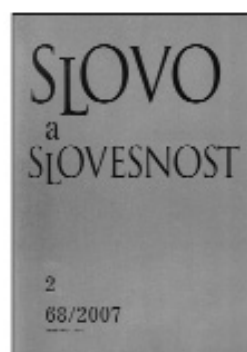
Kontaktní adresa: Zdeněk Konopásek (redakce Biografu),
CTS, Jilská 1, 110 00 Praha 1; redakce@biograf.org

SLOVO A SLOVESNOST

Časopis pro otázky teorie a kultury jazyka
založený v roce 1935 Pražským lingvistickým
kroužkem

ročník 68/2007 číslo 2

Obsah

<i>Luděk Hřebíček: Sémantické slapy v textových strukturách</i>	83–90
<i>Jarmila Panevová: Znovu o reciprocitě</i>	91–100
<i>Josef Štěpán: Ke komentujícím vedlejším větám se spojovacím výrazem jak</i>	101–116
<i>Pavla Chalupová – Josef Šimandl: Genitiv třech, čtyřech – kodifikace a úzus</i>	117–129

Recenze

<i>Jaroslav Popela: Skaličkova jazyková typologie (Ivo Vasiljev)</i>	130–132
<i>Andrej Ivanovič Izotov: Funkcional'no-semantičeskaja kategorija imperativnosti v sovremennom češskom jazyke v sopostavlenii s russkim / Česká a ruská výzva jako funkčně sémantická kategorie (František Šticha)</i>	132 136
<i>Bjørn Hansen – Petr Karlik (eds.): Modality in Slavonic Languages: New Perspectives (Roland Wagner)</i>	136–143
<i>Olga Martincová – Albena Rangelova – Jindra Světlá (eds.): Neologizmy v dnešní češtině (Edvard Lotko)</i>	143 147
<i>František Čermák – Renata Blatná (eds.): Jak využívat Český národní korpus (Klára Osolobě)</i>	147–151

Kronika

<i>Symposium na počest osmdesátých narozenin J. Fishmana (Dagmar Siegllová)</i>	152 153
<i>Současná konverzační analýza na konferenci v Helsinkách (Martin Havlík)</i>	153–159
<i>Internetové hnízdo historických slovníků češtiny (Alena M. Černá)</i>	160

Objednávky přijímá MYRIS TRADE, s. r. o., P. O. Box 2, 142 01 Praha 4, tel. (+420) 234 035 200
Vydává Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, veřejná výzkumná instituce
Redakce: ÚJČ AV ČR, v. v. i., Letenská 4, 118 51 Praha 1, tel. (+420) 226 228 041
Vychází čtvrtletně. ISSN 0037-7031

Romano džaniben – Nilaj 2007
Časopis romistických studií

Časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Toto číslo je výstupem z výzkumného záměru č. MSM 0021620825 realizovaného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

Toto číslo časopisu vyšlo za finanční podpory České rady pro oběti nacismu.

Projekt je financován za finanční podpory Nadace Arbor Vitae.

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětí holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Víková a Helena Sadílková
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc.
a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkci zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 160 Kč
Roční předplatné: 320 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

